

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AVRUPA TÜRKLERİNDE
KİMLİK SORUNU OLARAK ÇİFTE AİDİYET:
HOLLANDA ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Fatih YILDIZ

Enstitü Anabilim Dalı: SOSYOLOJİ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İsmail HİRA

Eylül 2009

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA TÜRKLERİNDE
KİMLİK SORUNU OLARAK ÇİFTE AİDİYET:
HOLLANDA ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Fatih YILDIZ

Enstitü Anabilim Dalı: Sosyoloji

Bu tez 29.09.2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Zeki Arslantürk

**Prof Dr. M. Tayfun Amman
Doğan**

Prof Dr. M. Cihangir

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

Kabul

Kabul

Kabul

Red

Red

Red

Düzeltme

Düzeltme

Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. İrfan Haşlak

Yrd. Doç. Dr. İsmail Hira

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

Kabul

Kabul

Red

Red

Düzeltme

Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fatih YILDIZ

15. 05. 2009

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın her safhasında görüş ve önerileri destek olan Prof. Dr. H. Musa Taşdelen'e, önerileri ile çalışmama destek olan Yrd. Doç. Dr. İrfan Haşlak'a ve Prof. Dr. Zeki Arslantürk'e ve ilgisini, bilgisini ve yardımını esirgemeyen değerli dostum Arş. Gör. Kamil Şahin'e, ayrıca değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Serdal Fidan'a ve Arş. Gör. Adem Sağır'a medyun-ı şükranım. Danışman hocam Yrd. Doç. Dr. İsmail Hira'ya esirgemediği ilgisinden dolayı teşekkürlerimi sunarım. Çalışmama katkılarından dolayı Türkiye Milli Kültür Vakfı'na, Türkevi Araştırmalar Merkezi'ne ve Hollanda Diyanet Vakfı'na minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Hiç şüphe yok ki Türkler misafirperver bir millet. Nerede yaşarlarsa yaşasınlar sosyolojik genlerinde varolan hasletler yok olmuyor. Hollanda'da bulunduğum süre içinde yardımlarını gördüğüm birçok insan oldu. Asla unutamayacağım bir ilgi ve alâka ile karşılaştım. Bilhassa Rotterdam Gültepe Camii'nin lokalinde bana çay ısmarlayan çok değerli Türk kardeşlerime, ağabeylerime ne kadar teşekkür etsem azdır. Burada ismini anmadan edemeyeceğim insanların başında Hollanda Diyanet Vakfı'nın çok değerli yöneticileri Arif Yakışır ve Zekeriya Açkalmaz gelmektedir. Gösterdikleri iyi niyet ve nezâket benim için eşsiz değerdedir. Çalışmam sırasında bana tahammül gösteren aileme ve bana zor zamanlarımda destek olan ve burada ismini anamadığım eşsiz insanlara teşekkür ederim.

Fatih YILDIZ

15 Mayıs 2009

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
TABLOLAR LİSTESİ	iV
ÖZET	IX
SUMMARY	X
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1. Uluslararası Göç.....	6
1.2. Uluslararası Göç Teorileri.....	9
1.2.1. İkili Ekonomide Kalkınma Teorisi.....	10
1.2.2. Neo-Klasik Teori.....	10
1.2.3. İkiye Bölünmüş İşgücü Piyasası Teorisi.....	12
1.2.4. Yeni Ekonomi Teorisi	14
1.2.5. Dünya Sistemi Teorisi.....	15
1.2.6. Göç Sistemleri Teorisi	17
1.2.7. Göç Ağları Teorisi.....	17
1.3. Etnik Bütünleşme Modelleri	18
1.3.1. Asimilasyon Modeli	19
1.3.2. Kademeli Ayrımcılık Modeli.....	22
1.3.3. Çokkültürlülük Modeli.....	26
1.4. Diasporada Kimlik, Aidiyet ve Vatandaşlık	36
1.4.1. Kimlik ve Çifte Sosyalleşme	36
1.4.2. Çifte Aidiyet ve Melezleşme	39
1.4.3. Diasporik Kimlik	43
1.4.4. Diasporada Vatandaşlık	46
1.5. Hollanda Örneğinde Avrupa'ya Türk İşgücü Göçü	51
1.5.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Batı Avrupa Ekonomilerinin Dönüşümü...51	
1.5.2. Türk Dış Göçünün Başlangıç Yılları.....	53
1.5.3. 1973 ve Sonrası.....	58
1.5.4. 1980'ler ve Sonrası	60

BÖLÜM 2: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	64
2.1. Araştırmanın Modeli	64
2.2. Araştırmaya Katılanlar ve Nitelikleri	64
2.3. Araştırmanın Hipotezleri	72
2.4. Araştırmanın Ön Kabulleri ve Sınırları	74
2.5. Veri Toplama Teknikleri	75
2.6. Verilerin Değerlendirilmesi	75
BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN BULGULARI	76
3.1. Kimlik ve Aidiyet Algılamaları	76
3.2. Vatandaşlık Durumu.....	81
3.3. Siyasal Katılım	88
3.4. Sosyal Pratikler	100
3.5. Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Konulara Dâir Tutumlar	132
SONUÇ	164
KAYNAKÇA	173
EKLER	186
ÖZGEÇMİŞ	209

KISALTMALAR LİSTESİ

CBS	: Hollanda İstatistik Bürosu
WRR	: Hükümet Politikaları İçin Bilimsel Konsey
SCP	: Hollanda Sosyal ve Kültürel Planlama Bürosu
TAM	: Türkiye Araştırmalar Merkezi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ASAGM	: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Örneklem Dağılımı.....	67
Tablo 2: Cinsiyet Dağılımı	68
Tablo 3: Yaş Dağılımı.....	68
Tablo 4: Medeni Durum	69
Tablo 5: Doğum Yeri.....	69
Tablo 6: Türkiye’de Doğum Yeri	69
Tablo 7: Eğitim Durumu	70
Tablo 8: Mesleki Statü Dağılımı	72
Tablo 9: Çalışma Durumu.....	73
Tablo 10: Önceden Göç Eden Yakınların Varlığı	74
Tablo 11: Daha Önce Göç Eden Yakının Kimliği	74
Tablo 12: Hollanda’da Bulunma Sebebi	75
Tablo 13: Hane Nüfusu	75
Tablo 14: Kimlik ve Aidiyet Katmanları	77
Tablo 15: Yakın Hissedilen Ülke	77
Tablo 16: Dinî Aidiyet	78
Tablo 17: Vatan Anlayışı.....	78
Tablo 18: Doğum Yeri ve Kimlik ve Aidiyet Katmanları İlişkisi.....	79
Tablo 19: Kimlik ve Aidiyet Katmanları (1).....	80
Tablo 20: Siyasal Kimlik	81
Tablo 21: Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma.....	83
Tablo 22: Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu ve Kimlik, Aidiyet Katmanları İlişkisi.....	83
Tablo 23: Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu ve Gelecekte Türkiye’ye Temelli Dönme İsteği İlişkisi.....	84

Tablo 24: Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu ve Hollandalılarla Diyalog Durumu.....	85
Tablo 25: Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu ve Bir Hollandalı ile Ticari Ortaklık Kurma Düşüncesi İlişkisi.....	86
Tablo 26: Yakın Hissedilen Ülke ve Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu İlişkisi.....	87
Tablo 27: Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu ve Ekonomik Geleceği Daha İyi Görülen Ülke.....	88
Tablo 28: Hollanda Siyasetine İlgi.....	89
Tablo 29: Türk Siyasetine İlgi	89
Tablo 30: Seçimlerde Türk Adayları Destekleme.....	91
Tablo 31: Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu ve Hollanda Siyasetine İlgi İlişkisi.....	93
Tablo 32: Doğum Yeri ve Seçimlerde Sâdece Türk Adayları Destekleme Durumu İlişkisi.....	94
Tablo 33: Yaş Dağılımı ve Seçimlerde Sâdece Türk Adayları Destekleme Durumu İlişkisi.....	95
Tablo 34: Doğum Yeri ve Hollanda Siyasetine İlgi İlişkisi	96
Tablo 35: Doğum Yeri ve Türk Siyasetine İlgi İlişkisi	97
Tablo 36: Hollanda'da Seçimlerde Oy Kullanma Hakkı	97
Tablo 37: Hollanda'da Seçimlerde Oy Kullanma Hakkının Kullanımı	98
Tablo 38: Siyasal Partilere Yakınlık Durumu.....	99
Tablo 39: Doğum Yeri ve Siyasal Partilere Yakınlık Durumu İlişkisi	100
Tablo 40: Türkiye'yi Ziyâret Durumu.....	101
Tablo 41: Türkiye'yi Ziyâret Sebebi.....	101
Tablo 42: Hanenin Mülkiyet Durumu	102
Tablo 43: Hollanda'da Gayrimenkul Sahipliği	102
Tablo 44: Sosyal Organizasyonlara Üyelik.....	103

Tablo 45: Üye Olunan Sosyal Organizasyon Türü	104
Tablo 46: Hollandalılarca Gerçekleştirilen Sosyo-kültürel Faaliyetlere Katılım.....	105
Tablo 47: Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu	106
Tablo 48: Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu İle Hollandalılarca Gerçekleştirilen Sosyo-kültürel Faaliyetlere Katılım İlişkisi.....	106
Tablo 49: Doğum Yeri ve Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu İlişkisi.....	107
Tablo 50: Hangi Dilde Düşünüldüğü	108
Tablo 51: Doğum Yeri İle Düşünülen Dil İlişkisi	108
Tablo 52: Türk Arkadaşlarla Öncelikli İletişim Dili	109
Tablo 53: Doğum Yeri ve Türk Arkadaşlarla Öncelikli İletişim Dili İlişkisi.....	110
Tablo 54: Aile Fertleriyle İletişim Dili.....	110
Tablo 55: Doğum Yeri ve Aile Fertleriyle İletişim Dili İlişkisi	111
Tablo 56: Doğum Yeri ve Daha Çok Müzik Dinlenen Dil İlişkisi	112
Tablo 57: Hollandalılarla Diyalog Durumu.....	113
Tablo 58: Hollandaca Konuşma, Anlama Durumu ile Hollandalılarla Diyalog Durumu İlişkisi.....	114
Tablo 59: Doğum Yeri ve Hollandalılarla Diyalog Durumu İlişkisi	115
Tablo 60: Hollanda Televizyonlarını Seyretme Durumu	116
Tablo 61: Türk Televizyonlarını Seyretme Durumu	116
Tablo 62: Doğum Yeri ve Hollanda Televizyonlarını Seyretme Durumu İlişkisi.....	117
Tablo 63: Doğum Yeri ve Türk Televizyonlarını Seyretme Durumu İlişkisi.....	118
Tablo 64: İnternet Kullanımında Öncelikli Dil Tercihi	118
Tablo 65: Doğum Yeri ve İnternet Kullanımında Öncelikli Dil Tercihi İlişkisi.....	119
Tablo 66: Türk Gazetelerini Okuma Durumu.....	120
Tablo 67: Hollanda Gazetelerini Okuma Durumu	120
Tablo 68: Doğum Yeri ve Türk Gazetelerini Okuma Durumu İlişkisi.....	121

Tablo 69: Doğum Yeri ve Hollanda Gazetelerini Okuma Durumu İlişkisi.....	122
Tablo 70: Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu ve Türk Gazetelerini Okuma Durumu Karşılaştırması	123
Tablo 71: Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu ve Hollanda Gazetelerini Okuma Durumu Karşılaştırması	124
Tablo 72: Doğum Yeri ve Türkiye’de Futbol Takımı Taraftarlığı İlişkisi.....	125
Tablo 73: Hollanda’da Futbol Takımı Taraftarlığı	125
Tablo 74: Hollanda’da Spor Karşılaşmalarını Seyretmeye Gitme.....	127
Tablo 75: Doğum Yeri ve Hollanda’da Futbol Karşılaşmalarını Seyretmeye Gitme Durumu İlişkisi	128
Tablo 76: Evde Hollanda Yemeği Yapılma Durumu	128
Tablo 77: Doğum Yeri ve Evde Hollanda Yemeği Yapılma Durumu İlişkisi.....	130
Tablo 78: Restoran Tercihi.....	130
Tablo 79: Evin Olduğu Bölgede Türklerin Yaşama Durumu.....	131
Tablo 80: Türkiye’nin En Önemli Sorunları.....	134
Tablo 81: Yüz Yüze Geline Sorunlar	135
Tablo 82: “Hollanda Farklı Kültürlere Mensup İnsanlara Ayrımcılık Uygulayan Bir Ülkedir.”	138
Tablo 83: Doğum Yeri ve “Hollanda Farklı Kültürlere Mensup İnsanlara Ayrımcılık Uygulayan Bir Ülkedir” İlişkisi	139
Tablo 84: “İçinde Yaşanılan Topluma Entegre Olmak İçin İnsanların Değerlerinden Vazgeçmesi Gerekmez”	140
Tablo 85: Hollanda’da Güvenilen Kurum/Kuruluş	141
Tablo 86: Türkiye’deki Türklere Hollanda’ya Göç Etme Tavsiyesinde Bulunma Durumu.....	143
Tablo 87: Ekonomik Geleceği Daha İyi Görülen Ülke.....	143
Tablo 88: Ekonomik Geleceği Daha İyi Görülen Ülke ve Türkiye’deki Türklere Hollanda’ya Göç Etme Tavsiyesinde Bulunma Durumu İlişkisi	145

Tablo 89: Gelecekte Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği	146
Tablo 90: Gelecekte Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği ve Ekonomik Geleceği Daha İyi Görülen Ülke İlişkisi	147
Tablo 91: Doğum Yeri ve Gelecekte Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği İlişkisi	148
Tablo 92: Ölünce Mezarın Bulunması İstenilen Ülke	149
Tablo 93: Doğum Yeri ve Ölünce Mezarın Bulunması İstenilen Ülke İlişkisi	150
Tablo 94: Ahlaki Değerler Açısından Daha İyi Görülen Ülke.....	150
Tablo 95: Doğum Yeri ve Ahlaki Değerler Açısından Daha İyi Görülen Ülke İlişkisi.....	151
Tablo 96: Gelecekte Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği ve Ahlaki Değerler Açısından Daha İyi Görülen Ülke İlişkisi	152
Tablo 97: Türklerin Sosyo-Kültürel Durumunun Geçmiş Yıllara Göre Değişimi	153
Tablo 98: Türklerin Sosyo-Ekonomik Durumunun Geçmiş Yıllara Göre Değişimi	153
Tablo 99: Bir Hollandalı İle Ticarî Ortaklık Kurma Düşüncesi	155
Tablo 100: Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu ve Bir Hollandalı ile Ticari Ortaklık Kurma Düşüncesi ilişkisi.....	156
Tablo 101: Hollanda'da, İnsan Hakları ve Yabancılar Yönelik Politikalar Konusunda Son Yıllarda Yaşanan Değişimin Yönü	157
Tablo 102: Doğum Yeri ve Bir Hollandalı ile Ticari Ortaklık Kurma Düşüncesi İlişkisi.....	158
Tablo 103: Türklerin Hollanda'ya Olumsuz Etkileri.....	159
Tablo 104: Türklerin Hollanda'ya Olumlu Katkıları	160
Tablo 105: Cinsiyete Göre Eşin Etnik Kökeni.....	161
Tablo 106: Doğum Yeri ve Türk Kızlarının Hollandalı Erkeklerle Evliliği İlişkisi .	164
Tablo 107: Doğum Yeri ve Türk Erkeklerin Hollandalı Kızlarla Evliliği İlişkisi.....	165

Tezin Başlığı: Avrupa Türklerinde Kimlik Sorunu Olarak Çifte Aidiyet: Hollanda Örneği	
Tezin Yazarı: Fatih Yıldız	Danışman: Yrd. Doç. Dr. İsmail HİRA
Kabul Tarihi: 29-09-2009	Sayfa Sayısı: X (ön kısım) + 186 (tez) + 20 (ekler)
Anabilimdalı: Sosyoloji	Bilimdalı: Sosyoloji
<p>Batı Avrupa ülkelerinin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde sanayilerinde görülen olağanüstü ilerlemeyle birlikte yabancı işgücü ihtiyacı içine girmeleri neticesinde bu ülkelere işgücü gönderen ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Başlangıçta sınırlı bir süre için göç eden Türklerin birçoğu zaman içinde eşlerini ve çocuklarını da yanlarına alarak geri dönme planlarını ertelemişlerdir. Başlangıçta sâdece işçi sınıfına mensup olan Türklerin zaman içinde nüfus yapıları değişmiş ve sosyal hayatın muhtelif alanlarında kendilerini göstermeye başlamışlardır. Avrupa ülkelerine yerleşen Türklerin kendilerine yabancı bir sosyal yapı ile yüzleşmeleri neticesinde kültürler arası çifte aidiyet ve kimlik sorunu yaşamaları kaçınılmaz olmuştur. Bu araştırmanın temel amacı, Avrupa'da ve özel olarak Hollanda'da yaşayan Türklerin çifte aidiyet sorunu olarak kendini gösteren kimlik algılamalarını çok yönlü bir sosyo-kültürel analizle ortaya koymaktır.</p> <p>Araştırmada tarama (survey) yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri nicel ve nitel araştırma teknikleri kullanılarak elde edilmiştir. Bilgi toplama aracı olarak anket, mülakat, gözlem ve kaynak taramasına başvurulmuştur. Araştırma, teorik ve uygulamalı çalışma olmak üzere iki safhadan oluşmuştur. Teorik bölümde; uluslar arası göç, uluslar arası göç kuramları, uluslar arası işgücü neticesinde ortaya çıkan çok etnikli ve çok kültürlü toplumlarda uygulanan sosyal bütünleşme modelleri, Avrupa'da yaşayan Türklerin yaşadıkları çift yönlü sosyalleşme süreci ve aidiyet algılamaları ve diasporik bir topluluk olarak kimlik inşaları ve vatandaşlık durumları üzerinde durulmuş ve ayrıca Hollanda örneğinde Avrupa'ya Türk işgücü göçünün tarihi arka planı incelenmiştir.</p> <p>Araştırmanın uygulama safhasında 72 sorudan oluşan anket formu Hollanda'da yaşayan Türkler içinde farklı sosyal statülere mensup 532 kişiye uygulamıştır. Hollanda doğumlu Türklerin Türkiye doğumlu Türklere göre kimlik tanımlamalarında çifte aidiyet bağlarının daha güçlü olduğu, Hollandalılarla diyalog ve işbirliğine daha açık oldukları, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik tutum ve pratiklerinde çift yönlülüğün daha baskın olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında çifte vatandaşlık statüsüne sahip Türklerin çift yönlü aidiyet bağlarının daha güçlü olduğu ve Hollandalılarla diyalog ve işbirliğine daha açık oldukları görülmektedir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Kimlik, Çifte Aidiyet, Entegrasyon, Avrupa Türkleri.	

Title of the Thesis: Double Belonging As an Identity Issue in European Turks: The Dutch Example	
Author: Fatih Yıldız	Supervisor: Assist. Prof. Dr. İsmail Hira
Date: 29-09-2009 (appendices)	Nu. of pages: X (pre text) + 186 (main body) + 20
Department: Sociology	Subfield: Sociology
<p>As a result of the extraordinary advances in the industrialization of the Western European countries after the Second World War, they found themselves in growing need of foreign labour power. One of the countries to respond to this need was Turkey. Although the immigrant Turks planned on a short term stay, in time, most of them sent for their wives and children, thus delaying their plans for return. Starting off as working class people, the Turks gradually became a more diverse structured population, and began to advance in various fields of social life. In meeting with a foreign social structure, the Turks were bound to encounter intercultural double belonging-, and identity issues. The fundamental objective of this research is to display the identity perception, in the form of double belonging issues, of the Turkish people living in Europe, and specifically in Holland, in a multi faceted socio-cultural analysis.</p> <p>For the study, the survey method was used. The data for the study was obtained using quantitative and qualitative research techniques. Public polls, interviews, observation and source scanning were used to collect information. The study is composed of two parts, one part being theoretical, and the other part practical. In the theoretical part, emphasis is made on international immigration, international immigration institutions, social integration models used in multicultural societies resulting from international workforce sourcing, the double socialization process of the Turkish people living in Europe and their identity perceptions and the constituting of an identity as a diasporic community and their citizenship issues, as well as examining the historical background of the Turkish workforce immigration to Europe, using Holland as an example.</p> <p>In the practical part of the study, a public poll composed of 72 questions was applied to 532 Turkish people from various social statuses living in Holland. The results showed that, as opposed to Turkish people born in Turkey, Turkish people born in Holland had a stronger sense of double belonging in defining their identity, that they are more open to dialogue and cooperation with the Dutch people and that they in their socio-cultural and socio-economical attitudes and practices are more heavily influenced by their dual standpoint. In addition to this, the study shows that Turkish people in possession of a double citizenship have a stronger sense of double belonging and are more open to dialog and cooperation with the Dutch people.</p>	
Keywords: International Immigration, Identity, Double Belonging, Integration, Turks in Europe.	

GİRİŞ

Batı dışı toplumlarla ya oryantalist seyyahlar tarafından kaleme alınan ve birçoğu hayalî bilgilerle dolu eserlerle ya da sömürgecilik ve emperyalizm ile işgal ettikleri topraklarda efendi-köle ilişkisi çerçevesinde 'tanış olan' Avrupalılar, Loomba'nın ifade ettiğine göre 1930'lara gelindiğinde yerkürenin % 84'6'sında hüküm sürüyorlardı (2000: 33). Yirminci yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki dünya savaşı, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, savaşan taraflar arasında olağanüstü bir yıkıma ve insan kaybına sebep olmuştur. Bu savaşlar neticesinde Amerika Birleşik Devletleri, kapitalist sistemin lideri ve en büyük gücü olduğunu dünyaya kabul ettirirken, Batı Avrupa devletlerini de Marshall Planı ile finanse ederek bu ülkelerin gelişen sanayilerini desteklemiştir. Batı Avrupa ülkeleri, sanayi üretimlerinde meydana gelen büyük ilerleme neticesinde yabancı işgücüne ihtiyaç duymuşlar ve bu ihtiyaçlarını ya eski sömürgelerinden ya da Akdeniz ülkelerinden karşılamışlardır. Batı Avrupa'ya Türk İşgücü göçü, Batı Avrupa ülkelerinin işgücü ihtiyacı içinde oldukları böyle bir dönemde başlayacaktır.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusunu Hollanda'da yaşayan Avrupa Türkleri oluşturmaktadır. Hollanda'ya Türk işgücü göçü 1964 yılında Türkiye ile Hollanda arasında imzalan işgücü anlaşmasıyla başlamıştır. Küçük bir Türk işçi grubunun Zaandam'da bir beton şirketinde işbaşı yapmasıyla Hollanda'ya Türk işgücü göçü başlayacaktır. Günümüz Avrupa'sında Almanya ve Fransa'dan sonra en büyük Türk nüfus Hollanda'da yaşamaktadır. Hollanda'nın çifte vatandaşlığa müsaade eden bir ülke olması, Türklerin kâhir ekseriyetinin Türk vatandaşlığını terk etmeden Hollanda vatandaşlığına da geçmesini sağlamıştır.

Batı Avrupa ülkelerine Türk işgücü göçü 1961 yılında Türkiye ve Almanya arasında imzalanan işgücü mübadele anlaşması ile başlamıştır. Almanya Fransa, İngiltere, Hollanda gibi eski sömürgeleri olan bir ülke olmadığı için bilhassa Türkiye ve diğer Akdeniz ülkelerinden gerekli işgücü ihtiyacını karşılama yoluna gitmiştir. Almanya dışında diğer Batı Avrupa ülkeleri de zaman içinde Türkiye ile ikili anlaşmalar yaparak Türkiye'den işgücü kabul etmişlerdir. Ayrıca resmi olmayan kanalları kullanarak Almanya'ya giden fakat iş bulamayan birçok Türk;

Fransa, Hollanda, Danimarka, Belçika gibi ülkelerde şanslarını denemeye devam etmiştir. Neticede, kısa süre içinde büyük bir Türk nüfus Batı Avrupa ülkelerinde işçi olarak çalışmaya başlamıştır. O dönemde Türk işçilerin kahir ekseriyeti erkektir ve bunların birçoğu 4, 6 ve 8 kişilik 'Heime' denilen barakalarda barınma ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Hem çalıştıkları işler hem de kaldıkları bu savaş artığı barakalar gurbetçi Türklerin zor ve tahammül edilmesi zor şartlarda hayatlarını devam ettirmelerine sebep olmuştur.

1970'lerin başlarında ortaya çıkan petrol krizi ile birlikte Batı Avrupa ülkelerinin savaş sonrası çeyrek asırlık dönemde görülen o muazzam ilerleme de yavaşlamış, işgücü ihtiyacı da ortadan kalkmaya başlamıştır. Castles ve Miller'a göre (2008: 106) 1945-73 dönemi göçmen hareketlerinde görülen ekonomik motivasyon 1973 sonrası dönemde daha az belirgin hâle gelmiştir. 1970'lerin başlarında sanayi ülkeleri tarafından kol gücüne dayalı sektörlerde çalışan yabancı işçilerin örgütlü işe alınımının engellenmesi dünya ekonomisinde meydana gelen yeniden yapılanmaya bir tepkidir. 1973 sonrası döneme damgasını vuran gelişmeler şöyledir (Castles ve Miller, 2008: 108):

- a) Gelişmiş ülkelere artan sermaye ihtiyacı ve evvelce az gelişmiş bazı bölgelerde imalat endüstrilerinin kurulmasıyla küresel yatırım modellerinde değişim yaşanmıştır.
- b) Mikro-elektronik devrimle imalatta kol gücüne dayalı işçilere duyulan ihtiyaç azalmıştır.
- c) Çok gelişmiş ülkelerde vasıflı kol gücüne dayalı işlerde aşınma meydana gelmiştir.
- d) İstihdamda geçici işe alımlar yaygınlaşmış, yarı zamanlı işler artmış ve istihdam şartları mütemediyen güvenilmez bir hâl almıştır.
- e) Pek çok kadını, genç insanı ve azınlık üyesini geçici ve enformel sektör işlerine iten ve işçileri erken emeklilik için modası geçmiş becerilere zorlayan mekanizmalar yoluyla emek gücünün toplumsal cinsiyet, yaş ve etnik köken temelinde ayrışması artmıştır.

1973 yılıyla birlikte, Türklerin de içinde bulunduğu yabancı işçilerin ülkelere döneceğini beklentisi içine giren Batı Avrupa ülkelerinin bu beklentileri büyük

ölçüde boşa çıkmış ve Türk işçiler aile birleşimi ile eşlerini ve çocuklarını da yanlarına almaya başlamışlardır. Ayrıca yasal olmayan yolları kullanarak göç edenlere iltica edenlerin de eklenmesi neticesinde Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin nüfus yapısı değişmiştir. Türklerin nüfus yapısı değişirken, gelişmiş sanayi ülkelerinin ekonomilerinde de yapısal bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Bu süreçte, kol gücüne dayalı sektörlerde çalışma imkânı azalan Türkler arasında işsizlik sorunu ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu duruma, aile birleşimi yolu ile gelen çocukların eğitimde yaşadıkları uyum sorunları da eklenecektir. İkinci nesle mensup birçok Türk, meslek okullarına devam etmiş fakat okul başarıları düşük olmuştur. Neticede, ebeveynleri gibi daha ziyade kol gücüne dayalı sektörlerde işgücü piyasasında yer almaya çalışmışlar, fakat başta fırsat eşitsizliği ve ayrımcılık olmak üzere birçok sorunla yüz yüze gelmişlerdir.

1960'larda Batı Avrupa'ya misafir işçi olarak göç eden Türklerin büyük çoğunluğu, gittikleri bu ülkelerde, önce göçmenlik statüsü kazanmışlar, bilahare de yaşadıkları ülkelerin vatandaşı olmaya başlamışlardır. Geçici ve ekonomik nedenlerle başlayan Türk işgücü göçünün sonraki yıllarda aileler göçüne dönüşerek kalıcılaşması göç eden kitle ve göç edilen ülkeyi "kültürler arası karşılaşma" olgusuyla karşı karşıya bırakmıştır. Göçün kalıcı hâle gelmesiyle birlikte, yeni kuşaklar, eğitim sürecine daha yoğun katılırken, birinci ve ikinci kuşak Türkler arasında etnik ticarete yönelerek esnaflaşma sürecine girenler olmuştur. Günümüzde Avrupa ülkelerinde yaşayan Türkler orta sınıf mesleklere yönelmekte, bir orta sınıflaşma süreci yaşanılmaktadır. İlk nesil Türklerin çocukları ve torunları sosyal hayatta daha aktif roller alarak, toplumun saçaklarından yavaş yavaş da olsa toplumun merkezine doğru ilerlemeye başlamışlardır. Avrupa ülkelerine işgücü göçünün ilk yıllarında sâdece işçi olan Türkler, zamanla sâdece işçilerden oluşan bir topluluk olmanın ötesine geçerek sosyal hayatta, siyasette, iş dünyasında aktif bir konuma gelmişlerdir. Günümüzde yükselen sosyal statüleriyle ve sosyal hayata daha aktif katılımlarıyla Türkler, sosyal değişim dinamiklerinin harekete geçmesinde etkili olan bir kitle haline gelmiştir. Birinci nesil Türklerin aile birleşimi ile yanlarına aldıkları çocuklarının bugün torunları dünyaya gelmektedir.

Araştırmanın Problemi

Dünyadaki değişime paralel olarak yeni kavramların ve kuramların ışığında toplumu, sosyal değişimi anlamak ve açıklamak elzemdir. 19. yüzyılda sosyolojinin kurucu babaları toplumu daha ziyade sınıf ve toplumsal iş bölümünü temel alan teorilerle açıklamaya çalışmışlardır. Yaşadığımız küreselleşme çağında ise, kültür ya da kimlik temelli analizlere daha sık müracaat edilmekte; postmodernite, çokkültürlülük, yerel kültürler ve değerler gibi kavramlar daha fazla tercih edilmektedir. Modern dönemlerde milli devletler için, sivil olarak vatandaşlıkla ilgili hak ve talepler söz konusu iken bugün bir etnik topluluğun yahut azınlığın 'azınlık hakkı' gibi talepleri millî devletlerin sürekli gündemini işgal etmektedir. Günümüzde devletlerin kendilerine özgü tarihi ve toplumsal şartlarından kaynaklanan sorunları vardır. Muhtelif ülkelerde farklı problemler ve çözüm yolları gündeme gelmektedir.

Avrupalı Türkler açısından günümüzün en önemli meselesi, ekonomik olmaktan ziyade "kültürler arası karşılaşma"nın her iki toplumda yol açtığı etki ve yansımalarıdır. Bu olgu, göçmen Türk topluluğu açısından iki yönlü sosyalleşme, kültürler arası çifte aidiyet ve bir kimlik sorunu olarak kendini gösterirken, yerli toplum açısından dini ve etnik azınlıklarla yüz yüze gelme, ayrımcılık ve kabullenme, sonuç itibariyle "kültürel tanıma" problemi olarak gündeme gelmektedir.

Türk kültürünün içine doğan ve bu kültürün kodlarını temellük eden, bilahare Avrupa ülkelerine çalışmak için giderek yerleşmek durumunda kalan birinci nesil Türklerin ve onların devamı olan çocuklarının ve torunlarının farklı bir sosyal yapıyla ilişki kurup bütünleşirken bir kimlik sorunu ile yüz yüze gelmeleri kaçınılmaz olmuştur. Üçüncü nesil Türklerden sonra dördüncü nesilden bile söz edilmeye başlandığı günümüzde kültürel problem öne çıkmıştır.

Araştırmanın Amacı, Önemi ve İçeriği

Bu araştırmanın genel amacı, küreselleşen dünyada, genelde Avrupa'da özelde Hollanda'da yaşayan Türklerin çifte aidiyet sorunu olarak kendini gösteren kimlik algılamalarını çok yönlü bir sosyo-kültürel analizle ortaya koymaktır. Bunun yanında Avrupa Türklerinin aidiyet bağlarının oluşumunda etkili olan

dinamiklerin ve sosyolojik âmillerin belirlenmesi bu araştırma ile amaçlanan diğer hususlardır. Ayrıca bu araştırmanın Türk bilim çevrelerinde Hollanda'da ve Avrupa'da yaşayan Türklerin sorunlarını konu alan bilimsel çalışmalara katkı sağlaması açısından önemli görülmektedir.

Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin çifte aidiyet sorunu aynı zamanda içinde yaşadıkları toplumlarla kültürel anlamda bir uyum ve bütünleşme sorunudur. Bu bakımdan araştırmadan elde edilecek bulguların önemi, sorunun çözümüne sağlayabileceği katkıdan kaynaklanmaktadır. Avrupa'da yaşayan Türklerin sorunlarının bilimsel çalışmalarla doğru bir şekilde teşhis edilmesi, sorunların ilgililerce ele alınışında ve çözüm yollarının ortaya konulmasında önemi yadsınamaz bir konudur.

Araştırma, üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümü araştırmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesi oluşturmaktadır. Bu bölümde uluslar arası göç, uluslar arası göç kuramları, uluslar arası işgücü neticesinde ortaya çıkan çok etnikli ve çok kültürlü toplumlarda uygulanan bütünleşme modelleri, Avrupa'da yaşayan Türklerin yaşadıkları çift yönlü sosyalleşme süreci ve aidiyet algılamaları ve diasporik bir topluluk olarak kimlik inşaları ve vatandaşlık durumları üzerinde durulmuş ve ayrıca Hollanda örneğinde Avrupa'ya Türk işgücü göçünün tarihî arka planı incelenmiştir. İkinci bölümde araştırmanın yöntemine yer verilmiştir. Araştırmanın başlangıcından sonuna kadar nasıl bir plan dâhilinde hareket edildiği bu bölümde verildikten sonra uygulamalı araştırmaya ait bilgiler üçüncü bölümde yer almıştır.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Uluslararası Göç

Göç insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsanoğlu kadim tarihlerden beri muhtelif sebeplerle göç etmektedir. Göç eylemi eğer bir devletin egemenlik alanı içinde gerçekleşiyorsa buna iç göç, bir devletin egemenlik alanının dışına çıkıp başka bir devletin egemenlik alanında nihayet buluyor ise buna uluslararası göç denilmektedir. “Uluslararası göç, çok sayıda bağ ile çok sayıda ulus devlet içindeki iki ya da daha çok konumu ve hareket edenlerle kalanlar arasındaki çeşitli bağları özetleyen, çok boyutlu ekonomik, siyasî, kültürel ve demografik bir süreçtir.” (Faist, 2003: 30). Uluslararası göçün ivme kazanması 15. yüzyıldan itibaren kapitalizmin dünya sathına yerleşme çabaları ile birlikte meydana gelmiştir. Avrupa'nın sömürgeci milletlerinin yeni sömürgeler elde etme amacıyla dünyaya açılması, büyük kitleleri uluslararası göç sürecinin içine çekmiştir. Sömürgeci güçlerin 15. yüzyıldan başlayarak mütemâdiyen yeni topraklar işgal etmeleri ve kapitalist dünya sisteminin ilerlemesi ile Avrupalılar, hem kendileri bu yeni topraklara göç etmişler hem de kolonize ettikleri yerlerde çalıştırmak üzere Afrika'dan temin ettikleri büyük sayıda köleyi işgal ettikleri topraklara taşımışlardır. Foster'in verdiği rakamlara göre 1451 ve 1600 yılları arasında 275.000 Afrikalı köle Amerika'ya veya Avrupa'ya götürülmüştür. 17. yüzyılda, Karayiplerdeki şeker plantasyonlarının talebine bir karşılık olarak bu sayı 1.341.000'e yükselmiştir. 1701-1800 yılları arasında da 6 milyondan fazla insanın Afrika'dan Amerika'ya köle olarak zorla götürüldüğü tahmin edilmektedir (Foster, 2002: 49).

Avrupa'da 16. yüzyıldan itibaren ölüm oranlarının hızla azalması sonucu ortaya çıkan nüfus patlaması da, dünyanın büyük bir kısmının Avrupalıların eline geçmesini kolaylaştıracaktır. İngiltere'nin 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar dünyanın muhtelif bölgelerine 20 milyondan fazla insan ihraç etmiş olmasına rağmen nüfusu artmıştır (Foster, 2002: 15). Avrupalıların sömürgecilik hareketiyle birlikte bütün dünyayı işgal etme hırsları ve bunun sonuçlarını Fransız yazar Montaigne 17. yüzyılın sonunda şu cümlelerle anlatmaktadır:

“O kadar çok sayıda güzel görünüşlü şehirler yağmalandı ve yerle bir edildi, o kadar çok ulus ortadan kaldırıldı ve perişan edildi, her cinsiyetten devletten ve yaştan milyonlarca, milyonlarca insan katledildi, kırıldı ve kılıçtan geçirildi ve biber ticareti için dünyanın en zengin, iklimi en güzel ve en iyi kısımları altüst edildi, mahvedildi ve çirkinleştirildi.” (Foster, 2007: 45).

Son yüzyıllarda da Avrupalıların dış göçleri büyük bir nüfus kitlesini içine almaktadır. Avrupa, göçün zirveye ulaştığı 1850 ile 1925 yılları arasında dış dünyaya 50 milyon insan göndermiştir. Bunun 17 milyonu İngiltere, 10 milyonu Almanya, 10 milyonu İtalya, 6 milyonu İspanya ve Portekiz ve nihayet 3 milyonu İskandinavya’dan gitmiştir. Avrupalı göçmenlerin çoğunu ABD çekmiştir. ABD’ye, bu ülkeye gelen göçmen kayıtlarının tutulmaya başlandığı 1820’den 1965’e kadar 35 milyon insan göç etmiştir ki bu, tarihin kaydettiği en büyük göç hareketidir. Kanada, Orta ve Güney Afrika, Avustralya ve Yeni Zelanda Avrupalıların göçleri sonucunda oluşan yeni devletlerdir. Bu tarihlerde Avrupa’nın nüfusunun hızla yükselmesi ve bu yükselen nüfusun Avrupa’ya fazla gelmesi, cazibesi mütemadiyen artan yeni ülkelere yüksek sayılarda göçün meydana gelmesine sebep olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve 1929’da meydana gelen büyük buhran neticesinde bu göçler hızını kaybetmiştir (Tanoğlu, 1969: 173-74).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gelişmiş sanayi ülkelerinde ortaya çıkan işgücü açığı, eski sömürgelerden ya da gelişmekte olan ülkelere karşılanma yoluna gidilecektir. Fransa, İngiltere, Hollanda gibi sömürgeci ülkeler işgücü açığını karşılamak için eski sömürgelerine başvururken, sömürgecilik yarışında geri kalan Almanlar sanayisi yeni gelişen ve işgücü fazlası bulunan Akdeniz ülkelerinden kendi sanayisinin ihtiyacı olan işgücünü karşılama yoluna gitmiştir.

İkinci dünya Savaşı’ndan günümüze kadar geçen sürede, Avrupa’da göçün tarihi gelişimi Stalker (2002) tarafından dört ana dönem içinde ele alınmaktadır (Akt: Toksöz, 2006: 24-25):

1. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde 15 milyon kişinin dâhil olduğu nüfus hareketleri yaşanmış ve bu hareketler esas olarak Almanya, Polonya, eski Çekoslovakya arasında sınırların değişmesin bağlı olarak yeniden yerleşimlerin sonucunda ortaya çıkmıştır.
2. 1950’lerin başından 1973’e sözleşmeli işçi alımı: Avrupa’nın yeniden yapılanması ekonomik büyümeye yol açmış, OECD ülkelerinin

ekonomilerinde yıllık % 5'lik büyümenin işgücüne büyük talep yaratmasıyla Batı Avrupa ülkelerine büyük bir işgücü göçü meydana gelmiştir.

3. 1974'de petrol kriziyle birlikte kapılarını yeni göçlere kapatan devletler, mevcut göçmenlerin ülkelerine dönmesini beklemişler, buldukları ülkeye kısmen kök salan işçiler kalmayı tercih etmişlerdir. Göç alan ülkeler mevcut göçmenlerin ailelerini yanlarına almalarına müsaade etmişlerdir.
4. 1980'lerin ortalarından 2001'e sığınmacılar mülteciler ve kayıt dışı göçmenler: Bu dönem bilhassa Doğu Avrupa'da komünizmin yıkılmasına yol açan siyasal ayaklanmalar dönemidir. Geçmişte sözleşmeli işçi olarak göç etmiş olanlar da mülteci olarak göç yoluna girmiştir. 1989-98 arasında 4 milyondan fazla kişi Avrupa ülkelerine iltica başvurusunda bulunmuştur.

“Göç toplumsal değişimin neden olduğu kolektif bir eylemdir ve hem göç alan hem de göç veren ülkedeki bütün bir toplumu etkiler.” (Castles ve Miller, 2008: 29). Göçmenlerin göç ettikleri ülkelere en büyük etkisi bu ülkelerin ekonomik ve demografik yapılarını değiştirmek olmuştur. Asrımızda hemen her ülkenin çokkültürlü hâle gelmesi, uluslararası göçün sonucudur. Kapitalist ülkelerin sermaye birikim sürecinde de göçmenler başat bir role sahiptir. Günümüzde kimilerince süper güç diye nitelenen ABD uluslararası göç sonucu kurulmuş bir devlettir. Yeni Zelanda, Avustralya ve Kanada da göçmenler tarafından kurulan ve bu toprakların asıl sahiplerinin azınlık durumuna düşürüldüğü devletlerdir.

Küreselleşme süreciyle birlikte merkez ve çevre ülkeler arasındaki ilişkilerin artması, uluslararası göçü desteklemektedir. Merkez ülkelerin ekonominin motoru niteliğindeki bilişim sektöründe yaşadıkları işgücü açıkları onları yüksek vasıflı uzman işgücünü giderek artan oranda çevre ülkelere temin etmeye, bu amaçla söz konusu işgücüne yönelik cazip koşullar yaratarak kendi aralarında rekabet etmeye zorlamaktadır (Toksöz, 2006: 4). Gelişmiş ülkeler günümüzde kol gücüne dayalı sektörlerde işgücü açığı yaşamamaktadırlar. Günümüzde istisnasız hemen her ülke vasıflı eleman ihtiyacı içindedir. Devletler bir yandan niteliksiz görülen insanlara kapılarını kapatırken, öte yandan vasıflı işgücünü çekebilmek için teşvik edici yasal düzenlemeler yapmaktadırlar. 21. yüzyılın başında “dünya

nüfusunun yüzde ikisine tekabül eden 185 milyon insan en az 12 aydır doğduğu ülkelerin dışında yaşamaktadır.” (Castles ve Miller, 2008: 29). Uluslararası göçmenlerin sayısı geçmişe göre günümüzde daha da artmıştır ve yakın gelecekte bu artışın devamı kaçınılmaz bir durumdur (Koser, 2007).

1.2. Uluslararası Göç Teorileri

Göç olgusu, 19. yüzyılda bilimsel tartışmalara konu olmaya başlamıştır. Coğrafyacı ve harita uzmanı Georg Ravenstein, Dr. William Farr’ın “göçün hiçbir kesin kanuna bağlı olmadığı” fikrini çürütmek için, 1881 İngiliz nüfus sayımı verilerini kullanarak çalışmalar yapmış ve bu çalışmaların sonucunda 7 göç kanunu belirlediğini iddia etmiştir (Yalçın, 2000: 23). Yaptığı çalışmaları 1885 ve 1889’da Londra’da Royal Statistical Society’ye “Göç Yasaları” konulu iki tebliğ ile sunarak konuyla ilgili tartışmaları büyütüştür. Ravenstein “yasa” kavramını kullanarak demografik hareketlerin kesinliğine inancını ortaya koymuştur. Ravenstein’in yasalarına göre, göç hareketleri büyük oranda kısa mesafedeki bölgelere olmakta, uzak mesafeli göçler ise ticaret ve sanayinin yoğunlaştığı yerlere doğru gerçekleşmektedir. Ravenstein’a göre, “insanoğlunun durumunu maddi açıdan düzeltme isteği” göç hareketlerinin temel sebebidir (Abadan-Unat, 2006: 20-21).

19. yüzyılda iç ve dış göç hareketlerini tek bir teori ile açıklama çabalarından sonra, 20. yüzyılda sosyologlar tarafından yeni kavramlar ve teoriler ortaya atılmıştır. Göç tecrübesi muhtelif sebeplere bağlı olarak şekillenmekte ve farklılaşmaktadır. Göçmenlerin statüleri, -köylü veya kentli, eğitilmiş veya eğitimsiz olmaları; toplumsal cinsiyetleri ve aile içindeki konumları; göç edenlerin kendi işlerinin sahibi veya işçi olması ve göçün amacı göç sürecinde belirleyici olan sebeplerin başında gelmektedir (Nederveen Pieterse, 2005: 250). Göç veren ve alan ülkeleri birçok yönden etkileyen bir olgu olan göçü açıklamak için farklı teoriler ortaya atılmıştır. Uluslararası göçe ışık tutan belli başlı teorik yaklaşımlar şu şekildedir.

1.2.1. İkili Ekonomide Kalkınma Teorisi

Ekonomik kalkınma sürecinde emek göçünün anahtar bir rol oynadığı ve 1954'te W. A. Lewis'in geliştirdiği sınırsız bir işgücü arzıyla büyümeye dayalı bu model, göçü açıklayan modellere kaynaklık etmiştir. Ekonomiyi sanayi ve tarım olmak üzere iki sektör temelinde ele alan Lewis, gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomilerinin, üretkenliğin sınırlı olduğu ve işgücünün çoğunluğunun tarım sektöründe çalıştığı ülkelerin emek gücünü çektiğini öne sürmüştür. Tarıma dayalı sektörlerde çalışanların maaşları sanayi sektöründe çalışanlara göre düşüktür. Gelişmiş sanayi ülkesindeki artan talep artışıyla ortaya çıkan fırsatların kullanılmasıyla göç, emek üreten ve alan tarıma dayalı ve sanayiye dayalı sektörlerin karşılıklı olarak yararlandığı bir kaldıraç olmaktadır (Bkz. Thirlwall ve McCombie, 1993; Basu, 2003; Toksöz, 2006).

1.2.2. Neo-Klasik Teori

W. A. Lewis'in geliştirdiği teori 1960'lara gelindiğinde Ranis, Fei ve Todaro'nun aralarında bulunduğu sosyal bilimciler tarafından derinleştirilmiştir. Neo-klasik iktisat teorisinden ilham alan bu teori, hem göçün yapısal belirleyicileri üzerinde odaklanan makro yaklaşıma, hem de ferdin davranışını inceleyen mikro yaklaşıma dayanır (Bkz. Toksöz, 2006). Makro yaklaşıma göre göç, emek arzı ve talebi alanında ortaya çıkan coğrafi eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Emek fazlası olan ülkelerde ücretlerin düşük olması, buna mukabil sermayeye kıyasla sınırlı bir emek piyasasına sahip olan ülkelere ücretlerin yüksek olması düşük ücretli işçilerin yüksek ücretli ülkelere göç etmesine sebep olmaktadır. Bu durum, emek bakımından zengin ülkelere emek piyasasının daralmasına ve dolayısıyla ücretlerin yükselmesine; sermaye zengini ülkelere ise ücretlerin düşmesine neden olmaktadır. Böylece göç alan ve veren ülkede bir denge oluşmaktadır. Abadan-Unat'a göre (2006: 22) bu göç hareketleri, gelişmiş sanayi ülkelerinden sermayeden yoksun ülkelere yapılan yatırımlara yüksek bir kâr sağlamakta, sermayenin gelişmekte olan ülkelere akmasına ve oralara yöneticilerin, teknisyenlerin ve diğer kalifiye işgücünün girmesine sebep olmaktadır. Bu teori şu varsayımları içermektedir (Massey ve diğerleri, 1993: 434) :

- a) İşçilerin uluslararası göç hareketi, ülkeler arasındaki ücret farklılığından kaynaklanmaktadır.

- b) Ücret farklılıklarının ortadan kalkmasıyla, işgücü hareketi sonlanacak, ücret farklarının olmaması göçü de ortadan kaldıracaktır.
- c) Vasıflı işçilerin uluslararası göçü, elde edecekleri kazançla bağlıdır. Bu kazanç genel maaş oranından farklı olabilir. Sonuçta bunlar, vasıfsız işçi akımına ters düşen belirgin bir akım oluşturabilirler.
- d) Uluslararası işgücü hareketinin başlıca mekanizmaları işgücü piyasalarıdır, diğer piyasalar önemli bir etkiye sahip değildir.
- e) Hükümetler için göç hareketini kontrol etme yolu, işgücü gönderen ve kabul eden ülkelerdeki işgücü pazarlarını etkilemek ve denetlemektir.

Borjas ve Todaro tarafından geliştirilmiş mikro modele göre ise göçerler, rasyonel düşünerek yolculuk, taşınma, yeni bir dil öğrenme, uyum sağlama gibi konularda maliyet/kâr hesabı yaparlar ve bu hesapların neticesinde en yüksek refah seviyesine sahip olabilecekleri ülkeye göç etme kararı alırlar. Böylece en yüksek yararın sağlanacağı hedef ülke belirlenir ve göç gerçekleştirilir (Borjas, 1990: 457-485; Toksöz, 2006: 17). Bu teori şu varsayımları içermektedir (Massey ve diğerleri, 1993: 435-6) :

- a) Uluslararası göç hareketleri, kazanç ve istihdamda uluslararası farklılıklara dayanır.
- b) Diğer faktörlerin eşit olması durumunda öğrenim, deneyim, iş eğitimi yabancı dil bilgisi gibi ferdi insan sermayesinin temel özellikleri, gidilecek ülkede göç edecek kişinin iş bulma ihtimalini veya maaşını artıracaksa, bu uluslararası göç hareketi ihtimalini yükseltir.
- c) Göç maliyetini düşüren sosyal şartlar, ferdi özellikler ve teknolojiler, göç sonucu elde edilecek olan kazanımları artıracak niteliktedir; bunlar uluslararası göçü hızlandıran faktörlerdir.
- d) Ülkeler arasında göç akımları ferdi maliyet/kar hesabına dayalı hesapların toplamıdır.
- e) Uluslararası hareketler, ülkeler arasındaki kazanç ve/veya istihdam oranlarında farklılıklar bulunmadıkça meydana gelmez. Göç, ülkeler

arasındaki kazanç ve/veya istihdam oranları farkı yok olmadıkça ortadan kalkmaz.

f) Göç kararları, işgücü piyasasındaki dengesizlikten kaynaklanmaz. Diğer piyasalardaki farklılıklar göç hareketini etkilemezler.

g) Göç kabul eden ülkelerin çalışma şartları psikolojik açıdan çekici ise maliyet masrafları negatif olabilir. Bu durumda göç hareketlerini durdurmanın yolu kazanç farkını negatif yönde etkilemekle olacaktır.

h) Hükümetler, göç hareketlerini gönderen ve kabul eden ülkelerdeki kazançları etkileyecek önlemlerle kontrol ederler. Bu önlemlerin başında, işverenlere karşı yaptırımlarla göç alan bölgedeki işe alma oranını azaltacak veya işsizlik ihtimalini çoğaltacak, göç veren ülkelerde (uzun vadeli ilerleme programları ile) gelir oranını yükseltecek veya göçün (psikolojik ve maddi) maliyetini yükseltecek politikalar uygulamak gelmektedir.

Bu yaklaşımlar itme-çekme teorileri olarak da bilinmektedir. İtici faktörler göçün kaynaklandığı ülkedeki işsizlik savaş, kıtlık ya da siyasi kovuşturma gibi dinamiklere göndermede bulunurken, çekici faktörler hedef ülkelerdeki canlı bir işgücü piyasası, düşük nüfus yoğunluğu ve yüksek hayat standartları gibi özellikleri tasvir etmektedir (Giddens, 2008: 1063).

Hao neoklasik teorinin yalnızca işgücü piyasa faaliyetleri için geçerli olduğunu, fertleri izole ederek aileleri ve ev halkını dikkate almadığını söylemektedir (2007: 15). Deneysel çalışmaların, neoklasik teorinin geçerliliği ile ilgili şüpheler uyandırdığını söyleyen Castles ve Miller'a göre (2008: 33) az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere göç edenler, yoksul kişilerden ziyade orta sınıfa mensup insanlardır. Neoklasik göç teorisi, basitleştirici olduğu ve günümüz göç hareketlerini açıklamakta ve gelecekteki göç hareketlerini öngörmekte yetersiz kaldığı için eleştirilmektedir.

1.2.3. İkiye Bölünmüş İşgücü Piyasası Teorisi

Bu teori uluslararası göç hareketini, sanayi toplumlarının işgücü talebinin doğurduğunu ileri sürmektedir. Bu teorik görüşün önde gelen savunucusu,

Michael J. Piore'ye (1979) göre, uluslararası göç, sanayileşmiş ülkelerin yapısal işgücü ihtiyacından ileri gelmektedir. Piore, göç hareketlerinin, gönderen ülkede varolan yüksek işsizlik ya da düşük ücret gibi itici faktörlerden kaynaklanmadığını, sanayileşmiş ülkelerin düşük ücretli işgücü gereksiniminden kaynaklandığını savunmaktadır. Piore'ye göre sanayi toplumlarının ekonomileri dört temel özelliklerinden dolayı sürekli ucuz ve esnek işgücüne ihtiyaç duymaktadırlar (Akt: Abadan-Unat, 2006: 27) :

Bu özelliklerin birincisi, yapısal enflasyondur. Gelişmiş sanayi ülkelerinde ücretlerin düzeyi sâdece arz ve talebi değil, aynı zamanda işin statü ve itibarını da gösterir. İşverenler, mesleki hiyerarşinin en alt kademesinde bulunan iş için vasıfsız eleman aradıklarında bu iş için yüksek ücret veremezler. Aksi halde, statüye bağlı hiyerarşinin tümü sarsılacak ve her kademe yüksek ücret talep edecektir. Bu durumda tek çare ücretleri düşük tutmaktır. Yerli işçiler bu duruma yanaşmayacakları için de dışarıdan düşük ücretle çalışacak işgücü ithali yoluna gideceklerdir.

Uluslararası göç hareketinin ikinci özelliği çalışma güdülerinde yatmaktadır. İnsanlar sâdece para kazanmak için değil, toplumsal itibar sağlamak için de çalışırlar. Alt kademelerde çalışan yerli işgücünün yükselmesi, göçmen istihdamı ile mümkün olmaktadır. Göçmen işçiler kendi ülkelerinde itibar sahibi olmayı düşündüklerinden, bu işleri kabul edebilmektedirler. Göçmen işçi istihdamı yerli işgücüne yukarı doğru toplumsal hareketlilik imkânı sağlamaktadır.

Uluslararası göç sürecinin üçüncü özelliği, işgücü arzının bir bakıma sınırsız oluşunda yatmaktadır. ABD, Fransa, Almanya gibi yüksek sayıda işgücü kabul eden ülkeler bu anlamda en aydınlatıcı örnekleri vermektedir. Uluslararası göçün dördüncü özelliği, bu göç akınının tükenmezliğinde yatmaktadır. Alınan önlemlere rağmen refah seviyesi yüksek ülkelere illegal yollara başvurarak göç etmek arzusuyla insanlar her türlü tehlikeye göze alabilmektedirler.

Piore, bu özellikler dikkate alındığında uluslararası göç hareketini açıklamak için, “ikiye bölünmüş işgücü piyasası” varsayımını ortaya koymaktadır. Bu modele göre işgücü piyasasında ikili/tabakalı bir yapı vardır. Birincil sektördeki işler çoğunlukla yerli işçiler tarafından yapılmakta, göçmenler ise ikinci sektörde istihdam edilmektedir (Abadan-Unat, 2006: 27). Birincil sektörde ki işçiler, büyük

çaplı devlet kuruluşları ile tekelci büyük sektörlerde çalışır. Bu kesimdeki işler, işçinin gelişmesi ve yükselmesine elverişli, doyurucu ve istenir türdendir. İkincil sektörde ise geleneksel ekonomik kesimde ve yarışma koşulları içinde çalışan işçileri yer alır. Bu sektörde çalışma şartları ve ücretler, karın en yüksek elde edilmesi amacıyla matuf olarak elverişsiz olarak düzenlenir. İşin doyuruculuğu ve çalışanın yükselmesine imkân sağlayacak şartlar yoktur (Gitmez, 1983, 89).

İkili işgücü pazarı teorisi özünde neoklasik ekonomiyle bir çekişme içinde olmasa da, mikro düzeydeki karar modellerinden oldukça farklı bir içeriğe sahiptir (Massey ve diğerleri, 1993: 435-6) :

1. Uluslararası işgücü göçü, çoğunlukla talep bazlı olup, işgücü çekenler gelişmiş ülkelerdeki işverenler veya onlar adına hareket eden hükümetlerdir.
2. Göçmen işçilere olan talep, ekonominin yapısal ihtiyaçlarından ortaya çıktığı için uluslararası maaş farklılıkları, işgücü göçünün oluşması için ne gerekli, ne de yeterli bir sebep değildir.
3. Göçmen kabul eden toplumlarda, düşük maaş oranı, göçmen işçilerin azalması karşısında yükselmez; onlar (düşük maaş oranı) sosyal ve kurumsal mekanizmalar tarafından bastırılırlar ve arz ve talep değişimlerine karşılık verebilecek özgürlüğe sahip değildir.
4. Hükümetlerin uluslararası göçü, maaşlarda ve işe alma oranlarında yapılan ufak değişikliklerle etkilemeleri olası değildir; göçmenler, sanayileşme sonrası ekonomilerde oluşan talepleri doldururlar ve bu talepleri etkilemek ekonomik düzenlemede büyük değişiklikler gerektirir.

1.2.4. Yeni Ekonomi Teorisi

Neo-klasik ekonominin göç teorilerine yapılan yoğun eleştirilerden (Bkz. Stark ve Bloom 1985) doğan yeni ekonomi teorisine göre göç sürecinde göç kararı tek tek bireyler tarafından değil, hane halkının tüm fertleri tarafından alınmaktadır. Göç kararı bir aile stratejisidir. Göç, ülkeler arasında varolan ücret farklarından çok güvensizlik, görelî yoksulluk, risk azaltma ve gelir kaynaklarını farklılaştırma gibi muhtelif sebeplerin bir sonucudur. Bu yaklaşıma göre gelir, neoklasik teoride

kabul edildiği gibi türdeş bir meta değildir ve önemli olan gelirin kaynağıdır. Teorinin savunucularına göre, hanelerin yurtdışına göçmen yollamaktaki arzusu, sâdece gelirlerini mutlak biçimde artırmak değil, aynı zamanda başka hanelere kıyasla görelî yoksulluklarını düzeltmek amacına matuftur (Bkz. Massey ve diğerleri, 1993; Abadan-Unat, 2006; Toksöz, 2006).

Bu teori, toplumun en yoksul üyelerinin, mali gücü daha iyi olanlara göre göçe daha az yönelmelerini, zaten çok az olan gelirlerini kaybetme riskini alamamaları ile açıklamaktadır (Bkz. Toksöz, 2006: 20). Yeni ekonomi teorisi göçmenlerin kendi ülkelerindeki kredi ve sermaye piyasalarındaki duruma "itici" faktör olarak önem verse de, göçmenlerin yurtlarının zamanla yatırım yapmak için cazip bir yere dönmesini dikkate almamaktadır (Hao, 2007: 15).

1.2.5. Dünya Sistemi Teorisi

Dünyayı merkez ve çevre ülkeleri olarak ikiye ayıran bağımlılık teorisine göre gelişmiş Batı ülkeleri, az gelişmiş üçüncü dünya ülkelerinden sağlanacak artı değere ihtiyaç duymaktadırlar. Dünya merkez ve çevre ülkeler olmak üzere ikiye ayrılmıştır ve çevrede yer alan ülkeler sömürü ilişkisi ile merkezde yer alan ülkelere bağlanır. Wallerstein, kapitalist dünya sisteminin, merkez çevre ilişkilerinin hâkim olduğu bir dünya ekonomisi ve devletlerarası bir sistem çerçevesi içindeki egemen devletlerin oluşturduğu bir siyasi yapı tarafından kurulduğunu savunmuştur (Wallerstein, 2000: 45).

Merkez ve çevre dışında yer alan yani iki gruba da uymayan ülkelerin nasıl sınıflandırılacağı sorununu dünya sistemi teorisini ortaya atarak aşmaya çalışan Wallerstein, merkez, çevre ve yarı-çevre ülkeleri olarak üçlü bir sınıflama yapar: merkez ülkeler; İngiltere, Fransa, ABD, Japonya gibi siyasî ve ekonomik olarak en güçlü ve hegemonik karakteri bulunan devletlerden oluşur. Çevre ülkeler siyasi olarak zayıf ve hegemonik bir karaktere de sahip olmayan Doğu Avrupa ve Latin Amerika ülkeleridir. Yarı-çevre ülkeler ise çevre ile merkez arasında bir ekonomik ve siyasi güç olarak merkez ülkelere yaklaşan ve fakat çevre ülkelerden uzaklaşan ülkelerdir. Geç 16. yüzyılda Venedik ve İspanya, 17 yüzyılda İsveç, 18. yüzyılda Prusya, 19 ve 20. yüzyıllarda Rusya, 19. ve erken 20. yüzyıllarda Japonya ve bugün Brezilya ve Güney Afrika gibi ülkeler yarı-çevre ülkeler kategorisinde yer alan ülkelerdir (Ragin ve Chirot, 1999: 299).

Kapitalist dünya sisteminde ekonomik ve siyasal gücün eşitsiz dağılımına vurgu yapan bu yaklaşıma göre uluslararası göç, kapitalist dünya sisteminin yayılcı doğasına bağlı olarak sermayesi güçlü ülkelerin ucuz emeğe olan ihtiyacından kaynaklanmakta ve zenginlerin daha zengin olmasını ve yoksul ülkelerin kaynaklarının sömürülmesinin devamlılığını sağlamaktadır. Kapitalist dünya sisteminde, bir yerde yeterli işgücü yoksa ve işgücü yeterli esneklik ve ucuzlukta değilse, göç yolu ile ucuz emek sağlanarak sistem için gerekli ucuz işgücü sağlanmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 35). Dünya sistemi teorisi uluslararası göçün, yayılan küresel pazarın siyasi ve ekonomik organizasyonunu takip ettiğini öne sürmektedir. Bu görüş de altı belirgin hipotezi beraberinde getirmektedir (Massey ve diğerleri, 1993: 447-48):

1. Gelişmekte olan ülkelerde uluslararası göç kapitalist pazarın oluşumunun doğal bir sonucudur. Küresel ekonominin uzak bölgelere uzanması uluslararası hareket için katalizatör olmaktadır.
2. Uluslararası iş gücü akımı, uluslararası mal ve sermaye akışını takip etmektedir; fakat bu aksi istikamette gerçekleşmektedir. Kapitalist yatırım, çevre ülkelerle merkez ülkeler arasında kuvvetli maddi ve kültürel bağlantılar oluşturup, uluslararası hareketi sağlamaktadır.
3. Uluslararası göçün, bilhassa eski sömürgeci ülkeler ve onların eski sömürgeleri arasında meydana gelmesi muhtemeldir; çünkü kültürel, dilsel ve ekonomik bağların geçmişi oldukça eskidir.
4. Uluslararası göç, pazar ekonomisinin küreselleşmesinden ortaya çıktığı için, hükümetlerin göç oranını etkileme yolu, şirketlerin deniz ötesi/sınır ötesi yatırımlarını kontrol altına alıp, uluslararası kapital ve malların akımını kontrol etmeleridir.
5. Kapitalist ülkeler tarafından yurt dışındaki yatırımlarını korumak ve küresel pazara olumlu bakan yabancı ülkelerin hükümetlerini desteklemek için yapılan siyasi ve askeri girişim başarısız olduğu takdirde, bu durum belirli çekirdek ülkelere yönelik bir iltica akımı ortaya çıkararak farklı bir tür uluslararası göçe sebep olmaktadır.

6. Sonuç olarak uluslararası göç, ülkeler arasında maaş oranları ve işe alma farklarıyla çok az ilgilidir; bunun yerine pazar oluşumunun ve küresel ekonominin yapısının dinamiklerini takip eder.

1.2.6. Göç Sistemleri Teorisi

Neoklasik yaklaşım göçlerin tarihi nedenlerini bir kenara bırakıp, devletin rolünü yeterince önemsemediği ve ferdi öne çıkarttığı için eleştirilirken, dünya sistemi teorisi, göçlerin karmaşık yapısını açıklamakta yetersiz kaldığı ve sermayeyi her şeyin belirleyeni olarak görerek, söz konusu fertlerin ve grupların eylem ve isteklerine duyarsız kaldığı için eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin sonucunda çok sayıda disiplini içine almayı ve göçü tüm boyutlarıyla kuşatmayı amaçlayan yeni bir teorik yaklaşım olarak göç sistemleri teorisi ortaya çıkmıştır (Bkz. Castles ve Miller, 2008: 35).

Göç sistemi, göçmen değişimi olan iki veya daha fazla ülke arasında kurulmaktadır. Bu yaklaşım, hem göçün amaçlarının sorgulanması, hem de göç alan ve veren yerler arasındaki bağlantıların araştırılması anlamına gelmektedir. Teori, uluslar arası ilişkilere, politik ekonomiye, kolektif eylem ve kurumsal faktörlerin önemine işaret etmekte ve bölgesel göç hareketlerini açıklamakta kullanılmaktadır. Uluslararası göç, geçmişte sömürgeci olmuş devletlerle, onların eski sömürgeleri arasında gerçekleşmektedir. Sömürgeci ve sömürge ülkeler arasında geçmiş dönemlerde kurulan her türlü ekonomik, siyasî, kültürel ilişkiler göç sürecini kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. Teorinin temel yaklaşımına göre bir göç hareketi, makro ve mikro yapılara bakılarak anlaşılabilir (Toksöz, 2006: 20). Castles ve Miller'e göre (2008: 35) makro yapılar dünya piyasasının ekonomi politişini, devletlerarası ilişkileri ve göç veren ve alan ülkeler tarafından göçü kontrol amacıyla oluşturulan kanunlar, yapılar ve uygulamalardır. Mikro yapılar, göç ve yerleşme sorunlarıyla başa çıkmak amacıyla, göçmenlerin kendileri tarafından geliştirilen enformel toplumsal ağlardır.

1.2. 7. Göç Ağları Teorisi

Teori göçmenlerin gittikleri yerlerle anayurtları arasında kurdukları ağları açıklamak için geliştirilmiştir ve göçün nedeni ile ilgilenmeyip, göçün sürekliliği ve kendini yeniden üretmesi ile ilgilenmektedir. Göç ağları kavramı, göçmenler ve

onların geride kalan aileleri, arkadaşları ve hemşerileri ile kurdukları karmaşık ilişkileri tanımlamak için kullanmakta ve bu ağlar sayesinde, göçmenler göç sürecinde karşılaşacakları sorunları daha kolay aşabilmektedirler (Toksöz, 2006: 20). Wilpert'e göre (1992: 178) ilk göç edenler, göç veren ve alan toplumları birbirlerine bağlayan bir yapı oluştururlar ve bu sayede göç veren ülkedeki diğer göç arzusu taşıyan insanlar için göç etme imkânı sağlanır. Sonradan göç edenler, önce göç edenlerin yaşadıkları tecrübelerden istifade ederler ve kurulan göç ağı, yeni göç akımlarının oluşmasını ve sürekliliğini sağlar (Akt: Yalçın, 2004: 50).

Göç ağları göçü üç farklı yoldan etkilemektedir. İlk olarak, çoğunlukla yeni iletişim teknolojilerinden faydalanarak bilgi sağlarlar. İkincisi, muhtemel göçmenlere para desteği sağlayarak seyahatlerine yardım ederler. Üçüncüsü, yeni göçmenlere geldikleri yere yerleşmede, onlara kalacak yer ve iş bulmakta destek sağlayarak göç sürecinde önemli bir yol oynarlar (Koser, 2007: 36).

Yalçın'ın da ifade ettiği gibi (2004: 55), göçmen kabul edilen ülkeler, göçmen alımını durdursa bile, Türkiye örneğinde olduğu gibi, göçlerin devamı bu ağlar sayesinde gerçekleşmektedir. Göç alan ülkeler, 1970'lerde işçi alımını durdurduklarında, Türkler, aile birleşimi yolunu kullanarak Türkiye'de kalan yakın akrabalarının da göç etmelerini sağlamışlardır. Hülâsa, göç niyetinde olan potansiyel göçmenleri, göç etme planı yapmaya teşvik eden ve göç süreci boyunca destekleyenler, evvel emirde, onların daha evvelden bu tecrübeyi yaşamış yurtdışında yaşayan akrabaları, hemşerileridir. İlk gidenlerin yaşadıkları sıkıntıların çoğunu, akrabalarının yardımı ile sonradan göç edenler yaşamamaktadır. Önceleri işgücü ihtiyacı ile göçmen kabul eden ülkeler yasalarında yaptıkları değişikliklerle, bu ağları kullanarak göç etme amacını taşıyan insanlara sınırlarını kapatmaktadırlar. Meselâ, yurtdışında oturum ya da vatandaşlık hakkına sahip olan ve Türkiye'den evlenenlerin eşlerini yanlarına almaları yasalarda yapılan değişikliklerle zorlaştırılmıştır.

1.3. Etnik Bütünleşme Modelleri

II. Dünya Savaşı sonrasında güçlü ekonomik büyüme yaşayan Batı Avrupa ülkeleri yabancı işgücüne ihtiyaç duydular ve bu ihtiyaçlarını da yabancı işgücü çekerek karşılama yoluna gitmişlerdir. 1970'lerle birlikte, misafir işçi çeken ülkelerde ekonomik büyüme yavaşlamış ve fakat misafir olarak kabul ettikleri ve

işleri bitince ülkelerine geri göndermeyi hesapladıkları göçmen işçilerin çok büyük oranda ülkelerine geri dönmeyerek kalıcı hâle geldikleri görülmüştür. Göçmen işçilerin, eşlerini ve çocuklarını da yanlarına almaya başlamaları ile birlikte göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde nüfus yapıları ve sayıları artarken göç ettikleri ülkelerin de nüfus yapılarında farklı etnik kökenden gelen insanların daha çok yer aldığı bir değişim meydana gelmiştir. Günümüzde bilhassa batı toplumları bilâistisna etnik ve kültürel olarak heterojen bir yapıya sahiptir. “Son tahminlere göre dünyadaki 184 bağımsız devlet, bünyesinde 600 yaşayan dil grubu ve 5000 etnik grup barındırmaktadır.” (Kymlicka, 1998: 25). Bu çoketnikli, çokkültürlü toplumların oluşması karşısında, göç alan ülkelerin her biri, yaşanan sosyal değişmeyi yönetmek maksadıyla kendi tarihî ve sosyal tecrübelerine dayanan ve devlet ve toplum felsefelerine mütenasip politikalar uygulamaya koyulmuşlardır. Bu politikalar şu ana başlıklar altında toplanabilir:

- 1) Asimilasyon Modeli
- 2) Kademeli Ayrımcılık Modeli
- 3) Çokkültürlülük Modeli

1.3.1. Asimilasyon Modeli

Latince 'assimilare' (içine alma/kendine dâhil etme) fiilinden türetilmiş bir kelime olan asimilasyon İngilizceden dilimize geçmiştir. 'Assimilare' fiili de Latince'de 'similis' (benzer/neredeyse aynı) kelimesine istinad etmektedir (The Pocket Oxford Latin Dictionary, 1995: 19). Asimilasyon, “dışarıdan gelen birisinin, göçmenin ya da tâlî konumdaki bir grubun egemen olan toplumla ayırt edilemez derecede bütünleşmesi sürecini anlatmak için kullanılan, kültürlenmeyle eş anlamlı” bir kavramdır (Marshall, 1999: 42).

Kymlicka, 1960'lar öncesinde ABD, Kanada ve Avustralya'ya göç edenlerin, kültürel kimliklerini terk etmelerinin ve göç ettikleri ülkenin kültürel normlarına tabi olmalarının beklendiğini, bu yaklaşıma da “Anglo-uyum” adı verildiğini söylemektedir (1998: 43). Asimile edilemez olarak görülen bazı grupların bu ülkelere girişlerine müsaade edilmemiştir. Meselâ, ABD ve Kanada'ya Çinlilerin, Avustralya'ya da beyaz olmayanların girişine sınırlamalar getirilmiştir. Bu ülkelerde asimilasyon politikaları, siyasî istikrarın temeli olarak görülmüş ve

öteki kültürlerin etnik merkezizetçi inkârı yoluyla daha da rasyonelleştirilmiştir (Kymlicka, 1998: 43).

Asimilasyon politikaları, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar ABD, Avustralya, Kanada gibi beyaz göçmenlerin merkezde yer aldığı ülkelerde uygulama alanı bulmuş, bilâhare yerini göçmenlerin kültürel kimliğini dikkate alan politikalara bırakmıştır. Günümüzde asimilasyon modelinden vazgeçip entegrasyon ya da çokkültürlülük modeline geçen ülkeler olduğu gibi, geçmişte kademeli ayrımcılık ya da benimseyip günümüzde asimilasyon modeline yaklaşan Almanya ve Hollanda gibi ülkeler de bulunmaktadır. Castles ve Miller'a göre Avrupa'nın göç alan bazı ülkelerinde hem asimilasyon modeli (işgücü piyasası veya sosyal politika alanlarında) hem de çokkültürlülük politikaları (eğitim ve kültür alanlarında) bir arada uygulanabilmektedir (2008: 363).

Giddens, asimilasyon modelini uygulayan ülkelerin yeni sosyal düzenle bütünleşmenin bir parçası olarak göçmenlerden dillerini, giyim tarzlarını ve kültürel görünümelerini değiştirmelerini talep ettiğini söylemektedir (2008: 545). Asimilasyon modelini uygulayan ülkelerin politikacıları, göçmen çocukların yerli toplumun dilini konuşmalarında ve normal okullara devam etmelerinde ısrarcı olarak asimilasyon politikasının alt yapısını hazırlamaktadırlar (Castles ve Miller, 2008: 362). Canatan'a göre asimilasyon modelinin dayandığı temel varsayımlar şu şekildedir (1995: 186-187):

- a) Toplum üniter bir birim olup politik, ekonomik ve kültürel yönden bölünemez.
- b) Toplumda herkesin uyması gerekli ortak ve tanımlanmış değerler, inançlar ve davranış kuralları vardır.
- c) Toplumdaki egemen resmi dil, bütün etnik grupların bilmesi ve kullanması gerekli bir iletişim aracıdır.
- d) Egemen ırk ve kültür, diğerleri karşısında üstündür.
- e) Egemen etnik grup ve otorite, diğer etnik grupları asimile etme sürecinde baskı ve şiddete başvurabilir.

Günümüzde asimilasyon modelinin uygulandığı başta gelen ülke Fransa'dır. Fransız toplum ve devlet felsefesi, göçmenlere yönelik asimilasyon modelinin benimsenmesinde başat roledir. Kaya ve Kentel'e göre Fransız medeniyet projesi, dil, laiklik, modernizm, devlet merkezilik, Batı merkezli evrenselcilik ve akılçılık yolu ile asimile eden bir vatandaşlık modelidir (2005: 99). Fransa'da vatandaşlık, 1789 Fransız İhtilali'nin cumhuriyetçi anlayışına dayanan türdeş bir toplum tasarımıdır ve kültürel farklılıkların ortadan kalktığı bir "eritme potası"dır. Bu anlamda, Fransa'nın göçmenlere yönelik politikalarında da "Fransızlaştırma" amacı belirleyici olmaktadır.

Fransa'da asimilasyon, Jacqueline Costa-Lazcoux'ya göre "yabancı olma niteliğinin yok olması" sonucunu vermektedir (Akt: Kastoryano, 2000: 47). Fransa'da Entegrasyon Yüksek Konseyi'nin 1993'te yayınladığı rapor Fransız usulü entegrasyon başlığını taşımaktaydı. Kastoryano'ya göre bu başlık, "Fransız özgünlüğünü ve bu özgünlüğün yabancıların asimilasyonundaki önemini çağrıştırmaktadır. Raporu kaleme alanlara göre 'bir eşitlik ilkesine dayalı' Fransız entegrasyon modeli 'ulusal ya da etnik azınlıklara özgül bir statü veren azınlıklar mantığına karşıdır'" (2000: 62).

Fransız yasalarına göre Fransa'da yaşadığı halde Fransız vatandaşı olmayan herkes yabancı sayılmaktadır. Yabancılar eski vatandaşlıklarından vazgeçip Fransız vatandaşı olduklarında, yabancı statüleri sona ermektedir. Göçmen statüsü, hem vatandaşlık hem de doğum yeri üzerinden tanımlanmaktadır. 1991'de Entegrasyon Yüksek Konseyi'nin yaptığı tanıma göre göçmenler, Fransa'da yaşayan, ancak başka bir ülkede yabancı olarak doğan kişileri kapsamaktadır. Göçmenler, Fransız vatandaşlığına geçtiklerinde bile göçmen olarak kalmaya devam etmektedirler. Göçmenlerin Fransa'da doğan çocukları Fransız vatandaşlığına geçtiklerinde Fransız kabul edilmekte, eğer eski vatandaşlıklarını devam ettirirlerse yabancı statüsünde kalmaktadırlar. Fransa'da 1999 yılında yapılan sayıma göre, ülkede 3.26 milyon yabancı ve 4.31 milyon göçmen bulunmaktadır. Fransa çifte vatandaşlık hakkını tanıyan bir ülke olduğu hâlde, Türkler arasında Fransız vatandaşlığına geçme oranı çok düşüktür: Fransız vatandaşlığına geçme oranı sıralamasında AB ülkeleri sayılmadığı takdirde Türkler % 6-8 oranıyla en sonlarda yer almaktadır (Danış ve Üstel, 2008, 9-11).

Fransa son yıllarda Fransız vatandaşlığına geçme şartlarını oldukça ağırlaştırmıştır. Fransız vatandaşı olmak için, Fransızca bilmek yetmemekte, Fransız vatandaşlığının getirdiği yükümlülüklerin de iyi bilinmesi gerekmektedir. Fransa'da vatandaş olmak isteyenlerin asimile edilip edilemeyeceği başvurunun sonucunu da belirlemektedir. 1960'ların sonunda işgücü açığını evvel emirde işgal ettiği Kuzey Afrika ülkelerinden gelen göçmenlerle kapatmayı amaçlayan Fransa'da, günümüzde yaklaşık 3 milyon Mağrip ülkeleri kökenli insan yaşamaktadır. Bu insanlardan biri olan ve 2000 yılında beri Fransa'da yaşayan Faslı Feyza M. adlı kadının vatandaşlık başvurusu, Fransız Danıştay tarafından reddedilmiştir. Başvurunun reddine gerekçe olarak; “dininin vecibelerini radikal biçimde yerine getirmek adına, Fransız toplumunun, başta kadın erkek eşitliği olmak üzere, temel değerleriyle bağdaşık olmayan bir yaşam stili benimsemiş olması” gösterilmiştir (www.ntvmsnbc.com, 13. 07. 2008).

Fransız hayat tarzını benimseyemeyeceği ya da Fransızlaşamayacağı düşünüldüğü için Faslı kadının vatandaşlık başvurusunun Fransız yetkili organlarınca reddedilmiş olması, Fransa'nın el'ân farklılıklara, çoğulculuğa kapalı asimilasyon modelinde ısrarcı olduğunu göstermektedir. Macaristan'dan Fransa'ya göç etmiş bir ailenin çocuğu olan ve göçmen karşıtı söylemiyle maruf Nicolas Sarkozy'nin Fransa'nın en yüksek makamına kurulması da Fransa'da asimilasyon politikalarının devam edeceğinin bir başka işaretidir. Bu durumda Fransa'da göçmenlerin önünde iki seçenek kalmaktadır; ya kimliklerini dışarıda bırakarak Fransız potasına girmek ya da siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan dezavantajlı bir pozisyonda kalmak. Aslında Fransa'da göçmenler açısından durum Ursula Le Guin'in 'Mülksüzler' romanında söylendiği gibidir; “içeri kapamak, dışarıda bırakmak, aynı şey.” (Le Guin, 1999).

1.3.2. Kademeli Ayrımcılık Modeli

Ulus tanımının doğum ve soy birliğine istinad ettiği ülkelerde kademeli ayrımcılık modeli uygulanmaktadır. Bu ülkelerde göçmenlerin ve onların çocuklarının ulus'un üyesi olarak kabul edilmesinde yerli halk oldukça isteksiz davranmaktadır. Bu isteksizlik kendini göçmenlere yönelik ayrımcılık içeren politikalarda göstermektedir. Soy esasına dayalı millet anlayışının egemen olması sebebiyle göçmenlere vatandaşlık hakkının tanınmasına sınırlı bir şekilde izin

verilir. Göçmenlerin kalıcılığı ve toplumun çok kültürlü yapısı kabul edilmez. Bu modelde göçmenler, sâdece göç ettikleri ülkede varlık sebebi olarak görüldükleri işgücü piyasası gibi alanlara dâhil edilirken, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanlara katılımları desteklenmez; bilakis engellenir. Göçmenlerin alt sınıflarda yer almaları ile etnik kökenleri arasında güçlü ve mütemadi bir ilişki vardır (Castles ve Miller, 2008: 361-362).

Bu modelin uygulandığı ülkelerin başında II. Dünya Savaşı sonrası dönemde misafir işçi kabul eden ülkeler içinde başı çeken ve bugün 2,7 milyon Türk'ün yaşadığı (Şen, 2007: 151) Almanya gelmektedir. Kastoryano'ya göre Alman modeli ortak atalara vurgu yapan kültürel ve etnik nitelikte bir modeldir. Almanya'da, etnik kimliğe dayalı dışlayıcı bir vatandaşlık anlayışı ve kültürel kimliğin siyasi kimliğin temeli olduğu inancı egemendir. Bu anlayış Fichte, Herder gibi Alman romantik milliyetçilerinin temellerini attığı ulus felsefesine dayanmakta ve aynı ataları, aynı dili, aynı kültürü paylaşan herkesi ortak bir kimlik içinde toplamaktadır (Kastoryano, 2000: 19,66).

Alman ataları yüzyıllardır Rusya ve Doğu Avrupa'da yaşayan etnik Almanlara Aussiedler¹ denilmektedir. Aussiedler, Almanya'ya göç etme ve Alman vatandaşlığına geçme hakkına sahiptir. Alman hükûmetleri bu insanların Almanya'ya göç etmesini ve yerleşmesini teşvik etmek için bazı imtiyazlar sağlamıştır (Castles ve Miller, 2008: 295). Almanya, 1988 yılından itibaren yaklaşık 3 milyon Aussiedleri Rusya başta olmak üzere Orta Asya, Danimarka, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Romanya gibi ülkelere kabul etmiştir. Bu insanlar Almanya'ya kabul edilirken yüzyıllardır farklı coğrafyalarda yaşamaları, Almanca bilip bilmemeleri ya da kültürel olarak farklılaşmış farklılaşmadıkları dikkate alınmamış ve sâdece ortak atalara sahip olunması yeterli görülmüştür (www.eurozaman.com, 05. 10. 2008).

Almanya'da vatandaşlığa kabul için iki farklı sistem mevcuttur. Birincisi, 1945 sonrası sürgünleri, mülteciler ve Alman soyundan olanlar için geçerlidir. Bu insanlar Alman vatandaşlığına geçme hakkına sahiptirler. İkinci sistem ülkede yaşayan yabancılar için geçerlidir. 1980'lerde Alman vatandaşı olmak için önceki vatandaşlıklarından vazgeçmeleri ve Almanya'da on yıl süre ile ikamet etme

¹ Etnik Almanlar üzerine mufassal bir çalışma için, bkz. (Münz, 2005).

şartını yerine getirmeleri gerekiyordu. 1990'larla birlikte göçmenlerin sosyal ve siyasal entegrasyonu için vatandaşlığa geçmelerinin kolaylaştırılması yönünde ırkçılık karşıtı bazı gruplar tarafından kampanyalar düzenlenmiştir. 2000 yılında yürürlüğe giren vatandaşlık yasası ile vatandaşlığa geçiş eski yasaya göre kolaylaştırılmıştır. Bu yasaya göre “ülkede en az 8 yıl ikamet etmiş olan, vatandaşı olduğu ülkenin uyruğundan çıkmayı kabul eden, ülkede bulunduğu süre içinde ciddi bir suç işlemeyen, kendine ve ailesine bakabilecek maddi gelire ve Almanca dil yeterliliğine sahip olan, Alman Anayasasına bağlılığını taahhüt eden” göçmenler Alman vatandaşlığına geçme hakkını elde etmiştir (Castles ve Miller, 2008: 308-309). Bunun yanında ebeveynlerinden en az biri 8 yıl Almanya’da ikamet eden Almanya doğumlu çocuklar da Alman vatandaşlığını elde edebiliyordu. Bu durumdaki çocuklar 23 yaşına kadar çifte vatandaşlık statüsünde kalıyorlardı ve 23 yaşına gelince vatandaşı oldukları ülkelerden birini seçmek durumundaydılar (Aynı yerde).

Almanya’da 1 Ocak 2005 yılında yürürlüğe giren yeni göç yasasının amaçlarından biri de aile birleşmelerinin önüne geçmektir. Yasanın henüz yürürlüğe girmedığı 2002 yılında aile birleşimi kapsamında toplam 85 bin 305 kişiye ülkeye giriş için vize verilirken, bu sayı 2005 yılında yürürlüğe konulan göç yasasıyla 53 bin 213’e gerilemiştir (www.eurozaman.com, 25.11.2008). 2004 yılından itibaren Türkiye’den aile birleşimi yolu ile Almanya’ya gidenlerin sayısında da ciddi bir azalma görülmektedir (Bkz. ÇSGB, 2007: 41). Almanya’nın bu yeni göç yasası ile temel Almanca bilgisini şart koşması neticesinde eşinden, çocuğundan ayrı kalan on binlerce insan Almanca öğrenerek Alman konsolosluklarında yapılan dil sınavını geçip Almanya’ya gidebilme peşinde koşmaktadır. 2008 yılında Türk Milli Eğitim Bakanlığı’nın açıkladığı verilere göre Türkiye’de 25 bin kişi Almanya’ya gelin ya da damat olarak ya da başka bir sebeple gidebilmek için Almanca kursuna devam etmektedir (www.eurozaman.com, 29.07.2008).

Son yıllarda Alman vatandaşlığına geçmek isteyenlerin, geçmesi gereken sınavların sayısı mütemediyen artmaktadır. 1 Ocak 2006’dan itibaren vatandaş olmak isteyen Müslümanların “vicdan testi”ne tâbi tutulması uygulaması Baden Württemberg eyaletinde başlatılmıştır. Sınava giren Müslümanlardan; '11 Eylül saldırıları hakkında ne düşünüyorsunuz', 'Kızınız Müslüman olmayan biriyle evlenmek isterse tepkiniz ne olur', 'Töre cinayetlerini haklı buluyor musunuz' gibi

soruların yer aldığı 30 soruluk bir ankete verilen cevaplar sonucu, başvuran kişilerin Alman vatandaşlığına uygun olup olmadığına karar verilmektedir (www.radikal.com.tr, 18.06.2008). Almanya’da vatandaş olmak isteyen yabancılara yönelik yakın bir tarihte “vatandaşlık sınavı” adında yeni bir sınav yapılmaya daha başlandı. Alman Bakanlar Kurulu, sınavın 1 Eylül 2008’den itibaren uygulanmaya başlamasına karar verdi. Vatandaşlık sınavı için hazırlanan toplam 310 sorudan rastgele sorulacak 33 sorudan en az 17’sini doğru cevaplayanlar sınavı kazanmış olacak. Sorular, "Demokrasilerde Siyaset", "Tarih ve Yükümlülükler" ile "Birey ve Toplum" başlıkları altında toplandı. Soru kitapçığında, "Almanya'da kaç eyalet var?", "Muhalefetin parlamentodaki görevi nedir?", "Federal Almanya Cumhuriyeti ne zaman kuruldu" gibi çoktan seçmeli sorular yer alıyor. Almanya'da yetişen ve burada en az ortaokuldan mezun olan yabancının Alman vatandaşı olmak istedikleri takdirde bu sınavdan muaf olmaktadır. Ayrıca engelli insanlar da sınavdan muaf tutulmaktadır (www.dw-world.de, 19.06.2008).

Almanya’nın anayasal düzeninin federal olması dolayısıyla muhtelif eyaletlerde göçmenlerin bütünleşmesine yönelik farklı uygulamalara gidilmektedir. Almanya’da bazı eyaletlerde Hollanda gibi temel eğitimde Türkçe anadil derslerini entegrasyon bahane edilerek kaldırılmakta, bunun yanında bazı okullarda da çocukların ders dışında da sâdece Almanca konuşması bağlayıcı bir kural haline getirilmektedir (Abadan-Unat, 2006: 377).

Almanya’da, dönemin İçişleri Bakanı Sosyal Demokrat Otto Schily ile görüşen Faruk Şen, bu sohbette Schily’nin kendisine söylediklerini şöyle aktarıyor: “...benim için Türkler ne zaman uyum göstermiş olur biliyor musunuz? Eğer Türkiye Almanya milli maçında Türk seyirciler Almanya milli takımını destekleyerek bağırırlarsa..!” (Şen, 2007: 140). Siyasetçilerin göçmenlere böyle baktığı bir ortamda, yasaların göçmenlerin kültürel taleplerini dikkate almasını beklemek beyhude olacaktır. Almanya’da misafir işçi kabul edilen yıllardan itibaren göçmenlere yönelik olarak izlenen politikalarda yaşanan değişim, bu ülkede kademeli ayrımcılıktan asimilasyona doğru evrilen bir modelin egemen olduğunu göstermektedir.

1.3.3. Çokkültürlülük Modeli

“Kültürel çoğulculukla karakterize edilen toplumlar için kullanılan” (Marshall, 1999: 545) bir kavram olan çokkültürlülük, türdeş bir toplum tasarımına dayalı ulus devlet anlayışının terk edilmesi anlamına gelmektedir. Bir başka tanıma göre, “çeşitli etnik grupların, eşitler olarak varolması, birbirleriyle her alanda ve eşit koşullarda etkileşmesi, ekonomik alan dâhil her alanda fırsat ve sonuç eşitliğinin sağlanması”dır (Somersan, 2004: 203). Çokkültürlülük, aynı zamanda kültürel farklılıkların yeniden üretildiği, kabul gördüğü ya da üretildiği toplumların dönüşümlerini anlamaya yaramaktadır (Wieviorka, 2003: 40). Öte yandan çokkültürlülük yalnızca farklılık ve kimlikle ilgili olmayıp, kültürle kaynaşmış ve ondan beslenen farklılık ve kimliklerle, yani bir grup insanın kendilerini ve dünyayı anlamakta, bireysel ve toplu hayatlarını düzenlemekte kullandıkları inançlar ve uygulamalar bütünüyle de alakalıdır (Parekh, 2002: 3). Sıfat olarak ilk kez 1941 yılında İngilizcede eski milliyetçiliklerin bir anlam ifade etmediği, kozmopolit bir toplumu nitелеmek için, isim olarak ise 1970’lerin başlarında Avustralya ve Kanada’da bu toplumların bir hususiyeti olan kültürel çeşitliliği teşvik eden devlet politikaları için kullanılmıştır (Doytcheva, 2009).

Günümüzün çokkültürlülük ideallerinin gerçekleştirilmesinde de devletin rolü önemlidir. Farklılıklarıyla birlikte herkesin eşit olduğu fikrini teşvik etmek, bütün kültürlerin birbirine eşit olduğunun tanınmasını teşvik anlamına gelmektedir. Böyle bir proje ise ancak devletin müdahalesiyle gerçekleştirilebilir. Kamu otoritelerinin kültürel çeşitliliği teşvik etmesi, insanlara farklılıklarını geliştirmenin ve aktarmanın fiili yollarını sağlamaktır. Mesela, kültürle ilgili kurumlara devlet teşviki, dile ilişkin haklar (anadilin öğretilmesinin kamusal olması ve iki dilde öğretim), ayrımcılıkla mücadele gibi konularda devlet göreve çağrılır (Doytcheva, 2009: 23). Amy Gutmann, liberal demokratik devletlerin, çoğunluk ya da “kitle” kültürlerinin karışmasına karşı dezavantajlı gruplara kültürlerini korumada yardım etmek şeklinde bir yükümlülüğünün bulunduğunu söylemektedir. Gutmann’a göre (2005: 25) farklı grupların tanınması ve onlara eşit davranılması, kamu kurumlarının bu kültürel özellikleri görmezden gelmesi yerine bunları kabul etmesi anlamına gelmektedir.

“Farklılıklarımızla eşitiz”, bugün bütün dünyada çokkültürlülüğün sloganıdır (Bkz. Doytcheva, 2009: 22). Çokkültürlülükte topluma, eşit derece değerli farklı ırk ve etnik grupların toplamı olarak bakılır (Alexander, 2001: 237). Taylor’a göre (2005: 72) çokkültürlülükte önemli olan, farklı kültürlerin yalnızca varlıklarını sürdürmelerine izin vermekle kalmayıp, onların değerli olduklarının da kabul edilmesidir.

Walzer “ötekiyle her an burun buruna gelme hiçbir zaman bu kadar yaygın yaşanmadı” (1998: 21) derken, günümüz toplumlarının birçoğunun kültürel olarak büründüğü heterojen yapıya işaret etmektedir. Çokkültürlü bir toplum iki veya daha fazla sayıda kültürel topluluğu içinde barındıran toplumdur. Böyle toplumlar kültürel çeşitliliğe temelde iki farklı şekilde tepki verirler: toplum, farklı kültürleri hoş karşılayıp destekleyebilir ve kendisini meydana getiren farklı toplulukların kültürel taleplerine saygı duyabilir ya da bu toplulukları tamamen ya da kısmen baskın kültür içinde asimile etmeye çalışır (Parekh, 2002: 7). Çokkültürlü bir toplumda kültürel olarak farklı grupların kültürel farklılıklarıyla birlikte kamusal alanda kabul edilmesi, yani bir kültürel tanınma söz konusudur. Kavram etrafındaki tartışmalar daha ziyade kültürel olarak farklı grupların tanınmasının sınırları ve sonuçları üzerinde şekillenmektedir.

Çokkültürlü toplumlarda azınlık ya da farklı kültürel grupların çoğunluk gruplar karşısında dezavantajlı konumlarının ortadan kaldırılmasının kuramsal alt yapısı üzerine eserler veren düşünürlerin çalışmaları da son dönemlerde çokça tartışılmaktadır. Bunlar arasında liberal ve cemaatçi olarak adlandırılan düşünürlerin birbirlerine karşıt yaklaşımları çokkültürlülük üzerine tartışmalara katkı yapmaktadır.

Bu iki gelenek arasındaki ihtilaf, 1971’de John Rawls’un Adalet Teorisi eserinin yayınlanmasıyla başlamıştır. Cemaatçiler, Rawls’u hürriyet ve eşitlikle fazla ilgilenmekle, cemaatle yeterince ilgilenmemekle tenkit ederler. Charles Taylor’un ifadesiyle iki rakip akım oluşmuştur. Bir yanda, aralarında Ronald Dworkin ve Thomas Nagel gibi Rawls’a yakın yazarların da olduğu liberaller; diğer yanda Michael Sandel, Alasdair MacIntyre ve Charles Taylor’un olduğu cemaatçiler (Doytcheva, 2009: 44). Bu tartışmalar başka düşünürlerin de tartışmalara katılmasıyla 2000’lere kadar devam etmiştir.

Cemaatçilere göre liberaller insanın kendisini geliştirmek bakımından iyi işleyen bir sosyal yapıyı öngörmekte yetersiz kalmaktadırlar. Cemaatçilere göre liberalizmdeki haklara yapılan tek yanlı vurgu, kültürel atmosferden, topluluk bağlarından ve gerçek bir insanın bütün şahsiyetini oluşturan hayat hikâyesinden soyutlanmış, içi boşaltılmış bir bireye ilişkindir. Ve fakat birey olarak her birimiz, kişiliğimizi, yeteneklerimizi ve hayattaki kazanımlarımızı ancak bir topluluk içinde gerçekleştirme imkânına sahip olabiliriz. Bu sebeple cemaatçiler siyasal hayatın bireyi değil topluluğu inşa etmesi gerektiğini, çünkü bireyin ancak topluluklar tarafından şekillendirildiğini savunmaktadırlar (Balı, 2001: 170).

Liberalizmden ilham alan bir çokkültürlülük yaklaşımı ortaya koyan John Rex'e göre göçmenlerle ilgili akılcı politika, her grubun dile getirdiği sorunların ayrı ele alınmasıdır. Fakat Rex, her durumda birbiriyle ilişkili ama bağımsız iki sorunla yüz yüze gelineceğini söylüyor: Birincisi, siyasal ve sosyal eşitsizlik; ikincisi ise kültürel farklılığın barındırılması. Rex, her iki sorunla birden baş etmek ve çokkültürlülüğe soldan gelecek eleştirileri karşılamak üzere "eşitlikçi çokkültürlülük" kavramını öneriyor. Bu yaklaşıma göre, bütünleşme her şeyi tek şekle sokan bir süreç olmak yerine, karşılıklı hoşgörü atmosferi içinde kültürel çeşitliliğin fırsat eşitliği ile birlikte düşünüldüğü yeni bir ortam olmalıdır (Bkz. Somersan, 2004: 104).

Kymlicka, çokkültürlü vatandaşlık temelinde bir çokkültürlülük yaklaşımı ortaya koymuştur. Buna göre, toplum içindeki farklı gruplara özel haklar öngörülür. Kymlicka, toplumdaki farklı grupların taleplerinin ahlaki bakımdan farklı ağırlıkta olduğunu düşünmektedir. Kymlicka'nın çokkültürlü vatandaşlık yaklaşımı; 1- Özyönetim hakları 2- Çok etniklilik hakları 3- Özel temsil hakları olmak üzere üç alt başlıkta toplanmaktadır. Kymlicka, öz yönetim haklarını milli azınlıkların yararlanacağı haklar olarak düşünür. Kymlicka'ya göre Kanada'da Fransızlar, İngilizler ve Amerikan yerlileri milli grupları oluştururlar ve çokkültürlülük politikası uygulandığında federal bir siyasi örgütlenme çerçevesinde hükümet düzeyinde siyasi özerklik elde etmeleri mümkündür. Çok etniklik hakları göç yoluyla gelen etnik grupları içermektedir. Bu haklar toplumla bütünleşmeyi teşvik eden haklardır. Kymlicka özel temsil hakları olarak, etnik niteliği olmayan eşcinseller, yoksullar kadınlar gibi sosyal grupların haklarını tanımlar (Kymlicka, 1998; Parekh, 2002; Doytcheva, 2009).

Kanadalı filozof Charles Taylor cemaatçi bir yaklaşımla ortaya koyduğu “Tanınma Politikası” adlı makalesiyle çokkültürlülük kavramı tartışmalarına dâhil olmuştur. Kültürel kimliklerin eşit saygı esasına göre değerlendirilmesi gerektiğine işaret eden Taylor, çokkültürlülüğün bir tanınma sorunu olduğunu vurguladığı makalesinde kültürel olarak farklı grupların siyasal olarak tanındığı ve temsil edildiği bir çokkültürlülük yaklaşımı ortaya koymuştur (Taylor, 2005). Rockefeller, Taylor’un etnik kimliği evrensel kimliğin üzerine çıkararak yaklaşımına itiraz etmektedir. Ona göre demokratik görüş açısından bakıldığında, bir insanın etnik kimliliği o kişinin birincil kimliği değildir. Çokkültürlü demokratik toplumlarda çeşitliliğe saygı duyulması önemli ise de, etnik kimlik, eşit değerde olmanın ve dolayısıyla eşit haklara sahip bulunma düşüncesinin dayandığı temel olamaz. Demokratik görüş açısından bütün insanlar genel insan doğasına sahip olmaları nedeniyle eşit değerdedirler ve bir insanın eşit tanınmayı talep etme hakkı vardır; tanınma talebi insan kimliğine ve insan olmanın verdiği güce dayanacaktır; etnik kimlik tanınma talebinin birincil dayanağı olamaz (Rockefeller, 1996: 96).

Alman filozof Habermas, çokkültürlülük tartışmalarında liberal ve cemaatçi yaklaşımları aşan bir model sunar. Habermas, çokkültürlülük politikalarıyla etnik unsurların âdeta nesli tükenen türler muamelesi görmelerinden onları eşit haklar etrafında birlikte yaşamalarını sağlayacak bir ortak sistemin kurulmasının önemine işaret eder. Habermas’a göre, haklar sistemi demokratik yoldan gerçekleştirilmek isteniyorsa, farklılıkların aidiyete duyarlı şekillerde görülmesi gerekir (Habermas, 2005: 120).

Habermas vatandaşların devletleriyle “doğru ya da yanlış benim ülkem” gibi rasyonel olmayan basit sadakatlerin ötesine akılcı bir özdeşleşme için geçebildiği “anayasal yurtseverlik” kavramını popüler kılmıştır (Outhwaite, 2008: 259). İlk kez 1980’li yıllarda Dolf Sternberger tarafından kullanılan ve daha sonra Habermas’ın geliştirdiği “anayasal yurtseverlik” kavramı “akla, özgürlüğe, hukukun üstünlüğüne, yurttaşlardan oluşan ulus devlete ve farklılığın hoşgörüsüyle karşılandığı ulus ötesi liberal cumhuriyete sadakati ifade eder”. Bu kavram 90’lı yılların başında Türkiye’nin gündemine “Anayasal Vatandaşlık” olarak girmiştir. Etnik, dini ya da milli kimliğe referansla tanımlanan bir vatandaşlık yerine eşit

hak ve ödevlerden oluşan evrensel bir üst kimliğin oluşturulmasını öngörmektedir (Kaya, 2003:172).

Habermas, 1990'ların başlarında, yani AB'nin bütünleşme sürecinin hızlandığı bir dönemde başvurduğu anayasal yurtseverlik kavramını Avrupa bağlamında şöyle açıklamaktadır:

Ulusal bilinç denen şey gökten zembille inmedi. Birbirlerine yabancı insanlar arasında oldukça soyut bir dayanışma biçimi oluşturdu. Polonyalılar hiç görmedikleri başka Polonyalılar için, Almanlar hiç görmedikleri başka Almanlar için fedakârlık yapmaya hazırlar. Yerel sınırları ve imparatorluk sınırlarını aşan vatandaşlık bazındaki dayanışma doğal bir şey değil ki; bu dayanışma ulus devletlerle birlikte oluştu. Şimdi Avrupa'nın birleşiyor olması bizi bu türden dar kalıpları aşmaya zorluyor. Vatandaşlık bazındaki dayanışma ulusal sınırların ötesine taşınmadığı sürece 25 devletten oluşan uluslar üstü bir birlik içinde yüklerin paylaşılması mümkün olmayacaktır (Habermas, 2007: 62).

Habermas, anayasal yurtseverlik yaklaşımı ile Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin vatandaşlarının kendi ülkelerine mensubiyetlerini devam ettirirken aynı zamanda hukuk temelinde demokratik bir katılıma dayanan Avrupa Birliği vatandaşı olmalarını öngörmektedir.

Çokkültürlülük birçok düşünür tarafından eleştiriye uğramıştır. Bu eleştirilerin başında çokkültürlülüğün entegrasyonu imkânsız kılacağı, gettolaşmaya ya da paralel topluma yol açacağı ve toplumların ve ülkelerin bölünmesine sebep olacağı iddiası gelmektedir. Erkal, küreselleşmenin ideolojisi olan çokkültürlülüğün çeşitlilik ve zenginlik olarak anlaşılamayacağını ve toplumda fertler ve sosyal gruplar arasında kutuplaşmaların meydana geleceğini ifade etmektedir (Erkal, 2005). Çokkültürlülüğe karşı olan Bassam Tibi'ye göre ise başarılı bir bütünleşme için mutlaka paylaşılması gereken ortak bir kültür olmalıdır ve fakat bu, çokkültürlülükte mümkün olmamaktadır. Çünkü, bu modelde, kültürel gettolarda herhangi bir kaynaşmaya izin verilmemektedir. Tibi, çokkültürlülük yerine kültürel çoğulculuğu önermektedir. Tibi'ye göre kültürel çoğulculukta, hem paylaşılan ortak bir kültür vardır, hem de karşılıklı hoşgörü ve saygı çerçevesinde farklı görüşler bir arada yaşayabilmektedir (Altınbaş, 2006: 55).

19. yüzyıldan itibaren göçmenlerin bütünleşmesi bağlamında gerek sosyal hayatın gerekse sosyolojinin başat kavramı asimilasyondur (Schnapper, 2005: 449). Günümüz toplumlarının alâmet-i farikasının büyük bir çeşitlilik ve kültürel

çoğulculuk olduğunu söyleyen Kymlicka'ya göre geçmişte bu çeşitlilik, bedenen sağlıklı, heteroseksüel beyaz erkeklerin davranış biçimlerine dayandırılan 'normal' yurttaş modelleriyle görmezden gelinmekteydi ya da bastırılmaktaydı. Bu 'normallik' dışında kalan herkes dışlanmaya marjinalleştirilmeye, susturulmaya ya da asimilasyona uğramaktaydı. Bu sebeple, beyaz olmayan grupların Batı demokrasilerine girmeleri engelleniyor ya da kabul edilenlerin asimile olmaları bekleniyordu (Kymlicka, 2004: 454). 70'li yıllara gelindiğinde asimilasyon politikalarını terk eden Kanada, Avustralya, İsveç gibi ülkeler farklılıkları yönetme siyaseti olarak çokkültürlü modeli benimserken, Fransa asimilasyonist bütünleşme modelini devam ettirmiştir. Farklı kültürlere mensup insanların bir arada yaşadığı toplumların tarihi çok eski olmakla birlikte, kültürel farklılıkların fark edilmesi ve bu farklılıkların yasalarda karşılık bulması hayli yeni bir durumdur.

Doytcheva çokkültürlülüğün önce Kanada'da daha sonra da Avustralya'da ortaya çıktığını söylemektedir. "Göçle meydana gelmiş bu iki ülke, kökenlerinin çeşitliliğini yücelten ülkelerdir. ABD ve Avrupa ülkelerinden farklı olarak Kanada ve Avustralya "genç", milli kurtuluş süreci yaşamamış sömürgecilik sonrası ülkelerdir." (Doytcheva, 2009: 36). Bu ülkelerin yanında İngiltere, Hollanda ve İsveç gibi ülkelerin de çokkültürlü modeli benimsediği yönünde yaygın bir kanaat vardır (Rex, 1994: 159).

Castles ve Miller çokkültürlülüğün iki farklı modeli olduğunu söylemektedirler: ABD'de laissez-faire (bırakınız yapsınlar) yaklaşımında, kültürel farklılık ve etnik cemaatlerin varlığı kabul edilmekte, ancak sosyal adaleti ya da etnik kültürlerin devamını sağlamak devletin görevi olarak görülmemektedir. İkinci modelin benimsendiği Kanada, Avustralya ve İsveç'te çokkültürlülük, çoğunluk toplumun etnik azınlıkların kültürel farklılıklarını kabul etmeye gönüllü olması ve azınlıklara eşit haklar tanıyan devlet faaliyeti anlamına gelmektedir (Castles ve Miller, 2008: 364). 1970'lerin başından itibaren ABD, Kanada ve Avustralya asimilasyon modelini terk ederek göçmenlerin kültürel olarak farklılıklarını korumalarına müsaade eden çoğulcu bir politika benimsemişlerdir (Kymlicka, 1998: 43). Bu dönemde, Avustralya, Kanada, ABD gibi klasik göç ülkeleri için çokkültürlülük, kültürel olarak farklı grupların bütünleşmesinde en iyi yol olarak görülmüştür. Göçmenlerin vatandaş olduklarında siyaseten etkinlik

kazanacakları varsayımından hareketle, göçmenlerin vatandaş yapılması desteklenmiştir. ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde çokkültürlülük politikaları ile etnik ve dinî gruplara yönelik örgütler kurulmuş ve politikalar oluşturulmuş, farklı kültürel grupların kendi dillerinde öğretim yapılmasına imkân sağlanmıştır (Abadan-Unat, 2006: 357; Castles ve Miller, 2008: 364).

Kanada, 1971 yılında çokkültürlülüğü resmî politika olarak ilan etmiş ve Çokkültürlülük Bakanlığı'nı kurmuştur. Bu bakanlığın kurulmasının amacı etnik dillerin kültürlerin korunmasını sağlamak ve ırkçılığın önüne geçmektir. 1982'de eşit haklar prensibi ve çokkültürlülük, Kanada Haklar ve Özgürlükler Beyannamesine eklenmiştir. 1986 tarihli İstihdam Eşitliği Kanunu ile tüm işverenlere göçmenlerde dâhil olmak üzere toplumdaki dezavantajlı gruplara mensup çalışanların çalışma şartlarını iyileştirme zorunluluğu getirilmiştir. 1987 tarihli Çokkültürlülük Kanunu, çokkültürlülüğü Kanada vatandaşlığının asli unsuru haline getirmişti. 1990'ların başından itibaren çokkültürlülük politikaları Kanada'da eski motivasyonunu yitirmiş durumdadır (Castles ve Miller, 2008: 331-332).

Hollanda tarihsel olarak kültürel çoğulculuğun tanındığı ve bireysel bağlılıklara değil bir cemaate aidiyete dayalı bir milli entegrasyon modelinin benimsemiş bir ülkedir (Doytcheva, 2009: 72). Bu anlayışın temelinde, 20. yüzyılın başında farklı dinî ve ideolojik grupların birbirleriyle uzlaşmaları sonucu ortaya çıkan sütunlaşma (Verzuiling) sistemi yatmaktadır. Bu sisteme göre devlet, dinî ve ideolojik grupları tanır ve onları eşit olarak destekler. Hollanda'da bu sistem çerçevesinde Katolikler, Protestanlar, Liberaller ve Sosyalistler olmak üzere dört grup desteklenmektedir (Yükleyen ve Kuru 2006: 45; Entzinger, 2006: 179). Bu politikanın üç ana hedefi vardır: etnik toplulukların gelişimi ve özgürleşmesi, hukuk alanında eşitliğin artırılması, ekonomik ve sosyal alanlarda ise etnik toplulukların konumunun yükseltilmesi (Abadan-Unat, 2006: 246). Böyle bir siyasal sistemin varlığı Hollanda'nın göçmenlere yönelik politikalarında çokkültürlü politikalar belirlemede etkili olmuştur. Bu durum, Hollanda'da göçmen grupların beşinci sütun olarak kabul gördüğü anlamına gelmemekte ve fakat göçmenlere yönelik politikalarda göçmenlerin kültürel kimliği de yok sayılmamaktadır. Mesela, göçmenlerin kurdukları okullar ya da dernekler devlet

tarafından maddi olarak desteklenmektedir. Çifte vatandaşlık uygulaması ile seçme ve seçilme hakkının kullanımı genişletilmiştir.

Hollanda’da çokkültürlülük 1980’li yılların başında resmi amacı göçmenlerin yaşadıkları ülkelerde kültürlerini ve geleneklerini yaşatmalarına imkân vermek olan etnik azınlık politikası ile atılmıştır (Doytcheva, 2009: 72). Hollanda’nın göçmenler için benimsediği bu entegrasyon yaklaşımında, azınlık grupların kimliğini korumak esas alınmış; ve fakat, Hollanda’da geçerli olan temel değerlere uymak zorunlu görülmüştür (Canatan, 1995: 165). Doksanlı yıllarda liberal parti VVD’nin (Özgürlük ve Demokrasi için Halk Partisi) o zamanki lideri Bolkestein Hollanda’nın entegrasyon politikasını yeniden tartışmaya açmıştır. Bolkestein, izlenen entegrasyon politikalarını eleştirerek, “daha fazla bütünleşme”ye yönelik bir politika talep etmiştir. Bu tartışmanın etkisiyle hükümet entegrasyon politikalarında değişikliğe gitmiştir (Canatan, 2004:103). 1994 yılından itibaren Türkleri, Surinamlıları, Antik kökenlileri ve mültecileri kapsayan bu yeni bir entegrasyon politikası ile göçmenlerin sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümü amaçlanmıştır. Bu politika ‘yeni gelenler’ ve ‘entegrasyon politikası’ olarak iki bölüme sahiptir. Yeni gelenler politikası, dil kursları, uyum ve eğitim programları ile yeni göçmenlerin istihdam ve eğitim alanlarına katılımlarını kolaylaştırmayı amacına matuftur. Entegrasyon politikası ise göçmen çocuklarının eğitim ve istihdam imkânlarının geliştirilmesini ve yaşadıkları güvenlik ve hayat şartlarının iyileştirilmesini amaçlamaktadır (Castles ve Miller, 2008: 345).

Canatan’a göre Hollanda hükümeti ve kurumları sütunlaşma sisteminin göçmenlerin lehine kullanılmasına muhtelif bahanelerle engellemektedir. Bu engellerin arka planında ise entegrasyon politikasının farklılıklara değil bütünlüğe vurgu yapması vardır (2004: 191). Son dönemde Hollanda’da entegrasyon adına uygulanan politikalar, başta Türkler olmak üzere Müslüman göçmenleri zor durumda bırakmaktadır. Meselâ, entegrasyona engel oluyor bahanesiyle göç edilen ülkeden evlilikler engellenmeye çalışılmaktadır. Evliliklerle ilgili bu sınırlama sâdece Faslı ve Türk göçmenleri kapsamaktadır. Hollanda Hükümeti 1 Ağustos 2004 tarihinden itibaren, temel eğitim okullarında Türkçe derslerini kaldırma kararı almıştır. Bu karar sonucu 1400 anadil dersi veren öğretmen de işsiz kalmıştır. 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren 16-65 yaş grubundaki tüm yabancılara uyum kursu ve sınavı zorunluluğu getirilmiştir.

yaşanan bu gelişmeler Hollanda'da artık çokkültürlülükten bahsedilemeyeceğinin ve çokkültürlülük temelinde uygulanan entegrasyon politikalarının yerini asimilasyonist politikalara terk ettiğini göstermektedir. Nitekim Hollanda Başbakanı Balkanende şöyle söylemektedir (Bkz. Canatan, 2004: 93): “Hollanda toplumu çok kültürlü bir toplum değildir. Burada ortak değerler ve normlar var. Bunlara vurgu yapmalıyız. Farklılıklar toplumsal gruplar arasında uçurum yaratıyor.” Ortak değerlere vurgu yapmak şüphesiz hemen her devlet başkanının birçok siyasetçinin önde gelen ezberidir ve lâkin farklılıkların fark edilmediği ve dikkate alınmadığı yerde, ortaklıkların tesis edilemeyeceği bir çağda yaşıyoruz.

1970'lerden itibaren çokkültürlü modeli benimseyen bir diğer ülke Avustralya'dır. Avustralya'nın o dönemde benimsediği çokkültürlülük anlayışına göre kültürel kimliklerini devam ettiren göçmen gruplar, temel kurumlara ve demokratik değerlere bağlı kaldıkları sürece meşrudurlar ve Avustralya vatandaşlığına uygundurlar. Avustralya'da uygulamaya geçirilen bu model, farklı etnik kökene mensup grupların toplumla bütünleşmesinin önündeki engelleri kaldırmak amacıyla özel yasalar, kurumlar ve sosyal politikalar oluşturulmasını öngörmekteydi. 1990'ların ortalarından itibaren göçmenlere yönelik politikalar değişmeye başlamıştır. Göçmen ve azınlık hakları karşıtı söyleme sahip siyasal partilerin halk desteği güçlenmiştir. 1999 yılında sürekli yerleşime ve aile birleşiminde ciddi sınırlamalar getiren üç yıllık geçici koruma vizesini uygulamaya koydu. Son yıllarda çokkültürlülük politikaları tam manasıyla terk edilmemiş de olsa, içeriği büyük ölçüde sulandırılmıştır (Castles ve Miller, 2008: 297, 310, 319).

Çokkültürlülük modelini benimsemiş bir Avrupa ülkesi olan İsveç 1945 yılına kadar küçük Sami ve Lapon azınlıkları dışında türdeş kalmış bir ülkedir. İşgücü ihtiyacının hâsıl olmasıyla II. Dünya Savaşı sonrasında işgücü göçü teşvik edilmiştir. 1972 yılında işgücü göçü durdurulmuş, fakat mülteci göçü ve aile birleşmesi ile göç almaya devam etmiştir. 1999 yılında, ülkedeki yabancı sayısı 487 bin kişi ile toplam nüfusun % 5,5'ine tekabül etmekteydi. 1989 yılından itibaren ülkeye mülteci girişini engelleyecek, bir dizi yasal tedbir yürürlüğe konmuştur (Castles ve Miller, 2008: 350).

Castles ve Miller'a göre daha önceleri işçi sınıfını kaynaştırmak ve sınıf çatışmasını azaltmak için benimsenen yaklaşımı göçmenlerin de sivil toplum ve devletle kaynaşması için kullanan İsveç'in çokkültürlülüğü benimsemesi, bu ülkenin devlet müdahalesine dayalı sosyal demokrasi anlayışında yatmaktadır. İsveç Parlamentosu'nun, 1975 yılında belirlediği göç politikasında üç ana ilke vardır. Bu ilkelerin birincisi, göçmenlere İsveçlilerle aynı hayat standartlarının sağlanmasını öngören eşitlik ilkesi; ikincisi, göçmenlere kendi kültürel kimliklerini ya da İsveç kültürel kimliğini seçme hakkı sunan seçme özgürlüğü ilkesi; üçüncü olarak da İsveçlilerin etnik azınlıkların birlikte çalışmaktan dolayı kâr sağladığına vurgulayan ortaklık ilkesidir. Bu ana ilkeler çerçevesinde İsveç'te göçmen çocukları, ulusal müfredat çerçevesinde, okul öncesi ve okul derslerini kendi dillerinde alabilmekte, yetişkin göçmenler için dil kursu hizmeti verilmektedir. Tercümanlık ve danışmanlık hizmetleri ve göçmen organizasyonlarına yönelik maddi yardımlar, İsveç'te göçmenlere yönelik diğer bazı hizmetlerdir. 1980'lerden itibaren İsveç'te çokkültürlülük modeli mütemediyen zorluklarla karşılaşmıştır. Ekonomik zorlukların cömert sosyal politikaları finanse etmeyi zorlaştırması, göçmen kabulü için kamusal desteği azaltmıştır. Çokkültürlülük politikaların göçmenlerin İsveç toplumu ile eşitlik temelinde bütünleşmelerini sağlamadığı düşüncesi ile İsveç'te 1998'de başlatılan yeni entegrasyon politikası ile çokkültürlü modelden uzaklaşma eğilimine girilmiştir (Castles ve Miller, 2008: 350-351,365).

Günümüzde vaktiyle çokkültürlülük modelini benimseyen ülkelerin bu politikalardan uzaklaşmaya başladığı görülmektedir. Çokkültürlülük, evvel emirde maliyetli bir politikadır ve bu modeli benimseyen ülkelerin, göçmenlerin sosyal bütünleşmesine yönelik politikalarında ekonomik kaygıların öne çıkması, bu ülkeleri, göçmenlerin bütünleşme sürecini kâr-zarar hesaplarına göre yeniden tasarlamaya icbar etmektedir. Göçmen karşıtı söyleme sahip ırkçı siyasal hareketlerin çokkültürlü modeli benimseyen ülkelerde de güçlenmesi neticesinde, göçmenlerin kültürel kimliğini dikkate alan bütünleşme politikaları, yerini çoğunluk toplumların kültürel kimliğini merkeze alan bütünleşme anlayışlarına bırakmaya başlamıştır.

1.4. Diasporada Kimlik, Aidiyet ve Vatandaşlık

1.4.1. Kimlik ve Çifte Sosyalleşme

Türkçe'de "kim" kökünden türetilmiş olan "kimlik" kelimesinin İngilizce karşılığı olan "identity" ve Fransızca karşılığı "identité" kelimelerinin kökü Latince bir kelime olan ve aynılığı ve sürekliliği ifade eden "idem"dir (The Pocket Oxford Latin Dictionary, 1995: 122). Buna göre kimlik, “ana işareti ve yönelişi itibariyle, tercih küresi içinde yer almayan bir mensubiyeti, bir aidiyeti, bir çoklukla aynılaşmayı göstermektedir” (Kılıçbay, 2003: 161). Bu aynılaşmanın ve farklılaşmanın sınırları zamana ve şartlara göre değişmektedir. “Kimlik, hem kendisi ile diğeri arasında bir farklılaşma içerir, hem de kendisiyle diğeri arasındaki özdeşleşmelerden hareketle inşa edilir.” (Bilgin, 2007: 95).

Connolly'e göre “belli bir kimliğe dayanmadan insan olmak, herhalde hem olanaksız hem de kesinlikle arzu edilmeyen bir şeydir.” (1995: 23). İnsana bir kimlik kazandıran belli başlı değerler vardır. Bunların başında inanç, dil ve örfî değerler gelmektedir. Bu değerler nesilden nesile en başta aile, okul ve diğer kültür ajanları yoluyla aktarılır. Tok'un da ifade ettiği gibi, kendimizi, kimlik bağlamımız olarak gördüğümüz şeylerle tanımlarız (2003: 122).

Kimlik değerleri, insana daha doğmadan ailesi tarafından yüklenmeye başlar. Bu anlamda kimlik inşâsı, insan daha doğmadan başlayan bir süreçtir ve insanın ne olduğu ve ne olmadığı, kimliğinin sınırları, katmanları doğumla birlikte başlayan sosyalleşme süreciyle birlikte şekillenir. Sosyalleşme, “bir süreç olarak ferdin doğuştan itibaren toplum üyeliğini kazanmasında geçirdiği safhaların hepsine verilen addır.” (Erkal ve diğeri, 1997: 266). Bauman sosyalleşmeyi toplum içinde yaşamaya muktedir bir insan olma süreci olarak tanımlarken (1998, 41) Özkalp insanın kendine uygun davranışları öğrenmesi ve bunu gelecek nesillere aktarması süreci olarak tanımlamaktadır (2008: 117).

Sosyalleşme birincil ve ikincil sosyalleşme olarak ikiye ayrılır. Birincil sosyalleşme bebeklik ve erken çocukluk dönemlerinde gerçekleşir ve kültürel öğrenmenin en yoğun olduğu dönemdir. Bu dönemde çocuklar, daha sonraki öğrenmelilerine temel oluşturacak olan dil ve temel davranış kalıplarını öğrenirler. Aile, birincil sosyalleşme döneminde temel belirleyicidir. İkincil

sosyalleşme çocukluğun ileri döneminde ve gençlik döneminde gerçekleşir. Bu dönemde sosyalleşmenin diğer belirleyicileri sorumluluğun bir bölümünü aileden alırlar. Okullar, akran grupları, örgütler, medya ve daha ileri dönemde işyeri fertlerin sosyalleşmesinde belirleyici olurlar. Fertler sosyalleşme sürecinde kendi kültürlerinin kalıplarını normlarını ve inançlarını öğrenirler (Giddens, 2008: 205).

Güleç'in ifadesiyle kimlik, varlığımızın özet bir tanımıdır. Bunun iki dayanağı vardır. Birincisi, kimliğe sahip olanı işaret eden yani 'kimlik edinen'; ikincisi ise kimlik edineni tanımlayan 'kimlik veren'dir. Bu anlamda kimlik, kimlik edinen ve kimlik verenin özgün bir birleşimidir (2005: 74).

Avrupa'da yaşayan Türkler açısından düşündüğümüzde, Güleç'in 'kimlik veren' diye ifade ettiği siyasal kültür, sosyokültürel ve hukukî yapı, yani kimlik inşâsında belirleyici olan ilişkilerin zemini, Avrupa Türklerinin kimlik ve aidiyet algılamalarını dönüştürmektedir. Bu dönüşüm Avrupa Türkleri açısından çifte sosyalleşme süreci ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Taşdelen'in de ifade ettiği gibi çifte sosyalleşme sürecinin başta gelen hususiyeti, iki dilin birlikte edinilmesidir. Yaşanan iki yönlü sosyalleşme süreciyle, fertler hem kendi kültürel değerlerini edinmekte hem de göç edilen toplumun değer ve normlarını öğrenmektedirler (2002: 122). Taşdelen iki farklı kültürün etkisi altında, iki yönlü sosyalleşme sürecini yaşayan yeni nesil Türklerin bir tarafta aileleri ve yakın çevreleri tarafından aktarılan kültürel değerlerin, diğer tarafta bilhassa eğitimleri süresince aldıkları çoğunluk toplumunun değerlerinin arasında kaldıklarını ve bir kimlik bunalımının eşiğine geldiklerini söylüyor (2002: 122). Ne olduğuna, kim olduğuna, nereye ait olduğuna kolaylıkla cevap veremeyen fertlerin kimliklerini sorgulamaları da kaçınılmaz olmaktadır. Kaya da, göçmen Türklerin bir yandan anavatanlarının değer ve beklentileri, öte yandan yeni vatanın değer ve beklentileri arasında tercih yapmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedir (Kaya, İ., 2007: 95).

Bir örnekten hareketle bu kimlik sorununu daha somut bir şekilde ortaya koymak mümkün olabilir: Almanya'da yaşayan bir işçi ailesinin çocuğu olan ve Almanya'nın Werder Bremen futbol takımında oynayan Mesut Özil, hem Türk Milli Takımı'ndan hem de Alman Milli Takımı'ndan davet almış ve fakat hangi ülkeyi tercih edeceği konusuna uzun süre karar verememiştir. Bu kararsızlık hem

doğup büyüdüğü ülkeye hem de anavatana aidiyet duygusuna sahip göçmen Türk çocuklarının mütemadiyen karşılaştığı bir kültür ikilemidir. Kültür ikileminin iki kültürün birlikte bulunduğu ortamda birbirinden farklı değer ve davranış şekilleri arasında tercih noktasında kararsız kalan göçmenler arasında bilhassa yeni kuşak göçmen çocuklarında kendini gösterdiğini söyleyen Taşdelen ve diğerleri'ne göre bu ikilemin ortadan kalkması büyük ölçüde her iki kültüre ait değer ve normların arasında toplumsal çevrenin özelliklerine göre uygun tercihlerde bulunabilmekle ve bunda denge sağlamakla kabildir (2000: 22).

Göçün ilk yıllarında, göç alan ülke insanları ya da yöneticileri, Türklerin kimliklerinden, kültürlerinden ziyade bileklerinin gücüne, ciğerlerinin sıhhatine bakmışlardır. Eğer ki, göç edenlerin etnik kimlikleri ile ilgilenecek olsalardı, Avrupa ülkelerinde Türk kimliğine karşı hâkim yaklaşımı düşündüğümüzde Avrupa ülkelerine işgücü olarak en son Türklerin kabul edilmesini gerekirdi. Avrupa'ya işgücü olarak göç eden Türklerin para kazanıp evlerine döndüklerinde iki sarı öküz alma hayali, yerini geri dönüşü biraz daha erteleyerek sarı Mercedes alma hayaline bırakmıştır. Üstelik Avrupa ülkelerinin Türkleri istememeye başladığı 1970'li yılların ortalarında Türkiye, Avrupa ülkelerine gidebilmek için çabalayan milyonlarca insanın yaşadığı, refah seviyesi itibariyle Batı Avrupa ülkelerinin gerisinde ve sağ sol çatışmaları sebebiyle her gün onlarca gencin öldüğü vaziyeti hiç de iyi olmayan bir ülkeydi. Böyle bir durumda, geri dönmek yerine göç eden Türklerin büyük çoğunluğu geride kalan çocuklarını ve eşlerini de yanlarına alarak Avrupa ülkelerinde mümkün olduğunca kalma arzularını ortaya koymuşlardır. Az sayıda da olsa gurbet elde tutunamayıp, ya da göç alan ülkenin geri dönüşü teşvik için sağladığı imkânlardan istifade ederek ya da başka sebeplerle geri dönenler de olmuştur. Artık Avrupa'da yaşayan Türkler için senede bir ay gibi bir zaman hasret giderdikleri anavatanları Türkiye bir yanda; kiminin iş kurduğu, kiminin başını sokacak bir ev satın aldığı, kiminin dikili bir ağacı olduğu, çocuklarının doğduğu, okula başladığı, birkaç yıl para kazanıp geri dönülme hesabı yapılarak gelinen ve Türkiye tatillerinde özlenmeye başlanılan göç edilen ülkenin öbür yanda olduğu çift yönlü bir aidiyet duygusu gelişmeye başlayacaktır. Bu duygu şüphesiz bazen nefretle birlikte yaşanacaktır. Çünkü, artık işgücü göçünün ilk zamanlarında olduğu gibi onlara ihtiyaç duyulmadığı yaşadıkları ülkelerin en üst düzey yetkililerince de söylenmekte, zaman zaman da

ırkçı saldırılara maruz kalmaktadırlar. Göç edilen ülkelerin ekonomilerinin zayıflaması ve göçmenlere ihtiyaç azaldığı hâlde ülkelere dönmemeleri, çoğunluk toplumlarında zenofobi'nin (yabancı düşmanlığı) yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Hâl böyleyken de yaşadıkları ülkeye aidiyet duyguları çoğunluk toplumundan görmek istedikleri saygı ile beslenmemekte, öte yandan zaman zaman şiddetli bir şekilde muhatap oldukları nefret ile de yaralanmaktadır.

1.4.2. Çifte Aidiyet ve Melezleşme

Ait olma, ilgili bulunma, aitlik (Ayverdi, 2008) ve bir ailenin, sınıfın, toplumun üyesi olmak (Oxford English Dictionary, 2006) anlamlarına gelen aidiyet kavramı karmaşık ve çok katmanlı, sürekli ve değişen, dinamik ve bağlı bir olgudur (Yuval-Davis, 2008: 154). Aidiyet, insanları başkalarıyla güçlü ve güvenli bağlar kurmaya sevk eder (Bauman, 1998: 119). Resmi boyutuyla insanın siyasal bir topluluğun üyesi olmasına gönderme yapan aidiyet olgusunun duygusal boyutu insanın doğumla birlikte başlayan ve hayatının sonuna dek süren sosyalleşme sürecinde inşa edilir.

Aidiyet sosyal bir gerçekliktir. Aidiyet edinme kişinin kendi kendine gerçekleştirdiği bir süreç değildir. Bireyin bireysel aidiyeti ve mensup olduğu diğer aidiyetler karşılıklı bir etkileşim süreci içindedirler. Aile, kabile, etnik grup, cemaat, millet, milliyet ve medeniyet en çok bilinen sosyal aidiyetlerdir (Bilgin, 1997:103). Bir ülkeye aidiyet, sosyal kimlik gibi, diğer kimliklerin benimsenmesinde, bu kimliklerin yönlendirilmesinde ve zayıflatılmasında büyük bir güce sahiptir (İnaç, 2005: 22). Türkdoğan'a göre aidiyet duygusu, toplum dinamiğini meydana getiren en önemli olgudur (2007: 20).

İnsanların birçok farklı aidiyetlere yakınlıkları ve bağları vardır. Çoklu ve değişebilir kimlikleriyle insanlar, çeşitli yerlere ve kültürlere ait olabilirler (Lister ve Pia, 2008: 76). Bu birden çok yere kültüre ait olma durumu kendisini en çok göçmenler söz konusu olduğunda göstermektedir. Göçmenler sâdece birçok topluluk, bölge, şehir, etnik ve kültürel gelenek veya dini ve siyasi akımlara kendilerini ait hissetmekle kalmayıp; uzak geçmişte kalmış veya uzak gelecekte bulunan hayali topluluklara karşı da aidiyet hissedebilirler. Aidiyet, sâdece kişisel açıdan tanımlanamaz, çünkü her zaman sosyal olarak inşa edilmiş bir birliğe

dayanır. Farklı topluluklar arasında göç etmek aynı zamanda birçok sosyal bağ ve siyasi ve ekonomik tutunaklar ortaya çıkarır (Bauböck, 2007: 19).

Bir başka ülkeye göç etmek sùretiyle, başka bir sosyal yapı içine yerleşen Türkler zamanla, ayrıldıkları vatanlarındaki soydaşlarından aidiyet ve kimlik algılaması itibariyle farklılaşmışlardır. Bunun yanında Avrupa Türkleri yaşadıkları farklı sosyalleşme sürecinin bir sonucu olarak kendi aralarında da türdeş bir topluluk değildirler. Hülâsa, kimlik ve aidiyet algılamaları bakımından Avrupa'da yaşayan Türkleri farklı kategorilerde düşünmek gerekmektedir.

Birinci nesil Türkler, çocuklarına göre çok daha uzun süre Avrupa ülkelerinde yaşamalarına rağmen, ikinci ve üçüncü kuşak Türklerin yaşadığı sosyalleşme sürecini yaşamamaları dolayısıyla, göç edip ömürlerini tükettikleri, emeklerini verdikleri ülkelere aidiyet duyguları da çocuklarının hissettiklerden farklı olmuştur. Birinci nesil Türklerin birçoğu, göç ettikleri ülkelerde işçi olmak dışında sosyal hayatta pek yer almadıkları ve kendi ulus ötesi etnik mekânlarını oluşturarak iş dışındaki zamanlarını çoğunlukla buralarda geçirdikleri için, ilk göç ettikleri zamanda olduğu gibi toplumun saçaklarında yer almaya devam etmişlerdir. Emekli olmayı başarabilenlerin de hayatı, yılın altı ayı anavatanda olacak şekilde devam etmektedir.

İlk nesil Türklerin aile birleşimiyle Türkiye'den yanlarına aldıkları çocukları da kültürel kimliklerinin temeli anavatanlarında atıldığı ve çift yönlü sosyalleşme sürecini ileri yaşlarda yaşamaya başladıkları için, ebeveynlerine benzer bir şekilde Türkiye'ye, yaşadıkları ülkeye göre daha güçlü aidiyet duyguları beslerler. Bu grubun ebeveynlerine göre eğitim seviyelerinin daha iyi olması ve yaşadıkları ülkenin dilini daha iyi bilmeleri, hem bir kısmının sosyal statülerinin yükselmesini hem de sosyal hayatta daha aktif olmalarını, yerli halktan insanlarla iş dışında da çok yönlü ilişkiler kurabilmelerini sağlamıştır. Fakat gene de birçoğunun okul öncesi eğitim almamaları ve öğrenim sürecinde çoğunluk topluma mensup akranları ile rekabet edebilecek dil bilgisine sahip olmamaları okul başarılarını olumsuz etkileyecektir. Bu grubun çoğu mesleki statü itibariyle ebeveynleri gibi bilhassa kol gücüne dayalı sektörlerde işgücü piyasasına dahil olmuşlardır. Şüphesiz, öğrenim hayatında karşılaşılan ayrımcılıklara rağmen çok başarılı olan ve sosyal statüleri yükselen ikinci nesil Türkler de olmuştur. Bunun

yanında, bu grubun içinde yaşadıkları ülkenin dilini ve ilişkiler ağını öğrenmenin avantajı ile girişimci olan ve sosyal hayatın aktif bir üyesi konumuna gelip statüsü yükselenler de olmuştur.

Bu grubun dışında evlilik yoluyla 'ithal' damat ya da gelin olarak Avrupa ülkelerine göç eden Türklerin birçoğu da hem dil konusunda yeterli seviyede olmamaları hem de Avrupa ülkelerinde yaşanan iktisadî dönüşümün taleplerine cevap verecek vasıfları taşımadıkları için işsizlikle ve birçok başka sorunla karşılaşmaktadırlar. Bunun neticesinde çoğunluk toplumu ilişkileri ve sosyal hayata katılımları da sınırlı seviyede kalmaktadır. Evlilik sebebiyle Avrupa ülkelerine göç edenlerin çift yönlü aidiyet bağları geliştirebilmelerinin sosyolojik zemini hayli kaygandır.

Avrupa ülkelerinde doğan ve içinde ikinci nesilden olanların da bulunduğu fakat büyük oranda üçüncü nesli oluşturan ve çok erken yaşlardan itibaren iki yönlü sosyalleşme sürecinde her iki kültüre ait değer ve normların etkisi altında büyüyen yeni nesil Türklerin kimlik ve aidiyet algılamalarında ve söylemlerinde daha önce bahsi geçen gruplara göre çift yönlülük daha belirgindir. Metzger, bu çok yönlü aidiyetin küreselleşen dünyamızda yeni bir eğilim olabileceğini söylemektedir (2000: 211).

Yeni nesil Türkler yaşadıkları ülkelerin dilini iyi bilmeleri ve bu sayede eğitim sürecinde yaşanan fırsat eşitsizliklerinin ve ayrımcılıkların etkilerine daha az mâruz kalmaları neticesinde, sosyal hayatta çok çeşitli ve etkin pozisyonlara gelerek sosyal statü itibariyle ebeveynlerine göre daha yüksek bir yer tutmak imkânına sahip olabilmektedirler. Şüphesiz sosyal statüsü yükselenlerin veyahut iyi derecede dil bilenlerin çoğunluk toplumu üyeleriyle can ciğer kuzu sarması olduklarını da söyleyemeyiz. Çünkü, kültürel kimlik temelli farklılıklar, sosyal hayatta farklı kültürlere mensup insanların birbirlerini ötekileştirmelerine sebep olmaktadır. Söz konusu olan Avrupa ve Türk insanı olduğunda bir de devreye tarihî husumetler, kolektif hafızalara yerleşmiş önyargılar girmektedir. Türkler, doğuştan itibaren başlayan sosyalleşme sürecinde Avrupa halkları tarafından ötekileştirilmiş bir kimliği kazanmaktadırlar. Avrupa ülkelerinde yaşayan yerli halkların kafalarındaki olumsuz Türk imajı, Türklere karşı önyargıları ortadan kaldıracak diyalog zeminin oluşmasını engellemekte, zaman zaman da Türkleri

hedef alan ve ölümlerle bile sonuçlanan ırkçı saldırıların meydana gelmesine sebep olmaktadır.

Bu son gruba dâhil olanların çoğunun sosyal pratiklerinde, sosyokültürel davranış ve tutumlarında ve tasarruf ettikleri dilde ve temellük edilen her iki kültüre ait kodların tezahür edişinde melezleşme, bahsi geçen diğer gruplara göre daha belirgindir. Melezleşmenin tezahür ettiği başlıca alan dilsel pratiklerdir: Bir yanda dâhil oldukları toplumun ortak iletişim dilini sosyal hayatın her alanında kullanmaları, öbür yanda kendi kültürlerinden insanlarla kurdukları iletişim, Türkler açısından iki dil arasında mütemadi geçiş zarureti ortaya çıkarmaktadır. S. Poplack'ın bir söylem veya cümle içinde iki ya da daha fazla dil arasında gidip gelme olarak tanımladığı (Akt: Kaya, 2000: 132) code-switching, bilhassa yeni nesil Türklerin dilsel pratiklerinde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Anadilin ve göç edilen toplumun dilinin yeterli düzeyde tasarruf edilememesi bir tür dilsel yetersizlik durumu olan 'çifte yarı dillilik' ile sonuçlanmaktadır. Çocuğun hem anadiline hem de çoğunluk toplumun diline hakim olması anlamına gelen çift dillilik ise ancak eğitimle edinilebilecek bir yetenektir (Bkz. Akbulut, 2008: 190).

Neumann'a göre iki dilli yetişme illaki çocuğun dil ediniminin aksayacağı anlamına gelmemektedir (2007: 196). Avrupa'da yaşayan Türkler arasında aile birleşimlerinin gerçekleşmeye başladığı ilk yıllarda Avrupa ülkelerine getirilen çocukların Türkçe'yi iyi bilmesi yönünde oluşan hassasiyetler, zamanla yerini göç edilen toplumun dilini öğrenme kaygısına bırakmıştır. Bunun temel sebebi, hem göç alan ülkelerin uyum politikaları ile göçmen çocuklarının anadili öğrenimini rafa kaldıran yaklaşımları hem de eğitim dilinin göç edilen ülkenin dilinde olması dolayısıyla, çocukların okul başarısının çoğunluk toplumun dilini iyi bilmekten geçtiği yönünde Türkler arasında yerleşen anlayıştır.

Toksöz'ün naklettiği, 2000 yılında yapılan ve 32 ülkede 15 yaşındaki öğrencilerin başarı düzeyini kıyaslayan PISA araştırmasının bulgularına göre, göçmen ailelerin iki dilde yetişen çocuklarının okuduklarını anlama seviyeleri ve okullarındaki başarı düzeyi, iki dilde eğitim yapan İsveç, Norveç gibi ülkelere tek dilde eğitim yapan Almanya, Fransa gibi ülkelere kıyasla çok daha yüksektir

(Bkz. Toksöz, 2006: 81). Araştırmanın sonuçları iki dilde eğitimin okul başarısına etkisini vazih bir şekilde ortaya koymaktadır.²

1.4.3. Diasporik Kimlik

İlk kez Babil sürgününden sonra ve farklı ülkelerde toplanan Yahudiler için kullanılan diaspora kavramı, modern dönemde önce Filistin'in son olarak İsrail dışında yaşayan Yahudiler için kullanılmış; günümüzde ise muhtelif ülkelere dağılan bütün göçmenler için kullanılmaya başlanmıştır (Marshall, 1999: 151). Diaspora mensupları, coğrafi olarak dağılmış olmalarına rağmen ortak bir tarih ve anavatan hakkında kolektif bir hafıza ya da beslenen ve korunan kolektif bir kimlik üzerinden bir arada tutulurlar (Giddens, 2008: 571). Diasporalar yalnızca etno-milli topluluklar değildirler, aynı zamanda ulus aşırı topluluklardır ve ait oldukları milletin siyasi sınırlarının ötesinde yaşarlar (Butler, 2001).

Diaspora cemaatlerinin üyeleri, genellikle sâdece yaşadıkları ülkeye ya da topluma değil, aynı zamanda geldikleri ülke, devlet veya millete de aidiyet söylemleri geliştirirler. Bunun yanında anavatanlarındaki muhtelif 'dava'lara ya da mücadelelere maddi yardım yapmak, çoğu zaman diaspora üyeleri için anavatanlarına aidiyetlerini ortaya koymanın bir yolu olmaktadır (Yuval-Davis, 2008: 153). Robin Cohen, diasporaların ortaya çıkışını farklı sebeplere bağlamakta ve beş farklı diaspora kategorisi ortaya koymaktadır:

- a) Kurban diasporalar (Yahudiler ve Afrikalılar)
- b) İşgücü diasporaları (Hintliler)
- c) Ticaret diasporaları (Çinliler)
- d) Emperyal diasporalar (Britanyalılar)
- e) Kültürel diasporalar (Karayipliler)

Cohen, farklı kategoriler belirlese de bütün diasporaların aşağıdaki bazı ortak hususiyetleri taşıdığını söylemektedir:

- a) Gönüllü ya da zorunlu olarak anavatandan başka bir bölgeye ya da bölgelere gitmek;

² Azınlıkların çift dilde eğitiminin hukuki zemini için, bkz. (Akbulut, 2008).

- b) Anavatan hakkında kolektif anılara sahip olmak ve bunların korunmaya çalışılması ve bir gün yeniden anavatana dönüleceğine olan inanç;
- c) Zaman ve mesafe uzaklığına rağmen etnik kimliğin korunması;
- d) Diasporada yaşayan ve aynı etnik kimliğe mensup insanların dayanışma düşüncesi;
- e) İçinde yaşanılan toplumlarla bir ölçüde gerilim yaşanması;
- f) Yaşanılan topluma katkıda bulunma potansiyeli (Cohen, 1997)

Cohen'in diasporalara dair söyledikleri bir takım tenkitlere uğrasa da, Giddens, küreselleşen dünyada kolektif kimliği sağlayan etnik kültürü koruyan devam eden süreçler olduğunu göstermesi açısından Cohen'in yaklaşımlarını değerli bulmaktadır (Giddens, 2008, 573).

Avrupalı Türkler yaşadıkları ülkelere göç ettikleri tarihlerden itibaren hem birbirleriyle hem de anavatanlarıyla geliştirdikleri ilişkiler neticesinde diasporik bir topluluk haline gelmişlerdir. 20. yüzyılın sonlarında ulaşım ve iletişim teknolojisinde yaşanan ilerlemeler Avrupalı Türklerin Türkiye ile irtibatlarını güçlendirmiştir. Abadan-Unat'ın da ifade ettiği gibi Avrupalı Türkler, mütemediyen iki farklı kültür çevresi arasında gidip geldikleri için bir nevi bölünmüş bir hayat tarzını devam ettirmektedirler (2006: 203). Bu hayat tarzı, anavatandan uzakta başka bir sosyal yapı içinde yer alan bilhassa yeni nesil Türklerde çift yönlü sosyalleşme süreci sonucunda meydana gelen diasporik bir kimlik ve aidiyet algılamasının tezahürüdür.

Abadan-Unat, yeni nesil Türklerin, ilk nesil Türklerin Türkiye'ye karşı büyük bir sadakatle besledikleri duyguları tevarüs ederek anavatani bir çeşit "hayali cennet"e çevirdiklerini; öte yandan da içinde buldukları çoğunluk toplumuna karşı haklarını, eleştirilerini ve taleplerini ortaya koyduklarını ifade ettikten sonra, bu sürecin sonucunda "ikili diasporik bilinçlenme" olarak adlandırılabilir bir hâlet-i ruhiyenin ortaya çıktığını söylemektedir (2006: 12). Bu anlamda diasporada yaşayan Türklerin kimlik ve aidiyet algılamalarında çift yönlü sosyalleşme ile oluşan ikili diasporik bilinçlenme belirleyici olmaktadır. Vertovec'e göre diasporik bilinç, hem ayrımcılığın olumsuz yönleriyle hem de tevarüs edilen tarihle özdeşleşmenin olumlu yönleriyle şekillenmektedir (1997:

281). Bu diasporik bilinç “günümüzde sık rastlanan türden modern bir bilinçtir. Buradayken aynı anda başka bir yerde olma; birden fazla mekâna bağlılık hissetme; evrensel olan ile tikel olanı aynı anda yaşama ve anavatandan uzakta yeni vatan inşa etme gibi özellikler bu kimliğin temel özellikleridir.” (Kaya, 2000: 59).

Diasporik kimlik, gelişen iletişim ve ulaşım teknolojilerinin oluşumuna hız kazandırdığı bir kimliktir. Günümüzde, telefon, internet, televizyon, radyo gibi pek çok iletişim ve ulaşım aracı sayesinde diasporik topluluklar, diaspora ile anavatani aynı anda yaşamak imkânına sahip olmaktadır (Kaya, 2000: 68).

İnsanın doğumundan itibaren içine yerleştiği sosyal yapı içinde kazandığı kimlik, tarihî ve toplumsal veçheleri olan çok katmanlı bir kavramdır. Castles ve Miller’ın da ifade ettiği gibi göçmenler ve çocukları durağan kapalı ve türdeş bir etnik kimliğe değil, tersine farklı kültürel, toplumsal ve diğer etmenlerden etkilenen dinamik çoğul kimliklere sahiptirler (2008: 54). Maalouf’a göre “her kişinin kimliği, resmî kayıtlarla görünenlerle kesinlikle sınırlı olmayan bir yığın öğeden” meydana gelmektedir (2008: 16). Kimlik katmanları içinde baskın olanlar kişiden kişiye, toplumdan topluma değişiklik göstermekle birlikte din ve etnik köken gibi unsurlar birçok insan için kimliğin ana katmanlarıdır. Bunun yanında bazı insanlar da kimliklerini tanımlarken mesleklerini, soylarını ya da ülkelerini öne çıkarabilmektedirler.

Günümüzde hemen bütün toplumların çokkültürlü, çoketnikli bir yapıya bürünmesiyle farklı kültürel kimliklere mensup insanların bir arada yaşaması birden çok aidiyet duygusuna dayanan çoklu kimliklerin ortaya çıkmasını da beraberinde getirmektedir. Lübnan asıllı Fransız yazar Amin Maalouf, “Ölümcül Kimlikler” adlı eserinde, 1976’da Lübnan’ı terk edip Fransa’ya yerleştiğinden beri kendisini “daha çok Fransız” mı yoksa “daha çok Lübnanlı” mı hissettiği sorusu ile mütemadiyen karşılaştığını ve buna cevabının her zaman, “her ikisi de!” olduğunu söylemektedir. “Beni bir başkası değil ben yapan şey” diyor Maalouf, “bu şekilde iki ülkenin, iki üç dilin, pek çok kültür geleneğinin sınırında bulunuşumdur. Benim kimliğimi tanımlayan da tam olarak budur.”(2008; 9) Kimliği tek bir aidiyete indirgemenin “sığ, yobaz, kolaycı” bir yaklaşım olduğunu savunan Maalouf’a göre kimlik çok çeşitli aidiyetlerden oluşur, ama aynı zamanda

bölmelere ayrılmaz, ne yarımlardan oluşur, ne üçte birlerden ne de kuşatılmış diyarlardan (2008; 9). Maalouf, bir yandan kendi ifadesiyle bir “kimlik muhasebesi” yaparken, öte yandan, göçmen kimliğinin karmaşık ve bir o kadar da taşınması zor yapısını ortaya koymaya çalışır:

“Otuz yıl önce Frankfurt yakınlarında doğan, hep, dilini ailesininkinden çok daha iyi konuşup yazdığı Almanya’da yaşamış olan bir Türk’ün durumunu düşünüyorum. Benimsediği toplumun gözünde o bir Alman değildir; köklerinin geldiği toplumda ise artık tam olarak Türk sayılmaz. Sağduyu isterdi ki, o bu çifte aidiyeti tam anlamıyla talep edebilsin. Ama ne yasalarda ne de zihniyetlerde hiçbir şey bugün onun bileşik kimliğini uyumlu bir şekilde üstlenmesine izin vermemektedir” (2008, 11)

Avrupa Türklerinin geliştirdikleri çift yönlü aidiyet bağlarına dayalı kimlik, onları aynı zamanda kendilerini ait hissettikleri her iki toplumdan da dışlanma sebebi olabilmektedir. Yaşadıkları ülkede geldikleri ülke üzerinden tanımlanırken, anavatanlarında da yaşadıkları ülke üzerinden tanımlanmaktadırlar. Türkiye’de hemen bütün Avrupa Türkleri için “Almancı” tâbirinin kullanılması ve yaşadıkları ülkelerde de göçün başlangıcından itibaren misafir, göçmen ya da yabancı olarak tanımlanmaları da gösteriyor ki, çift aidiyetli kimliğe sahip Türklerin bu kimliği sorunsuzca taşımaları, Maalouf’un söylediklerini dikkate alarak söylersek, bu çok katmanlı kimliğin hem yasalarda hem de zihniyetlerde karşılık bulması ile mümkündür.

1.4.4. Diasporada Vatandaşlık

Modern dünyada vatandaşlık, ister çokuluslu ister ulus devlet olsun sınırlandırılmış bir siyasal topluluğa üyelik anlamına gelmektedir (Benhabib, 2006: 153). Başlangıçta, beyaz, mülk sahibi Protestan erkeklerle sınırlı olan vatandaşlık hakları, vatandaşlık haklarının genişlemesiyle beraber kadınları, işçi sınıfını, Yahudileri, Katolikleri siyahları ve daha önceden dışlanan bazı grupları da kapsayacak şekilde genişleyecektir (Kymlicka, 2004: 400).

T.H. Marshall “Vatandaşlık ve Toplumsal Sınıflar” adlı makalesinde, vatandaşlığın tarihî açıdan üç farklı eksenin bir araya gelmesi ile oluştuğunu söylemektedir. Bu üç eksen sırasıyla medeni haklar, siyasal haklar ve sosyal haklardır. Medenî haklar eksenî ferdî hürriyet, konuşma hürriyeti, düşünce ve inanç hürriyeti, mülk edinme ve sözleşme özgürlüğü ve adalet hakkı gibi hak ve hürriyetlerdir. Siyasal haklar eksenî ise siyasal karar alma sürecine seçmen ve

seçilen olarak katılma hakkı anlamına gelmektedir. Üçüncü eksenini oluşturan sosyal haklar eksenini, eğitim hakkından ve sosyal hizmetlerden istifade edebilmeye kadar, geniş bir çerçevede ele alınabilecek bir haklar dizinidir. Vatandaşlığın bu üç eksenini Marshall'a göre, birbirlerinden bağımsız olarak oluşturmuştur: Medeni hakların oluşumu, 18. yüzyıla, siyasal hakların oluşumu 19. yüzyıla, sosyal hakların oluşumu 20. yüzyıla tekabül etmektedir. Marshall bu tarih dilimleri arasında bir esneklik payı bulunduğunu ve ayrıca siyasal ve sosyal hakların oluşum süreçleri açısından bakıldığında bir örtüşmenin olduğunu da eklemektedir (Marshall, 2008: 6, 9).

Modern vatandaşlık kurumunun, uluslararası göçün 1950'lerden sonra ivme kazanması ile birlikte meydana gelen çok-etnikli ve çok-kültürlü bir nitelik kazanan toplumların ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap verememesi, ulusal vatandaşlık anlayışından çoğul vatandaşlık anlayışına geçilmesini de beraberinde getirmiştir (Kaya, 2003). Yaşanan bu değişim üzerine çokkültürlü vatandaşlık (Kymlicka, 1995), post-ulusal vatandaşlık (Soysal, 1994), diasporik vatandaşlık (Kaya, 2003), ulustan arındırılmış vatandaşlık (Sassen, 2003), çokkültürlü anayasal vatandaşlık (Keyman, 2008) gibi yaklaşımlar ortaya koyulmuştur.

20. yüzyılda gelişmiş kapitalist ülkelerin işgücü ihtiyacını karşılamak amacıyla büyük oranda işgücü göçüne kapılarını açmaları neticesinde, birçok ülke çoketnikli, çokkültürlü hâle gelmiştir. Göçmenlerin kalıcı hâle gelmesi ile birlikte göç alan her ülke göçmenlerin vatandaşlığa kabulünde kendilerine has devlet ve toplum felsefesine istinad eden uygulamaları hayata geçirmişlerdir. Bazı ülkeler çifte vatandaşlığa müsaade ederken, bazı ülkeler göçmen kökenlilere vatandaşlık hakkı tanımamakta uzun süre ısrarcı olmuştur.³

Çifte vatandaşlık kavramını eşzamanlı olarak iki ayrı ülkenin vatandaşı olan bir kişinin statüsüne gönderme yapar. Çifte vatandaşlık, köken vatandaşlığın müsaadesi ile ya da doğumla elde edilebilir (Bolaffi ve diğerleri, 2003: 80). Kültürel ve sosyal olarak farklı etnik azınlıkların yapılanışı, çifte vatandaşlık üzerine siyasal ve kamusal tartışmalarda önemli bir role sahiptir. Çifte vatandaşlığa sâdece etnik azınlıklar konusu üzerinden yaklaşılması çifte

³ Almanya ve Fransa özelinde göç ve vatandaşlık tartışmaları için, bkz. (Brubaker, 2008).

vatandaşlığa sahip olma imkânının genel olarak ortadan kalkmasını da beraberinde getirmiştir (de Hart, 2007: 81).

Vatandaşlığın yasal bir statü, siyasal katılımın bir yolu olmasının yanında başka çok önemli bir özelliği de insanlara kimlik ve aidiyet duygusu kazandırmasıdır (Lister ve Pia, 2008: 74). Yuval-Davis'e göre ise (2008: 144), vatandaşlık kavramının aidiyet kavramından ayrıştırılması gerekir. Vatandaşlık, aidiyetin katılımcı veçhesine işaret ederken, kimlik bir topluluğa üyeliğin daha ziyade duygusal veçhesi ile ilgilidir. İnsanın bir topluluğun, bir cemaatin mensubu olması, getirdiği tüm hak ve sorumluluklarla birlikte bir siyasal toplulukta yer alması ile aynı şey değildir. Keyman'a göre (2008: 223) kimlik-vatandaşlık ilişkisini çözümlerken vatandaşlığı sâdece ulus devlete yasal ve siyasal üyelik olarak değil, aynı zamanda çok boyutlu, çok katmanlı bir etkinlik ve eylem alanı olarak düşünmek gerekmektedir. Vatandaşlık kavramının "evi" nin bugün el'ân ulus devlet olmakla beraber, kavram önemli bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçmiştir.

Soysal, 2. Dünya Savaşı sonrası küresel çapta bazı gelişmelerin vatandaşlığın temel ilkelerini zayıflattığını ve bunun milli toplulukların sınırlarının ötesinde üyeliklerin genişlemesine katkıda bulunduğunu iddia etmektedir. Soysal'a göre (2003: 17-29) bu gelişmeler kısaca şu şekildedir:

1- Savaş sonrası işgücü pazarlarının uluslararasılaşmasının sonucu olarak Avrupa'ya yoğun bir işgücü akını oldu; fakat göç sâdece Avrupa'nın yakın çevresinden değil aynı zamanda Avrupa'ya uzak ülkelerden de gerçekleşti. Siyasal ve coğrafi uzaklıkları ve akılcılıkları zayıflatan yeni kombinasyonlarla, gönderen ve kabul eden ülkeler listesi zamanla etkileyici şekilde büyüdü (mesela, Romanya'daki Vietnamlılar, Moskova'daki Çinliler, Türkiye'deki Nijeryalılar, İsrail'deki Türkler vb.).

2- 1945 sonrası sömürgelerin yoğun bir şekilde çözülmesi uluslararası seviyede yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasına yol açtı ve bu yeni ülkeler evrensel parametreler içinde "hakları" hususunda bilinçlendiler. BM ve UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar tarafından "farklı ama eşit kültürlerin" kutlanması ve tanımlanması paralelinde, Avrupa politikasında kabul edilmiş vatandaşlık kavramına muhalefet eden bireysel ve toplumsal haklar etrafında yeni sosyal

hareketler ortaya çıktı. Bu nedenle, sosyal alan ve vatandaşlık kurumlarına: kadınlar, eşcinsel erkek ve kadınlar, çevreciler, ilerlemiş safhada bölgesel kimlikler ve gençlik “alt-kültürleri” yanında göçmenler gibi geniş çapta farklı kültürler ve kimlikler eklendi.

3- Avrupa Birliği'nin azar azar yayılmasında gördüğümüz gibi, çok-katmanlı kurumsal yapılar öne çıkıyor. AB'nin gelişimi her ne kadar bölgesel, ulusal ve uluslararası siyasal kurumlarda bağımsızlığın yayılmasını ve paylaşılmasını içerse de, talepte bulunmanın, hak elde etmenin ve kimlikleri harekete geçirmenin doğasını da değiştiriyor. Çok katmanlı kurumsal yapıların varoluşu, sosyal hareketlenme ve ülke sınırları içinde ve ötesinde ilerleyen talepler için yeni imkânlar sağlıyor. AB vatandaşlığının kendisi de, ulusal devlet içine sınırlandırılmamış hakları sunmakla, vatandaşlık statüsü ve ulusal bölge arasındaki bağı zedeliyor.

Abadan-Unat'a (2006: 314-5) göre de günümüzde vatandaşlık kavramında devlet toprak bağlılığı kopmaktadır ve fert bir devletin vatandaşlığını taşıırken başka bir ülkenin hak ve ayrıcalıklarından da yararlanabilmektedir. Çifte vatandaşlık uygulamasının yaygınlık kazanmasıyla da bu akışkanlık genişlemektedir. Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin hukukî konumları da farklılık göstermektedir. Sürekli oturma ve çalışma iznine sahip olup oturum hakkı kazananların yanında, sığınmacı ya da çifte vatandaş statüsünde olanlar da bulunmaktadır. Günümüzde vatandaşlık, temeli ve meşruluk nedeni itibariyle değişen bir olgudur. Vatandaşlığın sınırları sâdece bir ulus-devletin sınırları içinde belirlenmemekte, fertler, insan haklarının evrensel ideolojisinden kaynaklanan hak ve imtiyazlara da sahip olabilmektedir. Uluslararası anlaşmaların, sözleşmelerin ulus-devletler açısından bağlayıcılığı mütemediyen artmaktadır.

Avrupa Türklerin geliştirdikleri çift yönlü aidiyet bağları, yaşadıkları ülkelerin vatandaşlığına geçme konusunda da kendini göstermektedir. Günümüzde Türklerin yaşadıkları ülkenin vatandaşlığına geçme konusuna yaklaşımları Avrupa'ya göçün ilk yıllarına göre hayli değişmiş durumdadır. Canatan'ın da ifade ettiği gibi (2004: 5) Türkler Avrupa'da yaşamaya başladıktan sonra uzun yıllar Avrupa kültürünü bir tehdit olarak algıladıkları için kültürel alışverişler asgari

düzeyde yürümüşür. Dil öğrenmeyi ve yaşadıkları ülkenin vatandaşlığına geçmeyi uzun süre “gâvurlaşmak” olarak görmüşlerdir

Zaman içinde, hem yerleşilen ülkeden Türkiye’ye geri dönüş konusunun Türklerin gündeminde eskisi kadar yer almaması hem de yerleşilen Avrupa ülkesinin vatandaşlığına geçişin faydalarının keşfedilmesi ve Türklerin bu ülkelere aidiyet bağlarının güçlenmesiyle birlikte Avrupa Türkleri arasında yaşadıkları ülkenin vatandaşlığına geçenlerin sayısında önemli bir artış olmuştur. Şen’in verdiği bilgilere göre günümüzde Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan, 4,2 milyon Türk kökenli göçmenin % 42,1’i yaşadığı ülkenin vatandaşlığını almış bulunmaktadır. Sayıları 1 milyon 777 bin kişiye tekabül eden AB vatandaşı Türklerin nüfusu, Güney Kıbrıs, Malta ve Lüksemburg’un nüfusları toplamına eşit bir sayıya ulaşmıştır. 1 milyon 777 bin kişilik nüfusun 625 bin kişilik dilimini ise çifte vatandaşlar teşkil etmektedir (2007: 108). Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Lüksemburg ve Norveç gibi ülkeler vatandaşlığa kabul için eski milliyetin bırakılmasını talep ederken Hollanda, İsveç, Avustralya, İngiltere, Kanada, ABD, Fransa gibi ülkeler çifte vatandaşlık hakkı tanıyan ülkelerdir (Bkz. Castles ve Miller, 2008: 357).

Avrupa’da yaşayan Türklerinin yaşadıkları ülkelerin vatandaşlığa geçmeleri, geliştirdikleri çifte aidiyet bağlarının önemli bir işaretidir. Şüphesiz ki sosyal hayatın dışında durarak, ‘içerdekiler’den taleplerde bulunmak ve hak arayışına girmek beyhude bir arayıştır. Bu anlamda vatandaşlık, Türklerin sosyal hayatın birçok alanına katılımları ve haklarını talep edebilmeleri için daha kavi bir hukukî zemin sağlamaktadır. Göç edilen ve yaşamaya devam edilen ülkelerin vatandaşlığını elde etmek, Avrupa’da yaşayan Türklerin, Avrupa ülkelerinde kültürel olarak farklı gruplara karşı sosyal hayatın hemen her alanında varolan ayrımcılığın ve dışlanmanın etkilerini daha az hissetmelerini sağlamakla birlikte, bunun Türklerin yaşadıkları ülkelerde ayrımcılığa, dışlanmaya, etnik temelde yapılanan eşitsizliğe mâruz kalmalarını ortadan kaldırdığı da söylenemez.

1.5. Hollanda Örneğinde Avrupa'ya Türk İşgücü Göçü

1.5.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Batı Avrupa Ekonomilerinin Dönüşümü

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen on yıllarda dünyada tarihte eşine rastlanmayan bir ekonomik büyüme yaşanmıştır. Beaud'un ifadesiyle dünya, sanayi üretiminin ve dünya ticaretinin böylesine arttığı bir dönem yaşamamıştır (2003: 240). Bu dönemi tasvir etmek için "otuz muhteşem yıl", "çeyrek yüzyıllık altın çağ" gibi nitelermelerde bulunulmuştur (Roberts, 2003: 527; Hobsbawm, 2007: 347). Batı Avrupa ülkelerine Türk işgücü göçü bu olağanüstü dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Batı Avrupa, bilhassa gelişmiş kapitalist ülkelerde çeyrek yüzyılı aşan refah patlaması döneminden en çok yararlanan bölge olmuştur. İşsizlik 1930'lardaki düzeyin yaklaşık dörtte birine inmiştir. Avrupa'daki işsizlik oranları, 1930'lardaki ortalama olan % 7,5'den 1950-60 arasında % 3'ün altına bunu izleyen on yılda ise % 1,5'e düşecektir (Roberts, 2003: 529; Mazower, 2008: 342). Batı Avrupa'nın bu dönemde büyük bir sanayileşme hamlesi içine girmesinde Amerika'nın Marshall Planı ile Avrupa ülkelerini finanse etmesinin etkisi büyük olacaktır.

1953- 1975 yılları arasında dünya sanayi üretiminde yüzde 6 gibi bir büyüme oranı yakalanmıştır. Bu dönemde Batı Avrupa ülkelerinde savaşın yaraları çabuk sarılmaya başlanmış ve İkinci Dünya Savaşı öncesi sanayi altyapısı güçlü Batı Avrupa ülkelerinde sanayi üretimin hızlı büyümesiyle hem hammadde ihtiyacına hem de işgücü ihtiyacına ciddi bir ihtiyaç hâsıl olmuştur. 1949-1950'de savaşın tarafı olmuş ülkelerin çoğu, savaş öncesi ekonomik güçlerinin çok ötesine geçecek bir düzeye erişmişlerdir. İmalat verimi yükselmiş, ihracatta görülmemiş bir artış yaşanmış ve tam istihdam büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Üretim, 1952-1968 arasında iki katına çıkmış, yeni teknolojilerin kullanılmasıyla işgücü üretkenliği artmış, üretilen ürünlere olan talep nedeniyle de üretilen mallar yüksek kâr oranını mümkün kılan fiyatlarla satılmıştır. 1950-1970 arasında, Avrupa'nın gayri safi yurtiçi hâsılası ortalama yılda yüzde 5,5 yükselmiştir. Sanayi üretimi ise dünyadaki yüzde 5,9 oranına karşı, yüzde 7,1 oranında artış göstermiştir. Batı Almanya'da kişi başına gelir 1949'da 320 dolarken, 1978'de 9.131 dolar olmuştur Batı Almanya'da her bin kişiye düşen otomobil sayısı 1948'de 6,3'ken 1970'de 227'ye, aynı dönemde Fransa'da 37'den 252'ye çıkmıştır (Kennedy, 2001: 490-503).

Bu olağanüstü büyüme oranlarının yakalandığı refah döneminde Batı Avrupa ülkelerinin büyüme performansları birbirlerinden farklı olmuştur. Batı Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, Hollanda en yüksek büyüme oranları yakalayan ülkeler olurken, Britanya ve Belçika bu ülkeleri takip etmekteydi. Bugün Avrupa'da en çok Türk'ün yaşadığı ülke olan Almanya, (o dönemde Batı Almanya) İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik olarak Avrupa'da en büyük atılımı yapan ülkedir. Britanya İkinci Dünya Savaşı'nda fazla zarar görmediği için büyüme oranı da yaşadıkları işgallerden sonra savaş sonrasında toparlanan ülkeler seviyesinde olmayacaktır. İtalya ise Almanya ve Japonya'dan sonra savaş sonrasında en çok büyüyen ülkelerin başında gelmekteydi. 1960'da 638 dolar olan kişi başına gelir, 1979'da 5.147 dolara yükselmiştir. Amerikan yardımından yararlanarak önemli bir ekonomik büyüme olmuşsa da, İtalya'nın kuzeyi ve güneyi arasındaki bölgesel eşitsizlik ortadan kalkmayacaktır. İkinci Dünya Savaşı'nda İtalya gibi Alman işgaline uğrayan ve tarım ağırlıklı bir ekonomisi olan Fransa, savaş sonrası dönemde hem tarımda hem de sanayi de oldukça ciddi ilerlemeler kaydedecektir. Batı'daki genel büyüme Fransa'nın ihracat mallarına talebi artırmış; tekstil, şarap, mücevher gibi yüksek katma değeri olan ihracat mallarına uçak ve otomobil de eklenmiştir. 1949-1969 arasında otomobil üretimi on kat, alüminyum altı kat, traktör ve çimento dört kat demir ve çelik üretimi ise 2,5 kat artmıştır. Fransa, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda Almanya ile boy ölçüşecek bir ilerleme kaydetmese de, Avrupa'nın zengin ve söz sahibi ülkelerinden biri olacaktır. Hollanda ve Belçika gibi daha küçük ama sanayi altyapısı olan ülkeler de savaş sonrası dönemde Batı Avrupa'da yaşanan ilerlemenin gerisinde kalmayacaklardır. O dönemde, hem en gelişmiş altyapıya sahip hem de enerji ve iş makineleri gibi kaynaklar bakımından en zengin ülke olan Batı Almanya, eğitim seviyesi bakımından da ileri bir ülkedir. İkinci Dünya Savaşı'nda büyük bir yıkım ve insan kaybı yaşamış olmalarına rağmen alt yapı, enerji kaynakları ve eğitim bakımından ileri bir ülke olması Batı Almanya'nın ekonomik olarak âdeta sıçramasına sebep olacaktır. 1952 yılında 32 milyar dolar olan GSMH, on yıl sonra 89 milyar dolara çıkmış; 1970'lerin sonunda da 600 milyar doları aşmıştır. Bankaların da sanayi yatırımları için finansman sağlayacak seviyeye gelmesiyle başta kimya ve elektrik gibi birçok sanayi kolunda kısa zamanda Avrupa'nın en büyük ekonomilerinden biri Batı Almanya olacaktır. Bugün dâhi dünyanın en çok ihracat yapan ülkelerinden biri olan Almanya İkinci

Dünya Savaşı sonrası dönemde ekonomisinde meydana gelen bu yükselişle birlikte, o dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin ardından dünyanın en çok ihracat yapan ülkesi haline gelmiştir. Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik büyüme sonucunda, işgücü ihtiyacını karşılamak üzere bu ülkelere misafir işçi getirilmesi de elzem olmuştur. 1950-1973 arasında Batı Avrupa ülkelerine işçi olarak gelenlerin sayısı 10 milyonu bulacaktır (Kennedy, 2001: 489-516; Toksöz, 2006: 26; Mazower, 2008: 342).

Batı Avrupa, işgücü göçüyle daha güçlü bir şekilde sanayileşmiş ve dünyanın en önemli ekonomik güç merkezlerinden biri haline gelmiştir. İşgücü ihtiyacını karşılamakta her ülke kendi tarihî ve toplumsal şartlarından kaynaklanan farklı yönelimlere sahip olmuştur. İngiltere, Fransa, Hollanda gibi sömürgeci ülkeler, daha ziyade vakt-i zamanında yönetimleri altında bulundurdukları ülkelere göçmen kabul etmişlerdir. Almanya sömürgecilik konusunda bu ülkelere geride kaldığı için işgücü ihtiyacını Türkiye, İspanya, Yunanistan ve Yugoslavya'dan karşılama yoluna gitmiştir.

1.5.2. Türk Dış Göçünün Başlangıç Yılları

Almanya İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Almanya ve Batı Almanya olarak ikiye bölünmüş, kapitalist sistem içinde kalan Batı Almanya büyük bir sanayileşme hamlesi yaşamaya başlamıştır. İstihdam açığını önceleri Doğu Almanya'dan kaçan soydaşları ile kapatmaya çalışmış, bilahare, Avrupa'nın sanayisi yeni gelişen ülkelerinin işgücü kaynaklarını kullanmaya yönelmiştir. İtalya'nın güneyi, İspanya, Yunanistan ve Türkiye gibi Akdeniz ülkelerinden vasıflı ve vasıfsız işgücü kaynakları Almanya'nın gelişen sanayisinin istihdam açığını kapatmak üzere istimal edilmeye başlanmıştır. Türkiye'den giden işçiler ilk önceleri meslekî bilgilerini artırma çerçevesinde çağrılmış, bu girişimlerde özel şahıslar belirleyici olmuştur. Türk vatandaşları ülkeye serbestçe giriş ve çıkış hürriyetine 1961 Anayasası ile elde etmişlerdir. Bu anayasal değişiklik ile birlikte, Türkiye'de "Tercüme ve İşbulma" adı altında faaliyet gösteren özel firmalar, yurtdışına Türk işgücü göçü sürecini başlatacaklardır (Abadan-Unat, 2006: 56).

Bu yıllarda Türkiye ekonomisinin hâlâ büyük oranda tarıma dayalı olması ve kırsal bölgelerden şehirlere yaşanan göçle birlikte Türkiye'de sosyo-ekonomik

yapının hızla değişmesiyle (Karpas, 2003) ortaya çıkan işsizlik, Türk insanında refah seviyesi yüksek ülkelere göç etme konusunda büyük bir arzu uyandıracaktır.⁴ Abadan-Unat'ın aktardığı rakamlara göre, 1960'ta yurtdışında 2700 Türk işçisi çalışırken, bu sayı bir yılda % 300 bir artışla 6700'e yükselmiştir. O dönemde Türk işçileri, "ismen davet" edilerek ve işverenlerin para garantisi vermesi ve yol masraflarının karşılanması şartı ile yurtdışına gitmektedir. Alman sendikalarının ucuz işgücünün neden olabileceği rekabeti önlemek için Federal Almanya'nın ilgili kamu kuruluşlarını uyarmasıyla İstanbul'da gayri resmi olarak Deutsche Verbindungsstelle (Alman İrtibat Bürosu) kurulmuştur. Türkiye'yi temsil eden Çalışma Bakanlığı ve İş ve İşçi Bulma Kurumu ile müzakerelere başlanmış ve bütün bunların sonucunda 1 Eylül 1961'de yürürlüğe girmek üzere 31 Ekim 1961 tarihinde Türkiye ve Almanya arasında ikili bir işgücü mübadele anlaşması imzalanmıştır. 1964'de Hollanda, Belçika⁵ ve Avusturya, 1965'de Fransa ve 1967'de de İsveç ile benzer ikili anlaşmalar imzalamıştır. İsmen davet usûlü 1973'te bütün dünyayı etkileyecek olan petrol krizine kadar devam etmiştir (Bkz. Abadan-Unat, 2006: 59).

1950'lilerin sonlarında fertlerin ya da küçük grupların girişimlerine bağlı olarak küçük çapta gerçekleşen Türk işgücü göçü, 1962 yılında yapısal bir değişiklik geçirecektir. Berlin Duvarı'nın inşası ile birlikte Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden Batı Almanya'ya kaçmak isteyenlerin engellenmesi, öte yandan da Türkiye'nin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planını hayata geçirmesi ve işgücü ihracatının hedeflenmesiyle Avrupa'ya Türk işgücü göçünde büyük bir artış gerçekleşmiştir. Planlamayı yapanlar, vasıfsız işçilerin yurtdışına gönderilmesi ile Türkiye'nin gelişmekte olan sanayisi için gerekli vasıflı eleman ihtiyacını karşılamayı varsaymışlardı (Yasa, 1979: 5-6; Abadan-Unat, 2006: 60).

Türklerin o dönemde iş hayatı ve istisnai durumlar dışında yerli halkla teması olmamıştır. Çoğunlukla iş hayatı ve kaldıkları yerlerden ibaret bir hayat yaşamaktaydılar. Bir Türk Hanım işçinin ifadesiyle "tencerede pişirip kapağında yiyorlardı" (Sevimli, 2000: 107). Der Spiegel, 1964'te misafir işçiler hakkında yaptığı bir haberde, 'Heime'lardan getto olarak söz etmektedir (Kastoryano, 2000:

⁴ Türkiye'den Batı Avrupa'ya işçi göçünün sebepleri, ortaya çıkışı ve gelişimi üzerine kapsamlı bir incele için, bkz. (Akgündüz, 2008).

⁵ Belçika'da yaşayan Türklerin sosyolojisi için, bkz. (Gelekçi ve Köse 2009; Kaya ve Kentel, 2008).

47). 1960'ların ortalarında haftalık bir Alman dergisinde yayınlanan karikatür, sabahleyin eşini uyandırmaya çalışan bir adamı resmediyordu. Adamın karısı yorganın altında geriniyor ve şöyle söylüyordu: "Neden erken kalkmam gereksin? Nasıl olsa bütün işi misafir işçilerimiz yapıyor!" (Zaptçioğlu, 2005: 7). Türkler ve işgücü olarak Batı Avrupa ülkelerine göç eden diğer göçmenler Batı Avrupa ülkelerinin sanayilerinin o dönemdeki olağanüstü gelişiminde çok önemli bir role sahip olmuşlardır.⁶

Hollanda her zaman bir göçmen ülkesi oldu. 16. yüzyılda Hollanda'nın Amsterdam ve Leiden gibi şehirlerinde dini ve siyasal sebeplere bağlı olarak göç eden çok sayıda mülteci yaşamaktaydı. Hollanda günümüze kadar muhtelif sebeplere bağlı olarak göç alan bir ülke olmaya devam etmiştir. Hoşgörüsü ile meşhur bir ülke olması yanında ekonomik yararlar da, Hollanda'nın göç kabul eden bir ülke olmasında etkili olmuştur (de Kruif, 1996: 130). İkinci Dünya Savaşı'ndan hızla gelişen sanayisinin artan ihtiyaçlarını karşılamak üzere Hollanda da diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi yabancı işçi almaya başlamıştır.

Hollanda işgücü alımına 1960'lı yılların başlarından itibaren geçmiştir. Başlangıçta şirketler aracılığı ile gerçekleştirilen işgücü alımı bilâhare ikili anlaşmalarla devam edecektir. İkili anlaşmalar çerçevesinde Hollanda'ya İspanya, İtalya, Yunanistan Türkiye, Fas ve Yugoslavya gibi o dönemde Batı Avrupa'ya işgücü gönderen ülkelerden Hollanda'ya işgücü gelmiştir (Canatan, 1990: 69). Hollanda 2. Dünya Savaşı sonrası eski sömürgelerinden de göçmen kabul etmiştir.⁷ 1945 ve 1960'ların başları arasında eski Hollanda sömürgesi Endonezya'dan yaklaşık 300 bin göçmen gelecektir. Bu göçmenlerin çoğu denizaşırı ülkelerde doğmuş ve Hollandalı ve Endonezyalı karışımı olmalarına rağmen Hollanda vatandaşdırlar. 1965'den sonra artan sayıda siyah işçi de Hollanda'da işgücü açığını kapatmak üzere Surinam'ın Karayip bölgesinden Hollanda'ya gelecektir (Castles ve Miller, 2008: 103).

⁶ Batı Avrupa ülkelerine işgücü olarak göç eden ilk nesil Türklerin o dönemde yaşadıkları zorluklar üzerine, bkz. (Berger ve Mohr, 1987; Füzuzan, 1998; Dal, 1979; Üstün, 1975; Gitmez, 1979).

⁷ Hollanda sömürgeciliği üzerine, bkz. (Göksoy, 1995 ve 1998: 226-227).

Türkiye'den Hollanda'ya işgücü göçü Türkiye ve Hollanda arasında 19 Ağustos 1964 yılında Lahey'de imzalanan işgücü anlaşması ile başlamıştır.⁸ Hollanda'ya ilk göç eden Türklerin % 88,5'i sanayi dallarında, % 4,2'si inşaat sektöründe ve % 0,8'i hizmet sektöründe istihdam edilmiştir. Batı Avrupa'ya göç eden Türkler içinde, sanayi dallarında çalışan Türk işçilerin en yoğun bulunduğu ülke Hollanda olmuştur. Hollanda'ya göç eden Türklerin 1972 yılı itibariyle istihdam edildikleri bölgelere baktığımızda % 23,9'unun Güney Hollanda bölgesine yerleşmiş olduğu görülmektedir. Bu bölgeden başka Türkler, Kuzey Brabant (%16,6), Gelderland (% 15,9), Kuzey Hollanda (% 15,8), Overijssel (% 15,2), Utrecht (% 7,3), Limburg (% 3,5), Groningen (% 0,9), Zeeland (% 0,5), Friesland (0,3), Drenthe (% 0,1) bölgelerinde istihdam edilmişlerdir (Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları, 1973). Hollanda'da yaşayan Türkler günümüzde de göçmenlerin en çok yaşadığı şehirler olan Amsterdam, Rotterdam, Den Haag ve Utrecht (de Kruif, 1996: 130) şehirlerinde yaşamaktadırlar.

CBS' e göre Hollanda'da 1971'den sonra, işçi göçü aile temelli göçe dönüştü, bu durumda kazanç getirmeyen ve işçilere bağlı olan insanlar önce önemli bir grup teşkil etmeye başladılar; sonra onlar çoğunluk oldular. Mesela 1965'te 5444 Türk (5282 erkek, 162 kadın) Hollanda'ya geldi, onların sadece 136'sı işsiz/bilinmeyen kategorisindeydi. Bununla birlikte, 1971'de 10,167 Türk vatandaşı (6893 erkek ve 3274 kadın) Hollanda'ya geldi ve onların 5640'ı işçi 4527'si bilinmeyen/işsiz kategorisindeydi (Akgündüz, 2008: 83).

Resmi yolların dışında kaçak olarak da Hollanda'ya çalışmak üzere gidenler olmuştur. 1971 yılında Hollanda gazetelerinde Almanya'daki bazı kaçak Türk işçilerinin Hollanda'ya geçmek için Ren nehrini kiraladıkları botlarla ve hatta yüzerek geçtikleri haberi yer almıştır (Bkz. Gitmez, 1983: 109).

Türkiye ve Batı Avrupa ülkeleri arasında yapılan işgücü anlaşmaları "rotation" (dönüşümlülük) ilkesine dayanmaktaydı. Türkiye açısından bu ilke Türk işçilerin

⁸ Türkler ve Hollandalılar arasında ilk resmi ilişkiler 400 yıla ulaşan bir tarihe sahiptir. İlk Hollanda Büyükelçisi olan Cornelius Haga 1612 yılında görevine başlayacaktır. O dönemde dünya sahnesinde büyük oynayan bir sömürgeci ülke olması dolayısıyla Hollanda, 17 yüzyılda el'ân büyük bir güç olan Osmanlı Devleti'ni hesaba katmadan ticari çıkarlarını koruyamayacağını farkındadır. 1612'de başlayan resmî ilişkiler neticesinde Hollandalılar, Osmanlı Devleti'nden bazı ticari imtiyazlar da elde edecektir (Çelikkol ve diğerleri, 2000).

bir yıllığına yurt dışına gitmesi ve birinci yılın sonunda gelişmekte olan Türk sanayisinin ihtiyacına cevap verecek vasıfları kazanmış olarak ülkeye dönmesi anlamına geliyordu (Yasa, 1979: 5-6; Abadan-Unat, 2006: 60). İşgücü kabul eden Avrupa ülkeleri açısından ise rotasyon, geri dönüşü canlı tutarak işçilerin kalıcı olmasının engellenmesi anlamına geliyordu. Fakat işverenler bu ilkeye karşı çıkıyorlardı. Çünkü, birkaç yıl çalışan işçi iş tecrübesi kazanıyor ve uyum konusunda mesafe alıyordu. Bu işçileri geri göndermek de işverenlerin işine gelmiyordu (Canatan, 1990: 70). Rotasyon ilkesi ile hedeflenenler işgücü veren ve alan taraflar için de hayata geçirilemeyecektir. İş tecrübesi kazanan işçilerin büyük çoğunluğu ailelerini de yanlarına alarak kısa bir süre için gittikleri ülkelerde kalıcı olmuşlardır.

Avrupa ülkelerine işgücü olarak göç eden Türklerin temel amacı, bir süre yurtdışında kalarak Türkiye'ye döndüklerinde yapacakları işler için tasarruf sağlamaktı. Kırsal kesimden göç edenler, "iki sarı öküz parası" kazanmak, şehirlerden gidenler ise Türkiye'ye döndüklerinde bir işyeri kurabilecek tasarruf sağlamak amacını taşımaktaydılar. Fakat bu hesaplar yerini yurtdışında daha fazla kalabilme amacına bırakacak, sarı öküz alma düşüncesi yerini sarı Mercedes alma düşüncesi ile değiştirecektir. Anavatana geri dönme planı ise hep bir başka bahara ertelenecektir.

O dönemde, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi sorunlar ve daha önce gidenlerin de ekonomik durumlarının hayli değişmiş olması, Avrupa'ya göç etmek arzusu taşıyanların sayısında âdeta patlama yaşanmasına sebep olacaktır. Abadan-Unat'ın verdiği bilgilere göre 1970-71 yıllarında Türkiye'de İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun ilan etmiş olduğu bekleme listesindeki aday sayısı bir milyonu çoktan aşmıştır. 1964-73 yılları arasında Türkiye'den yaklaşık 9000 kadar ilkökul öğretmeninin asıl mesleklerini gizleyerek, işçi olarak çalışmak üzere yurtdışına gittiği tahmin edilmektedir (2006: 63-4,97). Yurtdışına giden ve gitmek isteyen işçi sayısının artışı, evvel emirde, ilk gidenlerin izinli geldiklerinde diğerlerini özendirmesinin bir sonucudur. İşçilerin yanlarında getirdikleri araba, radyo, teyp gibi tüketim mallarının da özendirici etkisi olmuştur. Basında çıkan haberlerde Türk işçilerinin çalışkanlıklarını öven yabancıların görüşlerine yer verilmiş ve zengin olma hayali birçok insanda Avrupa ülkelerinde işçi olma arzusu uyandırmıştır (Tezcan, 2000: 1).

1970'li yıllara gelindiğinde, işçilerin kalıcı olmaya başlamasıyla Türkiye ile ikili anlaşmalar imzalayan Avrupa devletleri bir seri sosyal güvenlik anlaşması imzaladılar. Bu anlaşmalarla Türk işçiler doğum ve çocuk yardımı, işsizlik ve emeklilik hakları elde edecekler ve sağlık bakımı, iş kazaları, sakatlık, ölüm hallerinde sosyal sigorta kapsamına alınacaklardır (Abadan-Unat, 2006: 63).

1.5.3. 1973 ve Sonrası

1973 yılında meydana gelen petrol krizi, Avrupa ülkelerinde yabancı işgücüne karşı uygulanan kamu politikalarının değişmesine neden olacaktır. 1973-4 petrol ambargosuyla ham petrolün fiyatının dört katına çıkması ve neticesinde de bütün dünyayı etkileyen ekonomik kriz meydana gelmesi işsizliğin yaygınlaşmasını beraberinde getirerek, Avrupa ülkelerinde Anwerbestop (yabancı işçi alımını durdurma) kararına neden olmuştur. İşgücü göçünü durduran Avrupa ülkeleri, daha önce gelmiş olanları da ülkelerine göndermek uğraşısı içine girmişlerdir. 1973 yılında yurt dışına çıkış yapan toplam işçi sayısı 135,820 iken bu sayı 1974 yılında büyük bir düşüşle 4,419'a gerilemiştir. Daha önce göçmen işgücü kabul eden Avrupa ülkelerinin yeni göçlerin engellenmesi için tedbirlere rağmen Türklerin sayısı aile birleşmeleri ile mütemediyen artmaya devam etmiştir. 1973-74'te tüm Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Türk işçilerin sayısı 711.312 iken bu sayı, aile birleşmeleriyle eş ve çocukların gelmesinden sonra 1,765.788'e çıkmıştır (Abadan-Unat, 2006: 63-4; Mutluer, 2003: 53).

Hollanda 1973 petrol krizi neticesinde birçok Avrupa ülkesinin işgücü alımını durdurmasına ve daha önce gelenleri de ülkelerine göndermeye çalışmasına rağmen önce bu konuda esnek davranacak ve resmi bir yasaklama getirmeyecektir. 1974'e gelindiğinde Yabancı İşçiler Notası'na getirilen açıklamada Hollanda'nın göçmen ülkesi olmadığı ifade edilmiş; bunun üzerine işçilerin geri dönüşünü teşvik için Hollanda'da da önlemler alınmıştır (Canatan, 1990: 71). Bu dönemde aile birleşimi yoluyla Türk işçiler Türkiye bıraktıkları eşlerini ve çocuklarını da yanlarına almaya başlayacaklardır. Bunun yanında Türkiye ve Avrupa ülkeleri arasında kurulan göç ağları vasıtasıyla daha önce gidenlerin akrabaları ya da başka yakınları da turist olarak gidip geri dönmeyerek ya da yasadışı yolları kullanarak Avrupa'nın o dönemde vaat ettiği yüksek refahtan pay almak maksadıyla göç yolculuğuna çıkmıştır. Evli olmayan birinci

nesilden ve zaman içinde evlilik çağına gelen Türklerin Türkiye'den evlenmeleri de Avrupa ülkelerine göç eden Türklerin sayısını mütemadiyen artıracaktır.

O dönemde Türkiye'de yaşayan Türkler arasında, Avrupa'da işçi olma yönünde büyük bir isteğin olduğu ve bunun Türkiye'de itibarlı mesleklerde çalışmaya bile tercih edilebildiği görülmektedir. Durum böyle olunca, daha evvel işçi olarak göç etmiş ve Avrupa'da yaşadıkları sürede iyi kötü bir tecrübe sahibi olan Türk işçiler, Türkiye'ye dönme planlarını mütemadiyen ertelemiş ve yerleştikleri ülkelerde daha çok kalma planları yapmışlardır. Şen'e göre Avrupa'da Türklerin kalıcı olmasında; geri dönenlerin Türkiye'de yaşadıkları olumsuzluklar ve ayrıca çocukların eğitimi, Türkiye'de yaşamak ve iş kurmak için gereken birikimin sağlanamamış olması gibi sebeplerden dolayı Türkiye'ye karşı artan sosyal ve kültürel yabancılaşma etkili olmuştur (2007: 45). Ayrıca Avrupa'nın muhtelif ülkelerinde uygulanan sosyal güvenlik yasalarının sağladığı işsizlik ve sağlık sigortası ve sosyal yardım ve eğitim kolaylıkları da Türklerin kalıcı olmasında etkili olan sebeplerdendir (Abadan-Unat, 2006: 394).

Avrupa'daki Türkler 1972 yılına kadar homojen bir nüfus yapısına sahiptiler. Bu tarihte, Avrupa'da yaşayan Türklerin % 89'unun erkekler, % 91'ini ise sosyal sigortalı olarak çalışan nüfus oluşturuyordu (Şen, 2007: 54). Aile birleşimleri ile Avrupa'ya yaşayan Türklerin nüfus yapısı da değişecektir. Canatan aile birleşimin temelinde yatan birçok nedenden bazılarını şöyle sıralamaktadır (1990: 27):

- a- Erkek göçmenlerin geride kalan eşleri, çocukları yetiştirmede ve ev idaresinde sorunlarla karşılaşıyorlardı.
- b- Göçmen işçiler aile birleşimi yoluyla çocuklarına daha iyi eğitim ve gelecek imkânı sunabileceklerini düşünmüşlerdi.
- c- Göçmen işçiler sürekli erteledikleri geri dönüş nedeniyle, uzun dönem kaldıkları Avrupa'da yalnızlık, hastalık, özlem ve sâire zorluklarla karşılaşmışlardı.
- d- Bazı işçiler yaşadıkları ülkelerden sınırdışı edilmemeyi garanti altına alabilmek için aile birleşimini zorunlu görüyorlardı.

Türk işçilerin aileleri ile birleşme arzusu, Türk nüfusun yoğun olduğu ülkelerde yapılan yasal düzenlemelerin sonucunda daha da artmıştır. Başta Almanya olmak üzere Türklerin göç ettiği ülkelerde çocuk paraları ve eşlere ve çocuklara verilecek çalışma izinleri konusunda değişiklikler yapıldı. Bu düzenlemelerden maksat, Avrupa ülkelerinin sosyal yardım bütçelerinde tasarruf yapmaktı ve lakin yapılan düzenlemeyle beklenenler gerçekleşmemiş ve Türk işçiler arasında çocuklarını yanlarına getirme ve yeni çocuk sahibi olma eğilimi artmıştır (Abadan-Unat, 2006: 67). Ortaya çıkan yeni sorunların başında aile birleşimi ile gelen çocukların eğitimi gelmekteydi. Türkiye’de eğitimini yarım bırakarak göç edilen ülkede farklı bir dilde eğitim hayatına devam etmek zorunda kalan çocukların eğitim süreci oldukça sancılı bir süreç haline geldi. Eğitimde bu kesinti dil sorunları ve sosyal çevreye uyumsuzluk, çocukları ve gençleri yerli çocuklarla eşitsiz şartlarda bir başlangıç ve rekabete sürüklemiştir. İyi okullarda okuyamadıkları gibi, okudukları okullarda da başarılı olamayan birçok ikinci nesil Türk, diploma alamadan okullarından ayrılmak zorunda kalmıştır (Canatan, 1990: 30). Bu durumun sonucu, ikinci neslin kahir ekseriyetinin düşük statülü işlerde çalışmak üzere işgücü piyasasına katılması olacaktır.

1.5.4. 1980’ler ve Sonrası

1979 yılında Hükümet İçin Bilimsel Danışma Konseyi (WRR) hükümete göçmenlerin kalıcı olduğunu ve bu gerçeğin görmezlikten gelinemeyeceğini rapor etmiştir. Bu tarihten sonra Hollanda’da azınlıklar politikası bu minvalde devam edecektir. Hollanda hükümeti göçmen nüfusun daha fazla artmasını engellemek maksadı ile 1980 yılında hem Türkler hem de diğer azınlıklar için vize uygulaması başlatmıştır (Canatan, 1990: 70). Avrupa’nın 1960’larda işgücü alan sanayisi gelişmiş diğer ülkelerinde de yeni göçleri engelleme ve mevcut göçmenleri geldikleri ülkelere gönderme amaçlı politikalar zaman içinde daha da sıkılaşmıştır. 1980’lere gelindiğinde, 12 Eylül darbesi sonrası birçok Türk vatandaşı Avrupa ülkelerine iltica edecektir. İltica talebinde bulunanların bir kısmı işçi olmak isteyen ve bu amacını siyasal iltica durumuna dönüştüren göçmenlerden oluşmaktaydı. İltica ederek göç etme amacı çok geçmeden birçok potansiyel göçmenin başvuracağı bir yol olmuştur. 1976’da Almanya’ya siyasal sebeplerle başvuranların sayısı 809 iken bu sayı dört yıl sonra 57,913 olmuştur. 1980 sonrasında Türk göçmenleri anayurtlarına göndermek isteyen Avrupa

lkeleri, Türklerin hareket alanını daraltan ve onları geri dönmeye teşvik etme amacını taşıyan yasalar yapma yoluna gitmişlerdir. Fakat bu yasalar çok da etkili olmayacaktır. Bu yasal tedbirler, Almanya'da Türk işçi nüfusunda %5,4'lk bir de yol açmış, 1984'te 250 bin Türk işçisi evine dönmüştür. Geri dönenlerin Türkiye'nin sanayilemesine hiçbir katsısı olmamıştır. Dnenlerin sâdece 253' İ ve İşçi bulma kurumuna bavurmu ve Türk sanayi tesislerinde i aramıştır. Türkiye'ye dönenlerin büyük çoğunluğu, tasarruflarını ya gayrimenkule yatırıarak ya da küçük işyerleri kurarak değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Türk dış göçünün baladıı yıllarda umulduu gibi, işçi olarak yurtdışına gidenlerin yurtdışında vasıflı hâle geldikten sonra, Türkiye'ye döndüklerinde, Türkiye'nin sanayisi için gerekli kalifiye eleman ihtiyacının bunlardan salanacaı düşüncesi hayata geçememiştir (Abadan-Unat, 2006: 72-75).

“Ekonominin geçirdiği yapısal değişikliklere bağlı olarak istihdam da geleneksel sanayi dallarının payı azalırken, hizmetler sektörünün payı artmakta, buna paralel olarak niteliksiz işgücünün payı derken, vasıflı olmak istihdamın temel koşulu haline gelmektedir.” (Toksöz, 2006: 6). Avrupa ekonomilerinde yaşanan bu yapısal dönüşüm, Avrupa'da yaşayan Türkleri de kaçınılmaz olarak etkilemiştir. Türk işçiler çoğunlukla sanayi, inşaat ve madencilik sektörlerinde kirli, tehlikeli ve zor işlerde istihdam edilmek üzere Avrupa'ya getirilmiler ve vasıfsız beden ilerinde istihdam edilmişlerdir. 1987'ye gelindiğinde Türklerin en çok yaşadığı Avrupa lkesi Almanya'da, göçmenlerin % 85'i içidir ve bu işçilerin % 60'ı vasıfsız veya yarı vasıflıdır. Fransa'da 1982'de göçmenlerin %69'u beden işçisi iken bu oran Fransız işçilerde %30'dur. Hollanda'da Akdeniz ülkelerinden gelen göçmenlerin % 85'i imalat sanayinde ve hizmetler sektöründe vasıfsız ya da yarı vasıflı işlerde çalışmaktadır. Hollanda'da hizmet sektöründeki vasıflı işlerde (sigortacılık, kredi kuruluşları, bilimsel çalışmalar vb.) ve devlette çalışan göçmen oranı çok azdır. Hizmet sektöründeki göçmenler daha çok vasıfsız ve kısmi zamanlı işlerde çalışmaktadır (Toksöz, 2006: 65-67) Vasıfsız ya da yarı vasıflı işçilerin istihdam edildiği sektörlerin Avrupa ekonomilerindeki payının azalmasıyla, Türk göçmenler işsizlik sorunu ile de yüzleşmek durumunda kalacaklardır. İşsizlik hem Türklerin gelişmekte olan yeni sektörlerde işgücü piyasasına katılacak donanıma yeterince sahip olmaması hem de işgücü piyasasında kendini gösteren fırsat eitsizliinin bir sonucudur. Hollanda'da

1982'de yapılan bir araştırmada, görüşülen 330 işverenin üçte biri (%36,1) göçmen istihdam etmek istemediğini belirtmiştir. 1986'da bir diğer temsili araştırmada 300 işverenin % 53' eşit vasıflılıktta Hollandalı ve göçmen iki aday arasından Hollandalıyı tercih edeceğini söylemiştir (Toksöz, 2006: 70). Günümüzde Türklerin en yoğun yaşadığı Avrupa lkesi olan Almanya'da 2 milyon 700 bin Türk'ün % 30'u işsiz olarak hayatını idame ettirmeye çalışmakta, 16-25 yaşları arasındaki gençler arasında işsizlik oranı % 38'lere kadar çıkmaktadır. Almanya'da yaşayan Türkler'in % 45'i fakirlik sınırının altında yaşamaktadır (şen, 2007: 38).

Göçün ilk yıllarında işgücü olarak kabul edilen Türklerin dil bilip bilmemesi ile ilgilenilmemişti; sağlıklı ve güçlü olmak yeterliydi. Günümüzde ise bir iş sahibi olabilmek için dil bilmek yetmemektedir. Ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde işinden ilk olanlar yabancı işçiler olurken, yerli halkı da etkileyen ekonomik krizler göçmenler aleyhinde ırkçı söylemlerin daha da yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Avrupa lkelerinde 1990'lardan itibaren hem ırkçı söyleme sahip siyasal hareketlerin güçlendiğini hem de Türkleri hedef alan ve ölümle sonuçlanan ırkçı saldırılarda bir artış meydana gelmiştir. Amerika'da meydana gelen 11 Eylül saldırıları da Türklere ve bütün Müslüman göçmenlere yönelik saldırıların güçlenerek devam etmesine sebep olacaktır. Avrupalıların Türklerle ilgili yaklaşımlarında zaman içinde olumsuz tutum ve kanaatlerin daha yaygın olduğu bir gidişat yaşanmıştır. Bu durumun birçok sebebi vardır. Bunların başında Avrupa lkelerinin Türklere eskisi gibi duymamaları gelmektedir. Göçün ilk yıllarında yerli halkın yapmaya yanaşmadığı pis ve zor işleri yapan Türkler Avrupa insanından iltifat görmüş, fakat Avrupa lkelerinde şartların değişmesiyle bu iltifatlarda da unutulmuştur.

Madalyonun bir yüzünde, ayrımcılığın yanında bir de işsizlik, fakirlik yaşayan büyük bir Türk nüfusu yer alırken; diğer yüzünde birçok sorunla mücadele etmelerine rağmen çok farklı işkollarında başarılı işlere imza atan ve sosyal statüsü yükselen Türkler yer almaktadır. şen'in verdiği bilgilere göre, günümüzde, AB sınırları içinde 260 bin'in üzerinde Türk, kendi başına bir ev, kat veya toprak sahibi olmuştur (2007, 15). Bugünkü 500 milyon nüfuslu AB'de 17 milyondan fazla Müslüman yaşamaktadır ve bu nüfus içinde en büyük grubu Türkler oluşturmaktadır. Avrupa Birliği lkelerinde yaşayan 4,2 milyon Türk'e Yunanistan'da yaşayan 150 bin Batı Trakya Trk ile 1 Ocak 2007'de AB'ye

katılan Bulgaristan ve Romanya'da yaşayan Türk azınlıklar da eklendiğinde 5,2 milyona ulaşmaktadır. Bu şekilde, Türk kökenli nüfus, 8 AB ülkesinden daha yüksek bir seviyeye ulaşmaktadır. Türkler, birliğin 19. büyük ulusal topluluğunu meydana getirmektedirler. İşçi olarak çalışmak üzere Avrupa ülkelerine göç eden Türkler, artık sâdece işçi değildir. Günümüzde, Avrupa Birliği çapında faal Türk girişimcilerin sayısı 100 bini geçmiştir. Meselâ Almanya'da Türk girişimcilerin 1986 yılında 23.000 olan sayısı bugün 70 bine çıkmıştır. Aynı dönemde, Türk nüfus 1,4 milyondan 2,7 milyona çıkmıştır. Nüfus iki kat artarken, girişimci sayısı ise üç kat artmıştır. Bulgaristan ve Romanya'nın da Avrupa Birliği'ne girmesiyle birlikte toplam Türk işadamı sayısı 124 bine ulaşmıştır. Türk girişimciler 115 ayrı sektörde Avrupa'da faaliyetlerini sürdürmektedir. AB'de yaşayan yaklaşık 124 bin Türk girişimci 16,2 milyar Euro'luk bir yatırım hacmine ulaşmış ve 622.500 kişiye istihdam olanağı sağlar duruma gelmişlerdir. AB'nin 25 ülkesinde yaşayan Türklerin yaşadıkları ülkelerin gayri safi milli hâsıllarına katkısı 2006 yılı itibariyle, 80,7 milyar Euro gibi bir rakama ulaşmıştır. Bu rakamın 1998 yılında 55,1 milyar Euro düzeyinde olduğu düşünüldüğünde, Avrupa Türklerinin ekonomik gücünde yaşanan gelişme daha net bir şekilde görülmektedir (Şen, 2007: 24-39).

1970'lerin ortalarından itibaren aile birleşmelerinin artması ve yasal olmayan yollarla ya da mülteci olarak Avrupa ülkelerine Türk göçünün devam etmesi ile Avrupa'da büyük bir Türk nüfusu meydana gelmiştir. Başlangıçta büyük çoğunluğunu sâdece erkek işçilerin oluşturduğu Türk göçmenlerin nüfus yapısı, aile birleşimleri ve birçoğu siyasal sebeplerle iltica edenlerin de katılımıyla heterojen bir yapıya bürünmüştür. Birinci nesil çoğunlukla camilerin ve kültür derneklerinin etrafında bir araya gelip örgütlenirken, yeni kuşaklar hem birinci neslin inşa ettiği sosyokültürel alanı genişletmekte hem de dil bilmenin de avantajıyla, çoğunluk toplumunun mensuplarıyla muhtelif amaçlara sahip sivil toplum örgütlerinde bir araya gelip çalışabilmektedirler. Bugün yaşadıkları ülkelerde sosyal hayatın birçok alanında her geçen gün varlıklarını daha çok hissettirmektedirler. İkinci ve üçüncü nesilden sonra bugün 4. nesle mensup Türkler dünyaya gözünü açmaya başlamıştır.

BÖLÜM 2: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Modeli

Hollanda'da yaşayan Türkleri konu alan bu araştırma teorik ve uygulamalı olmak üzere iki safhadan oluşmaktadır. Araştırmanın ilk safhasında genel olarak Avrupa'da yaşayan özel olarak da Hollanda'da yaşayan Türklerle ilgili önceden yapılan çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalardan elde edilen bilgiler ışığında araştırmanın teorik bölümün modeli kurulmuştur. Araştırmanın ikinci bölümünü oluşturan uygulamalı araştırmanın modeli ise tarama (survey) metodu ve teknikleri ile kurulmuştur. Kaynak taraması ile elde edilen bilgiler çerçevesinde araştırmanın amacı ve hipotezleri dikkate alınarak anket ve mülakat soruları belirlenmiştir. 2007 yılı Ağustos ve Eylül aylarında yapılan sondaj çalışması ile anket forumunun eksikleri giderilmeye çalışılmış ve Kasım 2007 ile Ocak 2008 arasında araştırmanın uygulama safhası gerçekleştirilmiştir.

2.2. Araştırmaya Katılanlar ve Nitelikleri

Araştırmanın evrenini Hollanda'da yaşayan Türkler oluşturmaktadır. Hollanda'da yaşayan Türklerin çifte aidiyet sorunu yaşamaları, iki farklı sosyal çevreye geliştirilen aidiyet duygusunun yansımasıdır. Yaşanılan ülkeye duyulan aidiyet duygusu ile köken kültürel çevreye duyulan aidiyet duygusu arasında kalan Türklerde, birinci nesilde daha ziyade köken kültürel çevreye aidiyet duygusu baskınken, üçüncü nesilde daha hibrid/melez bir kültürel tutum ortaya çıkmakta, çift yönlü bir aidiyet geliştirilmektedir. Örneklemimiz bu nedenle Hollanda'da yaşayan üç nesli de içine alacak şekilde oluşturulmuştur. Araştırmanın örneklemini Hollanda'nın Rotterdam, Amsterdam, Lahey ve Utrecht şehirlerinde yaşayan Türk kökenli vatandaşlardan yaş, cinsiyet, vatandaşlık ve doğum yeri değişkenleri dikkate alınarak kota örnekleme yoluyla belirlenmiştir.

Tablo 1: Örneklem Dağılımı

Yaşanılan Şehir	Anket Sayısı	% (Yüzde)
Rotterdam	238	44,7
Den Haag	193	36,3
Amsterdam	53	10
Utrecht	48	9
Toplam	532	100,0

Hollanda’da yaşayan Türklerin sayısı 2007 yılı sonu itibariyle 368 bindir. Bu evrende % 95 güven aralığı ve % 5 hata payında 384 kişi ile anket yapıldığında, bu 384 kişi evreni temsil etmektedir. Araştırmanın güvenini artırmak amacı ile 600 adet anket uygulanmış ve bunların içinde 532 geçerli anket değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bu durumda araştırmanın hata payı % 4,25 düzeyinde bulunmaktadır. Güven aralığı ve hata payı hesaplamaları www.surveysystem.com adlı internet sitesindeki ‘sample size calculator’ vasıtasıyla yapılmıştır.

Anket formu 14 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alan Türklere 28 Kasım 2007 ile 10 Ocak 2008 uygulanmıştır. Anket uygulanan Türklerin Hollanda’da yaşadıkları şehirler şu şekildedir.

Tablo 2: Cinsiyet Dağılımı

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Kadın	244	45,9
	Erkek	288	54,1
Toplam		532	100,0

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 46’sı kadınlardan, %54’ü erkeklerden oluşmuştur.

Tablo 3: Yaş Dağılımı

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	19 ve altı	53	10,0
	20-29	176	33,1
	30-39	147	27,6
	40-49	91	17,1
	50 ve üzeri	65	12,2
Toplam		532	100,0

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 10’u 14-19 yaş grubuna, % 33,1’i 20-29 yaş grubuna, % 27,6’sı 30-39 yaş grubuna, %17,1’i 40-49 yaş grubuna, % 12,2’si ise 50 ve üzeri yaş grubuna dâhil Türklere oluşmaktadır.

Tablo 4: Medeni Durum

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Evli	318	59,8
	Birlikte yaşıyor	8	1,5
	Bekâr	171	32,1
	Boşanmış/Dul	35	6,6
Toplam		532	100,0

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 1,5'i birlikte yaşadığını söylemiştir. Evli olduğunu söyleyenlerin oranı %59,8, bekârların oranı % 32,1, dul ya da boşanmış olduğunu ifade edenlerin oranı ise % 6,6'dır.

Tablo 5: Doğum Yeri

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Türkiye	358	67,3
	Hollanda	174	32,7
Toplam		532	100,0

Tablo 5 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin %32,7'sinin Hollanda'da, % 67,3'ünün ise Türkiye'de doğduğu görülmektedir.

Tablo 6: Türkiye'de Doğum Yeri

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Şehir Merkezi	116	21,8
	İlçe	81	15,2
	Kasaba, Köy	161	30,3
	Hollanda Doğumlu	174	32,7
Toplam		532	100,0

Tablo 6'ya baktığımızda araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde Türkiye'de şehir merkezinde doğanların oranı %21,8, ilçe merkezinde doğanların oranı %15,2, kasaba ya da köy kökenlilerin oranı ise % 30,3'tür. Buna göre, Türkiye'de doğup bilâhare Hollanda'ya yerleşen Türklerin şehir kökenli olanların oranı, kırsal kesimden gelenlere göre daha yüksektir.

Tablo 7: Eğitim Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Okuma Yazması Yok/ Analfabetişh	12	2,3
	İlkokul/Basisschool	111	20,9
	Ortaokul/(VMBO)	112	21,1
	Lise/Havo	117	22,0
	Meslek Lisesi	41	7,7
	Yüksek Lise/(VWO)	19	3,6
	Meslek Yüksek Okulu/ HBO	71	13,3
	Üniversite	49	9,2
Toplam		532	100,0

Tablo 7 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde, okuma yazması olmayanların oranı % 2,3'tür. Eğitim seviyesi ilkokul düzeyinde olanların oranı % 20,9, ortaokul düzeyinde olanların %21,1, meslek lisesi düzeyinde olanların oranı % 7,7, lise düzeyinde olanların %22, yüksek meslek okulu düzeyinde olanların 13,3, yüksek lise düzeyinde olanların oranı % 3,6 ve üniversite düzeyinde olanların oranı da %9,2'dir. Araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde eğitim görenlerin oranı % 75,3, yüksek öğrenim görenlerin oranı ise % 22,5'tir.

Hollanda'da göçmenlere yönelik eğitim politikasının ana başlıkları şu şekildedir: 1970'lerde "iki kültürlü eğitim" uygulanmıştır. Bu dönemde yabancı çocuklar bir yandan Hollanda okullarına devam etmekte öbür yandan da, kendi anadil ve kültürlerinde eğitim alma imkânına sahiptiler. Anadil ve kültür eğitimi göçmenlerin evlerine dönecekleri varsayımına dayanıyordu. Göçmen çocuklarının anavatanlarına döndüklerinde uyum sorunu yaşamamaları amaçlanmaktaydı. 1980'lerde aile birleşimleri sonucu göçmen çocukların sayısı Hollanda eğitiminde mütemediyen artmıştır. Bu gelişmelere eğitim politikasında iki şekilde cevap verilmiştir. Birincisi, yeni gelen çocuklar ve gençler için hazırlık eğitimi başlatılmasıydı. Bu eğitimin amacı göçmen çocukları eğitim sistemine kazandırmaktı. İkinci olarak, eğitimde değişen sosyal yapıya uygun bir model arayışına girildi. Bu, kültürlerarası eğitim modeli olmuştur. Bu model ile azınlık grupların Hollanda toplumuna katılımını sağlamak, topluma hazırlamak ve ayrıca kültürel aşılamanın sağlanması amaçlanmıştır (Canatan, 1995: 199-200).

Hollanda'da eğitim çoğulcudur. Devlet okulları dışında özel okullar da vardır ve bu okullar devlet tarafından finansal olarak desteklenmekte ve denetlenmektedir. Bu okullar vatandaşlar tarafından kurulan vakıf okullarıdır. Okulların yönetimi kurucu vatandaşların elindedir. Bu okulları yönetenler, okulun dinî niteliğini belirleme yetkisine sahiptir. Hollanda'da böyle özel okullara giden çocukların oranı devlet okullarına giden çocuklardan fazladır. Okulların yaklaşık üçte ikisi cemaat okullarıdır (Canatan, 2004: 98; Bijsterveld, 2008: 141).

Hollanda'ya aile birleşimi ile belli bir yaştan sonra giden ikinci nesle mensup Türk çocuklarının birçoğunun okul öncesi eğitim almamış olmaları, dil sorunu yaşamaları, belli bir yaştan sonra Hollanda'da eğitim hayatına katılmaları okul başarılarını etkilenmiştir. Bu durumun sonucunda birçoğu ya meslek okuluna yönelmiş ya da okulunu terk ederek düşük vasıf gerektiren sektörlerde işgücü piyasasına dâhil olmak durumunda kalmışlardır. Üçüncü nesle mensup Türkler hem okul öncesi eğitim alma imkânına sahip olmaları hem de dil sorununu ebeveynlerine göre daha az yaşadıkları için okul başarıları da yükselmiştir. Fakat eğitim sisteminde etnik temelde bir ayrımcılık siyasetinin güdüldüğü görülmektedir. Okullar, siyah ve beyaz olarak ikiye ayrılmıştır. Ağırlıklı olarak göçmen çocuklarının devam ettikleri bu siyah okullarda eğitim kalitesi daha düşüktür. Eğitimde fırsat eşitsizliğinin varlığı başta işgücü piyasasına katılım olmak üzere Türkleri sosyal hayatın birçok alanında negatif yönde etkilemektedir.

Yapılan araştırmalar da Hollanda eğitim sisteminde ayrımcılığın ne boyutlarda olduğunu göstermektedir: Hollanda'nın başkenti Amsterdam'ın Noord semtinde 2008 yılında bir Türk ailesinin, çocuklarına okulda yıllarca arkadaşları tarafından baskı yapıldığını öne sürerek şikâyette bulunması ve çocuklarını başka bir okula kaydettirmelerinden yola çıkılarak Amsterdam Belediyesi tarafından yaptırılan ve sonuçları belediye meclisine sunulan araştırmaya göre Amsterdam'daki ilkokullarda tahminlerin ötesinde sıklıkla etnik ve ırk temelinde ayrımcılık yapıldığı sonucuna varılmış ve ayrımcı davranış ve tutumların, "sıradan olaylar" olarak geçirilecek düzeyde olmadığı belirlenmiştir (www.hürriyet.de, 06.01.2009).

Hollanda Sosyal ve Kültürel Planlama Bürosu'nun (SCP) 2007 yılında yayınladığı entegrasyon raporuna göre 90'lı yıllarda yabancıların % 6'sı yüksek eğitim

görmekteyken 10 yıl sonra bu oran iki katına çıkmıştır. Rapora göre Türk çocuklarının yaklaşık % 20'si üniversiteye hazırlayan okullarda (havo/vwo) okurken bu okullarda okuma oranı Hollandalılarda % 45'e çıkmaktadır(www.scp.nl, 08.01.2009). Temel eğitim sonrası yapılan sınavda bilhassa dil konusunda Hollandalı çocuklarla rekabet edemeyen ve bir de eğitim kalitesi düşük okullarda okuyan Türk çocuklarının düşük puanlar almaları neticesinde Türk çocuklarının temel eğitim sonrası iyi okullara devam edebilme oranı da düşmektedir.

Tablo 8: Mesleki Statü Dağılımı

	Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler		
İşsiz	83	15,6
Öğrenci	110	20,7
İşçi (Fabrika İşçisi, Ustabaşı)	64	12,0
İşveren, Esnaf	49	9,2
Memur (Öğretmen, Kamu Görevlisi)	47	8,8
Emekli	32	6,0
Serbest Meslek (Avukat, Muhasebeci, Danışman vb.)	23	4,3
Sekreter, Resepsiyonist	8	1,5
Doktor, Diyetisyen	5	,9
İşçi (İnşaat, Bahçe, Liman, Temizlik vb.)	35	6,6
Ev Hanımı	36	6,8
Lokantacı (Aşçı, Garson)	12	2,3
Satış/Pazarlama Elemanı	22	4,1
Mühendis, Tekniker	6	1,1
Toplam	532	100,0

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 20,7'si öğrenci, %18,6'sı işçi, % 15,6'sı işsiz, %9,2'si işveren ve esnaf, % 8,8'i memur, % 6,8'i ev hanımı, % 6'sı emeklidir.

Hollanda İstatistik Bürosu'nun (CBS) 30 Ocak 2007 tarihli resmi verilerine göre Türkler arasında 2006 yılı itibariyle işsizlik oranı % 15,5'tir. 2006 yılında istihdama aktif olarak katılan Türk sayısı 117.000 olup bu rakam 15-65 yaş arası

Türk nüfusun % 43,9'una tekabül etmektedir. Hollandalılar için bu katılım oranı % 66,9'dur (Bkz. ÇSGB, 2007: 68).

Batı Avrupa'ya işgücü göçünü başladığı yıllarda vasıfsız işlerde istihdam edilen Türkler, teknolojinin ilerlemesi ve kol gücüne dayalı sektörlerin ekonomideki ağırlığının azalmasıyla birlikte işgücü piyasasında göçün ilk yıllarında olduğu gibi şans bulamaktadırlar. İşsizlik oranı hem Hollanda'da yaşayan Türklerde hem de bütün Avrupa ülkelerinde genel ortalamanın üzerindedir. Bunun yanında etnik girişimciliğin ortaya çıkması ve gelişmesiyle hem Türkler arasında sosyo-ekonomik statüsü yükselenler olmuş hem de dil sorunu yaşayan ve işgücü piyasasına girmek için Hollandaca bilgisi yeterli olmayan Türklerin çalışabileceği işletmeler oluşmuştur.

Tablo 9: Çalışma Durumu

	Sayı	% (Yüzde)	
Seçenekler	Geçici olarak çalışıyor	41	7,7
	Kendi hesabına çalışıyor	66	12,4
	Düzenli bir işte çalışıyor	162	30,5
	İşsiz, iş arıyor	83	15,6
	Emekli	24	4,5
	Öğrenci	110	20,7
	Ev hanımı	38	7,1
	Malûlen emekli	8	1,5
Toplam	532	100,0	

Tablo 9 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 30,5'i düzenli bir işte çalışmakta, % 12,4'ü kendi hesabına çalışmakta, % 7,7'si ise geçici olarak çalışmaktadır. Emekli, öğrenci ve ev hanımı toplam oranı ise % 33,8'dir.

Hollanda Sosyal ve Kültürel Planlama Bürosu'nun (SCP) 2007 yılında yayınladığı entegrasyon raporuna göre 2006 yılında 15-64 yaş grubundaki yabancıların işsizlik oranı % 16 olduğu halde bu oran Hollandalılarda % 4'tür. Yabancı gençler arasında % 22 olan işsizlik oranı Hollandalı gençler arasında % 9'da kalmaktadır. Aynı raporda belirtildiğine göre Hollanda'da yaşayan Türklerin % 13,5'i girişimciyken bu oran Faslılarda % 7,3'te kalmaktadır. Tüm yabancılar için bu oran % 11,5'tir (www.scp.nl, 07. 02. 2009).

Tablo 10: Önceden Göç Eden Yakınlara Varlığı

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Önceden yakını gelen	480	88,2
	İlk gelen	52	11,8
Toplam		532	100,0

Tablo 10'a baktığımızda araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde, daha önce Hollanda'ya bir yakınından dolayı göç etmiş olanların oranı % 88,2'dir. Örneklem grubu içinde ilk gelenlerin oranının düşük olması, ilk nesil Türkler içinde yaşlılığa bağlı olarak ölenlerin varlığından kaynaklanmaktadır. Günümüzde, ikinci nesil torun sahibi olmaya başlamıştır; yani, 4 nesil dünyaya gelmektedir.

Tablo 11: Daha Önce Göç Eden Yakının Kimliği

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Büyükanne-baba	147	26,6
	Anne-baba	205	38,5
	Eş	95	17,9
	Diğer akraba	33	5,2
	İlk gelen	52	11,8
Toplam		532	100,0

Tablo 11 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde Hollanda'ya ilk defa anne-babası gelen ikinci nesil Türklerin oranı % 38,5'tir. İlk defa büyükanne-babası gelen üçüncü nesil Türklerin oranı ise % 27,6'dır. Eşi Hollanda'ya geldikten sonra eşinin ardından gelenlerin oranı % 17,9, abla, ağabey, dayı, amca gibi yakınlara aracılığı ile gelenlerin oranı % 6,2'dir. Görüşülen kişilerin kahir ekseriyeti, kendilerinden önce gelenlerin aracılığı ile Hollanda'ya göç ettikleri görülmektedir. Bu durumda, göç ağlarının Türklerin Hollanda'ya göç sürecinde temel belirleyici olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Hollanda'da Bulunma Sebebi

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Eğitim	25	4,7
	Çalışmak	107	20,1
	Evlilik	84	15,8
	Aile birleşimi	138	25,9
	Hollanda doğumlu	174	32,7
	İltica	3	,6
	Tedavi için	1	,2
Toplam		532	100,0

Tablo 12 incelendiğinde Hollanda'ya eğitim için gelenlerin oranının % 4,7 olduğunu görmekteyiz. Görüşülen kişilerin % 20,1 çalışmak amaçlı, % 41,7'si evlilik ve aile birleşimi dolayısıyla Hollanda'da yaşamaktadır.

Tablo 13: Hane Nüfusu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	1	22	4,1
	2	46	8,6
	3	88	16,5
	4	163	30,6
	5	133	25,0
	6 ve üzeri	80	15,0
Toplam		532	100,0

Araştırmamızın verilerine göre ortalama hane halkı büyüklüğü 4,08'dir. Türkiye'de 2003 verilerine göre ortalama hane halkı büyüklüğü 4,1'dir. Avrupa'da en çok Türk'ün yaşadığı ülke olan Almanya'da, Türklerin ortalama hane halkı büyüklüğü ise 3,83'tür (Bkz. ASAGM, 2005: 32-33). Buna göre Hollanda'da yaşayan Türklerin ortalama hane halkı büyüklüğü Türkiye'den 0,2 küçük, Almanya'dan ise 0,15 büyüktür. Hollanda'da yaşayan Türklerin sayısının 2008 yılı verilerine göre 372 bin (www.cbs.nl, 27.12.2008) olduğunu dikkate aldığımızda Hollanda'da yaklaşık 91 bin Türk ailesinin yaşadığını söylemek mümkündür.

2.3. Araştırmanın Hipotezleri

Avrupa'daki ikinci ve üçüncü nesil göçmen Türklerin, yaşadıkları iki kültürlü sosyalleşme, birbiriyle ilintili olan çifte aidiyet ve uyum problemlerinin yaşanmasını

gündeme getirmektedir. Bu süreçle birlikte iki toplumsal/kültürel çevre -aile çevresi ile Avrupalı toplumsal çevre- arasında kalmanın getirdiği marjinal konumdan kaynaklanan kimlik ikilemi ve uyum problemini, her iki kültüre özgü değer ve davranış kalıpları arasında kurabildiği denge ölçüsünde çözebilecektir. İki kültür, iki toplum ya da iki aidiyet arasında kalmayı aşabilmenin yolu birini reddetmek değildir. Aynı ülkede birden fazla etnik, dinî ve kültürel çevrenin iç içe olduğu toplumlarda kaçınılmaz olarak gelişen çoklu ya da çoğulcu kimlik yaklaşımları bir bütünleşme yolu olarak tartışılmaktadır. Bütün bunları göz önüne aldığımızda ana hipotezimiz ve alt hipotezlerimiz şöyle belirlenmiştir:

1. Birbiriyle çelişen değil, farklı yön ve boyutlarıyla içselleştirilen çok katmanlı bir kimlik anlayışı geliştirebildiği ölçüde çifte aidiyet bir kimlik sorunu olmaktan çıkmakta, bir uyum ve bütünleşme kalıbı olmaktadır.

1.1. Çifte vatandaşların çifte vatandaş olmayanlara göre çifte aidiyet bağları daha güçlüdür.

1.2. Çifte vatandaşların çifte vatandaş olmayanlara göre Türkiye'ye temelli dönme isteği daha azdır.

1.3. Çifte vatandaşlar çifte vatandaş olmayanlara göre Hollandalılarla diyaloga daha açıktır.

1.4. Çifte vatandaşlar çifte vatandaş olmayanlara göre Hollandalılarla işbirliğine daha açıktır.

1.5. Hollanda'da doğup büyüyen, eğitim gören yeni nesil Türklerin, Türkiye'de doğup büyüyen ve sonrasında Avrupa'ya yerleşen Türklere göre, kimlik tanımlamalarında çift aidiyet bağları daha baskındır.

1.6. Hollanda'da doğup büyüyen, eğitim gören yeni nesil Türklerin, Türkiye'de doğup büyüyen ve sonrasında Avrupa'ya yerleşen Türklere göre, seçimlerde Türk adayları destekleme eğilimi düşüktür.

1.7. Hollanda'da doğup, büyüyen, eğitim gören yeni nesil Türkler, Türkiye'de doğup büyüyen ve sonrasında Avrupa'ya yerleşen Türklere göre Hollandalılarla işbirliğine daha açıktır.

1.8. Hollanda'da doğup, büyüyen, eğitim gören yeni nesil Türkler, Türkiye'de doğup büyüyen ve sonrasında Avrupa'ya yerleşen Türklere göre Hollandalılarla diyaloga daha açıktır.

1.9. Hollanda'da doğup büyüyen, eğitim gören yeni nesil Türklerin, Türkiye'de doğup büyüyen ve sonrasında Avrupa'ya yerleşen Türklere göre, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik tutum ve pratiklerinde çift yönlülük daha baskındır.

1.10. Hollandacayı iyi bilenler Hollandalılarla diyaloga daha açıktır.

1.11. Hollandacayı iyi bilenler Hollandalılarla işbirliğine daha açıktır.

1.12. Hollandacayı iyi bilenler Hollanda siyasetine daha ilgilidir.

2.4. Araştırmanın Ön Kabulleri ve Sınırları

a) Ön Kabuller

Araştırmada kimlik, vatandaşlık ve aidiyet gibi derinlikli ve çok kapsamlı konular ele alınmıştır. Bu sebeple, araştırmanın sağlıklı bir zeminde gerçekleştirilmesi ve geçerli sonuçlara ulaşılabilmesi amacıyla birtakım ön kabuller ve sınırlılıklarla hareket edilmiştir.

Vatandaşlık, kimlik ve aidiyet arasında bir ilişki olduğu kabul edilmektedir.

Sosyalleşme süreci ve kimlik/aidiyet algılaması arasında bir ilişki olduğu kabul edilmektedir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan 532 katılımcının, kendilerinden istenilen bilgileri samimi ve doğru olarak cevapladıkları kabul edilmektedir.

Araştırmada kullanılan örneklem grubu evreni temsil yeteneğine sahiptir.

Araştırmada kullanılan yöntem ve ölçme araçları araştırmanın modelini gerçekleştirecek güçtedir.

Araştırmada kullanılan kaynaklar güvenilir kaynaklardır.

b) Sınırlar

Araştırma Hollanda'nın Rotterdam, Amsterdam, Lahey ve Utrecht şehirlerinde yaşayan Türklerle sınırlıdır.

Araştırmanın örnekleme, araştırmaya tamamen gönüllü katılmayı kabul eden fertlerden oluşmuştur.

Araştırma 532 denekten oluşan bir örneklem grubu ile sınırlıdır.

Araştırma 14 yaş ve üzerindeki fertlerle sınırlıdır.

2.5. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada nitel ve nicel araştırma teknikleri kullanılarak veriler elde edilmiştir. Başlıca bilgi toplama vâsıtası olarak anket tekniği kullanılmış, yardımcı teknikler olarak da mülâkat, gözlem ve kaynak taramasına başvurulmuştur. Araştırmanın hipotezleri, amaçları ve belirlenen konular çerçevesinde 72 soruluk bir anket formu hazırlanmıştır. Soru kâğıdı hazırlanırken kapalı uçlu ve “diğer” seçeneği ile oluşturulan yarı kapalı uçlu soru tipi kullanılmıştır. Araştırmanın uygulama aşaması sırasında Hollanda'da yaşayan Türklerin bir arada buldukları mekânlar, kurdukları sivil toplum örgütleri ve işletmeler ziyâret edilmiş ve hem yetkili pozisyondaki kişilerle hem de sosyal hayatın farklı katmanlarından muhtelif sosyal statülere mensup Türklerle 40 derinlemesine mülâkat gerçekleştirilmiştir.

2.6. Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmanın veri değerlendirme safhasında geçerli anket formları SPSS paket programı vasıtasıyla bilgisayara aktarılmıştır. Bunun yanında mülâkat kayıtları çözümlenmiştir. SPSS paket programı vâsıtasıyla değişkenlerin örneklem içinde dağılımlarını belirlemek maksadıyla anketlerden elde edilen verilerle düz tablolar, kurulan hipotezlerin sınanabilmesi için de çapraz tablolar oluşturulmuştur. Anket formlarından elde edilen verilerle SPSS paket programı kullanılarak oluşturulan düz ve çapraz tabloların yorumlarının olgunlaştırılması amacıyla araştırma kapsamında yaptığımız mülâkatlara başvurulmuştur.

BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. Kimlik ve Aidiyet Algılamaları

Tablo 14: Kimlik ve Aidiyet Katmanları

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Türkiyeli	259	48,7
	Hollandalı	16	3,0
	Önce Türkiyeli sonra Hollandalı	133	25,0
	Önce Hollandalı sonra Türkiyeli	10	1,9
	Hem Hollandalı hem Türkiyeli	114	21,4
Toplam		532	100,0

Tablo 14'e baktığımızda, sâdece Hollandalıyım diyenlerin oranı % 3'e tekabül etmektedir. Türklerin kimlik ve aidiyet algılamalarında Türkiye önemli bir yere sahiptir: sâdece Türkiyeli olduğunu ifade edenlerin oranı % 48,7dir. Çift aidiyetli kimliklerle kendilerini ifade edenlerin oranı % 47,3'tür. Çifte aidiyet bağını ortaya koyanlara baktığımızda, Türkiye'ye Hollanda'ya göre öncelik verildiği görülmektedir. Bunun yanında kimlik tanımlamasında Türkiye'ye hiçbir şekilde yer vermeyenlerin yani asimile olmuşların oranı sâdece %3'tür.

Tablo 15: Yakın Hissedilen Ülke

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Türkiye	298	56,0
	Hollanda	35	6,6
	Her ikisine de eşit mesafede	192	36,1
	İkisine de ait değil	7	1,3
Toplam		532	100,0

Tablo 15' e göre, Hollanda'da yaşayan Türklerin % 56'sı kendilerini Türkiye'ye yakın hissetmektedir. Sâdece Hollanda'yı yakın hissedenenlerin oranı % 6,6, her iki ülkeye de eşit mesafede olduğunu ifade edenlerin oranı % 36,1'dir.

Tablo sâdece Hollanda doğumlu Türklerin kendilerini Hollanda'ya yakın hissettiklerini söylememektedir. Hayatlarının büyük bölümünde Hollanda'da yaşayan, emek veren insanların Türkiye yanında Hollanda'ya da yakınlık hissetmesi tabiidir. Bir görüşmeci bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Buraya Türkiye’den 18 yaşında geldim. Şu an 45 yaşındayım. Orada yaşadığımdan çok burada yaşadım. Ama kendimi ne tam Türkiye’ye ait ne de tam Hollanda’ya ait hissediyorum. Her iki memlekette de gurbeti yaşıyorum. Buradaki bazı sosyal haklar dolayısıyla burayı tercih ediyorum. Her iki ülkeyi de seviyorum.”
(Ev Hanımı, Kadın).

Tablo 16: Dinî Aidiyet

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Sünni Müslüman	299	56,2
	Alevi Müslüman	28	5,3
	Müslüman	199	37,4
	Şii	1	,2
	Ateist	4	,8
	Cevapsız	1	,2
Toplam		532	100,0

Tablo 16’ya baktığımızda araştırma kapsamında görüşülen kişilerin %56,2’si dini aidiyet açısından kendisini Sünni Müslüman olarak ifade ederken, % 37,4’ü Müslüman, % %,3’ü Alevi Müslüman olarak ifade etmiştir.

Tablo 17: Vatan Anlayışı

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Ekmeğimi kazandığım yer	141	26,5
	Vatandaşı olduğum yer	209	35,7
	Doğup büyüdüğüm yer	247	46,5
	Kültürüne bağlı olduğum yer	336	63,2
	Diğer	30	5,6
Çok Cevaplı Tablo		Cevap Sayısı: 987	

Tablo 17 “Sizin İçin Vatan Ne İfade Etmektedir?” sorusuna verilen cevapların dağılımını göstermektedir. Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 63,2’nin vatan anlayışında, kültürel bağlılığın öne çıktığı görülmektedir. Tablo 17’nin de gösterdiği gibi, Hollanda’da yaşayan Türkler için vatan, evvel emirde, mücbir şartların ayrılmaya zorladığı, birçoğunun mütemediyen dönme planı yapmayı terk edemediği anavatan Türkiye’dir. Öte yandan Hollanda’da yaşayan Türklerle yaptığımız mülakatlarda, muhtelif görüşmecilerin “doğduğum değil, doyduğum yer” diyerek vatan anlayışlarını ortaya koymaları, ekmeçlerini kazandıkları yeri de, vatan olarak görmeye başladıklarının bir işaretidir. Ekmeçini kazandığı yeri vatan olarak görenlerin oranı % 26,5’tir. Ayrıca, Hollanda, ikinci ve üçüncü kuşak

birçok Türkün doğup büyüdüğü ülkedir. Görüşülen kişilerin % 46,5'i doğup büyüdüğü yeri vatan olarak görmekte, % 35,7'si ise vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu ülkeyi vatan olarak kabul etmektedir.

Tablo 18: Doğum Yeri ve Kimlik ve Aidiyet Katmanları İlişkisi

		Doğum Yeri		Toplam	
		Türkiye	Hollanda		
Kimlik ve Aidiyet Katmanları	Türkiyeli	Sayı	191	68	259
		Satır	73,7%	26,3%	100,0%
		Sütun	53,4%	39,1%	48,7%
	Hollandalı	Sayı	7	9	16
		Satır	43,8%	56,2%	100,0%
		Sütun	2,0%	5,2%	3,0%
	Önce Türkiyeli Sonra Hollandalı	Sayı	83	50	133
		Satır	62,4%	37,6%	100,0%
		Sütun	23,2%	28,7%	25,0%
	Önce Hollandalı Sonra Türkiyeli	Sayı	5	5	10
		Satır	50,0%	50,0%	100,0%
		Sütun	1,4%	2,9%	1,9%
Hem Hollandalı Hem Türkiyeli	Sayı	72	42	114	
	Satır	63,2%	36,8%	100,0%	
	Sütun	20,1%	24,1%	21,4%	
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.013 S.d=4 X ² = 12,616					

Tablo 18 incelendiğinde doğum yeri ile kimlik ve aidiyet katmanları arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($P < .05$). Türkiye'de doğan Türklerin % 43,9'u, Hollandalı doğumlu Türklerin ise % 54,5 kendilerini çift aidiyetli kimliklerle tanımlamaktadır. Türkiye doğumlu Türkler içinde sâdece Hollandalıym diyenlerin oranı % 2, Hollanda doğumlu Türkler içinde sâdece Hollandalıym diyenlerin oranı % 5,2'dir. Türkiye'de doğup belli bir yaşa kadar yaşamak ve Türk kültürüne ait kodları temellük ettikten sonra göç ederek bir başka ülkede yaşamakla, yabancı bir ülkede doğup büyüme ve Türk kültürünün daha sınırlı bir şekilde temellük edildiği bir kültürel çevrede her iki kültüre ait değerlerle yüzleşerek sosyalleşme, Hollanda'da yaşayan Türklerin kimlik ve aidiyet algılamalarında farklılaşmaya yol açmaktadır.

Son yıllarda Hollanda’da yaşayan Türklerin kültürel kimliğini yok sayan bazı uygulamalar yeni nesil Türk çocuklarının Türkçe’den uzaklaşmaları ve bir asimilasyon sürecinin yaşanması anlamına gelmektedir. 1 Ağustos 2004 tarihinde temel eğitim okullarında Türkçe dersleri kaldırılmıştır. Eğitimi olarak Hollanda’da Türklere hizmet etmiş olan bir görüşmeci bu durumun ortaya çıkaracağı sonuçlara dâir görüşlerini şöyle ifade etmiştir.

“74 yılında verilmeye başlanan anadil kültür dersleri 2004 yılının 1 Ağustos tarihinden itibaren Hollanda hükümetinin çeşitli nedenlerle 20 milyon Avro’luk bir bütçe kısıtlamasına gitmesinden dolayı kaldırıldı. Bunun arkasında yatan sebep 20 milyon meselesi değil; arkasında yatan çok kısa bir zaman içinde buradaki yabancıların asimile edilmesini sağlamak. Benim fikrime göre anadil kültürü dersinin son bulması neticesinde buradaki yabancılar, bilhassa Türkler eğer buradaki derneklerinde, camilerinde anadil kültür derslerini vermedikleri takdirde 20 30 yıl sonra buradaki yeni yetişen 3. 4. nesil çocuklarımız Türkiye ile ve Türkiye’deki akrabaları ile bağlarını koparacaklardır. Ayrıca Hollanda’daki kendi toplumlari ile de bağlarını koparacaklar ve birbirlerinden uzak duracaklardır ve bu bizim için çok büyük bir kayıp olacaktır. Bu sebeple ciddiyetle bu konuların üzerine düşülmelidir. Buradaki idarecilere ve vatandaşlarımıza büyük görevler düşmektedir.” (Yönetici, Erkek).

Tablo 19: Kimlik ve Aidiyet Katmanları (1)

	Sayı	% (Yüzde)	
Seçenekler	Türk	158	29,7
	Müslüman Türk	326	61,1
	Müslüman	75	14,1
	Hollandalı Türk	18	3,4
	Hollandalı Müslüman Türk	98	18,4
	Avrupalı Türk	24	4,5
	Avrupalı Müslüman Türk	70	13,2
	Dünya vatandaşı	52	9,8
	Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı	125	23,5
	AB vatandaşı	10	1,9
	Hollanda vatandaşı	28	5,2
	Diğer	3	,6
	Çok Cevaplı Tablo		Cevap Sayısı: 987

Tablo 19’a baktığımızda kendilerini, Hollandalı Türk, Hollandalı Müslüman Türk, Avrupalı Türk, Avrupalı Müslüman Türk, Dünya vatandaşı, AB vatandaşı gibi çoklu aidiyet bağları ile tanımlayanların oranı % 51,2’dir. Hollanda vatandaşlığına

sahipliğe Türk vatandaşlığına sahip olmak kadar önem atfedilmediğini görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının Hollanda vatandaşlığına göre daha ziyade vurgulanması, Hollanda’da yaşayan Türklerin tamamının Hollanda vatandaşı olmaması ile ilgili olsa da, anavatan vatandaşlığının daha yüksek bir oranda kanıksanmış olması tabiidir. Hollanda’da yaşayan Türklerin çoğunluğunun kimlik algılamalarında Türklüğün ve Müslümanlığın önemli bir değer olduğu görülmektedir: Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 61,1’i Müslüman Türk, % 29,7’si ise Türk cevabını vermiştir.

Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında, Avrupa’da yaşayan Türklerin kimlik tanımlamalarında çok yönlü aidiyet bağlarının hâkim olduğu görülmektedir. Kaya ve Kentel’in yaptığı iki ayrı araştırmanın sonuçlarına göre, Almanya’da yaşayan Türklerin % 60’ı ve Fransa’da yaşayan Türklerin % 70’i, Belçika’da yaşayan Türklerin % 74’ü kendilerini Almanyalı-Türk, Fransalı-Türk, Belçikalı-Türk gibi çok aidiyetli kimliklerle tanımlamaktadırlar (2005: 128; 2008: 132).

Tablo 20: Siyasal Kimlik

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Laik	87	16,4
	İslamcı	68	12,8
	Demokrat	84	15,8
	Milliyetçi	165	31,0
	Milliyetçi-Muhafazakâr	70	13,2
	Atatürkçü	99	18,5
	Vatansever	197	36,0
	Sosyal demokrat	46	8,6
	Ülkücü	61	11,5
	Hümanist	2	,4
	Devrimci	1	,2
	Hiçbiri	31	5,8
Çok Cevaplı Tablo		Cevap Sayısı: 911	

Tablo 20’ye baktığımızda Hollanda’da yaşayan Türklerin kendilerini % 36 oranında vatansever, % 31 oranında milliyetçi, % 18,5 oranında Atatürkçü, % 16,4 oranında laik, % 12,8 oranında İslamcı, % 13,2 oranında ise milliyetçi-muhafazakâr olarak tanımladıkları görülmektedir. Hollanda’da yerleşen Türkler

arasında milliyetçiliğin, muhafazakârlığın ve vatan hassasiyetinin yüksekliği, temelde, Hollanda'da yaşayan Türklerin anavatanlarından uzakta, çok farklı bir değer istemine yaslanan sosyo-kültürel bir yapı içinde, milliyetlerinden dolayı mütemadiyen dışlanmaya uğramalarının ve ötekileştirilmelerinin sonucudur. Hollanda'da yaşayan Türklerin bilhassa milliyetlerinden ve dinlerinden dolayı olumsuz davranışlara mâruz kalmaları, siyasal kimliklerinin inşasında şüphesiz ki etkili olmaktadır. Ayrıca, Hollanda'da yaşayan Türklerin, ağırlıklı olarak Türkiye'nin milliyetçi muhafazakâr olarak bilinen iç bölgelerinden göç etmiş olmaları da Hollanda'da Türkler arasında milliyetçiliğin ve muhafazakârlığın daha ziyade benimsenmiş olmasında etkilidir.

Hollanda'da yaşayan Türkler çok farklı siyasal ve dinî guruplaşmalar içindedirler. Şüphesiz bu bölünme Türkiye'de yaşayan Türkler arasında da vardır; fakat gözlemlerimize göre Hollanda'da yaşayan Türkler arasında farklılıklar daha keskindir ve bu durum nüfuslarıyla mütenasip bir nüfuz sahibi olmalarına da mani olmaktadır. Bir görüşmeci bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Avrupa'da yaşayan Türk toplumu sağcı, solcu, dinci diye başka hiçbir toplumda olmadığı kadar bölünmüş durumda. Dincilerde kendi arasında birçok parçaya bölünmüş. Bunun engellenip tek çatı altında lobi çalışmasına dönüştürülmesi lazım." (Erkek, İşçi).

3. 2. Vatandaşlık Durumu

Hollanda'da çifte vatandaşlığa izin veren yasal düzenlemenin tarihi çok eski değildir. 1991'de Hıristiyan Demokratlar ve Sosyal Demokratlar koalisyon hükümeti vatandaşlığa kabul için göçmenlerin geldikleri ülkedeki vatandaşlıklarından feragat etme gerekliliğini kaldırdı. 1 Ocak 1992 tarihi itibarıyla vatandaşlık isteyen göçmenlerin artık orijinal vatandaşlıklarını terk etmeleri gerekli değildi. 1997'de yıllar süren parlamento tartışmalarından sonra eski vatandaşlıklarını bırakma gerekliliği yeniden getirildi. 2003'ün nisanından yürürlüğe giren 2000 Hollanda Vatandaşlık Yasası, Hollanda vatandaşlığını elde edilmesini daha da zorlaştırdı. Aynı zamanda Hollanda'dan göç eden Hollanda vatandaşlarının, Hollanda vatandaşlıklarını devam ettirmelerini ve çifte vatandaşlığa sahip olmalarını kolaylaştırdı (de Haart, 2007: 77).

Tablo 21: Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Sahip	384	72,0
	Sahip değil	148	28,0
Toplam		532	100,0

Hollanda'da dâimi ikamet iznine hâiz olarak yasal statüde 5 yıl yaşamış olanlar vatandaşlık başvurusunda bulunma hakkına sahiptir. Bu hakkın tanınmasıyla Türkler, Hollanda vatandaşlığına geçerken Türk vatandaşlığından vazgeçmek zorunda kalmamaktadırlar. Hollanda'da çifte vatandaşlık statüsüne sahip Türklerin sayısı 2008 yılı itibariyle 270 bini aşmış durumdadır (www.cbs.nl, 27. 12. 2008) Tablo 21'de görüldüğü gibi örneklem grubu içinde çifte vatandaşlık statüsüne sahip olanların oranı % 72'dir.

Tablo 22: Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu ve Kimlik Aidiyet Katmanları İlişkisi

			Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu		Toplam
			Sahip	Sahip Değil	
Kimlik ve Aidiyet Katmanları	Türkiyeli	Sayı	157	102	259
		Satır	60,6%	39,4%	100,0%
		Sütun	40,9%	68,9%	48,7%
	Hollandalı	Sayı	14	2	16
		Satır	87,5%	12,5%	100,0%
		Sütun	3,6%	1,4%	3,0%
	Önce Türkiyeli Sonra Hollandalı	Sayı	104	29	133
		Satır	78,2%	21,8%	100,0%
		Sütun	27,1%	18,9%	25,0%
	Önce Hollandalı Sonra Türkiyeli	Sayı	9	1	10
		Satır	90,0%	10,0%	100,0%
		Sütun	2,3%	,7%	1,9%
	Hem Hollandalı Hem Türkiyeli	Sayı	100	14	114
		Satır	87,7%	12,3%	100,0%
		Sütun	26,0%	9,5%	21,4%
Toplam		Sayı	384	148	532
		Satır	72,0%	28,0%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%

P=.000 S.d=4 X² = 36,800

Tablo 22 incelendiğinde, Hollanda vatandaşlığına sahip olma açısından kimlik ve aidiyet algılamaları arasında anlamlı bir fark bulunduğu görülmektedir (P<.05). Hollanda vatandaşlığına sahip olanlar içinde, kendilerini çifte aidiyet bağları ile tanımlayanların oranı % 55,4, Hollanda'da yaşayan ve sâdece Türk vatandaşı olanlar içinde kendilerini çifte aidiyet bağları ile tanımlayanların oranı ise %

29,1'dir. Tablo, Hollanda'da yaşayan çifte vatandaşlık statüsüne sahip Türkler arasında çift yönlü aidiyet bağlarının daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

2006 yılında Hollanda vatandaşlığına geçmek için başvuruların sayısı 28.200 olmuştur. Başvuruların % 83'üne vatandaşlık verilmiştir. 2006'da başvuruların arasında en büyük grubu, başvuruların % 14'ü ile Faslılar oluşturmakta, bunu Afganlar (% 9) ve Türkler (% 6) izlemektedirler (ÇSGB, 2007: 66).

Tablo 23: Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu ve Gelecekte Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği İlişkisi

			Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu		Toplam
			Sahip	Sahip değil	
Gelecekte Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği	Evet	Sayı	184	89	273
		Satır	67,4%	32,6%	100,0%
		Sütun	47,9%	60,1%	51,3%
	Hayır	Sayı	77	20	97
		Satır	79,4%	20,6%	100,0%
		Sütun	20,1%	13,5%	18,2%
	Olabilir	Sayı	123	39	162
		Satır	75,9%	24,1%	100,0%
		Sütun	32,0%	26,4%	30,5%
Toplam	Sayı	384	148	532	
	Satır	72,0%	28,0%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.034 S.d=2 X ² = 6,745					

Tablo 23 incelendiğinde, Hollanda vatandaşlığına sahip olma durumu ve gelecekte Türkiye'ye temelli dönme isteği arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (P<.05). Tabloya göre, Hollanda vatandaşlığına sahip olmayan Türkler arasında gelecekte Türkiye'ye kesin olarak dönme kararında olanların oranı % 60,1'dir. Hollanda vatandaşlığına sahip Türkler arasında ise gelecekte kesin olarak Türkiye'ye dönme kararı olanların oranı % 47,9'dur. Gelecekte Türkiye'ye kesin olarak dönmeme kararında olanların oranı da Türk vatandaşı olmanın yanında Hollanda vatandaşlığına da sahip olanlar arasında daha yüksektir.

Tablo 24: Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu ve Hollandalılarla Diyalog Durumu

		Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu		Toplam	
		Sahip	Sahip değil		
Hollandalılarla Diyalog Durumu	İş Durumlarından Dolayı Görüşüyor	Sayı	122	77	199
		Satır	61,3%	38,7%	100,0%
		Sütun	31,8%	52,0%	37,4%
	Aile Dostu Hollandalılarla Ailecek Sık Sık Görüşüyor	Sayı	51	9	60
		Satır	85,0%	15,0%	100,0%
		Sütun	13,3%	6,1%	11,3%
	Arasına Ya da Sürekli Görüştüğü Hollandalı Arkadaşları Var	Sayı	160	40	200
		Satır	80,0%	20,0%	100,0%
		Sütun	41,7%	27,0%	37,6%
	Sâdece Hollandalı Komşularıyla Görüşüyor	Sayı	23	5	28
		Satır	82,1%	17,9%	100,0%
		Sütun	6,0%	3,4%	5,3%
	Hollandalı Hiç Kimse İle Görüşmüyor	Sayı	28	17	45
		Satır	62,2%	37,8%	100,0%
		Sütun	7,3%	11,5%	8,5%
Toplam	Sayı	384	148	532	
	Satır	72,0%	28,0%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.000 S.d=4 X² = 26,325					

Tablo 24 incelendiğinde, Hollanda vatandaşlığına sahip olma durumu ve Hollandalılarla diyalog durumu arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($P < .05$). Tabloya baktığımızda çifte vatandaş olan Türklerin bu statüye sahip olmayan Türklere göre Hollandalılarla daha çok diyalog içinde oldukları görülmektedir. Sâdece iş durumundan dolayı görüşenler için de Hollanda vatandaşlığına sahip olan Türklerin oranı Hollanda vatandaşlığına sahip olmayan Türklerin oranının yaklaşık yarısı kadardır. Türk vatandaşlığı yanında Hollanda vatandaşı da olan Türkler sosyal hayatta Hollandalılarla daha derinlemesine bir ilişki içerisindedir. Türklerin Hollandalılarla diyalogunun gelişmesi hem toplumlar arasında önyargıların sağlıklı yargılara dönüşmesini açısından hem de Türklerin Hollanda vatandaşlığına da geçmeleri açısından önemli bir konudur.

Tablo 25: Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu ve Bir Hollandalı ile Ticari Ortaklık Kurma Düşüncesi İlişkisi

			Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu		Toplam
			Sahip	Sahip değil	
Ticari Ortaklık Kurma Düşüncesi	Kesinlikle evet	Sayı	51	10	61
		Satır	83,6%	16,4%	100,0%
		Sütun	13,3%	6,8%	11,5%
	Evet	Sayı	101	40	141
		Satır	71,6%	28,4%	100,0%
		Sütun	26,3%	27,2%	26,6%
	Kesinlikle hayır	Sayı	37	28	65
		Satır	56,9%	43,1%	100,0%
		Sütun	9,6%	19,0%	12,2%
	Hayır	Sayı	32	23	55
		Satır	58,2%	41,8%	100,0%
		Sütun	8,3%	15,6%	10,4%
	Olabilir	Sayı	163	46	209
		Satır	78,0%	22,0%	100,0%
		Sütun	42,4%	31,3%	39,4%
Total	Sayı	384	147	531	
	Satır	72,0%	27,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.011 S.d=4 X² = 20,460					

Tablo 25 incelendiğinde, Hollanda vatandaşlığına sahip olma durumu ve bir Hollandalı ile ticari ortaklık kurma düşüncesi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (P<.05). Çifte vatandaş olan Türklerin Hollandalılarla ticari anlamda işbirliğine gitme konusunda çifte vatandaş olmayan Türklere göre daha açık oldukları görülmektedir. Tablo, Türk vatandaşlığı yanında Hollanda vatandaşlığına da sahip olmanın, Hollanda'da yaşayan Türklerin sosyal hayattaki yönelimleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 26: Yakın Hissedilen Ülke ve Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu İlişkisi

		Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu		Toplam	
		Sahip	Sahip Değil		
Yakın Hissedilen Ülke	Türkiye	Sayı	193	105	298
		Satır	64,8%	35,2%	100,0%
		Sütun	50,3%	70,9%	56,0%
	Hollanda	Sayı	29	6	35
		Satır	82,9%	17,1%	100,0%
		Sütun	7,6%	4,1%	6,6%
	Her İkisine de Eşit Mesafede	Sayı	156	36	192
		Satır	81,2%	18,8%	100,0%
		Sütun	40,6%	24,3%	36,1%
	Her İkisine de Yabancı	Sayı	6	1	7
		Satır	85,7%	14,3%	100,0%
		Sütun	1,6%	,7%	1,3%
Toplam		Sayı	384	148	532
		Satır	72,2%	28,0%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
P=.000 S.d=3 X² = 18,651					

Tablo incelendiğinde, örneklem grubu içinde Hollanda vatandaşlığına sahip olan Türklerin daha yüksek oranda hem Türkiye'ye hem de Hollanda'ya yakınlık duydukları, Hollanda vatandaşlığına sahip olmayan Türklerde ise Türkiye'ye yakınlığın daha ziyade öne çıktığı görülmektedir. Tabloya göre yakın hissedilen ülke ve Hollanda vatandaşlığına sahip olma durumu arasında anlamlı bir fark vardır ($P<.05$).

Çifte vatandaşlık Hollanda'da yabancı düşmanı siyasetçilerin uyuma katkı sağlamadığı gerekçesi aleyhinde buldukları bir uygulamadır. Hollanda parlamentosunda 9 temsilcisi bulunan aşırı sağcı PVV (Özgürlük Partisi) lideri Geert Wilders, Hollanda'da çifte vatandaşlık uygulamasının kaldırılması için çalışan bir siyasetçi. Wilders, PvdA'lı (İşçi Partisi) Adalet Bakanlığı Müsteşarı Nebahat Albayrak'ın ya Türk vatandaşlığından çıkmasını ya da görevinden istifa etmesini istiyor. Çifte vatandaşlık aleyhinde görüş serdeden siyasetçi sâdece Geert Wilders değil Hollanda'da; Türklerin en çok desteklediği siyasal parti olan PvdA'nın (İşçi Partisi) Genel Başkanı Lilianne Ploumen de, toleransın ülkedeki göçmenlerin uyumuna katkı sağlamadığını ileri sürüyor ve 'Hollandalı olabilmek

için prensipte eski vatandaşlıktan çıkılmalı' şeklinde konuşuyor (www.hurriyet.de, 30.12.2008).

Tablo 27: Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu ve Ekonomik Geleceği Daha İyi Görülen Ülke

			Hollanda Vatandaşlığına Sahip Olma Durumu		Toplam
			Sahip	Sahip Değil	
Ekonomik Geleceği Daha İyi Görülen Ülke	Türkiye	Sayı	183	83	266
		Satır	68,8%	31,2%	100,0%
		Sütun	47,9%	56,1%	50,2%
	Hollanda	Sayı	100	32	132
		Satır	75,8%	24,2%	100,0%
		Sütun	26,2%	21,6%	24,9%
	Her İkisinin Geleceğini de İyi Görmüyor	Sayı	63	29	92
		Satır	68,5%	31,5%	100,0%
		Sütun	16,5%	19,6%	17,4%
	Her İkisinin Geleceğini de İyi Görüyor	Sayı	36	4	40
		Satır	90,0%	10,0%	100,0%
		Sütun	9,4%	2,7%	7,5%
	Toplam	Sayı	382	148	530
		Satır	72,1%	27,9%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
P=.026 S.d=3 X² = 9,287					

Tablo 27 incelendiğinde örneklem grubu içinde Hollanda vatandaşı olmayan Türkler Hollanda vatandaşlığına sahip olan Türklere göre daha yüksek oranda, Türkiye'nin ekonomik olarak geleceğini Hollanda'dan daha iyi görmektedirler. Ayrıca Hollanda vatandaşlığına sahip olan Türkler arasında Hollanda'nın ekonomik geleceğini Türkiye'den daha iyi görenlerin oranı çifte vatandaş olmayan Türklere göre daha yüksektir. Bilhassa 2000'li yıllardan sonra Avrupa ülkelerinin ekonomik olarak eski güçlerinden uzaklaşırken Türkiye'de ekonomik göstergelerin olumlu olması tablonun böyle şekillenişinin başlıca sebeplerindendir. Tabloya göre Hollanda'da yaşayan Türkler arasında çifte vatandaşlığa sahip olma durumu ve ekonomik geleceği daha iyi görülen ülke arasında anlamlı bir fark vardır (P<.05).

3.3. Siyasal Katılım

Tablo 28 ve 29 incelendiğinde, Hollanda’da yaşayan Türklerin, Türk siyasetine (%41,6) Hollanda siyasetine göre (% 27,5) göre daha yüksek bir oranda ilgi gösterdikleri görülmektedir. Hollanda siyaseti ile ilgilenmeyenlerin oranı (% 35’3), Türk siyaseti ile ilgilenmeyenlerin oranından (% 22,9) daha yüksektir.

Tablo 28: Hollanda Siyasetine İlgi

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	İlgilenmiyor	188	35,3
	Fikri Yok	198	37,2
	İlgileniyor	146	27,5
Toplam		532	100,0

Tablo 29: Türk Siyasetine İlgi

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	İlgilenmiyor	122	22,9
	Fikri Yok	189	35,5
	İlgileniyor	221	41,6
Toplam		532	100,0

Hollanda’da yaşayan Türklerin Hollanda siyasetine Türk siyasetine gösterdikleri kadar ilgi göstermedikleri görülmektedir. Son yıllarda ırkçı siyasetçilerin bilhassa Müslüman göçmenlere karşı bir söylemle ortaya çıkıp halktan destek aradıkları ve bunda da bir ölçüde başarılı oldukları görülmektedir. İslam’a ‘geri bir din’ diyen Pim Fortuyn’a Mayıs 2002’de öldürülmesinden günler sonra yapılan genel seçimlerde ülkenin beşte birinden fazlası oy verdi. Son yıllarda Hollanda’da İslam karşıtı söylemiyle maruf Geert Wilders’in Özgürlük Partisi (PvDV) 150 sandalyeli Hollanda meclisinde 9 sandalye kazandı. Geert Wilders, 2008 yılında da ‘Fitna’ adını verdiği 16 dakikalık bir film yayınladı internette. Hz. Muhammed’i Hitler’e, Kur’an’ı da Hitler’in ‘Kavgam’ adlı eserine benzetti. Kur’an’ın ‘faşist bir kitap’ olduğunu iddia etti. Şüphesiz bunlar Türklerin Hollanda’da siyaset kurumu ile irtibatlarında belirleyici olan gelişmelerdir. Hollanda’da göçmen karşıtı ırkçılığın yükselişine dair olan biteni bir görüşmecinin şu sözleri özetlemektedir:

“Burada Müslüman’a sövmek oy alma sebebi oldu”(Erkek, İşveren)

Şen'in belirttiğine göre, Avrupa Türkleri arasında nüfusa göre en fazla siyasal katılım Hollanda'da yaşayan Türklerde görülmektedir. Hollanda'yı Belçika, Almanya ve son yıllarda da Avusturya takip etmektedir (2007: 107). Siyasal katılımında 1980'lerin ortasından itibaren önemli bir mesafe kat eden Hollanda'da yaşayan Türkler, 2006'da yapılan son seçimlerde sözde Ermeni soykırımının Türk adaylara dayatılmak istenmesiyle, bir dilemma ile baş başa bırakılmışlardır. Hollanda'da, 22 Kasım 2006'da yapılan erken genel seçimlerde, sözde Ermeni soykırımını kabul etmediklerinden dolayı, Hıristiyan Demokrat Parti (CDA), Osman Elmacı ve Ayhan Tonca'yı; Hollanda'da yaşayan Türklerin en çok desteklediği parti olan Sosyal Demokrat İşçi Partisi (PvdA) ise Erdinç Saçan'ı liste dışı bırakmıştır. Bu hâdiseler sonucu Fatma Koşer Kaya, partisi (D 66) toplam üç milletvekili çıkarmasına ve 6. sıradan aday gösterilmesine rağmen aldığı yüksek tercihli oylar sonucunda 2. sıradan meclise girmeyi başarmıştır. Fatma Koşer Kaya'nın 34.564 oy alarak seçilmesi, partisi Demokratlar 66'nın sözde Ermeni soykırımının kabulünü adaylık için bir şart olarak öne sürmemesinin sonucudur.

Böyle bir dayatma içine girilmesi, Hollanda'da yaşayan Türkleri bir temsil sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Son seçimlere, % 71,5 oranında katılım, bu zamana kadar Hollanda'da yaşayan Türkler arasında en yüksek katılım oranı olsa da, bu oranının yüksekliğinde, seçim öncesi Türklerin tepkisini çekecek liste dışı bırakma uygulamaları etkili olmuştur. Şüphesiz, her Türk seçmenin sözde Ermeni soykırımı konusu üzerinden bir siyasal yönelim içine girdiğini söylemek yanlış olacaktır; ve lâkin, bu konunun Türk seçmenler üzerinde etkili olduğu açıktır. Nitekim genel seçimler öncesi yapılan yerel seçimlerde Hollanda'da yaşayan Türkler, yaklaşık % 80 oranında İşçi Partisi'ne (PvdA) oy verirken, genel seçimlerde sözde Ermeni soykırımının Türk asıllı adaylara dayatılmak istenmesi, Türklerin İşçi Partisi'ne (PvdA) desteğini düşürürken, Fatma Koşer Kaya için bu konuda bir dayatma içine girmeyen Demokratlar 66'ya Türklerin ilgisi artmıştır. Yaşanan bütün bu hadiselerin, Türkler arasında siyaset kurumuna karşı bir hoşnutsuzluk yaratması tabiidir. Seçim sürecinde sorunlarını dile getirmek ve adayların sorunlara yaklaşımlarına göre seçimde bulunmak yerine, sözde Ermeni soykırımı konusunun öne çıkarılması, Türklerin Hollanda'da siyaset yapma alanını daraltan bir gelişme olmuştur. Böyle mücbir şartlar altında siyasal katılım, Türkleri siyasetten dışlamak isteyenlerin amacına hizmet eden bir

retoriğe dönüşmektedir. Bir devletin tam anlamıyla demokratik olması, siyasal katılımın önündeki bütün engelleri ortadan kaldırmasına ve bu konuda hiçbir eşitsizliğe tahammül göstermemesine bağlıdır. Türklerin Hollanda toplumu ile daha güçlü aidiyet bağları kurması, siyaset yapma alanlarını işgal eden sözde Ermeni soykırımı gibi konuların onlara dayatılmamasına bağlıdır. Hollanda'da Türkler ve siyaset üzerine bir görüşmecinin söyledikleri şu şekildedir:

“1998 yılı Mart ayından 2006 yılının Mart ayına kadar D 66 partisinden iki dönem belediye meclis üyeliği yaptım. İşim gereği de Hollanda siyasetini yakından takip ettim. 1994 yılından itibaren bilhassa ikinci nesil gençlerimiz siyasi partilere üye olarak büyük şehirlerde meclis üyeliklerine girmeye başladılar. 94 yılının Mart'ında sayıları azdı. Esas ilgi 1998 yılının Mart ayından itibaren belediye meclis seçimlerinde yoğunlaştı. O dönemde 94 Türk vatandaşı, muhtelif siyasi partilerden belediye meclis üyeliklerine seçildiler. 2002 yılında bu sayı 120'yi geçti. 2006 yılı Mart'ında yapılan seçimde Hollanda genelinde belediye meclis üyeliğine seçilen Türk sayısı 198 oldu. Bunun yanında 7 tane encümen azası Türk arkadaş var. Bu üç dönemde de Türkler en çok İşçi Partisi'nden (PvdA) belediye meclis üyesi seçildi. İlk neslin buraya gelişinden 1980'lerin ortalarına kadar her zaman İşçi Partisi'nin (PvdA) önderliğinde koalisyon hükümetleri oluşturulmuş. 80'li yılların sonuna kadar İşçi Partisi adeta bir işçi sendikası gibi yabancıların haklarını gözetten savunan bir parti olmuştur. Bu inkâr edilemez. Daha sonra ikinci planda Hristiyan Demokrat Parti (CDA) gelmektedir. İşçi Partisi'nin (PvdA) yabancılara yönelik olumlu tavrı 90'lı yıllarla birlikte değişmiştir. İşçi Partisi (PvdA) hep Hollanda menfaatine olan kararları desteklemeye başladı. Örnek veriyorum; sözde Ermeni soykırımı dayatmasında Demokratlar 66 hariç, İşçi Partisi (PvdA) ve Hristiyan Demokratlar da (CDA) dâhil, burada bütün partiler Ermeni soykırımı yasasını desteklemiştir. Mecliste bu yasayı sadece Fatma Koşer Kaya desteklememiştir. Anadil kültür dersi meselesinde de bir tek yine milletvekili olarak Fatma Koşer Kaya derslerin kaldırılmasını desteklememiştir. Diğer Faslı milletvekilleri ve Türk milletvekilleri anadil kültür derslerinin kaldırılmasını desteklemiştir. Geçen sene 2006 yılının Temmuz'unda yabancılar yasasında yapılan köklü değişiklikle eşin buraya getirilmesi için asgari ücretin % 120'sini alma ve gelinen ülkede dil sınavına girme gibi ağır şartların getirildiği katı şartları olan bir yasal düzenlemeye gidilmiştir. Burada da gene sadece Fatma Koşer Kaya bu yasanın aleyhinde oy kullanmıştır. Buyurun buradan yakın! Buradaki Türk vatandaşlarının en çok desteklediği İşçi Partisi'nin (PvdA) yabancılara aleyhine aldığı kararlar daha saymakla bitmez.”

Avrupa'da siyasetçilere yönelik eleştiriler Avrupa ülkeleri eski güçlerinden uzaklaştıkça artmaktadır. Almanya'da araştırma şirketi FORSA'nın anket sonuçlarına göre Alman seçmenlerin Almanya'da siyasi partilerin halkın sorunlarını çözebileceğine inancı gittikçe azalmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre, Alman seçmenlerin yarısından fazlası Almanya'daki sorunları var olan partilerin ve siyasetçilerin çözebileceğine inanmadığını ifade etmiştir (www.hurriyet.de, 02.09.2008). Alman filozof Jürgen Habermas da, Der Spiegel'de

yayınlanan ‘Avrupahlık’ başlıklı makalesinde Avrupa’da seçmenlerin siyasetçilere güvenmediğini ve onların sözüne itibar etmediğini söylemektedir (www.uetd.nl, 18.09.2008). Avrupa’nın yerli halklarında bile siyasetçilere güven azalırken, yerli halka göre çok daha büyük sorunlarla yüzleşen ve siyasetçilere güvenmemek için çok daha fazla sebebi olan göçmenlerin siyaset kurumuna mütemadiyen yabancılaşmaları da kaçınılmaz olmaktadır.

Tablo 30: Seçimlerde Türk Adayları Destekleme

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Destekliyor	275	51,7
	Fikri Yok	87	16,4
	Desteklemiyor	167	31,4
Toplam		532	100,0

Tablo 30’a baktığımızda görüşülen kişilerin Hollanda’da yerel ve genel seçimlerde Türk adayları destekleme oranının % 50’nin üzerinde olduğunu görmekteyiz. Türk adayları desteklemediğini söyleyenlerin oranı ise % 31,4’tür. Türk adayları desteklemediğini söyleyenlerin oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Hollanda’da yaşayan Türkler’in sorunlarına evvel emirde çözüm üretmesi beklenen Türk kökenli siyasetçilerin, Türklerin sorunlarına yeterince çözüm üretememeleri veyahut çözüm üretecek imkân bulamamaları, Türklerin Türk kökenli siyasetçilere desteklerini de etkilemektedir. Gözlemlerimize göre Hollanda’da yaşayan Türkler arasında Türk kökenli siyasetçilerden bir hoşnutsuzluk söz konusudur. Bir Türk sivil toplum örgütü yöneticisi görüşmecisi bu hoşnutsuzluğun sebeplerinden birine dair şunları söylemektedir:

“Türk adaylar çıkarlarına göre hareket ediyorlar. Sâdece oy zamanı kurumlarımızı ziyâret ediyorlar” (Yönetici, Erkek).

Hollanda’da Eyalet Meclislerinde Türk kökenli 15 üye görev yapmaktadır. 7 Mart 2006 tarihinde Hollanda çapında 458 belediye’nin meclis üyelikleri için yapılan seçimlerde aday olan 403 Türk’ün % 44’ü, yani 178 Türk başarılı olarak çeşitli il, ilçe ve beldelerde 4 yıl süre ile görev yapmak üzere meclis üyeliğine seçilmişlerdir. 1986’da en az 5 yıl Hollanda’da ikamet etmiş olan yabancılara tanınan yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı doğrultusunda o yıldan beri Türklerin katıldığı seçimlerde seçilen Türklerin sayısında sürekli bir artış kaydedilmiştir (ÇSGB, 2007: 81).

2006 genel seçimlerinde, Türk adayların aldıkları oyların toplamı, yaklaşık 135 bin olan Türk seçmenin sayısından fazladır. Hollanda'da 22 Kasım 2006 günü yapılan Temsilciler Meclisi seçimlerinde, Türk kökenli adayların aldıkları oy sayısı ve partileri içindeki kazandıkları sıra şöyledir: Nebahat Albayrak (PvdA 2. sıradan), 122.779 oy (Rotterdam); Saadet Karabulut (SP 3. sıradan), 17.333 oy (Amsterdam); Coşkun Çörüz (CDA 35. sıradan) 1.076 oy (Haarlem); Fatma Koşer Kaya (D.66) 6. sıradan, 34.564 oy (Lahey). Avrupa Parlamentosunda Bulunan Türk Kökenli Temsilci Emine Bozkurt da İşçi Partisi (PvdA) mensubudur(ÇSGB, 2007: 81). Seçimlerde aday olan Türklerin sâdece Türklerden oy almadığı, Türk seçmenlerin de seçimlerde tercihinin sâdece Türkler olmadığı görülmektedir.

Tablo 31: Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu ve Hollanda Siyasetine İlgili İlişkisi

			Hollanda Siyasetine İlgili			Toplam
			İlgilenmiyor	Fikri yok	İlgileniyor	
Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu	Çok iyi	Sayı	52	65	80	197
		Satır	26,4%	33,0%	40,6%	100,0%
		Sütun	27,7%	32,8%	54,8%	37,0%
	İyi	Sayı	25	34	17	76
		Satır	32,9%	44,7%	22,4%	100,0%
		Sütun	13,3%	17,2%	11,6%	14,3%
	Orta	Sayı	63	81	41	185
		Satır	34,1%	43,8%	22,2%	100,0%
		Sütun	33,5%	40,9%	28,1%	34,8%
	Az	Sayı	35	14	6	55
		Satır	63,6%	25,5%	10,9%	100,0%
		Sütun	18,6%	7,1%	4,1%	10,3%
	Hiç yok	Sayı	13	4	2	19
		Satır	68,4%	21,1%	10,5%	100,0%
		Sütun	6,9%	2,0%	1,4%	3,6%
Toplam	Sayı	188	198	146	532	
	Satır	35,3%	37,2%	27,4%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.000 S.d=8 X² =53,137						

Tablo 31 incelendiğinde Hollandaca konuşma/anlama durumu ve Hollanda siyasetine ilgi arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($P<.05$). Hollandaca seviyesi iyi olan Türkler arasında Hollanda siyasetine ilgi, Hollanda seviyesi düşük ya da hiç Hollandaca bilmeyenlere göre daha yüksektir.

Hollanda’da veya başka bir yabancı ülkede yaşayan türkler açısından yaşanılan ülkenin dilini iyi bilmek, sosyal hayatın her alanında olduğu gibi siyasette de aktif olabilmenin olmazsa olmaz şartıdır. Avrupa’da yaşayan Türkler, 11 Eylül terör saldırıları ile başlayan ve bütün dünyada Müslümanları etkileyen olumsuz sürecin etkisine maruz kalmışlardır. Bu olumsuz sürece son on yılda Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik durgunluğun da eklenmesi göçmenleri siyasetin odağına yerleştirmiş ve bütün bu yaşananlar ırkçı ve yabancı düşmanı partilerin yükselmesi ile sonuçlanmıştır. Türklerin çifte vatandaşlığa müsaade eden Hollanda gibi ülkelerde vatandaşlığa geçmeleri ve siyasal alanda daha da katılımcı olmaları olumsuz gelişmelerin etkilerine daha az maruz kalmalarına fayda sağlayacaktır.

Tablo 32: Doğum Yeri ve Seçimlerde Sâdece Türk Adayları Destekleme Durumu İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Seçimlerde Sâdece Türk Adayları Destekleme	Destekliyor	Sayı	194	81	275
		Satır	70,5%	29,5%	100,0%
		Sütun	54,3%	47,1%	52,0%
	Fikri Yok	Sayı	57	30	87
		Satır	65,5%	34,5%	100,0%
		Sütun	16,0%	17,4%	16,4%
	Desteklemiyor	Sayı	106	61	167
		Satır	63,5%	36,5%	100,0%
		Sütun	29,7%	35,5%	31,6%
Toplam	Sayı	357	172	529	
	Satır	67,5%	32,5%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.279 S.d=2 X²=2,552					

Tablo 32 incelendiğinde, seçimlerde sâdece Türk adayları destekleme konusunda, doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklerle benzer bir siyasal eğilime sahip oldukları görülmektedir. Doğum yeri doğum yeri Türkiye olan Türklerin % 54,3’ü seçimlerde sâdece Türk adayları desteklerken doğum yeri Hollanda olan Türklerin % 47,1’i seçimlerde sâdece Türk adayları desteklemektedir. Doğum yeri ile seçimlerde sâdece Türk adayları destekleme durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır (P>.05).

Tablo 33: Yaş Dağılımı ve Seçimlerde Sâdece Türk Adayları Destekleme Durumu İlişkisi

			Yaş Dağılımı					Toplam
			19 ve altı	20-29	30-39	40-49	50 ve üzeri	
Seçimlerde Sâdece Türk Adayları Destekleme	Destekliyor	Sayı	23	75	81	52	44	275
		Satır	8,4%	27,3%	29,5%	18,9%	16,0%	100,0%
		Sütun	44,2%	42,6%	55,5%	57,1%	68,8%	52,0%
	Fikri Yok	Sayı	10	28	29	12	8	87
		Satır	11,5%	32,2%	33,3%	13,8%	9,2%	100,0%
		Sütun	19,2%	15,9%	19,9%	13,2%	12,5%	16,4%
	Desteklemiyor	Sayı	19	73	36	27	12	167
		Satır	11,4%	43,7%	21,6%	16,2%	7,2%	100,0%
		Sütun	36,5%	41,5%	24,7%	29,7%	18,8%	31,6%
Toplam	Sayı	52	176	146	91	64	529	
	Satır	9,8%	33,3%	27,6%	17,2%	12,1%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.005 S.d=8 X² =21,875								

Tablo 33 incelendiğinde araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde 50 ve üzeri yaş grubu içinde seçimlerde sâdece Türk adayları destekleme oranının en yüksek olduğu (%68,8), 20-29 yaş grubunda bulunan Türklerin ise, seçimlerde en yüksek oranda Türk adayları desteklememe oranına sahip olduğu görülmektedir(% 41,5). Genç Türklerin, kendilerinden kıdemli olan Türkler kadar seçimlerde Türklere ilgi göstermediği görülmektedir. Dağılıma göre yaş grupları ile seçimlerde sâdece Türk adayları destekleme durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır (P<.05).

Tablo 34: Doğum Yeri ve Hollanda Siyasetine İlgisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Hollanda Siyasetine İlgisi	İlgilenmiyor	Sayı	128	60	188
		Satır	68,1%	31,9%	100,0%
		Sütun	35,8%	34,5%	35,3%
	Fikrim yok	Sayı	140	58	198
		Satır	70,7%	29,3%	100,0%
		Sütun	39,1%	33,3%	37,2%
	İlgileniyor	Sayı	90	56	146
		Satır	61,6%	38,4%	100,0%
		Sütun	25,1%	32,2%	27,4%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	

P=.200 S.d=2 X² = 3,219

Tablo 34 incelendiğinde, doğum yeri ile Hollanda siyasetine ilgi arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($P>.05$). Hollanda siyasetine hiç ilgi duymayanların oranı Türkiye doğumlular arasında % 35,8, Hollanda doğumlular arasında % 34,5'tir. Hollanda siyasetine ilgi duyanlara baktığımızda da doğum yeri ile Hollanda siyasetine ilgi arasında bir ilişki görülmemektedir. Hollanda siyasetine ilgi ve ilgisizlik hem yeni nesil Türklerde hem de Türkiye'de doğan ve bilahare Hollanda'ya göç eden Türklerde birbirine yakın oranlarda gerçekleşmektedir.

Tablo 35: Doğum Yeri ve Türk Siyasetine İlgisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Türk Siyasetine İlgisi	İlgilenmiyor	Sayı	73	49	122
		Satır	59,8%	40,2%	100,0%
		Sütun	20,4%	28,2%	22,9%
	Fikri yok	Sayı	129	60	189
		Satır	68,3%	31,7%	100,0%
		Sütun	36,0%	34,5%	35,5%
	İlgileniyor	Sayı	156	65	221
		Satır	70,6%	29,4%	100,0%
		Sütun	43,6%	37,4%	41,5%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	

P=.119 S.d=3 X² = 4,252

Tablo 35 incelendiğinde, doğum yeri ile Türk siyasetine ilgi arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($P>.05$). Türk siyasetine ilgi duymayanların oranı Türkiye’de doğumlular arasında % 20,4, Hollanda doğumlular arasında % 28,2’dir. Türk siyasetiyle ilgilenenlere baktığımızda da, Türk siyasetine ilgi Türkiye doğumlular arasında biraz daha yüksektir. Tablo 25 ve 26’ya göre, Hollanda’da yaşayan Türklerin Türk siyasetine Hollanda siyasetine nazaran daha ilgili olduğu görülmektedir.

Tablo 36: Hollanda’da Seçimlerde Oy Kullanma Hakkı

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Oy kullanma hakkına sahip	395	74,2
	Oy kullanma hakkına sahip değil	137	25,8
Toplam		532	100,0

1983 yılında Hollanda Anayasasında yapılan değişiklikler sonrasında Hollanda vatandaşı olmayan ve 3 yıl yasal olarak ikamet eden yabancılar için sâdece yerel yönetimlerde oy kullanma hakkı tanınmıştır (Castles & Miller, 2008: 345). 1991’de Türklerin çifte vatandaşlık statüsü elde etmeleri ile birlikte Türkler açısından parlamento seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını kullanma yolu açılmıştır. Hollanda’da Türklerin çifte vatandaşlık hakkına sahip olmaları ve vatandaş

olmayan fakat oturum hakkına sahip olan Türklerin yerel seçimlerde oy kullanabilmeleri dolayısıyla seçimlerde oy hakkına sahip Türklerin oranı yüksektir (%74,2).

Tablo 37: Hollanda’da Seçimlerde Oy Kullanma Hakkının Kullanımı

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Oy hakkını kullanan	328	83,0
	Oy hakkını kullanmayan	67	17,0
Toplam		395	100,0

Oy kullanma hakkına sahip olanların, bu haklarını kullanma durumuna baktığımızda da, Türklerin %83’ünün daha önce bu haklarını kullandıkları görülmektedir. 2006’da yapılan genel seçimlerde, Hollanda’da oy verme hakkı bulunan 12.264.503 kişiden 9.854.998’i oy kullanmıştır. Buna göre seçimlere katılma oranı % 80.35’tir. Son seçimlere Türk seçmenlerin katılım oranı % 71,5 olmuştur (ÇSGB, 2007: 82). Hollanda’da 2006’da yapılan son seçimler, Türkler açısından sözde Ermeni soykırımı konusunun Türk asıllı adaylara dayatılmasının gölgesinde geçmiştir. Roland Barthes’ın söylediği bir söz bu dayatmanın arka planındaki zihniyete ışık tutmaktadır: “Faşizm, söylemeyi engellemek değil, söylemeye zorlamaktır.” Türklerin Hollanda’da siyasal katılımı, sağlıklı bir zeminde gerçekleşmekten uzak görünmektedir.

Tablo 38: Siyasal Partilere Yakınlık Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	PVDA/İşçi Partisi	258	48,5
	SP/ Sosyalist Parti	59	11,1
	CDA/ Hıristiyan Demokrat Birliği	17	3,2
	GroenL/ Yeşil Sol	29	5,5
	D-66/ Demokratlar 66	37	7,0
	Diğer	1	,2
	Hiçbirine yakın değil	131	24,6
Toplam		532	100,0

Tablo 38 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 48,5'inin İşçi Partisi'ne(PVDA) % 11,1'inin Sosyalist Parti'ye (SP) yakınlık duydukları görülmektedir. Türkler arasında İşçi Partisi'ne diğer partilerin çok üzerinde gösterilen bu ilgi, Türklerin Hollanda'ya ilk göç ettikleri yıllarda bu partinin göçmenlere olan yaklaşımı ile ilgilidir. Bir görüşmecinin ifadesiyle İşçi Partisi'nin "işçi ve yabancı dostu"(Erkek, Malûlen Emekli) olduğu yönünde, Hollanda'da yaşayan Türkler arasındaki yaygın bir kanaat hâkimdir. Türklerin İşçi Partisi (PVDA) dışında da, daha ziyade sol partilere yakın olmaları da, evvel emirde sol partilerin göçmenlere karşı biraz da olsa ılımlı olmaları ve söylemlerinde de ırkçı ifadelerle daha az yer vermelerindedir. Türkiye'de aşırı sağcı olanların Avrupa ülkelerinde sol partilere ilgi duymaları Türklerin siyaset kurumuna daha ziyade göçmen kimlikleri üzerinden yaklaşmaları ile ilgilidir. Tabloya göre Türklerin ırkçı partilere hiçbir ilgi göstermedikleri ve % 24'6'sının da hiçbir partiye yakınlık hissetmediği görülmektedir. Bir görüşmeci Hollanda'da siyasal partilere ilgisizliğin sebebine dair şunları söylemektedir:

"Bize Türk toplumu ve Müslümanlar olarak mesafe koydukları müddetçe hiçbirinin önemi yok" (Erkek, İşçi)

Tablo 39: Doğum Yeri ve Siyasal Partilere Yakınlık Durumu İlişkisi

		Doğum Yeri		Toplam	
		Türkiye	Hollanda		
Yakın Hissedilen Siyasal Partiler	PVDA / Sosyal Demokrat İşçi Partisi	Sayı	178	80	258
		Satır	69,0%	31,0%	100,0%
		Sütun	49,7%	46,0%	48,5%
	SP / Sosyalist Parti	Sayı	31	28	59
		Satır	52,5%	47,5%	100,0%
		Sütun	8,7%	16,1%	11,1%
	CDA / Hıristiyan Demokrat Parti	Sayı	11	6	17
		Satır	64,7%	35,3%	100,0%
		Sütun	3,1%	3,4%	3,2%
	Groenlinks/Yeşil Sol	Sayı	18	11	29
		Satır	62,1%	37,9%	100,0%
		Sütun	5,0%	6,3%	5,5%
	D66/ Demokratlar 66	Sayı	24	13	37
		Satır	64,9%	35,1%	100,0%
		Sütun	6,7%	7,5%	7,0%
	Hiçbirine	Sayı	95	36	131
		Satır	72,5%	27,5%	100,0%
		Sütun	26,5%	20,7%	24,6%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.186 S.d=6 X² =8,793					

Tablo 39 incelendiğinde de görülmektedir ki, yeni nesil Türkler arasında da İşçi Partisi(PVDA) ilgisi devam etmektedir. Bu partinin son seçimlerde sözde Ermeni soykırımını konusunda izlediği tutum, Türklerin bu partiye olan ilgisini düşürmüş de olsa, İşçi Partisi (PVDA) el'ân Türklerin en çok desteklediği partidir. Doğum yeri ile siyasal partilere yakınlık durumu arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır(P<.05).

3.4. Sosyal Pratikler

Tablo 40: Türkiye’yi Ziyâret Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Hiç gitmiyor	14	2,6
	Yılda bir kez gidiyor	276	51,9
	Yıldan birden fazla	50	9,4
	2-3 yılda bir gidiyor	192	36,1
Toplam		532	100,0

Tablo 40’a baktığımızda, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin tamamına yakınının Türkiye’ye ziyâret ettikleri görülmektedir. Yılda en az bir kez gidenlerin oranı % 61,3’tür. Tablo Hollanda’da yaşayan Türklerin Türkiye’ye ile bağlarının oldukça güçlü olduğunu göstermektedir.

Tablo 41: Türkiye’yi Ziyâret Sebebi

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Memleket, akraba ziyâreti	483	90,8
	Turist olarak tatil yörelerine	242	45,5
	İş için	13	2,4
Çok Cevaplı Soru		Cevap Sayısı: 737	

Tablo 41’e baktığımızda, Hollanda’da yaşayan Türklerin Türkiye’yi ziyâret amaçlarının öncelikle memleket ve akraba ziyâreti maksadına mâtuf olduğu görülmektedir. Turistik yörelerin ziyâreti de, bu ziyârete eşlik etmektedir. Özellikle genç nesil Türkler tatillerini daha ziyade akraba ziyâreti ve turistik yörelerde tatil olmak üzere ikiye bölmekte, ilk nesil Türkler ise çoğunluk itibariyle altı ay Türkiye’de altı ay Hollanda’da hayatlarını sürdürmektedirler. Görüşme yaptığımız bir Türkün söylediği “Bedenimiz burada, ruhumuz Türkiye’de!” (Erkek, Emekli) cümlesinin Hollanda’da yaşayan bütün Türklerin ruh halini yansıtmada da, özellikle Türkiye’de büyüyen ve sonrasında Hollanda’ya göç edip yerleşen ve fakat yeni hayatından memnun olmayan birçok Türkün içinde bulunduğu ruh halini yansıttığına şüphe yoktur.

Tablo 42: Hanenin Mülkiyet Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Kendi malı	93	17,5
	Kira	369	69,4
	Aileden bir başkasına ait	70	13,2
Toplam		532	100,0

Tablo 42 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 69,4'ü kirada oturduğu % 13,2'sinin ailesinin yanında, % 17,5'inin ise gayrimenkul sahibi olduğu görülmektedir.

Tablo 43: Hollanda'da Gayrimenkul Sahipliği

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Sahip değil	357	67,1
	Ev sahibi	93	17,5
	Arsa sahibi	5	1,0
	Dükkân sahibi	21	4,0
	Araba sahibi	124	23,3
Toplam		600	100,0

Tablo 43 incelendiğinde, örneklemin gayrimenkul sahipliği durumunu göstermektedir. Tabloya baktığımızda, görüşülen kişilerin % 17,5'i ev sahibi, % 4'ü dükkân sahibi, % 1'i arsa sahibi, % 23,3'ü ise araba sahibidir.

Avrupa ülkelerine Türk işgücü göçünün 50. yılına yaklaştığı günümüzde, AB ülkelerinde yaşayan Türk hanelerinin $\frac{1}{4}$ 'den fazlası kendi konutunda oturmaktadır. 2006 yılı itibariyle, Avrupa'da ev sahibi olan Türk hanelerinin sayısı 255 bin sınırını geçerken, 2007 yılı başında bu sayı 280 bin sınırına gelmiş durumdadır (Şen, 2007: 44). Avrupa ülkelerine Türk işgücü göçünün ilk yıllarında, göç eden birinci nesil Türk işçileri, fevkalâde kötü şartlarda barınma ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Zaman içinde aile birleşmelerinin de gerçekleşmesi ile birlikte göçmenlikten yerleşikliğe geçilirken Türklerin barınma şartları bu süreçte iyileşmiş olsa da Hollanda'da Türkler daha ziyade Hollandalıların oturmadığı ucuz ve bakımsız konutlara yerleşmişlerdir. Zamanla sosyo-ekonomik statüleri yükselen Türkler ya ev sahibi olmuşlar ya da daha iyi konutlara geçmişlerdir. Türkiye Araştırmalar Merkezi'nin (TAM) yaptığı araştırmaya göre 2006 yılı itibariye Hollanda'daki Türk hanelerinin yaklaşık yüzde 18,2'sinin konut

sahibidir (www.hotiad.nl, 13.10.2008). Hollanda'da yaşayan Türklerin, gayrimenkul yatırımı yaparken Hollanda'yı da tercih etmeleri, evvel emirde, bu ülkede kalıcı olduklarına inançlarının artmasının sonucudur.

Avrupa ülkelerine çalışmak amacı ile göç eden Türklerin göç etmelerindeki amaçlardan biri de Türkiye'de gayrimenkul yatırımı yapacak kadar para biriktirmektir. Hollanda'da yaşayan Türkler bu araştırmanın da gösterdiği gibi gayrimenkul yatırımı konusunda anavatanlarının yanında yaşadıkları ülkeyi de tercih etmektedirler. Türkiye, sâdece Avrupalı Türkler açısından değil, Avrupa'da yerli halk tarafından da gayrimenkul yatırımı için tercih edilen bir ülke durumundadır. Türkiye'de sâdece Almanlara ait 20 binden fazla gayrimenkul bulunmaktadır (Kaya ve Kentel, 2005: 51).

Tablo 44: Sosyal Organizasyonlara Üyelik

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Üye	284	53,4
	Üye değil	248	46,6
Toplam		532	100,0

Tablo 44 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşme yapılan kişilerin % 53,4'ünün en az bir sosyal organizasyona üye olduğu görülmektedir. Hollanda'da yaşayan Türklerin Hollanda mevzuatına uygun olarak kurdukları derneklerin sayısı mütemediyen artmakta ve bu dernekler üst kuruluşlar halinde de organize olmaktadır. 2006 yılı itibariyle Hollanda'da Türklere ait büyük çoğunluğu dini ve kültürel amaçlı olmak üzere 230 civarında dernek ile bunların oluşturduğu federasyonlar bulunmaktadır (ÇSGB, 2007: 81) Hollanda'ya göç ederek farklı bir sosyal yapı içine yerleşen Türkler, göçün ilk yıllarından itibaren birçok sorunla yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Türklerin sorunlarını kolektif olarak çözme ihtiyacı onları muhtelif sorunlarını çözmek amacıyla örgütler kurmaya itmiştir.⁹

⁹ Amsterdam'da ve Berlin'de yaşayan Türklerin örgütlenmeleri üzerine bir çalışma için, bkz. (Vermeulen, 2006); Hollanda'da yaşayan Türklerin örgütlenmeleri üzerine, bkz. (Avcı, 2005; Küçükcan ve Güngör, 2009).

Tablo 45: Üye Olunan Sosyal Organizasyon Türü

	Sayı	% (Yüzde)	
Seçenekler	Dini dernek/Cami	145	27,3
	Sendika	34	6,5
	Kültür derneği/vakfı	71	13,3
	Spor kulübü	86	16,2
	Siyasi parti	13	2,4
	Ekonomik örgüt	10	1,9
	Sağlık örgütü	17	3,2
	Çevre örgütü	9	1,7
	Sosyal hizmetler/yardım derneği	36	6,8
	Öğrenci derneği	6	1,2
	Eğitim vakfı	1	,2
	Üye değil	248	46,6
Çok Cevaplı Soru	Cevap sayısı: 676		

Tablo 45 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 27,3'ü dini dernek ya da cami üyesidir. Hollanda'da yaşayan Türkler arasında, cami ve dini dernek üyeliğinin yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Bilhassa camilerin sâdece Hollanda'da değil bütün Avrupa Türkleri için önemi büyüktür. Camilerin, Avrupa Türkleri'nin sosyal hayatında çok önemli bir yeri vardır. Camiler, sâdece bir ibadet mekânı değil, aynı zamanda bir kültür merkezi olarak da hizmet vermektedir. Bir caminin kapısını açtığımız zaman, Türklerin birçok ihtiyaçlarını karşılayabildiği bir mekânla karşılaşılır. Camilerde ibadet edilen yer dışında; lokanta, berber, market; içinde internete girilen, bilardo oynanan bölmelerin olduğu gençlik merkezi; gazete okunabilen, televizyon seyredilebilen ve sohbet edilen bir de salon bulunmaktadır. Hollanda'da yaşayan Türklerin birçoğunun zaman zaman ziyâret edip vakit geçirdiği bu mekânlar, Türkler açısından hem bir dayanışma alanı hem de güvenlik ve kültür merkezi işlevi görmektedir. Türklerin işçi olarak Hollanda'ya göç etmelerine ve bugün önemli bir kısmının da hâlâ işçi sınıfına mensup olmasına rağmen, Hollanda'da Türkler arasında sendika üyeliğinin % 6,5 gibi düşük bir seviyede olması manidardır. Türklerin işçi sendikalarına üyeliği konusunda konuştuğumuz bir görüşmeci, sendikaların Türkler söz konusu olduğunda Türklerin haklarını değil, patronların haklarını savunarak ayrımcılık yaptığını ve Türk işçilere sendika üyeliğinin bir faydasının

olmadığını söylemiştir. İşçi Türk olduğunda sendikanın “sarı sendika” olduğu anlaşılmaktadır. Örneklemin % 16,2’si spor kulübü üyelerinden oluşmaktadır. Spor kulübü üyeliği bilhassa genç nesil Türkler arasında yaygındır. Bir kültür derneği ya da vakfına üye olanların oranı % 13,3’tür. Sosyal hizmetler ya da bir yardım derneğine üye olanların oranı ise % 6,8’dir.

Tablo 46: Hollandalılarca Gerçekleştirilen Sosyo-kültürel Faaliyetlere Katılım

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Sık sık katılıyor	33	6,2
	Arasına katılıyor	261	49,1
	Hiç katılmıyor	238	44,7
Toplam		532	100,0

Tablo 46’ya baktığımızda, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 6,2’sinin Hollandalılarca gerçekleştirilen sosyal/kültürel faaliyetlere sık sık katıldığı, % 49,1’i arasıra katıldığı, % 44’ü ise hiç katılmadığı görülmektedir. Hollandaca’yı iyi bilmekle toplumda daha aktif bir fert olmak arasındaki ilişkiyi Tablo 48 açıkça göstermektedir.

Tablo 47: Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Çok iyi	197	37,0
	İyi	76	14,3
	Orta	185	34,8
	Az	55	10,3
	Hiç yok	19	3,6
Toplam		532	100,0

Tablo 47’ye baktığımızda iyi derecede Hollandaca konuşma/anlama durumunda olanların örneklem içindeki oranı % 51,3; orta seviyede Hollandaca konuşma/anlama durumunda olanların oranı %34,8; az ya da hiç Hollandaca konuşma/anlama durumunda olanların oranı ise % 14 olduğu görülmektedir.

Tablo 48: Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu İle Hollandalılarca Gerçekleştirilen Sosyo-kültürel Faaliyetlere Katılım İlişkisi

			Hollandaca Konuşma Anlama Durumu					Toplam
			Çok iyi	İyi	Orta	Az	Hiç yok	
Sosyo-Kültürel Faaliyetlere Katılım	Sık Sık Katılım	Sayı	20	4	6	3	1	34
		Satır	58,8%	11,8%	17,6%	8,8%	2,9%	100,0%
		Sütun	10,2%	5,3%	3,2%	5,5%	5,3%	6,4%
	Arasına Katılım	Sayı	86	47	100	21	7	261
		Satır	33,0%	18,0%	38,3%	8,0%	2,7%	100,0%
		Sütun	43,7%	61,8%	54,1%	38,2%	36,8%	49,1%
	Hiç Katılmam	Sayı	91	25	79	31	11	237
		Satır	38,4%	10,5%	33,3%	13,1%	4,6%	100,0%
		Sütun	46,2%	32,9%	42,7%	56,4%	57,9%	44,5%
Toplam	Sayı	197	76	185	55	19	532	
	Satır	37,0%	14,3%	34,8%	10,3%	3,6%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.014 S.d=8 X² = 19,104								

Tablo 48'e baktığımızda, Hollandaca bilme seviyesi yükseldikçe, Hollandalılarca gerçekleştirilen sosyo-kültürel faaliyetlere katılımın da arttığı görülmektedir. Hollandaca konuşma/anlama durumu ile Hollandalılarca gerçekleştirilen sosyo-kültürel faaliyetlere katılım arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($P<.05$).

Tablo 49: Doğum Yeri ve Hollandaca Konuşma/ Anlama Durumu İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Hollandaca Anlama/Konuşma Durumu	Çok iyi	Sayı	69	128	197
		Satır	35,0%	65,0%	100,0%
		Sütun	19,3%	73,6%	37,0%
	İyi	Sayı	54	22	76
		Satır	71,1%	28,9%	100,0%
		Sütun	15,1%	12,6%	14,3%
	Orta	Sayı	167	18	185
		Satır	90,3%	9,7%	100,0%
		Sütun	46,6%	10,3%	34,8%
	Az	Sayı	50	5	55
		Satır	90,9%	9,1%	100,0%
		Sütun	14,0%	2,9%	10,3%
	Hiç yok	Sayı	18	1	19
		Satır	94,7%	5,3%	100,0%
		Sütun	5,0%	,6%	3,6%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.000 S.d=4 X ² = 158,499					

Tablo 49 incelendiğinde Türkiye’de doğanlar içinde iyi derecede Hollandaca bilenlerin oranı % 34,4, Hollanda’da doğanlar içinde iyi derecede Hollandaca bilenlerin oranı % 86,2’dir. Türkiye’de büyüüp bilahare evlilik ya da çalışmak gibi muhtelif sebeplerle Hollanda’ya göç eden Türklerin Hollandaca seviyesinin, Hollanda’da doğup büyüyen eğitim gören yeni nesil Türklere nazaran oldukça düşük olduğu görülmektedir. Tablo 49’a göre, Hollandaca anlama konuşma durumu ile doğum yeri arasında anlamlı bir fark vardır (P<.05).

Tablo 50: Hangi Dilde Düşünüldüğü

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Türkçe	311	58,5
	Hollandaca	41	7,7
	Çoğunlukla Türkçe	129	24,3
	Çoğunlukla Hollandaca	51	9,6
Toplam		532	100,0

Hollanda’da yaşayan Türkler açısından en önemli konuların başında dil gelmektedir. Kültürel kimlikleriyle irtibatlarını devam ettirmek için anadillerini, yaşadıkları toplumda varolabilmek ve yükselbilmek için de Hollandacayı bilmek durumundadırlar. İki ayrı sosyal çevre ile yüzleşerek yaşamının kaçınılmaz sonuçlarından biri de iki ayrı dilde konuşmak ve dolayısıyla da iki ayrı dilde düşündürmektir. Tablo 60’a baktığımızda Türklerin çoğunluğunun sâdece türkçe düşündüğü, % 24,3’ünün çoğunlukla Türkçe, % 7,7’sinin Hollandaca, % 9,6’sının çoğunlukla Hollandaca düşündüğü görülmektedir.

Tablo 51: Doğum Yeri İle Düşünülen Dil İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Düşünülen Dil	Türkçe	Sayı	245	66	311
		Satır	78,8%	21,2%	100,0%
		Sütun	68,4%	37,9%	58,5%
	Hollandaca	Sayı	13	28	41
		Satır	31,7%	68,3%	100,0%
		Sütun	3,6%	16,1%	7,7%
	Çoğunlukla Türkçe	Sayı	81	48	129
		Satır	62,8%	37,2%	100,0%
		Sütun	22,6%	27,6%	24,2%
	Çoğunlukla Hollandaca	Sayı	19	32	51
		Satır	37,3%	62,7%	100,0%
		Sütun	5,3%	18,4%	9,6%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.000 S.d=3 X² = 64,325					

Tablo 51 incelendiğinde, doğum yeri ile düşünülen dil arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (P<.05). Tabloya baktığımızda, doğum yeri Türkiye olanların % 68,4’ü Türkçe düşünürken, doğum yeri Hollanda olan yeni nesil Türkler arasında yalnızca Türkçe düşünme oranı % 37, 9’dur. Doğum yeri Türkiye olanların % 3,6’sı tamamıyla Hollandaca düşünürken, doğum yeri Hollanda olan yeni nesil Türkler arasında tamamıyla Hollandaca düşünme oranı % 16,1’dir. Doğum yeri Türkiye olanlar arasında her iki dilde düşünme oranı 27,9, doğum yeri Hollanda olan yeni nesil Türkler arasında her iki dilde düşünme oranı % 46’dır. Bu durum, hem Hollandaca seviyesinin Hollanda doğumlu Türklerde daha yüksek olması hem de

yeni nesil Türklerin Hollandalılarla eğitim aşamasından itibaren başlayan ve sosyal hayatın diğer alanlarında devam eden ilişkilerinin sonucudur. Üç dil bilen bir görüşmecinin söyledikleri sosyal pratikler ve düşünülen dil arasındaki ilişkiye ışık tutması bakımından dikkate değerdir:

“Hollanda ile ilgili konularda Hollandaca, Türkçe ile ilgili konularda Türkçe; ama sanırım rüyalarımı çoğunlukla Türkçe görüyorum. Matematik sorularını Hollandaca çözerim, İngilizce bir şey okuduğumda o konu hakkında İngilizce düşünürüm”(Doktor, Kadın)

Tablo 52: Türk Arkadaşlarla Öncelikli İletişim Dili

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Türkçe	320	60,2
	Hollandaca	37	7,0
	Hem Türkçe hem Hollandaca	175	32,8
Toplam		532	100,0

Tablo 52'ye baktığımızda, araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde Türk arkadaşları ile iletişim dili sadece Türkçe olanların oranı % 60,2; sadece Hollandaca olanların oranı % 7'dir. Türk arkadaşları ile hem Türkçe hem Hollandaca'dan mürekkep melez bir dilde iletişim kuranların oranı ise % 32,8'dir.

Tablo 53: Doğum Yeri ve Türk Arkadaşlarla Öncelikli İletişim Dili İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Türk Arkadaşlarla Öncelikli İletişim Dili	Türkçe	Sayı	263	57	320
		Satır	82,2%	17,8%	100,0%
		Sütun	73,5%	32,8%	60,2%
	Hollandaca	Sayı	15	22	37
		Satır	40,5%	59,5%	100,0%
		Sütun	4,2%	12,6%	7,0%
	Hem Türkçe Hem Hollandaca	Sayı	80	95	175
		Satır	45,7%	54,3%	100,0%
		Sütun	22,3%	54,6%	32,9%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.000 S.d=2 X ² = 81,310					

Tablo 53 incelendiğinde doğum yeri Türkiye olanların % 73,5'i, doğum yeri Hollanda olanların % 32,8'i Türk arkadaşları ile sâdece Türkçe iletişim kurmaktadır. Doğum yeri Türkiye olanların %22,3'ü Türk arkadaşları ile hem Türkçe hem Hollandaca iletişim kurarken, bu oran Hollanda doğumlu yeni nesil Türklerde % 54, 6'ya çıkmaktadır. Hollanda'da doğup büyüüp eğitim görmenin Türklerin dil pratiklerini etkilediği görülmektedir. Doğum yeri ve Türk arkadaşlarla iletişim dili arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (P<.05).

Tablo 54: Aile Fertleriyle İletişim Dili

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Türkçe	324	60,9
	Hollandaca	17	3,2
	Hem Türkçe hem Hollandaca	185	34,8
	Diğer	6	1,1
Toplam		532	100,0

Tablo 54'e baktığımızda, araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde aile fertleriyle iletişim dili sâdece Türkçe olanların oranı % 60,9; sâdece Hollandaca olanların oranı % 3,2'dir. Hem Türkçe hem Hollandaca iletişim kuranların oranı ise % 35'dir.

Tablo 55: Doğum Yeri ve Aile Fertleriyle İletişim Dili İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Aile Fertleriyle İletişim Dili	Türkçe	Sayı	242	82	324
		Satır	74,7%	25,3%	100,0%
		Sütun	67,6%	47,1%	60,9%
	Hollandaca	Sayı	11	6	17
		Satır	64,7%	35,3%	100,0%
		Sütun	3,1%	3,4%	3,2%
	Hem Türkçe Hem Hollandaca	Sayı	100	85	185
		Satır	54,1%	45,9%	100,0%
		Sütun	27,9%	48,9%	34,8%
	Diğer	Sayı	5	1	6
		Satır	83,3%	16,7%	100,0%
		Sütun	1,4%	,6%	1,1%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	

P=.000 S.d=3 X² = 25,543

Tablo 55'e baktığımızda, aile içinde iletişim dili hem Türkçe hem Hollandaca olanlar içinde Türkiye doğumlu olanların oranı 54,1, Hollanda doğumluların oranı 45,9'dur. Türkiye'de doğanların %67,6'sı Türkçe, % 3,1'i Hollandaca, % 27,9'u hem Türkçe hem Hollandaca; Hollanda'da doğanların % 47,1'i Türkçe, % 3,4'ü sâdece Hollandaca, % 48,9'u diğer aile fertleriyle hem Türkçe hem Hollandaca iletişim kurmaktadır. Hollanda'da Türk anne babalar kendi aralarında çoğunlukla Türkçe konuşurken, çocuklarla ya Hollandaca ya da hem Türkçe hem Hollandaca konuşmaktadır. Bunun temel sebeplerinden biri, Türk çocukların öğretmenlerinin hem anne babaya hem de çocuklara aile içinde Hollandaca konuşmaları yönünde telkin ve tavsiyeleridir. Bu telkin ve tavsiyeler çocukların Türkiye tatillerinin Hollandaca'nın unutulmaması için kısa tutulmasını da ihtiva etmektedir. Gözlemlerimize göre, torun sahibi Türk anne babaların çoğu, çocuklarıyla daha ziyade Türkçe, torunlarıyla çoğunlukla ya Hollandaca ya da Hollandaca ve Türkçe'den oluşan karışık bir dil konuşmaktadırlar. Birinci nesil Türklerin aile birleşmeleriyle eşlerini ve çocuklarını yanlarına aldıklarında Türkçe konusunda gösterdikleri muhafazakâr tavır, bugün terk edilmiş görünmektedir. Tablo 55 incelendiğinde, doğum yeri ve aile içinde iletişim dili arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (P<.05).

Tablo 56: Doğum Yeri ve Daha Çok Müzik Dinlenen Dil İlişkisi

			Doğum Yeri		Total
			Türkiye	Hollanda	
Daha Çok Müzik Dinlenen Dil	Hollandaca	Sayı	7	4	11
		Satır	63,6%	36,4%	100,0%
		Sütun	2,0%	2,3%	2,1%
	Türkçe	Sayı	293	107	400
		Satır	73,2%	26,8%	100,0%
		Sütun	81,8%	61,5%	75,2%
	Hem Türkçe Hem Hollandaca	Sayı	35	28	63
		Satır	55,6%	44,4%	100,0%
		Sütun	9,8%	16,1%	11,8%
	İngilizce	Sayı	18	31	49
		Satır	36,7%	63,3%	100,0%
		Sütun	5,0%	17,8%	9,2%
	Diğer	Sayı	5	4	9
		Satır	55,6%	44,4%	100,0%
		Sütun	1,4%	2,3%	1,7%
Total	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.000 S.d=4 X² = 31,812					

Tablo 56'ya baktığımızda araştırma kapsamında görüşülen kişilerin büyük ölçüde Türkçe müzik dinlediği ve Hollandaca'ya pek iltifat etmediği görülmektedir. Hollanda doğumlu yeni nesil Türklerde de, Türkçe müzik dinleme oranı Türkiye doğumlu Türklerde olduğu gibi yüksek bir oranda olsa da, Hollandaca ve İngilizce müzik dinleme alışkanlığının bu grupta daha yaygın olduğu görülmektedir. Hollandaca müzik dinleme oranı Hollanda doğumlu Türklerde Türkiye doğumlulara göre daha yüksektir. İngilizce müzik dinleme oranı da Hollanda doğumlu yeni nesil Türklerde daha yaygındır. Tablo 56 incelendiğinde doğum yeri ve daha çok müzik dinlenen dil arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($P<.05$).

Tablo 57: Hollandalılarla Diyalog Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Sâdece iş durumlarından dolayı görüşüyor	199	37,4
	Aile dostu Hollandalılarla ailecek sık sık görüşüyor	60	11,3
	Arasına ya da sürekli görüştüğü Hollandalı arkadaşları var	200	37,6
	Sâdece Hollandalı komşuları ile görüşüyor	28	5,3
	Hollandalı hiç kimse ile görüşmüyor	45	8,5
Toplam		532	100,0

Tablo 57'ye baktığımızda araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 37,4'ünün sâdece iş durumundan dolayı Hollandalılarla diyalogu bulunduğu, % 8,5'inin ise Hollandalılarla hiçbir şekilde diyalogu olmadığı görülmektedir. Ailecek Hollandalılarla görüşenlerin oranı %11,3; görüştüğü Hollandalı arkadaşları olanların oranı ise % 37,6'dır. Dil, diyalog için şüphesiz olmazsa olmazdır.

Gelekçi ve Köse tarafından Belçika'da yaşayan Türkler üzerine yapılan çalışmada da bu araştırmanın sonuçları ile örtüşen neticeler bulgular elde edilmiştir. Gelekçi ve Köse'nin araştırmasına göre Belçika'da yaşayan Türklerin % 40'ı Belçikalılarla en çok iş durumundan dolayı etkileşimde bulunmaktadır (Gelekçi ve Köse, 2009: 229).

Tablo 58: Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu ile Hollandalılarla Diyalog Durumu İlişkisi

			Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu					Toplam
			Çok iyi	İyi	Orta	Az	Hiç yok	
Hollandalılarla Diyalog Durumu	İş Durumlarından Dolayı Görüşüyor	Sayı	47	26	86	32	8	199
		Satır	23,6%	13,1%	43,2%	16,1%	4,0%	100,0%
		Sütun	23,9%	34,2%	46,5%	58,2%	42,1%	37,4%
	Aile Dostu Hollandalılarla Ailecek Sık Sık Görüşüyor	Sayı	29	8	18	4	1	60
		Satır	48,3%	15,0%	30,0%	6,7%	,0%	100,0%
		Sütun	14,7%	11,8%	9,7%	7,3%	,0%	11,3%
	Arasına Ya da Sürekli Görüştüğü Hollandalı Arkadaşları Var	Sayı	98	30	64	6	2	200
		Satır	49,0%	15,0%	32,0%	3,0%	1,0%	100,0%
		Sütun	49,7%	39,5%	34,6%	10,9%	10,5%	37,6%
	Sâdece Hollandalı Komşularıyla Görüşüyor	Sayı	14	7	4	2	1	28
		Satır	50,0%	25,0%	14,3%	7,1%	3,6%	100,0%
		Sütun	7,1%	9,2%	2,2%	3,6%	5,3%	5,3%
	Hollandalı Hiç Kimse İle Görüşmüyor	Sayı	9	5	13	11	7	45
		Satır	20,0%	8,9%	28,9%	24,4%	17,8%	100,0%
		Sütun	4,6%	5,3%	7,0%	20,0%	42,1%	8,5%
Toplam	Sayı	197	76	185	55	19	532	
	Satır	37,0%	14,3%	34,8%	10,3%	3,6%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.000 S.d=16 X² = 94,354								

Tablo 58 Hollandaca seviyesi ve diyalog ilişkisini ortaya koymaktadır. Hollanda'da Türklerin Hollandaca seviyesi yükseldikçe Hollandalılarla daha çok diyalog kurdukları görülmektedir. Dil, sosyal hayatta mesafeleri kısaltmaktadır. Sâdece iş durumundan dolayı Hollandalılarla görüşenlerin oranı, Hollandacası orta ve alt düzeyde olanlarda ortalama % 50'nin üzerindeyken, Hollandacası çok iyi olanlarda bu oran % 20'lere düşmektedir. Hollandacası iyi olanlarda Hollandalılarla arkadaşlık kurma oranı % 40'lı seviyelerde iken, dil seviyesi orta ve alt düzeyde olanlarda bu oran ortalama % 10'lu seviyelere düşmektedir. Tablo 58 incelendiğinde, Hollandaca konuşma/anlama durumu ile Hollandalılarla diyalog durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($P < .05$).

Tablo 59: Doğum Yeri ve Hollandalılarla Diyalog Durumu İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Hollandalılarla Diyalog Durumu	İş Durumlarından Dolayı Görüşüyor	Sayı	151	48	199
		Satır	75,9%	24,1%	100,0%
		Sütun	42,2%	27,6%	37,4%
	Aile Dostu Hollandalılarla Ailecek Sık Sık Görüşüyor	Sayı	42	18	60
		Satır	70,0%	30,0%	100,0%
		Sütun	11,7%	10,3%	11,3%
	Arasına Ya da Sürekli Görüştüğü Hollandalı Arkadaşları Var	Sayı	122	78	200
		Satır	61,0%	39,0%	100,0%
		Sütun	34,1%	44,8%	37,6%
	Sâdece Hollandalı Komşularıyla Görüşüyor	Sayı	11	17	28
		Satır	39,3%	60,7%	100,0%
		Sütun	3,1%	9,8%	5,3%
	Hollandalı Hiç Kimse İle Görüşmüyor	Sayı	32	13	45
		Satır	71,1%	28,9%	100,0%
		Sütun	8,9%	7,5%	8,5%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.000 S.d=4 X ² = 20,742					

Tablo 59'a baktığımızda, Hollanda doğumlular içinde sâdece iş durumundan dolayı Hollandalılarla görüşenlerin oranı % 27,6, Türkiye doğumlular içinde sâdece iş durumundan dolayı Hollandalılarla görüşenlerin oranı % 42,2'dir. Araştırma kapsamında görüşülen Hollanda doğumlularda Hollandalılarla arkadaşlık kurma oranı % 44,8, Türkiye doğumlularda Hollandalılarla arkadaşlık kurma oranı % 34,1'dir. Tablodan Hollanda doğumlu yeni nesil Türklerin Türkiye'de büyüyüp Hollanda'ya gidenlere göre diyaloga daha açık olduğu görülmektedir. Dağılıma göre doğum yeri ve Hollandalılarla diyalog durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır (P<.05).

Tablo 60: Hollanda Televizyonlarını Seyretme Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Her gün	211	39,7
	Haftada dört beş gün	98	18,4
	Haftada bir iki gün	144	27,1
	Hiç seyretmiyor	79	14,8
Toplam		532	100,0

Tablo 61: Türk Televizyonlarını Seyretme Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Her gün	393	73,9
	Haftada dört beş gün	52	9,8
	Haftada bir iki gün	63	11,8
	Hiç seyretmiyor	24	4,5
Toplam		532	100,0

Tablo 60'a ve baktığımızda Türk televizyonlarının Hollanda'da Türkler tarafından oldukça yüksek seviyede takip edildiği görülmektedir. Tablo 61'e baktığımızda da Hollanda'da yaşayan Türkler tarafından Hollanda televizyonlarına gösterilen ilginin Türk televizyonlarına gösterilen ilgi kadar olmasa da, yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Bilhassa Türkiye'de derbi maçlar olduğunda ya da bir Türk takımı yabancı bir ülkenin takımı ile karşılaştığında, bu maçların yayınlandığı büyük salonlar tamamen dolmaktadır. Kurtlar Vadisi, Avrupa Yakası, Tek Türkiye, Beyaz Show gibi popüler dizi ve programlar, genç yaşlı tüm Hollanda'da yaşayan Türkler tarafından ilgi ile takip edilmektedir. Evine uydu alma imkânı olmayanların "TRT İNT" kanalından başka Türk televizyonu seyretme alternatifi yoktur. Rotterdam'da görüştüğümüz bir görüşmeci, Hollandaca öğrenmek için Türkçe televizyon seyretmediğini ve çanak antenini kaldırdığını söylemiştir.

Tablo 62: Doğum Yeri ve Hollanda Televizyonlarını Seyretme Durumu İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Hollanda Televizyonlarını Seyretme Durumu	Her Gün	Sayı	136	75	211
		Satır	64,5%	35,5%	100,0%
		Sütun	38,0%	43,1%	39,7%
	Haftada Dört Beş Gün	Sayı	58	40	98
		Satır	59,2%	40,8%	100,0%
		Sütun	16,2%	23,0%	18,4%
	Haftada Bir İki Gün	Sayı	103	41	144
		Satır	71,5%	28,5%	100,0%
		Sütun	28,8%	23,6%	27,1%
	Hiç Seyretmiyor	Sayı	61	18	79
		Satır	77,2%	22,8%	100,0%
		Sütun	17,0%	10,3%	14,8%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.038 S.d=3 X² = 8,407					

Tablo 62'ye baktığımızda, Hollanda doğumlu Türklerin, Türkiye'de doğanlara nazaran Hollanda televizyonlarını daha fazla takip ettikleri görülmektedir. Doğum yeri Hollanda olan Türklerin, Hollandaca konuşma anlama durumunun Türkiye doğumlulara göre daha ileri bir seviyede olması da, Hollanda televizyonlarının Hollanda'da doğumlu Türkler tarafından daha çok takip edilmesinde etkili olduğu açıktır. Tablo, doğum yerinin sosyo-kültürel pratiklerde belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir. Doğum yeri ve Hollanda televizyonlarını seyretme durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır (P<.05).

Tablo 63: Doğum Yeri ve Türk Televizyonlarını Seyretme Durumu İlişkisi

		Doğum Yeri		Toplam	
		Türkiye	Hollanda		
Türk Televizyonlarını Seyretme Durumu	Her Gün	Sayı	283	110	393
		Satır	72,0%	28,0%	100,0%
		Sütun	79,1%	63,2%	73,9%
	Haftada Dört Beş Gün	Sayı	28	24	52
		Satır	53,8%	46,2%	100,0%
		Sütun	7,8%	13,8%	9,8%
	Haftada Bir İki Gün	Sayı	34	29	63
		Satır	54,0%	46,0%	100,0%
		Sütun	9,5%	16,7%	11,8%
	Hiç Seyretmiyor	Sayı	13	11	24
		Satır	54,2%	45,8%	100,0%
		Sütun	3,6%	6,3%	4,5%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.002 S.d=3 X ² = 15,206					

Tablo 63'e baktığımızda, doğum yeri Hollanda olanlarda da Türkiye olanlarda da Türk televizyonlarını seyretme oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye doğumlularda bu oran Hollanda doğumlu Türklere göre daha yüksektir. Doğum yeri ve Türk televizyonlarını seyretme durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır (P<.05).

Tablo 64: İnternet Kullanımında Öncelikli Dil Tercihi

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Türkçe	286	53,8
	Hollandaca	162	30,5
	İngilizce	22	4,1
	İnternet kullanmıyor	62	11,7
Toplam		532	100,0

Tablo 64'e baktığımızda, Hollanda'da yaşayan Türkler arasında internet kullanım oranının yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. İnternet kullanımında Türkçe daha ziyade kullanılsa da, Hollandacayı öncelikli olarak kullananların oranı da yüksektir.

Tablo 65: Doğum Yeri ve İnternet Kullanımında Öncelikli Dil Tercih İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
İnternet Kullanımında Dil Tercih	Türkçe	Sayı	225	61	286
		Satır	78,7%	21,3%	100,0%
		Sütun	73,8%	37,0%	60,9%
	Hollandaca	Sayı	72	90	162
		Satır	44,4%	55,6%	100,0%
		Sütun	23,6%	54,5%	34,5%
	İngilizce	Sayı	8	14	22
		Satır	36,4%	63,6%	100,0%
		Sütun	2,6%	8,5%	4,7%
Toplam	Sayı	305	165	470	
	Satır	64,9%	35,1%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.000 S.d= 2 X² = 61,426					

Tablo 65'e baktığımızda, Hollanda doğumlu Türklerin internet kullanımında öncelikli dil tercihinin Hollandaca, Türkiye doğumlu Türklerde ise öncelikli dil tercihinin daha ziyade Türkçe olduğu görülmektedir. Hollanda doğumlu Türkler arasında hem Türkçe hem de Hollandaca internet kullanımında birbirine yakın oranlarda kullanılmaktadır. Türkiye doğumluların % 73'8'i interneti Türkçe kullanırken, Hollanda doğumluların % 37'si Türkçe internete girmektedir. Hollanda doğumlularda internet kullanımı % 54,5, Türkiye doğumlularda % 23,6'dır. Dağılıma göre doğum yeri ve İnternet kullanımında öncelikli dil tercihi arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır (P<.05).

Tablo 66: Türk Gazetelerini Okuma Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Her gün	173	32,5
	Haftada dört beş gün	69	13,0
	Haftada bir iki gün	161	30,3
	Hiç okumuyor	129	24,2
Toplam		532	100,0

Tablo 66 incelendiğinde araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde hiç Türk gazetesi okumayanların ve çok az okuyanların oranının % 54,5; her gün ya da

haftada dört beş gün Türk gazetesi okuyanların oranının ise % 45,5 olduğu görülmektedir.

Tablo 67: Hollanda Gazetelerini Okuma Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Her gün	133	25,0
	Haftada dört beş gün	80	15,0
	Haftada bir iki gün	181	34,0
	Hiç okumuyor	138	25,9
Toplam		532	100,0

Tablo incelendiğinde araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde hiç Hollanda gazetesi okumayanların ve çok az okuyanların oranının % 60; her gün ya da haftada dört beş gün Hollanda gazetesi okuyanların oranının ise % 40 olduğu görülmektedir. Tablo 66 ve tablo 67’de görüldüğü gibi Türk ya da Hollanda gazetesi okuma ya da okumama oranı aşağı yukarı birbirine eşittir. Hollanda’da ücretsiz gazete dağıtımının yaygın olması ve Türklerin bu gazetelere ulaşabilme imkânı bulmaları Hollanda’da yaşayan Türkler arasında Hollanda gazetesi okuma oranının Türk gazetesi okuma oranına yakın olmasının sebeplerinin başında gelmektedir.

Tablo 68: Doğum Yeri ve Türk Gazetelerini Okuma Durumu İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Türk Gazetelerini Okuma Durumu	Her Gün	Sayı	145	28	173
		Satır	83,8%	16,2%	100,0%
		Sütun	40,5%	16,1%	32,5%
	Haftada Dört-Beş Gün	Sayı	43	26	69
		Satır	62,3%	37,7%	100,0%
		Sütun	12,0%	14,9%	13,0%
	Haftada Bir-İki Gün	Sayı	109	52	161
		Satır	67,7%	32,3%	100,0%
		Sütun	30,4%	29,9%	30,3%
	Hiç Okumuyor	Sayı	61	68	129
		Satır	47,3%	52,7%	100,0%
		Sütun	17,0%	39,1%	24,2%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.000 S.d= 3 X² = 45,704					

Tablo 68'e baktığımızda, doğum yeri Hollanda olan Türkler, doğum yeri Türkiye olan Türklere nazaran Türk gazeteleri daha az takip etmektedir. Doğum yeri Türkiye olan Türklerin % 40,5'i her gün Türk gazetelerini takip ederken doğum yeri Hollanda olan Türklerin % 16,1'i her gün Türk gazetelerini takip etmektedir. Tablo 68 incelendiğinde, dağılıma göre doğum yeri ve Türk gazetelerini okuma durumu arasında anlamlı bir fark vardır (P<.05).

Tablo 69: Doğum Yeri ve Hollanda Gazetelerini Okuma Durumu Karşılaştırması

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Hollanda Gazetelerini Okuma Durumu	Her Gün	Sayı	82	51	133
		Satır	61,7%	38,3%	100,0%
		Sütun	22,9%	29,3%	25,0%
	Haftada Dört-Beş Gün	Sayı	46	34	80
		Satır	57,5%	42,5%	100,0%
		Sütun	12,8%	19,5%	15,0%
	Haftada Bir-İki Gün	Sayı	129	52	181
		Satır	71,3%	28,7%	100,0%
		Sütun	36,0%	29,9%	34,0%
	Hiç Okumuyor	Sayı	101	37	138
		Satır	73,2%	26,8%	100,0%
		Sütun	28,2%	21,3%	25,9%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.031 S.d= 3 X² = 8,888					

Tablo 69'a baktığımızda doğum yeri Hollanda olan Türkler, doğum yeri Türkiye olan Türklere nazaran Hollanda gazetelerini daha çok takip etmektedir. Bunun bir sebebi, Hollanda doğumlu yeni nesil Türklerin Hollandaca'yı iyi bilmeleri ve sosyo-kültürel pratiklerinde çift yönlü hareket edebilme kabiliyetine sahip olmalarının ve tablo 90'nın da gösterdiği gibi geleceklerinin Hollanda'da olduğuna Türkiye'de doğan Türklere göre daha yüksek oranda inanmış olmalarının sonucudur. Tablo incelendiğinde, doğum yeri ve Hollanda gazetelerini okuma durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($P<.05$).

Tablo 70: Hollandaca Konuşma, Anlama Durumu ve Türk Gazetelerini Okuma Durumu Karşılaştırması

			Hollandaca Konuşma, Anlama Durumu					Toplam
			Çok iyi	İyi	Orta	Az	Hiç yok	
Türk Gazetelerini Okuma Durumu	Her Gün	Sayı	44	26	75	20	7	172
		Satır	25,6%	15,1%	43,6%	11,6%	4,1%	100,0%
		Sütun	22,3%	34,2%	40,5%	36,4%	36,8%	32,3%
	Haftada Dört-Beş Gün	Sayı	27	9	23	9	1	69
		Satır	39,1%	13,0%	33,3%	13,0%	1,4%	100,0%
		Sütun	13,7%	11,8%	12,4%	16,4%	5,3%	13,0%
	Haftada Bir-İki Gün	Sayı	53	25	64	13	6	161
		Satır	32,9%	15,5%	39,8%	8,1%	3,7%	100,0%
		Sütun	26,9%	32,9%	34,6%	23,6%	31,6%	30,3%
	Hiç Okumuyor	Sayı	73	16	23	13	5	130
		Satır	56,2%	12,3%	17,7%	10,0%	3,8%	100,0%
		Sütun	37,1%	21,1%	12,4%	23,6%	26,3%	24,4%
Toplam	Sayı	197	76	185	55	19	532	
	Satır	37,0%	14,3%	34,8%	10,3%	3,6%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tablo 70'e baktığımızda, iyi derecede Hollandaca bilenlerin % 40,6'sı Türk gazetelerini her gün okurken, orta ve alt düzeyde Hollandaca bilenlerin % 59,4'ü her gün Türk gazetesi okumaktadır. Hiç Türk gazetesi okumayanlar içinde iyi derecede Hollandaca bilenlerin oranı % 68,5, orta ve alt düzeyde Hollandaca bilenlerin oranı ise % 31,5'tir. Hollandaca seviyesi yüksek olanlarda Türk gazetesi okuma oranının, daha düşük seviyede Hollandaca bilenlere kıyasla düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 71: Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu ve Hollanda Gazetelerini Okuma Durumu Karşılaştırması

			Hollandaca Konuşma, Anlama Durumu					Toplam
			Çok iyi	İyi	Orta	Az	Hiç yok	
Hollanda Gazetelerini Okuma Durumu	Her Gün	Sayı	74	22	29	4	0	129
		Satır	57,4%	17,1%	22,5%	3,1%	,0%	100,0%
		Sütun	37,6%	28,9%	15,7%	7,3%	,0%	24,2%
	Haftada Dört-Beş Gün	Sayı	34	11	30	4	0	79
		Satır	43,0%	13,9%	38,0%	5,1%	,0%	100,0%
		Sütun	17,3%	14,5%	16,2%	7,3%	,0%	14,8%
	Haftada Bir-İki Gün	Sayı	56	29	77	15	0	177
		Satır	31,6%	16,4%	43,5%	8,5%	,0%	100,0%
		Sütun	28,4%	38,2%	41,6%	27,3%	,0%	33,3%
	Hiç Okumuyor	Sayı	33	14	49	32	19	147
		Satır	22,4%	9,5%	33,3%	21,8%	12,9%	100,0%
		Sütun	16,8%	18,4%	26,5%	58,2%	100,0%	27,6%
Toplam	Sayı	197	76	185	55	19	532	
	Satır	37,0%	14,3%	34,8%	10,3%	3,6%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tablo 71'e baktığımızda, iyi derecede Hollandaca bilenlerin % 74,5'i her gün Hollanda gazetesi okurken, hiç Hollanda gazetesi okumayanlar içinde orta ve alt düzeyde Hollandaca bilenlerin oranı % 67,9'dur. Tablo 70 ve Tablo 71'e baktığımızda, Hollandaca konuşma/anlama durumu iyi seviyede olan Türklerin, Türk gazetelerini Hollanda gazetelerini takip ettikleri kadar takip etmedikleri, Türk gazetelerine Hollandaca seviyesi düşük düzeyde olan Türklere göre daha az ilgi gösterdikleri ve fakat hem Hollanda gazetelerini hem de Türk gazetelerini okudukları ve bu konuda çift yönlü bir sosyo-kültürel pratiğe sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 72: Doğum Yeri ve Türkiye’de Futbol Takımı Taraftarlığı İlişkisi

		Doğum Yeri		Toplam	
		Türkiye	Hollanda		
Türkiye’de Futbol Takımı Taraftarlığı	Var	Sayı	290	153	443
		Satır	65,5%	34,5%	100,0%
		Satır	81,0%	87,9%	83,3%
	Yok	Sayı	68	21	89
		Satır	76,4%	23,6%	100,0%
		Satır	19,0%	12,1%	16,7%
Toplam		Sayı	358	174	532
		Satır	67,3%	32,7%	100,0%
		Satır	100,0%	100,0%	100,0%
P=.045 S.d= 1 X ² = 4,031					

Tablo 72’ye baktığımızda hem genel olarak Hollanda’da yaşayan Türklerin hem de Hollanda doğumlu genç nesil Türklerin, Türk futboluna ilgisinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Hollanda doğumlu yeni nesil Türklerde, Türkiye’de futbol takımı taraftarlığı daha yüksek bir orandadır. Hollanda’da yaşayan Türkler Türkiye’de yaşayan Türkler gibi daha ziyade büyük takımların taraftarı olmakla birlikte, geldikleri Anadolu şehirlerinin takımlarının taraftarlığını da devam ettirmektedirler. Bu anlamda, anavatanlarından uzakta yeni bir ülkede yaşayan Türklerin yaşadıkları ülkelerde kurdukları takımlara baktığımızda da, çift yönlü aidiyetin, kurdukları takımların adında da kendini gösterdiğini görmek mümkündür; Rotterdam Kocatespor, Türkiyemspor Amsterdam, Berlin Türkiyemspor örneklerinde olduğu gibi. Dağılıma göre doğum yeri ve Türkiye’de futbol takımı taraftarlığı arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır (P<.05).

Tablo 73: Hollanda’da Futbol Takımı Taraftarlığı

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Taraftar	269	50,6
	Taraftar değil	263	49,4
Toplam		532	100,0

Tablo 73’e baktığımızda Hollanda’da yaşayan Türklerin Hollanda futboluna ilgilerinin % 50’nin üzerinde olduğu görülmektedir. Hollanda, dünyanın önde gelen futbol ülkelerinden biridir. Hollanda’nın nüfusunun azlığına rağmen hem

Dünya Kupası'nda hem de Avrupa Futbol Şampiyonası'nda final oynamış bir ülke olması, futbolda alt yapı yatırımlarına büyük önem vermesinden ve Hollandalıların futbol ilgisinin yüksekliğindedir. Simon Kuper'in Hollanda futbol tarihi üzerinden futbol ve savaş ilişkisini anlattığı "Ajax, Hollandalılar ve Savaş" adlı eserinde söylediklerine göre Hollanda, kayıtlı futbolcu oranının en yüksek olduğu ülkedir; Hollanda'da her 16 kişiden biri, yani yaklaşık bir milyon kişi, bir futbol kulübüne üyedir (Kuper: 2004, 26). İtalya'da yapılan 1934 Dünya Kupası'nın yayın haklarını alan tek ülke Hollanda'dır ve Almanya'nın Hollanda'yı işgal ettiği yıl bile Hollanda'da futbola ilgi azalmamıştır: işgalin olduğu yıl yani 1940'ta 4 milyon maç bileti satılır (Kuper, 2004: 123).

Futbol günümüz dünyasında çift aidiyetli kimliklerin en fazla kendini gösterdiği alanlardan biridir. Göçmen nüfusun çok olduğu ülkelerin milli takımlarında birçok göçmen kökenli genç arzı endam etmektedir. Meselâ, Fransa Milli Takımı'nda Cezayir, Fas, Tunus gibi Mağrip ülkeleri kökenli birçok genç yer alabilmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan 5,2 milyon Türk vardır ve bu büyük nüfusun üyeleri de, yaşadıkları ülkelerin milli takımlarında daha çok yer almaya başlamışlardır. Türk Milli Takımı dışında, diğer ülkelerin milli takımlarında (genç milli takımlarda dâhil) oynayan Türk kökenli 66 futbolcu yer almaktadır. Son Avrupa Şampiyonası'nda İsviçre Milli Takımı'nda 3 Türk genci yer almış ve İsviçre'nin Türkiye'ye karşı oynadığı maçta hem gol pasını veren hem de gol atan bu Türk çocukları olmuştur. Türkiye Avrupa Şampiyonası'nın yarı finalinde Almanya ile karşılaşmış ve bu maç öncesi ve sonrası Türkler hem Alman hem de Türk bayraklarını birlikte sallayan Türkler, çok katmanlı bir aidiyet pratiği sergilemişlerdir.

Tablo 74: Hollanda'da Spor Karşılaşmalarını Seyretmeye Gitme

	Sayı	% (Yüzde)	
Seçenekler	Sık sık gidiyor	9	1,7
	Arasıra gidiyor	140	26,3
	Hiç gitmiyor	383	72,0
Toplam	532	100,0	

Tablo 74'e baktığımızda, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 28'inin Hollanda'da futbol müsabakalarını seyretmeye gittiği görülmektedir. Hollanda'da

bir futbol takımının taraftarı olanların oranının % 50,6 olduğunu düşündüğümüzde, bunun oldukça yüksek bir oran olduğu söylenebilir. Futbola ilginin yüksekliği ve futbol oynayan Türk gençlerinin yakınları da, Hollanda'da yaşayan Türkleri futbol sahalarına çeken bir başka sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşme yaptığımız kişiler içinde, sâdece oğlunun maçlarını seyretmeye gittiğini söyleyen Türk anne babaların çokluğu gözlemlenmiştir. Avrupa'da Türklerin yoğun olarak yaşadığı Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, İsviçre gibi ülkelerde, sağlam bir futbol altyapısının var olması sonucu, birçok Türk genci yetişme imkânı bulmakta ve hem Türkiye'de hem de yaşadıkları ülkelerin üst düzey futbol takımlarında yer bulabilmektedir.

Tablo 75: Doğum Yeri ve Hollanda'da Futbol Karşılaşmalarını Seyretmeye Gitme Durumu İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Futbol Karşılaşmalarını Seyretmeye Gitme	Her Zaman Gidiyor	Sayı	2	7	9
		Satır	22,2%	77,8%	100,0%
		Sütun	,6%	4,0%	1,7%
	Arasına Gidiyor	Sayı	92	48	140
		Satır	65,7%	34,3%	100,0%
		Sütun	25,7%	27,6%	26,3%
	Hiç Gitmiyor	Sayı	264	119	383
		Satır	68,9%	31,1%	100,0%
		Sütun	73,7%	68,4%	72,0%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.011 S.d= 2 X² = 8,931					

Tablo 75 incelendiğinde, doğum yeri ve Hollanda'da futbol karşılaşmalarını seyretmeye gitme durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($P<.05$). Hollanda doğumlu Türklerin Hollanda'da futbol maçlarını Türkiye'de doğan, bilahare Hollanda'ya göç edip yerleşen Türklere nazaran biraz daha yüksek bir oranda takip ettikleri görülmektedir.

Tablo 76: Evde Hollanda Yemeği Yapılma Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Her zaman yapıyor	16	3,0
	Arasına yapıyor	228	42,9
	Hiç yapılmıyor	288	54,1
Toplam		532	100,0

Araştırma kapsamında görüştüğümüz kişilerin kahir ekseriyeti, evlerinde Hollanda yemeği yapılp yapılmadığı sorusunu yönelttiğimizde, “Bunların yemeği yok ki, sâdece patatları var” şeklinde bir cevap vermişlerdir. Görüşülen kişiler içinde evlerinde Hollanda yemeği yaptığını söyleyenlerin oranı % 45,9’dur. Evinde Hollanda yemeği yaptığını söyleyenlerin birçoğunun yaptıkları yemeğin ‘patat’ olduğu anlaşılmaktadır. Şüphesiz Hollanda mutfağı sâdece ‘patat’ denilen bir tür patates kızartmasından ibaret değildir. Hollanda’nın et yemekleri bakımından zengin olmayan, balık ve süt ürünlerinin yer aldığı ve geçmişte sömürgesi olan toplumların mutfaklarının da etkilediğı fakat zenginlik itibariyle Türk mutfağı ile kıyaslanamayacak bir mutfağı vardır.

Bir görüşmeci, Rotterdam’da Gültepe Camii’nin çayhanesinde bize, çalıştığı yere acı biber götürdüğünü, yemek saatinde biberi iştahla yerken bir Hollandalının gelip ne yediğini sorduğunu, bu soru üzerine Hollandalının biberi bilmediğini anladığını, Hollandalının da biberden yemek istediğini, ona biberin acı olduğunu ve kendisini zor durumda bırakabileceğini söylediğini, bu uyarısına rağmen Hollandalının biberden yediğini, biberi yedikten sonra Hollandalı iş arkadaşının kendisi ile bir hafta konuşmadığını mütebessim bir çehre anlatmıştır. Biberi bile tanımayan bir milletin mutfağının çok da zengin olması beklenemez. Türk mutfağı ise dünyanın en zengin mutfaklarından biridir. Osmanlı döneminde 283 çeşit patlıcan yemeği yapılması, Kayseri’de 60 civarında farklı mantı yemeğinin yapıyor olması bu zenginliğe dair birkaç misaldir. Koç’un verdiği bilgilere göre, dünyanın en zengin mutfakları Anadolu, Ege Bölgesinin iki yakası, Ege Adaları ve Lübnan’ın da içinde bulunduğu kıyı şeridinin dâhil olduğu havzada bulunmaktadır. Bunun birinci nedeni, adı geçen bölgenin dünyanın en eski uygarlıklarının beşiğı olması ve bu bölgenin dünyanın en zengin sebze türlerine sahip olmasıdır. Ayrıca, dünyanın en lezzetli zeytinyağının bu bölgede hasat ediliyor olması, yemeklerin bir de zeytinyağılı türleri ile zenginleşmesini

sağlamıştır (Koç, 2007: 197). Avrupalı Türkler, bu zenginliği yaşadıkları Avrupa ülkelerine taşımışlardır. Türk restoranları daha ziyade dönerle birlikte anılsa da Türk mutfağının zenginliğini temsil eden restoranlar da hizmet vermektedir. Günümüzde Avrupa’da 50 bine yakın Türk restoran bulunmaktadır.

Tablo 77: Doğum Yeri ve Evde Hollanda Yemeği Yapılma Durumu İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Evde Hollanda Yemeği Yapılma Durumu	Her Zaman Yapılır	Sayı	8	8	16
		Satır	50,0%	50,0%	100,0%
		Sütun	2,2%	4,6%	3,0%
	Arasına Yapılır	Sayı	138	90	228
		Satır	60,5%	39,5%	100,0%
		Sütun	38,5%	51,7%	42,9%
	Hiç Yapılmaz	Sayı	212	76	288
		Satır	73,6%	26,4%	100,0%
		Sütun	59,2%	43,7%	54,1%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.002 S.d= 2 X² = 12,141					

Tablo 77 incelendiğinde, doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere nazaran evlerinde Hollanda yemeği yapma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Dağılıma göre doğum yeri ve evde Hollanda yemeği yapılma durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır (P<.05).

Tablo 78: Restoran Tercihi

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Türk restoranlarına	473	88,9
	Hollandalıların restoranlarına	86	16,2
	Çin restoranlarına	62	11,7
	İtalyan restoranlarına	50	9,5
	Yunanlıların restoranlarına	2	,4
	Faslıların restoranlarına	12	2,2
	Endonez restoranlarına	4	,8
	Gitmiyor	28	5,3
Çok cevaplı soru		Cevap Sayısı: 717	

Tablo 78'e baktığımızda, Hollanda'da yaşayan Türklerin büyük ölçüde Türk restoranlarını tercih ettiği görülmektedir. Şüphesiz bu yönelimde hem dini hassasiyetlerin hem de Türk mutfağının zenginliğinin payı yüksektir. Hollandalıların işlettiği 'fast food' restoranları çoğunlukla genç nesil Hollanda'da yaşayan Türklerin gittiği yerlerdir. Rotterdam ve Amsterdam'da şubesi bulunan Meram Lokantası'nın sahibi Erdoğan Yüce, yaptığımız mülakatta bize, müşterilerinin yarıdan fazlasının Türk olduğunu, her milletten insanın lokantasına gelip yemek yediğini, lokantasında yemek yemeye gelenlerin yaklaşık % 30'unun Hollandalılar olduğunu söylemiştir. Yüce, Amsterdam'daki şubelerinde yabancı müşteri oranının daha yüksek olduğunu da eklemiştir. Hollanda'da Türk mutfağı, hem Türkler hem de Hollandalılar ve diğer göçmen kökenliler tarafından iltifat görmektedir. Türkler ise büyük oranda Türk restoranlarına gitmekle birlikte, farklı milletlere ait restoranlara da zaman zaman gitmektedirler.

Tablo 79: Evin Olduğu Bölgede Türklerin Yaşama Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Türkler yoğun olarak yaşıyor	403	75,8
	Hollandalılar yoğun olarak yaşıyor	117	22,0
	Diğer göçmenler yoğun olarak yaşıyor	12	2,3
Toplam		532	100,0

Tablo 79'a baktığımızda araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 75,8'i evlerinin Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde olduğunu söylemişlerdir. Hollanda'da yaşayan Türkler Rotterdam, Amsterdam, Utrecht ve Den Haag

şehirlerinde toplanmışlardır. Bu şehirlerin, Türklerin iş bulabilecekleri sanayi şehirleri olması, çoğunluk itibarıyla bu şehirlerde yerleşmelerine sebep olmuştur. Sadece Türkler değil, Hollanda'da yaşayan diğer göçmenler de ağırlıklı olarak bu şehirlerde yaşamaktadırlar. Canatan'ın aktardıklarına göre Rotterdam'da altı bölgede (Stadscentrum, Delfshaven, Noord, Feijenoord, Charlois ve Kralingen-Crooswijk) yabancıların oranı şehir ortalamasının (yüzde 46) üzerindedir. Son bölge hariç diğerlerinde uzun zamandan beri Hollandalı yerliler sayısal olarak azınlık konumuna düşmüşlerdir. Bu altı bölge içinde Delfshaven Bölgesi'nde, % 71'lik bir oranla yabancıların yoğunlaşması en üst düzeye çıkmıştır (2004: 130). Avrupa'da en çok Türkün yaşadığı Almanya'da Türk ailelerin % 50'si Alman topraklarının sadece % 4'ü üzerinde yoğunlaşmış durumdadır. Türklerin Almanya'da yoğunlaştıkları şehirler; Köln Duesseldorf Frankfurt, Münih, Stuttgart gibi sanayi bölgeleridir (Kastoryano, 2000: 105). Avrupa'da metrekareye en fazla Türkün düştüğü yer Duisburg'un Marxloh semtidir (<http://euro.zaman.com.tr/euro/detaylar.do?load=detay&link=47608>).

Türkler, Avrupa'nın birçok ülkesinde belli bölgelerde yoğunlaşmış durumdadırlar. İngiltere'de yaşayan Türklerin büyük çoğunluğu Londra'nın Haringey, Hackney, Enfield ve Islington mahallelerinde toplanmıştır (Yalçın, 2000: 161). Fransa'da Türkler ağırlıklı olarak ülkenin Almanya'ya yakın şehirlerinde; Ile-de-France, Rhône-Alpes, Alsace, Lorraine ve Centre bölgelerinde yaşamaktadırlar (İrtiş, 2008: 239). Alsace bölgesi içinde Bishwillier'de Türklerin nüfusu % 90'lara ulaşmış durumda (Avar, 2007: 168). Paris'in Strasbourg St. Denis'si halk tarafından Türk semti olarak adlandırılmaktadır (Abadan-Unat, 2006, 233). İsveç'te Stockholm'ün Rinkeby yerleşim birimi Türklerin yoğun olarak yaşadığı bir yer olması dolayısıyla İsveçliler tarafından Turkeby (Türk köyü) olarak adlandırılıyor (Köksal, 1986: 99). Norveç'te başkent Oslo'nun Grönland Mahallesi, Oslo'da Türk mahallesi olarak anılıyor (Avar, 2007: 72). Belçika'da Türkler en çok Flaman bölgesinde, daha sonra başkent Brüksel'de yerleşmiş durumdadırlar. Başkent Brüksel'e bağlı S. Josse ve Shaerbeek, Türklerin Belçika'da yoğun olarak yaşadığı yerleşim birimleridir (Abadan-Unat, 2006, 233; Kaya ve Kentel: 2008: 66). Almanya'nın Berlin şehrinde 150 bin Türk yaşıyor ve Berlin'de Türklerin yoğun olarak yaşadığı yer olan Kreuzberg, Türkler arasında Küçük İstanbul (Klein İstanbul) olarak anılıyor (Kaya, 2000; Kastoryano, 2000: 105). Kreuzberg'in

dışında Berlin'in Wedding ve Tiergarten'i de Türk mahallesi olarak bilinmektedir (Abadan-Unat, 2006, 233).

Hollanda'da ve Türklerin yaşadığı diğer Avrupa ülkelerinde Türklerin belli bölgelerde toplaşmasının muhtelif sebepleri vardır. Bu sebeplerin başında, Avrupa'ya göç edilen ilk yıllarda, Türklerin neredeyse tamamının işçi sınıfı mensubu olması ve yerleşmek için Avrupalı yerli halkın terk ettiği ve ucuz konutların olduğu mahalleri tercih etmekten başka bir şanslarının da pek olmamasıdır. Güvenlik kaygısı ile akrabalık ve hemşerilik bağlarının da devreye girmesi ile birlikte Türkler belli mahallelerde toplanmışlar ve bu bölgelerde kendilerine özgü bir sosyo-kültürel alan meydana getirmişlerdir. Zaman içinde camilerin ve etnik işletmelerin de açılmasıyla alışveriş, ibadet ve boş zaman geçirme gibi ihtiyaçlarını karşılama kolaylığına da erişmişlerdir. Günümüzde bu durum elan devam etmekteyse de, Tablo 91 incelendiğinde azımsanmayacak bir Türk nüfusun da, Hollandalıların yoğun yaşadığı mahallelerde yerleştikleri görülmektedir.

Canatan'ın ifade ettiği gibi, belli bölgelerde yoğunlaşmanın bazı olumsuz sonuçları olsa da, aidiyet ilişkileri arasında dengesizlik meydana geldiğinde bir aidiyet parçalanmasının meydana gelmesi de kaçınılmazdır (2004: 131). Türklerin hemen hiç yaşamadığı bir mahalleye yerleşen bir görüşmeci şunları söylüyor:

“Buradan ev aldım, çünkü çocuklarım Hollandalı çocuklarla beraber büyürse daha iyi okuyacaklarını düşünüyordum. Ama böyle olmadığı gibi, çocuklarım sürekli Hollandalılarla beraber vakit geçirdikleri için Türkçeleri çok kötü ve Türklüklerini de neredeyse unuttular.” (Memur, Erkek)

Kaya'ya göre belli bölgelerde yoğunlaşma etnik azınlıklar için diyasporik bir vatan olma özelliği göstermektedir ve bu tür diyasporik mekânlar etnik azınlıklara bir güvenlik ve aidiyet hissi kazandırmaktadır (Kaya,2000: 31). Kreuzberg'de Türkler tarafından yaratılan ve sosyal ve kültürel açıdan bir diyasporik mekân olma özelliğini gösteren 'Küçük İstanbul', Türkiye ile yaşanan diyaspore arasında bir tür sembolik köprü oluşturarak, burada yaşayan Türklerin Türkiye'ye yönelik hayali bir aidiyet bilinci geliştirmelerini sağlamaktadır (Kaya, 2000: 11).

3. 5. Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Konulara Dair Tutumlar

Tablo 80: Türkiye'nin En Önemli Sorunları

	Sayı	% (Yüzde)	
Seçenekler	Terör	373	71,1
	Yolsuzluk, rüşvet	151	28,4
	Yoksulluk	91	17,1
	İnsan hakları, demokrasi	99	18,6
	Eğitim sorunu	104	19,5
	Sağlık ve sosyal güvenlik	127	23,8
	Etnik ayrımcılık	20	3,8
	İşsizlik	223	41,8
	Sosyal adaletsizlik	71	13,3
	Çok Cevaplı Soru	Cevap sayısı: 1259	

Tablo 80'e baktığımızda, Hollanda'da yaşayan Türklerin % 71,1'inin terörü Türkiye'nin en önemli sorunu olarak gördüğü görülmektedir. Anketleri uyguladığımız 28 Kasım 2007 - 11 Ocak 2008 tarihleri arasında Türkiye'nin Kuzey Irak'a sınır ötesi operasyon yapması ve 2007 yılı Kasım ayında terör saldırıları sonucu şehit olan Türk askeri sayısındaki büyük artış, Hollanda'da yaşayan Türklerin, Türkiye'nin en önemli sorunu olarak % 71,1 oranında terörü görmesinde etkili olmuştur. Araştırma kapsamında görüşülen kişiler Türkiye'nin sorunlarını; işsizlik (% 41,8), yolsuzluk, rüşvet (% 28,4), sağlık ve sosyal güvenlik (% 23,8), eğitim (% 19,5), insan hakları, demokrasi (% 18,6), yoksulluk (% 17,1), sosyal adaletsizlik (%13,3), etnik ayrımcılık (% 3,8) olarak görmektedir. Avrupa'ya Türk işgücü göçü, göç eden Türkler için, temelde, işsizlikten kurtulmak amacına matuftur. Türkiye'de kazandıklarından daha yüksek bir kazanç elde edebilecekleri düşüncesiyle, Türkiye'de bir iş sahibi olanlardan da, Avrupa ülkelerine işgücü olarak göç edenler olmuştur. Türkiye'de işsizlik, Avrupa Türklerinin kolektif hafızalarında ziyadesiyle yer etmiş bir sorundur ve bugün Türkiye'nin şartları 1960'lara göre çok daha ileri bir düzeye de gelse, Türkiye'de işsizliğin el'ân Hollanda'da yaşayan Türkler açısından önemli bir sorun olarak görülmeye devam etmesi tabiidir.

Hollanda’da yaşayan Türklerin Türkiye ile ilgili bazı düşüncelerinde Hollanda-Türkiye karşılaştırması yaparak konulara yaklaştıkları gözlemlenmiştir. Hollanda’nın merkeze alındığı ve Türkiye’nin de bu merkezden hareketle bir değerlendirmeye tâbi tutulduğu konuların başında “insan hakları, demokrasi” konusu gelmektedir. Türkiye’de bu konularda sorun olduğunu düşünenlerin oranı % 18,6’dır. The Economist’e göre, Hollanda, dünyadaki 165 ülke arasındaki demokrasi uygulaması sıralamasında İsveç ve İzlanda’dan sonra üçüncü sırada yer almaktaymış (Bkz. ÇSGB, 2007: 94). Hâl böyleyken, Hollanda’da, yeni uyum yasası gibi evlilik yolu ile gelecek yeni göçmenleri engellemeye mâtuf yasaların mağduru olan bazı Türkler, Hollanda’nın demokrasi konusunda söylemleri ve eylemleri arasında uçurumlar olduğunu ve demokrasinin göçmenler söz konusu olduğunda pek de işlemediğini müstehzi bir şekilde “Türkiye’de neden bu kadar çok demokrasi var?” sorusu ile ifade etmişlerdir.

Tablo 81: Yüz Yüze Geline Sorunlar

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Ayrımcılığa, ırkçılığa maruz kalıyor	272	51,2
	İşsizlik sorunu var	115	21,7
	Yabancı dil sorunu yaşıyor	137	25,7
	Ahlâk değerleri ters geliyor	194	36,4
	Yabancılık çekiyor	103	19,3
	Diğer	127	23,9
	Sorunu yok	49	9,2
	Cevapsız	1	,2
Çok Cevaplı Tablo		Cevap Sayısı: 998	

Tablo 81 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin %51,2’sinin ayrımcılığa, ırkçılığa mâruz kaldığı görülmektedir. Ahlâk değerleri ters geliyor diyenlerin oranı % 36,4, yeterince ya da hiç Hollandaca bilmediği için sorun yaşayanların oranı % 25,7, işsizlik konusunda mütemediyen ya da zaman sorun yaşayanların oranı % 21,7, yabancılık çekenlerin oranı % 19,3’tür. Bazı görüşmecilerin tabloya ışık tutacak düşünceleri şu şekildedir:

“Ben bura doğumluyum ama sevmiyorum burayı. Burada beraber büyüdüğüm arkadaşlarım olmasa, burada yaşanmaz. Hollandalıların hangi şirketine gitsem bize olumlu bakmıyorlar, ikinci görüşmeye çağırıyorlar. Çünkü biz Türküz. Bizi burada istemiyorlar, acilen Türkiye’ye dönmemiz için ellerinden geleni yapıyorlar.”
(Erkek, İşsiz)

“Erkek erkeğe evliliğe müsaade eden bir devletten Ahmede Mehmede ne bekliyorsunuz” (Erkek, Üniversite Öğrencisi).

“Bunların politikası Avrupa’yı yabancılar için daha az çekici yapmaktır.” (Erkek, İşçi)

“Bütçede sorun olduğu zaman halkın cebinden para çekmeyi çok iyi biliyorlar. Burada para biriktirmek imkânsız. 50 km ile gidilen yolda 51 km ile gittik diye dünya kadar ceza yedim.” (Erkek, Memur)

“Yaşanmaz bu ülkede, zamanı gelince arkaya bakmadan gitmeliyiz” (İşsiz erkek)

“Sosyal hayatta; sokakta, iş pazarında, iş müracaatında; eğitimin her bölümünde; çalışmayanlar arasında sosyal ödeneklerde; çalışan ve çalışmayıp işsizlik ödeneği alan kişiler arasında (bunlar neredeyse eşit şekilde para almaktalar); siyasette; bilhassa parti içinde ve ayrıca belediye meclisinde, parlamentoda ayrımcılık yapılmaktadır.” (Yönetici, Erkek.)

“Bu ülke bizi çürüttü, bizleri de çürüttüren bizi yöneten saygıdeğer siyasetçilerimiz.” (Emekli, Erkek)

“Hollanda farklı dilleri, kültürleri tehlike olarak görüyor ama bizim ülkemizde bu bir zenginliktir” (İşçi, Erkek)

“Türk olduğumuz için bize çifte standart uyguluyorlar. Hollandalı işverenler Türk gençleri ve işsizler için yatırım ve destek yapmadığı gibi haksızlık ve ayrımcılık yapıyor.” (Kadın, İşveren)

“Hollanda aile içi sorunlara karışan bir ülkedir. Buna güvenen çocuklar, aile disiplininden uzaklaşıyorlar. Bu da çocuk ve anne baba arasında ciddi kopukluklar yaratmaktadır.” (Memur, Kadın)

“Hollanda modern komünizmin en güzel örneğidir. Her şey programlı ve robotlaşmış.” (İşçi, Erkek)

“Türlere karşı politikalarında tereyağından kıl çeker gibi hareket ediyorlar. Türkleri dışlamak için sürekli yeni numaralar buluyorlar.” (İşçi, Erkek)

“Gelecekte bu ülkeden hangi şartlarda sürüleceğiz onu merak ediyorum.” (İşçi, Erkek)

“29 senedir Hollanda’dayım. Yaşım 30, çifte pasaportum var. 2 sene önce Türkiye’den evlendim. Eşimi getiremiyorum, bana ayrımcılık yapıldığını düşünüyorum. İşim gücüm var, polisle kötü bir diyalogumuz olmadı şükür. Bulgaristan ve Romanya Avrupa Birliği’ne girdi ve bu ülkelerden insanlar sorgusuz sualsiz geldiler. Onlara sorun çıkarmıyorlar dil konusunda. Ama benim hanımın buraya gelmesi için önce dil öğrensin diyorlar. Böyle ayrımcılık ben ne gördüm ne duydum.” (Erkek, Memur).

“10 yıl önce Hollanda’yı dünyanın en sosyal ülkesi olarak kabul ediyordum; ama şimdi bu fikrimden vazgeçtim” (Erkek, Öğrenci)

“Hitler’in Yahudilere yaptıklarını bunlar yakında bize yapacak diye korkuyorum” (Kadın, Memur)

“Yabancı deyince sâdece Türkler ve Faslılar söz konusu oluyor. Sırlar ya da Çinliler yabancı olarak görülüyorlar. Bunun sebebini de Müslüman kimliğinden korkmaları olarak görüyorum. Hollandalılar bize karşı çok önyargılılar. Ne kadar

kendinizi ifade etmeniz de kafalarındaki klişe Müslüman korkusu değişmiyor. Sadece size karşı sen istisnasın gibi laflar ediyorlar.” (Ev Hanımı, Kadın)

İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) bir rapor hazırlayarak, Hollanda hükümetinin, Batılı ülke vatandaşı göçmenleri dışarıda bırakarak, Fas ve Türkiye gibi, "düşük gelişme düzeyine" sahip olarak gördüğü ülkelere gelen göçmenleri Hollanda dili ve kültürü üzerine uyum testlerine tâbi tutmasının ayrımcı bir uygulama olduğunu belirtmiş ve uygulamanın kaldırılmasını istemiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü Hollanda araştırmacılarından Haleh Chakrokh entegrasyon testlerine dair üç temel kaygıları olduğunu belirtmektedir. Bu kaygıların başında Batı ülkelerinden gelen göçmenlerin bu testlerden muaf olmaları ve bu nedenle ayrımcılık yapılması gelmektedir. Ayrıca bu sınavların, göçmenlere karşı aile birleşmesi ve başka konularda alınan diğer önlemlerle birlikte düşünüldüğünde bunun, bazı Batılı olmayan Faslı ve Türk göçmen topluluklarına karşı dolaylı bir yolla ayrımcılığa yol açacağı düşünülmektedir. Chakrokh'a göre Hollanda hükümeti entegrasyon konusunda ki bu adımlarını entegrasyon testlerinin sadece belirli ülkelere gelen topluluklara uygulanmasından dolayı meşrulaştıramamaktadır (www.bbc.co.uk, 17.05.2008).

Almanya Başbakanı Angela Merkel göçmenlerin sadece isimlerinden dolayı istihdam piyasasında ayrımcılığa uğradığına gözleriyle şahit olduğunu söylüyor. Merkel, Federal Başbakanlık'ta sivil toplum kuruluşları temsilcileri, milletvekilleri, diplomatlar ile ekonomi ve medya dünyasından isimlerin katılımı ile gerçekleştirilen "Değişim sürecinde uyum görevinin 30'uncu yılı" isimli bir toplantıda göçmenlerin yaşadığı ayrımcılığı kendi yaşadığı bir örnekle anlatıyor. Berlin'deki bir bankaya meslek eğitimi için başvuran 25 gencin sadece soyadlarından dolayı mağdur edildiklerine şahit olduğunu söyleyen Merkel'in ifadelerine göre bu gençlerin bankaya gönderdikleri yazılı başvurular yalnızca soyadlarından dolayı işleme alınmıyor. Merkel bu durumun değişmesini gerektiğini de sözlerine ekliyor (www.eurozaman.com, 18.12.2008). Ayrımcılık göçmenler açısından sadece işgücü piyasasına katılım sırasında yüzleşilen bir sorun değil aynı zamanda Avrupa'da yaşayan ve sosyal statüsü ne olursa olsun çalışan birçok göçmenin de mütemediyen karşılaştığı bir sorundur. Göttingen Üniversitesi profesörlerinden Suriye doğumlu Bassam Tibi şunları söylüyor: "Göttingen Üniversitesinde en iyi profesörler arasında gösterilmeme karşın, burada sanki şamar oğlanıymışım gibi muamele görüyorum" (Sevimli, 2000: 111).

Tablo 82: “Hollanda Farklı Kültürlere Mensup İnsanlara Ayrımcılık Uygulayan Bir Ülkedir”

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Kesinlikle Katılıyor	159	29,9
	Katılıyor	208	39,1
	Fikrim Yok	69	13,0
	Kesinlikle Katılmıyor	20	3,8
	Katılmıyor	76	14,3
Toplam		532	100,0

Tablo 82'ye baktığımızda, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 69'unun, Hollanda'da farklı kültürlere mensup insanlara ayrımcılık uygulandığını düşündüğü görülmektedir. Bu yüksek oranın arka planında şüphesiz Tablo 81'de görülen durum bulunmaktadır. Hollanda'da yaşayan Türklerin kahir ekseriyeti ayrımcılıkla yüzleşmektedirler.

Hollanda Kraliyet Anayasası'nın 1.maddesi şöyledir: “Hollanda'da bulunan herkes, eşit durumlarda eşit muamele görürler. Din, hayat görüşü, siyasal eğilim, ırk, cinsiyet veya her ne sebeple olursa olsun, ayrımcılığa izin verilmez.”(www.minbuza.nl, 18.06.2008). Hollanda ayrımcılıkla mücadeleyi anayasasının en tepesine koymuş bir ülkedir; ve fakat sosyal hayatta bir karşılığı olmadığı zaman söz konusu anayasa maddesi sâdece bir devlet retoriğinden ibaret kalmaktadır.

Tablo 83: Doğum Yeri ve “Hollanda Farklı Kültürlere Mensup İnsanlara Ayrımcılık Uygulayan Bir Ülkedir” İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
“Hollanda Farklı Kültürlere Mensup İnsanlara Ayrımcılık Uygulayan Bir Ülkedir”	Kesinlikle Katılıyor	Sayı	113	46	159
		Satır	71,1%	28,9%	100,0%
		Sütun	31,6%	26,4%	29,9%
	Katılıyor	Sayı	142	66	208
		Satır	68,3%	31,7%	100,0%
		Sütun	39,7%	37,9%	39,1%
	Fikrim Yok	Sayı	42	27	69
		Satır	60,9%	39,1%	100,0%
		Sütun	11,7%	15,5%	13,0%
	Kesinlikle Katılmıyor	Sayı	14	6	20
		Satır	70,0%	30,0%	100,0%
		Sütun	3,9%	3,4%	3,8%
	Katılmıyor	Sayı	47	29	76
		Satır	61,8%	38,2%	100,0%
		Sütun	13,1%	16,7%	14,3%
	Toplam	Sayı	358	174	532
		Satır	67,3%	32,7%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
P=.477 S.d=4 X² = 3,506					

Tablo 83'e baktığımızda, doğum yeri Hollanda olan yeni nesil Türklerle, doğum yeri Türkiye olan Türkler büyük oranda Hollanda'da farklı kültürlere mensup insanlara ayrımcılık uygulandığı görüşündedir. Hollanda'da doğup büyüyen, eğitim gören, iyi derecede Hollandaca bilen Türklerin de bilhassa işgücü piyasasına katılımda yaşanan ayrımcılık olaylarının bizzat muhatabı olmaları, Türk olmaları dolayısıyla dışlanmaları, Hollanda'da nesiller değişse de, ayrımcılığın yapısal bir hâl aldığına göstergesi durumundadır. Şüphesiz ikinci ve üçüncü kuşak Türklerin ilk nesil Türklerin yaşadıkları sıkıntıların birçoğundan beri olduğu açıktır. En başta Hollandaca bilmenin ve Hollanda'da yaşamak için ilk nesil Türklerin sahip olmadığı birçok vasfa sahip olmanın getirdiği bir özgüvene ve özsaygıya sahiptirler. Fakat hepsi için geçerli olmasa da, bu vasıflı olma durumu, ayrımcılıkla karşılaşmalarını engellememektedir. Ayrımcılık, yaşanan ülke ile kurulan aidiyet ilişkilerinde tek başına bir belirleyiciliğe sahip olmada da, mütemadiyen dışlanmaya muhatap olan insanların yaşadıkları ülkeye güçlü

aidiyet bağlarıyla bağlanmaları da eşyanın tabiatına aykırıdır. Doğum yeri ve Hollanda'da farklı kültürlere mensup insanlara ayrımcılık uygulandığı önermesi arasında anlamlı bir fark yoktur ($P>.05$).

Tablo 84: “İçinde Yaşanılan Topluma Entegre Olmak İçin İnsanların Değerlerinden Vazgeçmesi Gerekmez”

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Kesinlikle Katılıyor	263	49,4
	Katılıyor	172	32,3
	Fikri Yok	52	9,8
	Kesinlikle Katılmıyor	18	3,4
	Katılmıyor	27	5,1
Toplam		532	100,0

Tablo 84 incelendiğinde araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 81,7'si içinde yaşanılan toplumla bütünleşmek için insanların değerlerinden vazgeçmesi gerekmediği düşüncesindedir. İçinde yaşanılan topluma entegre olmak için insanın kendi kültüründen vazgeçmesi gerekmez önermesine katılmadığını söyleyen bir görüşmeci şunları ekliyor:

“Katılmıyorum, çünkü Hollandalıların bizden beklediği bu; yani, ancak kendi değerlerimizi terk ettiğimiz zaman onların gözünde entegre olmuş sayılacağız. Bu yüzden katılmıyorum.” (Bankacı, Erkek)

Hollanda'da yaşayan Türklerin büyük oranda kültürlerini muhafaza ederek, içinde yaşadıkları toplumla bütünleşme eğiliminde oldukları görülmektedir. Fakat bunun bir temenniden öteye geçmesi için kültürün nesilden nesile aktarımın en başta yasal tedbirlerle desteklenmesi, öte yandan Türk sivil toplum kuruluşlarının da bu konularda planlı bir çalışma içinde olmaları gerekmektedir.

Tablo 85: Hollanda’da Güvenilen Kurum/Kuruluş

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Türkiye Cumhuriyeti Elçiliği/Konsoloslukları	121	22,8
	Dinî dernekler/Camiler	204	38,3
	Sivil toplum örgütleri	65	12,3
	Yargı/Mahkemeler	88	16,6
	Sağlık ve sosyal güvenlik kuruluşları	170	31,9
	Polis	86	16,2
	Ordu	15	2,9
	Diğer	1	,2
	Hiçbirine güvenmiyor	76	14,3
Çok cevaplı soru		Cevap Sayısı: 750	

Tablo 85’e baktığımızda araştırma kapsamında görüşülen kişilerin en çok dinî derneklere/camilere güvendiği görülmektedir. Bunun temel sebebi, Türklerin göçün ilk yıllarından itibaren diline kültürüne insanına yabancı oldukları bir ülkede inşa ettikleri camilerin çatısı birbirlerine tutunmalarıdır. Camiler ve camilere bağlı dernekler Türkler arasında başta diyalog ve işbirliğinin sürekliliğinde ve Türklerin birçok sorunlarının çözümünde önemli bir işleve sahiptir.

Sağlık ve sosyal güvenlik kuruluşları da Türklerin Hollanda’da yaşadıkları işsizlik, ayrımcılık gibi birçok soruna rağmen Hollanda’da yaşamaya devam etmelerinde ve kesin olarak Türkiye’ye dönmemelerinde önemli bir role sahiptir. Hollanda’nın gelişmiş bir sağlık ve sosyal güvenlik sistemine sahip olması, Türklerin Hollanda’da en çok güvendikleri kuruluşlarından başında sağlık ve sosyal güvenlik kurumlarını görmelerine sebep olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Elçiliği ise Türkler açısından önemli olmakla birlikte çokça şikâyet edilen bir kuruluştur. Şikâyetlerin birinci konusu, Türk elçiliğine ya da konsolosluklarına giden Türklerin çok kaba davranışlara muhatap olmaları ve Hollanda’da yaşayan Türklerin sorunlarını çözme konusunda yetersiz kalmalarıdır. Görüşmecilerin ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır:

“Elçilikte çok kaba davranışlara maruz kalıyoruz. Elçiliğe kapıdan içeri girmek bile çok zor, insanları kovdukları bile oluyor.” (Erkek, Esnaf).

“Konsolosluklar doğru dürüst iş yapmıyorlar. Allah’tan başka sahip çıkanımız yok. Türküz ama güvenebileceğimiz bir Türk konsolosluğu yok.” (İşsiz, Erkek).

“Buralara gönderilen elçiler, memurlar sâdece önemli gecelere katılmak değilde, biraz da bizlerin işleriyle ve bizimle ilgilenseler çok memnun oluruz.” (İşsiz, Erkek).

“Türk konsolosluklarının daha insancıl ve medeni olmasını isterdim. Üvey evlat muamelesi görmekten bıktık. Çatık kaşlı hükümet memurları yerine daha sempatik ve daha müşfik davranılmasını umutla bekliyorum. Elbet bir gün biz de öylesi uygulamalara kavuşuruz.”(İşsiz, Erkek).

Yurt dışında muhtelif görevlerde bulunmuş bir Dış İşleri bürokratının yazdıkları da yukarıda yer alan şikâyetlerle örtüşmektedir:

Temas kurduğumuz insanlarımıza iyi muamele göstermeye özen gösteriyorduk. Başkonsolosluktaki işlemlerde sıkıntısı ve sorunu olanların ağlama duvarı haline gelmiştik. Herhangi bir nedenle işlemini yaptırılmamış ve çoğu zaman da anlamsız biçimde memurların sert muamelesi ile karşılaşmış insanlarımız bir alt kattaki Ataşeliğimize geliyor, kendilerine genellikle bir bardak çay ikram edilip derdi de dinlendikten sonra rahatlamış olarak uğurlanıyordu.(...) Yurt dışında devletin kapısına gelen Türk vatandaşı burada kendisine hoşlanmadığı bir davranış gösterildiğinde yurttan yaşayan ve artık resmi kurumlarda horlanmaya alışmış olan vatandaşlarımızdan daha alıngan davranıyor. Bunu da anlayışla karşılamak gerek diye düşünüyorum. Ne yazık ki, doğrudan vatandaşla teması olan memurlarımıza hizmet içi eğitimle davranış biçimlerinin nasıl olması gerektiği öğretilmiyor. Bizim yabancı ülkeye düşmüş ve garipleşmiş, yüreği Türkiye sevgisi ile çarpan vatandaşlarımıza kötü muamele edilmesini hiçbir zaman kabullenemedim ve tepkisiz de bırakmadım (Ünver, C., 2008: 29).

Tablo 86: Türkiye’deki Türklere Hollanda’ya Göç Etme Tavsiyesinde Bulunma Durumu

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Tavsiye etmiyor	430	80,8
	Tavsiye ediyor	44	8,3
	Fikri yok	58	10,9
Toplam		532	100,0

Tablo 86 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin Türkiye’deki Türklere Hollanda’ya göç etmelerini tavsiye etmedikleri görülmektedir. Türklerin Avrupa ülkelerine yoğun bir şekilde göç ettikleri ve birçok Türk vatandaşının da göç etme isteğinde olup bunu başaramadığı 1960 ve 70’li yıllarda, daha önceden göç edenlerin telkinleri Türklerin Avrupa ülkelerine göç arzusunda çok etkili olmuştur. Günümüzde bu durumun değiştiği görülmektedir. Bu değişimin temel sebebi, Avrupa’nın gelişmiş kapitalist ülkelerinin artık eskiden olduğu gibi

göçmenlere yaşadıkları ülkelerden daha yüksek bir refah seviyesi vaat etmiyor olmasıdır. Günümüzde Hollanda'nın da içinde bulunduğu refah seviyesi yüksek Avrupa ülkelerinde işsizliğin bilhassa göçmenler arasında ciddi bir sorun haline gelmeye başlamasıyla eskiden olduğu gibi göç edenlerin yakınlarına göç için tavsiye ve telkinleri de ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu durumu bir görüşmeci şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

“Türkiye’de yaşayan gençlerin Avrupa’ya gelme hevesinde olduklarını biliyorum. Bu hevesin tezahürü olarak buraya gelebilen birçok gençten sâdece bir kısmı maddi anlamda başarı sağlayabiliyor ama genel olarak kaybediyorlar.” (İşveren, Erkek)

Tablo 87: Ekonomik Geleceği Daha İyi Görülen Ülke

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Türkiye	266	50,0
	Hollanda	132	24,8
	Her ikisinin geleceğini de iyi görmüyor	92	17,3
	Her ikisinin geleceğini de iyi görüyor	40	7,5
	Cevapsız	2	,4
Toplam		532	100,0

Tablo 87 incelendiğinde Hollanda’da yaşayan Türkler içinde Hollanda’dan ziyade Türkiye’nin ekonomik geleceğini iyi görenlerin oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun sosyo-ekonomik arka planında, Türkiye ekonomisinin son yıllarda gösterdiği iyileşme vardır.¹⁰ Türkiye 2001 ve 2007 yılları arasında ortalama yüzde 7 büyüme oranı yakalamıştır. Sanayi ve hizmetlerde istihdam artmış, enflasyon düşmüştür. Bu durum Türkiye’nin cazibesini artırmıştır. Türklerin yoğun olarak yaşadığı Hollanda’nın da içinde bulunduğu gelişmiş Avrupa ülkeleri eski parlak günlerinden uzaktırlar. Hollanda bu ülkeler içinde durumu en iyi olanlar arasındadır. Hollanda Avrupa’nın ekonomik güç itibarıyla dördüncü büyük ülkesidir. Enflasyon oranı 2006’da % 1,5 olmuş, istihdam, özellikle hizmetler sektöründe ve sağlık sektöründe yıllardır ilk defa artmıştır. 2006 yılında Hollanda ekonomisinde % 3’e yakın büyüme gerçekleşmiştir (ÇSGB, 2007: 94). Hollanda ekonomik olarak birçok Avrupa ülkesinden daha iyi durumda olsa da, savaş sonrası dönemde olduğu gibi göçmenlere yüksek refah vaat eden bir

¹⁰ Araştırmamızın uygulama safhasında Amerikan finans piyasaları kaynaklı dünya ekonomik krizi henüz başlangıç seviyesindeydi ve araştırma kapsamında görüşülen kişilerin tutumlarında bu konu belirleyici olmamıştır.

ülke olmaktan uzaktır. Bir görüşmeci Hollanda'da yaşana değişimi bir kaç cümleyle şöyle ifade ediyor:

“Bura bitti hemşerim. Bir fabrika açan, bir işçi arayan yok. Ceza keserek hazineyi dolduruyorlar.” (Esnaf, Erkek).

Küresel krizle birlikte büyüme oranlarında beklentiler de düşmüştür. OECD, küresel ekonomik kriz sebebiyle Avrupa ekonomisinin tahmin edilenden çok daha fazla daraldığı, özellikle İngiltere'nin resesyona yakın olduğu uyarısında bulunmaktadır. OECD tahminlerine göre İngiltere ekonomisi, 2008 yılında yalnızca % 1,2 büyüyecektir (www.hurriyet.de, 13.10.2008). 2008'in ikinci çeyreğinde Alman ekonomisi % 0,5 daraldı ve son 5 yılın en yavaş büyümesini gerçekleştirdi (www.hurriyet.de, 21.08.2008). Hollanda ekonomisi ise 2005'ten beri en düşük büyüme oranını 2008'in üçüncü çeyreğinde yaşamıştır. Hollanda İstatistik Bürosu'nun (CBS) verilerini göre 2008'in üçüncü çeyreğinde Hollanda ekonomisinin büyüme oranı % 1,8 olmuştur (www.cbs.nl, 29.12.2008). Bu ülkeler Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yere sahiptir ve yaşanan kriz Türkiye' ekonomisinin gelişme hızını yavaşlatmıştır. İhracat, Kasım 2008'de Kasım 2007'ye göre % 17,5 azalmıştır. Bu ülkeler Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yere sahiptir ve yaşanan kriz Türkiye' ekonomisinin gelişme hızını yavaşlatmıştır. Bu durum ihracat rakamlarına da yansımış ve ihracat, Kasım 2008'de Kasım 2007'ye göre % 17,5 azalma göstermiştir (www.tuik.gov.tr, 18.01.2009).

Tablo 88: Ekonomik Geleceği Daha İyi Görülen Ülke ve Türkiye'deki Türklere Hollanda'ya Göç Etme Tavsiyesinde Bulunma Durumu İlişkisi

		Türkiye'deki Türklere Hollanda'ya Göç Etme Tavsiyesinde Bulunma Durumu			Toplam	
		Etmem	Ederim	Fikrim Yok		
Ekonomik Geleceği Daha İyi Görülen Ülke	Türkiye	Sayı	230	21	15	266
		Satır	86,5%	7,9%	5,6%	100,0%
		Sütun	53,7%	47,7%	25,9%	50,2%
	Hollanda	Sayı	98	11	23	132
		Satır	74,2%	8,3%	17,4%	100,0%
		Sütun	22,9%	25,0%	39,7%	24,9%
	Her İkisinin Geleceğini de İyi Görmüyor	Sayı	67	9	16	92
		Satır	72,8%	9,8%	17,4%	100,0%
		Sütun	15,7%	20,5%	27,6%	17,4%
	Her İkisinin Geleceğini de İyi Görüyor	Sayı	33	3	4	40
		Satır	82,5%	7,5%	10,0%	100,0%
		Sütun	7,7%	6,8%	6,9%	7,5%
Toplam	Sayı	428	44	58	530	
	Satır	80,8%	8,3%	10,9%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.006 S.d=6 X² = 18,259						

Tablo 88 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde, Hollanda'nın ekonomik geleceğini daha iyi görenlerin, Türkiye'de yaşayan Türklere Hollanda'ya göç etme tavsiyesinde bulunma oranının Türkiye'nin ekonomik geleceğini Hollanda'ya göre daha iyi görenlere nazaran daha yüksek olduğu görülmektedir. Dağılıma göre, ekonomik geleceği daha iyi görülen ülke ve Türkiye'deki Türklere Hollanda'ya göç etme tavsiyesinde bulunma durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($P < .05$).

Tablo 89: Gelecekte Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	İstiyor	273	51,3
	İstemiyor	97	18,2
	Kararsız	162	30,5
Toplam		532	100,0

Tablo 89 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 18,2'sinin Türkiye'ye kesin olarak dönmeme kararında olduğu görülmektedir. Bu konuda kararsız olanların oranı % 30,5; gelecekte kesin olarak Türkiye'ye döneceğini ifade edenlerin oranı ise % 51,3'tür. Türkiye'ye temelli dönme arzusu Avrupa ülkelerine yerleşen Türklerin gündeminden hiç düşmese de bu düşüncenin hayata geçirilmesinin mütemadiyen bir başka bahara ertelenmesinde birçok sebep vardır. Bunların başında ailelerin çocukların geleceğini düşünerek hareket etmesi yer almaktadır. Bir görüşmeci bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Geri dönmeyi eşimle birlikte çok istememize rağmen çocuklarımın ikisi hâlâ bekâr ve diğer çocuklarım ve torunlarım olduğu için de buraları bırakıp dönemiyoruz” (Yönetici, Erkek.)

Uluslararası göçte belirleyici olan itici ve çekici faktörlerin zaman içinde değişmesiyle, geçmişte büyük sayılarda göç alan ülkeler göç vermeye, göç veren ülkelerde göç kabul eden ülke konumuna gelebilmektedir. İspanya ve İtalya'dan 1960'larda Batı Avrupa ülkelerine göçler yaşanırken zaman içinde bu ülkelerde yaşanan gelişmeler bu ülkeleri göç alan ülkeler pozisyonuna sokmuştur. Son yıllarda, Hollanda'nın yerli halkından daha iyi hayat şartları arayışıyla başka ülkelere göç edenlerin sayısında artış yaşanmaktadır. 2001 ve 2002 yıllarında Hollanda'ya gelenlerin sayısı başka ülkelere göç edenlerin sayısından 50.000 kadar daha fazla iken 2003'ten itibaren başlayan değişme sonucu 2005 yılı sonunda 29.000 kişi Hollanda'dan göç edenlerin sayısı fazladır. 2005 yılında 121.000 kişi Hollanda'dan başka ülkelere göç ederken sâdece 92.000 kişi ikamet amacıyla bu ülkeye gelmiştir. 2006 Haziran ayı sonu itibarıyla göç amacıyla ülkeyi edenlerin sayısı bakımından Hollanda Avrupa Birliği ülkeleri arasında birinci sıradadır (ÇSGB, 2007: 91,96). 2008'e geldiğimizde başta Batı ülkeleri olmak üzere bütün dünyayı etkisine alan ekonomik kriz neticesinde gelişmiş Avrupa ülkelerinden ayrılanların sayısı mütemadiyen artmaktadır. Son yıllarda ulaşım, gaz, elektrik, benzin, gıda gibi temel ihtiyaçların zamlanması ve ücretlerde bir artışın olmaması neticesinde 2008 yılında 406 bin kişi İngiltere'den ayrılmıştır. Göçmenler kendi ülkelerine dönmeyi tercih ederken İngilizler hayat şartları daha uygun ülkelere yerleşmeyi tercih etmişleridir. Yapılan araştırmalarda İngiliz halkının % 50'sinin hayat şartları daha iyi ülkelere göç etme düşüncesinde olduğu görülmüştür (www.hurriyet.de, 18.01.2009).

Tablo 90: Gelecekte Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği ve Ekonomik Geleceği Daha İyi Görülen Ülke İlişkisi

			Gelecekte Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği			Toplam
			Evet	Hayır	Olabilir	
Ekonomik Geleceği Daha İyi Görülen Ülke	Türkiye	Sayı	163	32	71	266
		Satır	61,3%	12,0%	26,7%	100,0%
		Sütun	59,7%	33,0%	44,4%	50,2%
	Hollanda	Sayı	57	36	39	132
		Satır	43,2%	27,3%	29,5%	100,0%
		Sütun	20,9%	37,1%	24,4%	24,9%
	Her İkisinin Geleceğini de İyi Görmüyor	Sayı	31	23	38	92
		Satır	33,7%	25,0%	41,3%	100,0%
		Sütun	11,4%	23,7%	23,8%	17,4%
	Her İkisinin Geleceğini de İyi Görüyor	Sayı	22	6	12	40
		Satır	55,0%	15,0%	30,0%	100,0%
		Sütun	8,1%	6,2%	7,5%	7,5%
Toplam	Sayı	273	97	160	530	
	Satır	51,5%	18,3%	30,2%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.000 S.d=6 X ² = 31,344						

Tablo 90 incelendiğinde gelecekte Türkiye'ye dönme planı olmayanlar içinde Hollanda'nın ekonomik geleceğini Türkiye'ye nazaran daha iyi görenlerin oranı %37,1; gelecekte Türkiye'ye temelli dönme planı içinde olan Türkler içinde Hollanda'nın ekonomik geleceğini daha iyi görenlerin oranı %20,9'dur. Araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde Hollanda'nın ekonomik olarak geleceğini iyi görmeyenler, Hollanda'nın ekonomik olarak geleceğini iyi görenlere göre Türkiye'ye dönme planı yapma konusunda daha isteklidirler. Gelecekte Türkiye'ye temelli dönme isteği ve ekonomik geleceği daha iyi görülen ülke arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır (P<.05).

Tablo 91: Doğum Yeri ve Gelecekte Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği İlişkisi

		Doğum Yeri		Toplam	
		Türkiye	Hollanda		
Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği	Evet	Sayı	192	81	273
		Satır	70,3%	29,7%	100,0%
		Sütun	53,6%	46,6%	51,3%
	Hayır	Sayı	61	36	97
		Satır	62,9%	37,1%	100,0%
		Sütun	17,0%	20,7%	18,2%
	Olabilir	Sayı	105	57	162
		Satır	64,8%	35,2%	100,0%
		Sütun	29,3%	32,8%	30,5%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
		P=.294	S.d=2	X² = 2,452	

Tablo 91 incelendiğinde, doğum yeri hem Hollanda hem de Türkiye olan Türklerin, gelecekte Türkiye'ye temelli olarak dönme arzusu konusunda benzer bir tutuma sahip oldukları görülmektedir. Hollanda'da doğan ve Türkiye'yi sâdece tatillerinde gören yeni Türklerin, Türkiye doğup büyüyen bilahare muhtelif sebeplerle Hollanda'ya yerleşen Türklerle ortak bir tutuma sahip olmaları, geriye dönüş fikrinin hiç terk edilmediği ve sürekli gündemde tutulduğu bir aile ortamında büyümelerinin etkisi büyüktür. Ayrıca, yeni nesil Türkler arasında işsizlik gibi mütemadiyen artan bir sorunun yaygınlığı ve Türkiye'nin son yıllarda Hollanda'ya nazaran cazibesi daha ziyade artan bir ülke olması da, Hollanda'da doğan Türklerin gelecekte Türkiye'ye dönme planı yapmalarına sebep olmaktadır. Türkiye'den Hollanda'ya işgücü göçünün temel sebebi olan işsizlik ya da daha çok para kazanılacak bir iş sahibi olma arzusu, Hollanda'nın cazibesini yitirmesi ve Türkiye'nin de artan cazibesi sebebiyle tersine bir sürecin yaşanmasını da beraberinde getirebilir. Doğum yeri ve gelecekte Türkiye'ye temelli dönme isteği arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($P>.05$).

Tablo 92: Ölünce Mezarın Bulunması İstenilen Ülke

	Sayı	% (Yüzde)	
Seçenekler	Türkiye	473	88,9
	Hollanda	19	3,6
	Fark etmez	40	7,5
Toplam	532	100,0	

Tablo incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 88,9'unun, öldüklerinde Türkiye'deki memleketlerine gömülmek istedikleri görülmektedir. Bu isteğin bir sebebi Türklerin öldükten sonra mezarlarına sahip çıkılması isteği yatmaktadır. Hollanda'da mezarların 20-25 yıl sonra kaldırılması ve çöpe gitmesi, Hollanda'da yaşayan Türkler arasında, öldükten sonra gömülmek istenilen topraklar konusunda, büyük bir oranda Türkiye'ye gömülme arzusunun doğurduğu bir durumdur. Türkler, millet olarak mezarları konusunda fevkalade hassastırlar, mezarlıklarına büyük ihtimam gösterdikleri, mezarlıklarının âdeta bir tarih ve sanat müzesi olmasından anlaşılmaktadır. Ayrıca, kabir ziyaretlerinin Türk kültüründe mühim bir yeri vardır. Türklerin ölen yakınlarının hâtırasına gösterdikleri saygının arka planı üzerine Yahya Kemal Beyatlı'nın söyledikleri şu sözler Avrupalı Türklerin gömülmek istedikleri yer konusunda gösterdikleri hassasiyet konusunu daha anlaşılabilir kılmaktadır:

Türkler ikametgâhtan ziyade mezara ehemmiyet vermiş. Ecdâd tercüme-i hâlleri yok, yattığı yer mühim. Bizim vatanımız her vatan gibi feth edilmiş. Feth edilince Türkleştirmek için mezarları esaslandırmış. Bu mezarlarla vatanımızı Müslüman etmişiz. Onun için mezara ehemmiyet vermişiz. Ecdâdımızdan birçokları için nerede oturur demeyiz de, nerede gömülü olduğunu yazarız. Biz ölülerimizle yaşıyoruz. Milliyetini idrak eden millet, ölüleri ile birlikte yaşar. Döğüşmüşler, fethetmişler, hayrat bırakmışlar. 18 milyon Türk değiliz (1944) de. Malazgirtten beri ölülerimizle birlikte belki 200 milyondan fazla, belki daha fazlayız (Ünver, 2000: 61).

Tablo 93: Doğum Yeri ve Ölünce Mezarın Bulunması İstenilen Ülke İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Ölünce Mezarın Bulunması İstenilen Ülke	Türkiye'de Memleketimde	Sayı	319	154	473
		Satır	67,4%	32,6%	100,0%
		Sütun	89,1%	88,5%	88,9%
	Hollanda'da Yaşadığım Yerde	Sayı	8	11	19
		Satır	42,1%	57,9%	100,0%
		Sütun	2,2%	6,3%	3,6%
	Fark Etmez	Sayı	31	9	40
		Satır	77,5%	22,5%	100,0%
		Sütun	8,7%	5,2%	7,5%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.025 S.d =2 X² = 7,375					

Tablo 93'e göre, doğum yeri Hollanda olan Türkler de Türkiye'de doğan sonrasında Hollanda'ya yerleşen Türkler gibi öldükten sonra çok büyük oranda mezarlarının Türkiye'de olmasını istemektedir. Ölünce mezarlarının Hollanda'da yaşadıkları yerde olmasını isteyenler içinde ise doğum yeri Hollanda olan Türklerin, doğum yeri Türkiye olan Türklere göre yaklaşık üç katı bir oranda olduğu görülmektedir. Doğum yeri ve ölünce mezarın bulunulması istenilen ülke arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($P < .05$).

Tablo 94: Ahlaki Değerler Açısından Daha İyi Görülen Ülke

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Türkiye	396	74,4
	Hollanda	37	7,0
	Her ikisini de iyi görüyor	41	7,7
	Her ikisini de kötü görüyor	55	10,3
	Cevapsız	3	,6
Toplam		532	100,0

Tablo 94 incelendiğinde, görüşülen kişilerin % 74,4'ü ahlaki değerler açısından Türkiye'yi iyi görmektedir. Hollanda'da yaşayan Türkler, kendi kültürel tutumlarına göre şekillenmemiş, farklı bir ahlak anlayışının hâkim olduğu bir

sosyal yapı içine yerleşmişlerdir. Hollanda, Türklerin birçoğunu ahlaki konularda zorlayan birçok uygulamaya sahip bir ülkedir. Meselâ, eşcinsellerin evlenmelerinin serbest olması ve evlenmek için Avrupa'nın ve dünyanın birçok ülkesinden bu ülkeye gelmeleri; belli oranda uyuşturucu kullanımına izin verilmesi; Amsterdam, Den Haag, Alkmaar gibi şehirlerin bazı sokaklarında çoğu göçmen kökenli kadınların fuhuş ticaretinde uluorta istimâl edilmesi; pedofillerin dernek kurabilmeleri ve parti olarak örgütlenme çalışmalarını devam ettirmeleri (www.ntvmsnbc.com, 13.07.2008) gibi hususlar, şüphesiz Hollanda'da yaşayan Türklerin, -Türkiye ahlaki değerler konusunda pîr-ü pâk bir ülke olmasa da-, Türkiye'yi Hollanda'ya nazaran yüksek bir oranda iyi görmelerinde etkili olan sebeplerdir.

Tablo 95: Doğum Yeri ve Ahlaki Değerler Açısından Daha İyi Görülen Ülke İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Ahlaki Değerler Açısından Daha İyi Görülen Ülke	Türkiye	Sayı	280	116	396
		Satır	70,7%	29,3%	100,0%
		Sütun	78,7%	67,1%	74,9%
	Hollanda	Sayı	15	22	37
		Satır	40,5%	59,5%	100,0%
		Sütun	4,2%	12,7%	7,0%
	Her İkisi de İyi	Sayı	25	16	41
		Satır	61,0%	39,0%	100,0%
		Sütun	7,0%	9,2%	7,8%
	Her İkisi de Kötü	Sayı	36	19	55
		Satır	65,5%	34,5%	100,0%
		Sütun	10,1%	11,0%	10,4%
Toplam	Sayı	356	173	529	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.003 S.d =3 X ² = 14,957					

Tablo 95 incelendiğinde, doğum yeri Hollanda olan Türkler içinde, ahlaki değerler açısından Hollanda'yı iyi görenlerin oranı % 12,7; doğum yeri Türkiye olan Türkler içinde, ahlaki değerler açısından Hollanda'yı iyi görenlerin oranı % 4,2'dir. Hollanda'da doğan Türklerin ahlaki değerler açısından Türkiye'ye Türkiye doğumlular kadar yakın olmadıkları, Hollanda'ya da Türkiye doğumlular kadar

uzak olmadıkları görülmektedir. Doğum yeri ve ahlaki değerler açısından daha iyi görülen ülke arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($P<.05$).

Tablo 96: Gelecekte Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği ve Ahlaki Değerler Açısından Daha İyi Görülen Ülke İlişkisi

			Türkiye'ye Temelli Dönme İsteği			Toplam
			Evet	Hayır	Olabilir	
Ahlaki Değerler Açısından Daha İyi Görülen Ülke	Türkiye	Sayı	219	59	118	396
		Satır	55,3%	14,9%	29,8%	100,0%
		Sütun	80,2%	61,5%	73,8%	74,9%
	Hollanda	Sayı	15	14	8	37
		Satır	40,5%	37,8%	21,6%	100,0%
		Sütun	5,5%	14,6%	5,0%	7,0%
	Her İkisi de İyi	Sayı	14	8	19	41
		Satır	34,1%	19,5%	46,3%	100,0%
		Sütun	5,1%	8,3%	11,9%	7,8%
	Her İkisi de Kötü	Sayı	25	15	15	55
		Satır	45,5%	27,3%	27,3%	100,0%
		Sütun	9,2%	15,6%	9,4%	10,4%
	Toplam	Sayı	273	96	160	529
		Satır	51,6%	18,1%	30,2%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
P=.001 S.d =6 X ² = 22,134						

Tablo 96 incelendiğinde, gelecekte Türkiye'ye temelli dönme arzusunda olanlar içinde, ahlaki değerler açısından Hollanda'yı iyi görenlerin oranı % 5,5; gelecekte Türkiye'ye temelli dönmek gibi bir planı olmayanları içinde ahlaki değerler açısından Hollanda'yı iyi görenlerin oranı % 14,6'dır. Türkiye'ye temelli dönme planı olmayan Türkler arasında ahlaki değerler açısından Hollanda ile barışık olanların oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Dağılım incelendiğinde, gelecekte Türkiye'ye temelli dönme isteği ve ahlaki değerler açısından daha iyi görülen ülke arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($P<.05$).

Tablo 97: Türklerin Sosyo-Kültürel Durumunun Geçmiş Yıllara Göre Değişimi

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Çok daha iyi	65	12,2
	Daha iyi	160	30,1
	Aynı	98	18,4
	Daha kötü	124	23,3
	Çok daha kötü	85	16,0
Toplam		532	100,0

Tablo 97 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde, Hollandalı-Türklerin geçmiş yıllara göre sosyo-kültürel durumunu daha iyi görenlerin oranının % 42,3, daha kötü görenlerin oranının % 39,3 olduğu görülmektedir. Hollanda'ya göçün ilk başladığı yıllara nazaran bugün, Hollanda'da yaşayan Türkler her bakımdan değişen bir sosyolojik görünüme sahiptir. Evvel emirde belirtilmesi gereken husus, Hollanda'da yaşayan Türklerin artık sâdece işçi statüsünde çalışan insanların oluşturduğu bir kitle olmadığı gerçeğidir. Yükselen eğitim seviyeleri, sosyal statüleri ve değişen nüfus yapılarıyla Hollanda'da yaşayan Türkler, sosyal sermayesi ilk göç ettikleri yıllara nazaran çok daha güçlü bir topluluk olarak sosyo-kültürel açıdan daha ileri bir seviyeye gelmiş durumdadırlar.

Tablo 98: Türklerin Sosyo-Ekonomik Durumunun Geçmiş Yıllara Göre Değişimi

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Çok daha iyi	20	3,8
	Daha iyi	90	16,9
	Aynı	52	9,8
	Daha kötü	216	40,6
	Çok daha kötü	153	28,8
	Cevapsız	1	,2
Toplam		532	100,0

Tablo 98 incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen kişiler içinde, Hollanda'da yaşayan Türklerin ekonomik durumunun geçmiş yıllara göre kötü olduğunu düşünenlerin oranı % 68,4'tür. Konuyla ilgili görüşme yaptığımız Türkler paralarının pul olmadığı yani ekonomik durumlarından memnun

oldukları yılları bir altın çağdan bahseder gibi “Gulden zamanı” olarak anmaktadırlar. Gulden terk edilip Avro’ya geçilmesi ile birlikte her şeyin iki kat pahalandığını ama gelirlerinin yerinde saydığını birçok görüşmeci aşağı yukarı aynı kelimelerle dile getirmiştir.

Günümüzde işsizliğin Türkler arasında yerli halka göre daha yüksek olduğu ve Türkler için iş bulmanın mütemadiyen zorlaştığı bir dönem yaşanmaktadır. Bu durum da “Gulden zamanı”na özlem duyanların sayısını artırmaktadır. Ekonomik kriz zamanlarında işini ilk kaybedenlerin Türkler ve diğer yabancı kökenliler olması, üstüne üstlük böyle kriz zamanlarında yerli halk tarafından da işsizliğin sebebi olarak görülmeleri ve haksız ithamlara mâruz kalmaları Türkleri zor durumda bırakmaktadır. Öte yandan Türklerin eğitim seviyesinin geçmiş yıllara göre yükselmesi ve girişimcilikte kazanılan başarılar Türkler arasında sosyal statüsü yükselenlerin artmasını da beraberinde getirmektedir. Sonuçta, Hollanda’da yaşayan Türkler, sosyo-ekonomik olarak, eğitilmiş ve yüksek bir gelire sahip Türklerin bir yanda; fakirlik sınırında ve biraz daha iyi şartlarda yaşayan Türklerin diğer bir yanda olduğu heterojen bir kitledir.¹¹ Bir görüşmeci Hollanda’da yaşayan Türklerin yaşadığı değişime dair şunları söylemektedir:

“Burada kalıcı olduğunu anladıktan sonra vatandaşlarımızın büyük bir çoğunluğu Hollanda’ya yatırım yapmaya başladı. Bugün itibariyle Hollanda’da yaklaşık 375 bin vatandaşımız yaşamaktadır. Girişimcilik yeterli değil ama daha iyiye gidiyor. Yaklaşık 15 bin girişimci insanımız var. Bu 15 bin girişimcimiz bünyesinde yaklaşık 80 bin kişi çalışmaktadır. Bu tabii yeterli değil, çok daha iyi yerlerde olmalı. Eğitimde de bir iyiye gidüş var. 90’lı yıllarda % 3 civarında olan üniversiteye gitme oranı, şu andan % 13, 14 oranlarına yükselmiştir. Tabii bu da istenilen seviyelerde değil. Geçen dönem 7 tane milletvekilimiz vardı, şu anda 4 tane milletvekilimiz var. 198 tane Hollanda genelinde belediye meclis üyemiz var, altı tane encümen azâsı var. Çok etkili pozisyonlarda insanlarımız var, sayıları şimdilik az olsa da zamanla artacak inşallah.” (Yönetici, Erkek)

¹¹ Hollanda’da yaşayan Türkler birçok alanda önemli başarılar imza atmaktalar. Bunlar içinde en yakın tarihli birkaç misal şöyledir: i) Quote dergisi tarafından hazırlanan “Hollanda’nın en zengin 500 kişisi” listesinde Celal Oruç adlı Türk, 71 milyon Avro olarak tahmin edilen servetiyle listeye 395. sıradan girdi. ii) Amsterdam Belediyesi tarafından düzenlenen yılın girişimcisi ödülünü Triodor Software adlı yazılım geliştirme şirketinin kurucusu ve CEO’su Atilla Aytekin adlı Türk kazandı. iii) Hollanda İş Kadınları Federasyonu tarafından bu yıl dördüncüsü düzenlenen Yılın İşkadını Yarışmasında, Sezer Danışmanlık şirketinin sahibi Cemile Sezer, bu yıl üçüncü oldu (www.ekinim.nl, 29.12.2008.)

Tablo 99: Bir Hollandalı İle Ticarî Ortaklık Kurma Düşüncesi

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Kesinlikle evet	61	11,5
	Evet	141	26,5
	Kesinlikle hayır	65	12,2
	Hayır	55	10,3
	Olabilir	209	39,3
	Cevapsız	1	,2
Toplam		532	100,0

Tablo 99 incelendiğinde, bir Hollandalı ile ticari ortaklık kurma fikrine olumlu bakanların oranı (% 38) bu fikre olumsuz bakanların oranından (% 22,5) yüksektir. Örneklem grubunun % 39,3'ü ise olabilir cevabını vermiştir. Hollanda'da yaşayan Türklerin kahir ekseriyetinin yerli halkına mensup Hollandalılarla ticari anlamda işbirliği yapma konusuna sıcak baktıkları ve şartlar oluştuğunda bundan kaçınmayacakları görülmektedir.

Tablo 100: Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu ve Bir Hollandalı ile Ticari Ortaklık Kurma Düşüncesi İlişkisi

			Hollandaca Konuşma/Anlama Durumu				Toplam
			Çok iyi	İyi	Orta	Az/Hiç yok	
Bir Hollandalı ile Ticari Ortaklık Kurma Düşüncesi	Kesinlikle Evet	Sayı	42	6	10	3	61
		Satır	68,9%	9,8%	16,4%	4,9%	100,0%
		Sütun	21,3%	8,0%	5,4%	4,1%	11,5%
	Evet	Sayı	59	15	50	17	141
		Satır	41,8%	10,6%	35,5%	12,1%	100,0%
		Sütun	29,9%	20,0%	27,0%	23,0%	26,6%
	Kesinlikle Hayır	Sayı	18	7	26	14	65
		Satır	27,7%	10,8%	40,0%	21,5%	100,0%
		Sütun	9,1%	9,3%	14,1%	18,9%	12,2%
	Hayır	Sayı	11	7	22	15	55
		Satır	20,0%	12,7%	40,0%	27,3%	100,0%
		Sütun	5,6%	9,3%	11,9%	20,3%	10,4%
	Olabilir	Sayı	67	40	77	25	209
		Satır	32,1%	19,1%	36,8%	12,0%	100,0%
		Sütun	34,0%	53,3%	41,6%	33,8%	39,4%
Toplam	Sayı	197	75	185	74	531	
	Satır	37,1%	14,1%	34,8%	13,9%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.000 S.d=12 X² = 52,421							

Tablo 100 Hollandaca konuşma/anlama durumu ve bir Hollandalı ile ticari ortaklık kurma düşüncesi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Dağılıma göre Hollandaca seviyesi yüksek olanlar Hollandacası zayıf olanlara göre Hollandalılarla ticari bir ortaklık kurma fikrine sıcak bakmaktadırlar. Yabancı bir ülkede yaşayanlar açısından o ülkenin sosyal hayatına dahil olabilmenin olmazsa olmaz şartlarından biri de yaşanan ülkenin dilini iyi bilmektir. Günümüzde Avrupa ülkeleri geçmişte olduğu gibi göçmenlere iş imkânı sağlayamamaktadır. Holanda'da yaşayan Türklerin değişen şartlara ayak uydurabilmelerinin ve sosyal ve ekonomik hayatta aktif olabilmeleri en az yerli halk kadar Hollandaca bilmelerine bağlıdır. Tabloya göre Hollandacayı iyi bilmek Türklerin özgüvenlerini artırmaktadır. Dağılıma göre Hollandaca konuşma/anlama durumu ve bir Hollandalı ile ticari ortaklık kurma düşüncesi arasında anlamlı bir fark vardır (P<.05).

Tablo 101: Hollanda’da, İnsan Hakları ve Yabancılara Yönelik Politikalar Konusunda Son Yıllarda Yaşanan Değişimin Yönü

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Çok daha iyi	10	1,9
	Daha iyi	66	12,4
	Aynı	98	18,4
	Daha kötü	204	38,3
	Çok daha kötü	153	28,8
	Cevapsız	1	,2
Toplam		532	100,0

Tablo 101 incelendiğinde Hollanda’da insan hakları ve yabancılara/göçmenlere yönelik politikalar konusunda son yıllarda kötüye gidişin olduğunu düşünenlerin oranının % 67,1 olduğu görülmektedir. Bugün istenmeyen ve ülkelerine geri gönderilmek istenen Türklere yaklaşım, Hollanda’da işgücü ihtiyacının had safhada olduğu yıllarda şüphesiz ki böyle değildi. Bir görüşmecinin ifadesiyle,

“1960’larda çalışmak üzere gelen birinci nesil Türk işçilerin önlerine kırmızı halı serildi ve çiçeklerle karşılandılar.” (Erkek, İşçi)

Günümüzde Hollanda’da dâhil gelişmiş kapitalist ülkelerde işgücü açığı ancak bilişim, sağlık elektronik gibi yükselişte olan sektörlerde vardır ve kol gücüne dayalı sektörlerde çalışabilecek durumda olan göçmenler ‘iltifat’ görmemektedirler. 11 Eylül’den sonra Müslüman nüfusun çok olduğu Batılı ülkelerde Müslümanlara yönelik ırkçı saldırılarda olağanüstü bir artış olmuştur. Fakat 11 Eylül hadisesi öncesinde de göçmenleri hedef alan birçok saldırı meydana gelmiş ve bu saldırılar sonucu Avrupa ülkelerinde birçok göçmen hayatını kaybetmiştir. 1992’de Mölln’de 1993’te de Solingen’de Nazilerin Türklerin evlerini kundakladığı ve ölümlerine sebep olduğu saldırılar Avrupa’da yaşayan Türkler arasında büyük bir infiale ve korkuya sebep olmuştur (Bkz. Pazarkaya, 1995). Canatan’ın aktardığına göre, Almanya’da 1991’de 1500 olan ırkçı saldırı ve eylem, 1992 yılında 2300’e yükselmiştir. 1991’de ırkçı saldırı sonucu üç kişi hayatını kaybederken, bu sayı 1992’de 17’ye çıkmıştır. Aynı yıl İngiltere’de ırkçı saldırı sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı 6’dır. Fransa’da 1987 ile 1991 yılları arasında 17 göçmen ırkçıların saldırısıyla öldürülmüştür (Canatan, 1995: 242). 11 Eylül sonrasında bu saldırılar da olağanüstü bir artış meydana gelmiştir. Hollanda’da Müslüman kişi

ve kurumlara yüze yakın saldırı olmuştur. 2002 seçimlerinde oyların % 35'ini aşırı sağcı Leefbaar Rotterdam Partisi almıştır (Canatan, 2004: 80). Fakat bu saldırılar artık sâdece Avrupa'da değil, neredeyse göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı batılı ülkelerin tamamında görülmeye başlanmıştır.¹²

Tablo 102: Doğum Yeri ve Bir Hollandalı ile Ticari Ortaklık Kurma Düşüncesi İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Bir Hollandalı ile Ticari Ortaklık Kurma Düşüncesi	Kesinlikle Evet	Sayı	30	31	61
		Satır	49,2%	50,8%	100,0%
		Sütun	8,4%	17,8%	11,5%
	Evet	Sayı	99	42	141
		Satır	70,2%	29,8%	100,0%
		Sütun	27,7%	24,1%	26,6%
	Kesinlikle Hayır	Sayı	45	20	65
		Satır	69,2%	30,8%	100,0%
		Sütun	12,6%	11,5%	12,2%
	Hayır	Sayı	42	13	55
		Satır	76,4%	23,6%	100,0%
		Sütun	11,8%	7,5%	10,4%
	Olabilir	Sayı	141	68	209
		Satır	67,5%	32,5%	100,0%
		Sütun	39,5%	39,1%	39,4%
Toplam	Sayı	357	174	531	
	Satır	67,2%	32,8%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.019 S.d= 4 X² = 11,796					

Tablo 102'ye baktığımızda doğum yeri Hollanda olan yeni nesil Türklerin, doğum yeri Türkiye olan Türklere göre, bir Hollandalı ile ticarî ortaklık kurma fikrine daha olumlu baktıkları görülmektedir. Tablo 102 incelendiğinde, doğum yeri ile bir Hollandalı ile ticarî ortaklık kurma düşüncesi arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır (P<.05).

¹² Avrupa'da göçmenleri hedef alan ırkçılığın teorik ve tarihî arka planı için, bkz. (Alkan 1983; Miles, 1989; Canatan, 1995: 241-345; Taş, 1999; Çulcu, 2000; Yılmaz, 2008)

Tablo 103: Türklerin Hollanda'ya Olumsuz Etkileri

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	Kendi içlerine kapanıyor, uyum sağlama çabası göstermiyorlar	192	36,2
	İş hayatına katılmakta yeterince istekli davranmıyorlar	84	15,8
	Dil sorunlarını aşmakta yeterince istekli davranmıyorlar	283	53,2
	Ülkenin kurallarına uymuyorlar	58	10,9
	Olumsuz etkileri olduğunu düşünmüyor	150	28,2
	Cevapsız	8	1,5
Çok Cevaplı Soru		Cevap Sayısı: 775	

Tablo 103'e baktığımızda, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin yarısından fazlasının Hollandaca bilmenin önemine işaret ettikleri görülmektedir. Göçün ilk yıllarında Avrupa ülkelerine gelen Türklerin sâdece sağlıklı olup olmadıklarına ve bileklerinin sağlam olup olmadığına bakıldı. Yerli halkın yapmaya yanaşmadığı ağır işler, göçmenler tarafından yapılan işlerdi. Bu ilk yıllarda, işgücü piyasasında yer alabilmek için dil bilmek elzem değildi. Fakat ilerleyen yıllarda kol gücüne dayalı sektörlerin itibardan düşmesiyle dil bilmeyen göçmenlerin yapacağı işlerin azalması, zaman içinde dil bilmemekten kaynaklanan başta işsizlik olmak üzere birçok sorunun ortaya çıkmasına sebep oldu. Hollanda'da dâhil olmak üzere Avrupa'nın işgücü göçüne ihtiyaç duyan ülkeleri, işgücü göçünün başladığı II. Dünya Savaşı sonrası yıllara göre bilhassa ekonomik yapı itibariyle çok değişmiştir ve o yıllarda vasıflı kabul edilen işçileri istihdam eden sektörlerin birçoğu günümüzde ortadan kalkmıştır. Bu değişim Hollandacayı yeterince bilmeyen Türklerin hareket alanını daraltmakta ve bu da toplumdaki izole olmalarına yol açmaktadır. Tablodan da anlaşıldığı üzere Hollanda'da yaşayan Türkler dil bilmenin öneminin ziyadesiyle idrâkindedirler.

Tablo 104: Türklerin Hollanda'ya Olumlu Katkıları

		Sayı	% (Yüzde)
Seçenekler	İşgücü sağlıyorlar	349	65,7
	Yeni iş imkânları sağlıyorlar	205	38,5
	Sosyal ve kültürel hayatı zenginleştiriyorlar	260	48,9
	Nüfus artışına etki ediyorlar	126	23,7
	Fikri yok	76	14,3
Çok Cevaplı Soru		Cevap Sayısı: 1016	

Örneklem grubunun % 65,7'si Türklerin işgücü olarak Hollanda'ya katkı sağladığını düşünürken, %48,9'u Türklerin sosyal ve kültürel hayatı zenginleştirdiklerini, % 38,5'i de yeni iş imkânları sağlayarak Türklerin Hollanda'ya olumlu katkı sağladığını düşünmektedir. Hollanda'da yaşayan Türkler şüphesiz 1960'lara göre çok farklı bir topluluk haline geldiler. Bir zamanlar sâdece işçi iken bugün sosyal hayatın her alanında kendilerini gösteriyorlar. 1990'ların başında 2500 civarında olan Türk işveren sayısı, günümüzde 13.000 bin gibi bir sayıya ulaşmış durumda. Hollandalı yaşayan Türklere dair birçok başarı hikâyesi olsa da 24 yaşındaki Deniz Akkoyun adlı Türk kızının Hollanda'da her yıl düzenlenen "Miss Nederland" güzellik yarışmasını 2008'de kazanması Hollanda'da yaşayan Türklerin sosyal hayatta nereden nereye geldiklerine dair önemli bir emsal teşkil etmektedir. Amsterdam'da üniversitede hukuk alanında uzmanlık eğitimine devam eden Akkoyun Fransa'da yapılacak olan Avrupa Güzellik Yarışması'nda Hollanda'yı temsil edecekmiş. Akkoyun, başarısını Hollanda'da yaşayan Türklere hediye ettiğini ifade ediyor: "Hollandalı Türklerin bundan böyle bir uyum sorunu olduğunu düşünmüyorum. Hedefim Hollanda'da yabancıların haklarını savunan iyi bir avukat olmak. Üniversite okumamda annem ve babam bana çok destek oldular. Onları mahçup etmeyeceğim." (www.haberturk.com, 02.12.2008).

Tablo 105: Cinsiyete Göre Eşin Etnik Kökeni

			Cinsiyet		Toplam
			Kadın	Erkek	
Eşin Etnik Kökeni	Türk	Sayı	147	174	321
		Satır	45,8%	54,2%	100,0%
		Sütun	96,1%	93,0%	94,4%
	Hollandalı\Flanan	Sayı	6	9	15
		Satır	40,0%	60,0%	100,0%
		Sütun	3,9%	4,8%	4,4%
	İtalyan	Sayı	0	1	1
		Satır	,0%	100,0%	100,0%
		Sütun	,0%	,5%	,3%
	Surinamlı	Sayı	0	1	1
		Satır	,0%	100,0%	100,0%
		Sütun	,0%	,5%	,3%
	Kürt	Sayı	0	1	1
		Satır	,0%	100,0%	100,0%
		Sütun	,0%	,5%	,3%
	Endonezyalı	Sayı	0	1	1
		Satır	,0%	100,0%	100,0%
		Sütun	,0%	,5%	,3%
Toplam	Sayı	153	187	340	
	Satır	45,0%	55,0%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	

Tablo 105'e baktığımızda görülmektedir ki Hollanda'da Türkler arasında Hollandalılarla ya da Hollanda'da yaşayan yabancılarla evlilik yaygın değildir. Türkler Türklerle evlenmeyi tercih etmektedir. Evli Türklerin % 94,4'ünün eşi Türk'tür. Hollandalılarla evli olanların % 40'ı kadın, % 60'ı erkektir. Hollanda'da yaşayan yeni nesil Türkler evlilik konusunda büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Türkiye'den evlenenlerin eşlerini Hollanda'ya getirmeleri Hollanda devletince yapılan yasal düzenlemelerle zorlaştırılmıştır.¹³ Türkiye'den gelen gelin ya da

¹³ Hollanda'da ve benzer yasaların varolduğu Avrupa ülkelerinde yaşayan birçok Türkün mağdur olmasına yol açan ve Türkiye'den evlilik yoluyla yeni göçmenlerin gelmesini engellemek amacıyla taşıyan yasanın mahiyeti şöyledir: "20 Aralık 2005 günü Senato'da kabul edilen yeni Uyum Yasası uyarınca uzun süreli ikamet amacıyla yurtdışından Hollanda'ya gelecek olan kişiler, bazı istisnalar haricinde, buldukları ülkelerde uyum kurslarına ve sınavlarına tabi tutulacaklardır. Belirli düzeyde Hollanda'ca ile Hollanda'nın sosyal, kültürel, coğrafik yapısı ve yönetim biçimi hakkında bilgilerin edinilmesi yoluyla uyum sürecine hazırlıklı olmayı öngören Yasa 15 Mart 2006 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Söz konusu yasa, Hollanda'ya, sürekli

damatların genel olarak Hollandaca bilgisinin yeterli olmaması ve işgücü piyasasına katılacak donanımına sahip olmamaları ve Hollandalı siyasetçiler tarafından ekonomi için yeni yük olarak görülmeleri neticesinde bu evliliklerin önüne geçilmek için göç yasasında değişiklik yapılarak Türkiye’den yapılacak evlilikleri engelleme yoluna gidilmektedir. Canatan’a göre, Hollanda’da son yıllarda göç ve entegrasyon arasında kurulan ilişkiye bağlı olarak, Hollanda Devleti, Türkiye’den yapılan evlilikleri daha fazla entegrasyon sorununa yol açtığı gerekçesiyle engellemektedir (2004, 127). Hollanda İstatistik Bürosu’nun (CBS) istatistiklerine göre, 2007 yılında evlenen Türklerin % 80’i kendileriyle aynı etkin kökenden gelen biri ile evlenmeyi seçerken, bunlar içinde eşini Türkiye’den getirenlerin oranı % 20’dir. Yerli halktan biriyle evlenme oranı ise % 9’dur. CBS’in verdiği bilgilere göre Türkiye’den evliliklerde gerileme devam etmektedir. (www.cbs.nl, 29.12.2008). Hollanda’nın anavatanından evlilikleri engellemek için aldığı önlemleri yeterli görmeyen Hollanda’da üçlü koalisyon hükümetinin büyük ortağı Hıristiyan Demokrat Parti’nin (CDA) Bilim Araştırma Enstitüsü, evlilik yoluyla ülkeye girişi neredeyse tamamen kapatmak isteyen öneri bir öneri paketini "Entegrasyon Raporu" adıyla açıklamıştır. Raporunda, Hollanda’ya evlilik yoluyla gelecek kişilerde, ülkesinde en az bir meslek diplomasına sahip olması ve Hollandaca veya İngilizceyi çok iyi düzeyde bilmesi koşulunun aranması isteniyor(www.hurriyet.de, 25.11.2008).

Gözlemlerimize göre Türkiye’den ithal gelin ya da damat olarak Hollanda’ya gelenler birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Kaya ve Kentel’e göre Türkiye’den gelen gelinler kültürel açıdan daha ‘saf’ olmaları ve kültürüne ve geleneklerine daha bağlı çocuklar yetiştirebileceklerine dair inanış dolayısıyla tercih edilmektedirler. Türkiye’den gelen damatlar ise söz konusu geniş ailenin meslekî beklentilerine uyan adaylar arasından seçilmektedir (Kaya ve Kentel, 2005: 151).

yerleşmek üzere aralarında Türkiye’nin de bulunduğu çeşitli ülkelerden gelecek yabancıları (AB üyesi ve Avrupa Ekonomik Alanı’na giren ülkeler, ABD, Kanada, Avustralya, Japonya hariç) kapsamaktadır. Düzenlemeye göre, sınavda başarılı olanlara, 1 yıl içinde vize başvurusu yapmak kaydıyla ülkeye giriş ve geçici ikamet izni verilecektir. Sınava giriş harcı 350 Avro olup, bu harç her sınav başvurusunda tekrar alınacaktır. Bir kişinin yılda iki başvuru hakkı bulunmaktadır. İnsan ticareti kurbanları ve bunların faillerinin teşhis ve yakalanmasında adalete yardımcı olmak için netice alıcı şahitlik yapmış olanlar ile iltica başvurusu yapanlar dâhil olmak üzere bazı gruplar bu imtihandan muaf tutulmuşlardır.”(ÇSGB, 2007: 82). Ayrıca Hollanda’da yaşayan ve Türkiye’deki eşini yanına almak isteyen birinin Hollanda’da sabit bir işi ve ayda en az 1440 Avro kazanıyor olması gerekmektedir.

İthal damatlar, işgücü piyasasına katılacak donanımına sahip olmadıkları için ya dil bilmeyi gerektirmeyen etnik işletmelerde iş bulabilmekte ya da işsiz kalmaktadırlar. Bu da zaman içinde bazen boşanmayla da sonuçlanan sorunların çıkmasına sebep olmaktadır. Bir görüşmecinin sözleri Hollanda'da yaşayan Türkler arasında Türkiye'den yapılan evliliklere bakışım değişmekte olduğunu göstermektedir:

“Benim fikrim Hollandalı Türk aileler çocuklarını buradaki çocuklarla evlendirsınler. Çünkü gelen kıza da, oğlana da yazık oluyor. Bir de buradan giden aileler lütfen gerçekleri söylesınler. Kesinlikle dil sorunu yaşanıyor. 17 yıldır burada olduğum halde yine de rüyalarımı bile Türkiye ile ilgili görüyorum. Ben bilinçsiz bir evlilik yaparak buraya geldim. Hâlâ bunun pişmanlığını yaşıyorum.” (Kadın, Ev Hanımı)

Bir yanda Türkiye'den evlilikler yasalarda yapılan değişikliklerle engellenmeye çalışılırken, öbür yandan zaten Hollanda'da yaşayan Türkler çocuklarını Türkiye'den evlendirme konusunda bir tereddüt içindedirler. Sonuçları ne olursa olsun kimin kiminle evleneceğine ya da evlenmeyeceğine hiçbir devletin karışma hakkı olamaz. Bu iptidaî toplumlarda bile rastlanmayan bir uygulamadır.

Tablo 106: Doğum Yeri ve Türk Kızlarının Hollandalı Erkeklerle Evliliği İlişkisi

			Doğum Yeri		Toplam
			Türkiye	Hollanda	
Türk Kızlarının Hollandalı Erkeklerle Evliliği	Onaylamıyor	Sayı	243	98	341
		Satır	71,3%	28,7%	100,0%
		Sütun	67,9%	56,3%	64,1%
	Onaylıyor	Sayı	27	25	52
		Satır	51,9%	48,1%	100,0%
		Sütun	7,5%	14,4%	9,8%
	Fikri Yok	Sayı	72	48	120
		Satır	60,0%	40,0%	100,0%
		Sütun	20,1%	27,6%	22,6%
	Müslüman Olursa Onaylıyor	Sayı	16	3	19
		Satır	84,2%	15,8%	100,0%
		Sütun	4,5%	1,7%	3,6%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.004 S.d= 3 X ² = 13,391					

Tablo 106'ya baktığımızda Hollanda doğumlu Türklerin % 56,3'ü Türk kızlarının Hollandalı erkeklerle evliliğini onaylamazken, doğum yeri Türkiye olanlarda bu oran % 67,9'dur. Hollanda doğumlu yeni nesil Türkler, Türk kızlarının Hollandalı erkeklerle evliliğini Türkiye doğumlu Türklere göre yaklaşık iki katı oranda onaylamaktadır. Schnapper, pek çok sosyologun karma evliliğin çeşitli toplulukları bütünleştirmenin ve önyargılar ile "ırkçılığı" saf dışı bırakmanın en etkili yolu olduğu görüşünde olduğunu belirtmekte ve karma evliliğin bütünleşme göstergesi olarak kullanılırken ihtiyatlı davranılması gerektiğini söylemektedir. Schnapper'e göre, karma evlilikler çeşitli grupların bütünleşmesi sürecini çoğunlukla kolaylaştırır, çoğu kez bunun sonucu da olabilir; fakat karma evlilikler yolu ile etnik ve ırksal nitelikli olduğu bilinen gerilimlerin ortadan kalkacağını söylemek biyolojik ile toplumsalı birbirine karıştırmak anlamına gelir (Schnapper, 2005: 222-223).

Bir görüşmeci, Türkiye'den evliliklerin engellenmesi sebep göstererek "bu durum değişmezse, yakında birçoğumuzun Hollandalı damat ya da gelini olacak" şeklinde konuşmaktadır. Karma evliliklere yaklaşımda yeni nesil Türklerin daha açık olduğunu dikkate aldığımızda,, görüşmecinin "kehanet"inin gerçekleşme ihtimali yüksek gözükmektedir. Tablo incelendiğinde dağılıma göre doğum yeri ve Türk kızlarının Hollandalı erkeklerle evliliği arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($P<.05$).

Tablo 107: Doğum Yeri ve Türk Erkeklerin Hollandalı Kızlarla Evliliği İlişkisi

		Doğum Yeri		Toplam	
		Türkiye	Hollanda		
Türk Erkeklerin Hollandalı Kızlarla Evliliği	Onaylamıyor	Sayı	190	74	264
		Satır	72,0%	28,0%	100,0%
		Sütun	53,1%	42,5%	49,6%
	Onaylıyor	Sayı	58	42	100
		Satır	58,0%	42,0%	100,0%
		Sütun	16,2%	24,1%	18,8%
	Fikri Yok	Sayı	92	52	144
		Satır	63,9%	36,1%	100,0%
		Sütun	25,7%	29,9%	27,1%
	Müslüman Olursa Onaylıyor	Sayı	18	6	24
		Satır	75,0%	25,0%	100,0%
		Sütun	5,0%	3,4%	4,5%
Toplam	Sayı	358	174	532	
	Satır	67,3%	32,7%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
P=.047 S.d= 3 X² = 7,953					

Tablo 107'ye baktığımızda araştırma kapsamında görüşülen kişilerin yarısı Türk erkeklerin Hollandalı kızlarla evliliğini onaylamamaktadır. Doğum yeri Hollanda olan Türklerin Türk erkeklerin Hollandalı kızlarla evliliğini, doğum yeri Türkiye olan Türklere göre daha yüksek bir oranda onayladığı görülmektedir. Doğum yeri ve Türk erkeklerin Hollandalı kızlarla evliliği arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($P < .05$).

SONUÇ

“Avrupa Türklerinde Kimlik Sorunu Olarak Çifte Aidiyet: Hollanda Örneği” adlı bu araştırmada Hollanda’da yaşayan Türklerin çifte aidiyet sorunu olarak kendini gösteren kimlik algılamaları ve aidiyet bağlarının oluşumunda etkili olan sosyolojik dinamikler incelenmiştir.

Hollanda çifte vatandaşlığa 1992 yılı Ocak ayından itibaren izin vermiş, daha sonra 1997’de kaldırılan bu düzenleme, 2000 Hollanda Vatandaşlık Yasası ile yeniden getirilmiştir. Türk vatandaşlığı yanında Hollanda vatandaşlığına da geçmek sağladığı bazı kolaylıklar yanında Hollanda’da yaşamaya devam etme arzusunun da bir işaretidir. “Çifte vatandaşların çifte vatandaş olmayanlara göre çifte aidiyet bağları daha güçlüdür.” önermesinden oluşan hipotezimizi tablo 22’de test ettiğimizde örneklem grubu içinde kimlik ve aidiyet algılamaları bakımından Hollanda vatandaşlığına sahip olan Türk vatandaşları ile sahip olmayanlar arasında anlamlı bir fark bulunduğu görülmüştür ($X^2_{(4)} 36,800, P<.05$). Buna göre Hollanda’da çifte vatandaşlık statüsüne sahip Türklerin çift yönlü aidiyet bağları daha güçlüdür. Ayrıca Türk vatandaşlığına sahip olmanın Hollanda’da yaşayan Türklerin Hollanda’ya da aidiyet bağları geliştirmelerine bir engel teşkil etmediğini görülmektedir. Bu durumda yukarıda belirttiğimiz hipotezimiz doğrulanmaktadır. Tablo 26’ya baktığımızda da çifte vatandaşlık statüsüne sahip Türklerin, bu statüye sahip olmayanlara göre her iki ülkeye de yakınlık duyma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmada test edilmek üzere kurulan bir diğer hipotezimiz, “Çifte vatandaşların çifte vatandaş olmayanlara göre Türkiye’ye temelli dönme isteği daha azdır.” önermesidir. Hipotezimizi tablo 23’te test ettiğimizde gelecekte Türkiye’ye temelli dönme isteği bakımından Hollanda vatandaşlığına sahip olan Türk vatandaşları ile olmayanlar arasında anlamlı bir fark bulunduğu görülmüştür ($X^2_{(2)} 6,745, P<.05$). Buna göre Hollanda’da yaşayan ve çifte vatandaş olan Türklerin çifte vatandaş olmayan Türklere göre daha düşük oranda gelecekte Türkiye’ye kesin dönüş kararında oldukları görülmektedir.

“Çifte vatandaşlar çifte vatandaş olmayanlara göre Hollandalılarla diyaloga daha açıktır.” önermesinden oluşan hipotezimizi tablo 24’te test ettiğimizde örneklem grubu içinde çifte vatandaş olan Türklerle çifte vatandaş olmayanlar arasında

Hollandalılarla diyalog kurma bakımından anlamlı bir fark vardır ($X^2_{(4)} 26,325$, $P<.05$). Diğer bir hipotezimiz “Çifte vatandaşlar çifte vatandaş olmayanlara göre Hollandalılarla işbirliğine daha açıktır.” önermesinden oluşmaktadır. Hipotezimizi tablo 25’te test ettiğimizde örneklem grubu içinde çifte vatandaş olan Türklerle çifte vatandaş olmayanlar arasında Hollandalılarla işbirliğine gitme bakımından anlamlı bir fark bulunmuştur ($X^2_{(4)} 20,460$, $P<.05$). Bu sonuçlara göre Hollanda’da yaşayan ve çifte vatandaş olan Türklerin çifte vatandaş olmayan Türklere göre Hollandalılarla diyaloga ve işbirliğine daha açık oldukları görülmektedir.

Tablo 90’a baktığımızda ise Hollanda’nın ekonomik olarak geleceğini iyi görmeyenlerin iyi görenlere göre daha yüksek oranda Türkiye’ye kesin dönüş planı içinde oldukları görülmektedir ($X^2_{(6)} 31,344$, $P<.05$). Ayrıca tablo 27’ye baktığımızda Hollanda vatandaşlığına sahip olmayan Türkler arasında Türkiye’nin ekonomik geleceğini Hollanda’ya göre daha iyi görenlerin oranının daha yüksek olduğu, çifte vatandaş olan Türkler arasında da çifte vatandaş olmayan Türklere göre Hollanda’nın ekonomik geleceğini daha iyi görenlerin oranının yüksek olduğu görülmektedir ($X^2_{(3)} 9,287$, $P<.05$). Bu veriler Türklerin Türk vatandaşlığı yanında Hollanda vatandaşlığına da geçmelerinde ekonomik beklentilerin ve öngörülerin de etkili olduğunu göstermektedir.

Hollanda’da çifte vatandaşlık bazı siyasetçiler tarafından entegrasyona engel oluyor diye karşı çıkılan bir uygulamadır. Göçmenlerin Hollanda vatandaşlığına kabul edilmelerinin şartı olarak geldikleri ülkenin vatandaşlığını terk etmesi gerektiğini dile getiren siyasetçilerin sesleri her geçen gün daha çok çıkmaktadır. Üstelik sâdece yabancı düşmanı ırkçı siyasetçilerin değil, zaman zaman göçmenlerden en çok oy alan bazı siyasal parti temsilcilerinin bile çifte vatandaşlık aleyhinde beyanları olmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre Türk vatandaşlığından vazgeçmeden Hollanda vatandaşı olmak uyuma engel olmadığı gibi Hollanda’da yaşayan Türklerin entegrasyonunu olumlu yönde etkilemektedir. Hollanda’da yaşayan Türklerin çifte vatandaşlık statüsüne sahip olmaları yaşadıkları ülkeye aidiyet bağlarının güçlenmesi açısından hiç şüphesiz çok önemlidir fakat sosyal ve kültürel alanlarda da hürriyetlerin genişletilmesi Hollanda’da yaşayan Türklerin Türkiye yanında Hollanda’ya aidiyet bağlarını daha da güçlendirecektir.

Türklerin Hollanda toplumuyla bütünleşmesinin önemli bir yolu da siyasal katılımdan geçmektedir. Siyasal katılımın olmazsa olmazlarında biri yaşanan ülkenin dilini iyi bilmektir. Dil hem siyasal katılımda hem de sosyal hayatın diğer alanlarında Hollanda'da yaşayan Türklerin daha aktif olmalarını sağlayan en önemli araçlardan biridir. Bu anlamda bir diğer hipotezimiz "Hollandacayı iyi bilenler Hollanda siyasetine daha ilgilidir." önermesinden oluşmaktadır. Hipotezimizi test ettiğimizde tablo 31'e göre Hollandaca konuşma/anlama durumu ile Hollanda siyasetine ilgi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($X^2_{(8)} 53,137, P<.05$). Örneklem grubu içinde Hollandacayı iyi bilen Türklerin Hollandaca seviyesi daha düşük olanlara göre Hollanda siyasetine daha ilgili oldukları görülmektedir. Bu sonuca göre yukarıda belirttiğimiz hipotezimiz doğrulanmaktadır.

Sosyal hayatın her sahasında aktif olabilmenin yolu, evvel emirde, dil bilmekten geçmektedir. Hollanda'da yaşayan Türkler tablo 103'ün ortaya koyduğu gibi Hollandaca bilmenin öneminin idrâkindedirler. Yaklaşık elli yıldır yaşanan tecrübeler yaşadıkları ülkenin dilini iyi bilmenin ne denli önemli olduğunu Hollanda'da yaşayan Türklere öğretmiştir. Türkler açısından Hollandacayı iyi bilmek sosyal hayatın her alanını etkilemektedir. "Hollandacayı iyi bilenler Hollandalılarla diyaloga daha açıktır." önermesinden oluşan hipotezimizi test ettiğimizde örneklem grubu içinde tablo 58'e göre Hollandaca konuşma/anlama durumu ile Hollandalılarla diyalog durumu arasında anlamlı bir fark bulunduğu görülmektedir ($X^2_{(16)} 94,354, P<.05$). "Hollandacayı iyi bilenler Hollandalılarla işbirliğine daha açıktır." önermesinden oluşan hipotezimizi test ettiğimizde ise örneklem grubu içinde tablo 100'ün ortaya koyduğu gibi Hollandaca konuşma/anlama durumu ile Hollandalılarla işbirliği yapma düşüncesi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($X^2_{(12)} 52,421, P<.05$). Bu sonuca göre de Hollandaca seviyesi yüksek olanların Hollandalılarla işbirliğine daha açık oldukları görülmektedir. Bu sonuçlar yukarıda belirttiğimiz hipotezlerimizi doğrulamaktadır.

Ayrıca tablo 55, Hollandaca seviyesi yüksek olanların Hollandalılarca gerçekleştirilen sosyo-kültürel faaliyetlere Hollandacası zayıf olanlara nazaran daha çok katıldıklarını ortaya koymaktadır ($X^2_{(8)} 19,104, P<.05$). Tablo 71'e göre de Hollandaca seviyesi yüksek olan Türkler, orta ve alt düzeyde Hollandaca

bilenlere göre Hollanda gazetelerini daha çok okumaktadır. Bu veriler Hollanda'da yaşayan Türklerin sosyo-kültürel pratiklerinde Hollandaca bilmenin etkilerini ortaya koymaktadır.

Avrupalı Türklerin işgücü göçünün ilk yıllarında dil bilmeden bile rahatlıkla iş bulabildikleri dönem çok gerilerde kalmış, günümüzde bilhassa işgücü piyasasına katılımda dil bilmenin bile yetmeği bir dönem yaşanmaya başlanmıştır. Tablo 49 Hollanda'da doğup, büyüyen, eğitim gören yeni nesil Türklerin, Türkiye'de büyüüp bilâhare muhtelif sebeplerle Hollanda'ya göç eden Türklere göre çok daha iyi Hollandaca bildiğini göstermektedir ($X^2_{(4)} 158,738, P<.05$). Bu durum doğum yeri Hollanda olan Türklerin sosyal hayatta daha aktif olabilmelerini de sağlamaktadır.

Hollanda'da yaşayan Türklerin birçoğunun sosyal hayatın birçok alanında zarurî olarak Hollandaca konuşmaları ve dolayısıyla da tablo 50'de görüldüğü gibi zaman zaman Hollandaca düşünmeleri kaçınılmaz bir durumdur. Fakat sâdece Hollandaca düşünmek, Hollanda'da yaşayan Türklerin Türkiye ve Türk kimliği ile irtibatlarının da zayıflamasına sebep olacaktır. Türklerin hem Türkçe hem de Hollandaca düşünmeleri aidiyet bağları açısından şüphesiz ki önemlidir. Dolayısıyla, Hollanda'da yaşayan bilhassa yeni nesil Türklerin Türkiye'ye de yakınlık duymaları, Hollandaca yanında Türkçe de bilmelerine, düşünmelerine ve Türk kültürü ile irtibatlarının devamına bağlıdır.

İyi derecede Hollandaca bilmek sosyal hayatta daha aktif olmak için elzem olsa da bilhassa işgücü piyasasına katılımda etnik kökenin ayrımcılık sebebi olması, Hollanda'da yaşayan Türklerin mütemadiyen yüzleştiği önemli bir sorundur. Turner, etnik kökeni ve göçmen statüsünü sosyal hayatta eşitsizliğin başta gelen sebeplerinden saymaktadır (2007: 70). Tablo 82 araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 69'unun, Hollanda'da farklı kültürlere mensup insanlara ayrımcılık uygulandığını düşündüğünü göstermektedir. Tablo 81'e göre Hollanda'da yaşayan Türklerin yüzleşmek zorunda kaldığı birinci sorun ayrımcılıktır. Tablo 83 ister Hollanda'da ister Türkiye'de doğmuş olsun Hollanda'da yaşayan Türklerin Hollanda'da farklı kültüre mensubiyetin bir ayrımcılık sebebi olduğu konusunda büyük oranda ittifak içinde olduklarını göstermektedir ($X^2_{(4)} 3,506, P>.05$). Bunun yanında, tablo 101'e göre araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 67,1'si Hollanda'da insan hakları ve yabancılara/göçmenlere yönelik politikalar

konusunda son yıllarda kötüye doğru bir gidişat olduğunu düşünmektedir. Hollanda'da yaşayan Türklerin hak ve hürriyetlerinin yasalarda karşılık bulması, yaşadıkları ülkeye aidiyet bağlarının güçlenmesi açısından hiç şüphesiz çok önemlidir. Fakat ayrımcılığın mütemadiyen arttığı, hak ve hürriyetlerin kısıtlandığı bir ortamda Hollanda'da uygulanan entegrasyon politikalarının sonuç vermesi de düşünülemez.

Hollanda'da yaşayan Türklerin yaşadıkları toplumla bütünleşmeleri, evvel emirde eğitim olmak üzere sosyal hayatın birçok sahasında Türklere fırsat eşitliği sağlanmasından geçmektedir. Fakat araştırmamızın da ortaya koyduğu gibi, Hollanda'da, Türklerin de içinde bulunduğu göçmen topluluklar için başta eğitimde ve işgücü piyasasına katılımda fırsat eşitliği yeterli seviyede değildir. Bu durum Hollanda'da yaşayan Türklerin sosyal statülerinin yükselmesine de mâni olmaktadır. İstatistiklere bakıldığında Hollanda'da yaşayan Türk çocuklarının genel itibariyle okul başarıları Hollandalı akranlarının gerisindedir. Bu durumun değişmesi ve Türk çocuklarının okul hayatlarından sonra dâhil olacakları işgücü piyasasının kalifiye eleman ihtiyacına karşılık verebilecek niteliklere sahip olmaları için Hollanda'da faaliyet gösteren Türk sivil toplum örgütleri Türkiye ile de işbirliği yaparak çalışmalar yapmalıdır. Türklerin sosyal statülerinin yükselmesi hem kendileri açısından hem de Hollanda açısından önemi yadsınamaz bir konudur. Hollanda Devleti'nin de asimilasyonu hedefleyen ve göçmenlerin kültürlerini hiçe sayan uyum politikaları yerine Türklerin de içinde bulunduğu farklı etnik kökene mensup insanların sosyal hayatın her alanında imkân ve fırsatlardan en az yerli halkın istifade ettiği kadar yararlanmasını sağlayacak tedbirler alması ve uyum politikalarını göçmenler için fırsat eşitliği ve pozitif ayrımcılık temelinde belirlemesi hem Hollanda hem de Hollanda'da yaşayan Türkler için kazanç olacaktır.

Tablo 79'un gösterdiği gibi Hollanda'da yaşayan Türklerin kâhir ekseriyeti Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yaşamaktadır. Bu bir arada yaşama durumu, evvel emirde ekonomik ve kültürel sebeplere dayalıdır. Son yıllarda Türkleri hedef alan ırkçı saldırıların artması, Türkleri safları daha da sıklaştırmaya itmektedir. Gettolaşmanın ya da paralel toplumların oluşmasının önüne geçmek için sonuç vermeyen uyum politikaları yerine ırkçı saldırılara karşı mücadele edilmesi ve Türklerin sosyal statülerinin yükselmesine mâni olan başta

eğitimde olmak üzere bütün ayrımcılıkların ortadan kaldırılması ve göçmen karşıtı ırkçı söylemlere ve eylemlere engel olmak için yasal tedbirler alınması elzemdir.

“Hollanda’da doğup büyüyen, eğitim gören yeni nesil Türklerin, Türkiye’de doğup büyüyen ve sonrasında Avrupa’ya giden Türklere göre, kimlik tanımlamalarında çifte aidiyet bağları daha güçlüdür.” önermesi bir diğer hipotezimizdir. Hipotezimizi test ettiğimizde tablo 18’e göre doğum yeri ile kimlik ve aidiyet katmanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($X^2_{(4)} 12,616, P<.05$). Bu sonuç yukarıda belirttiğimiz hipotezimizi doğrulamaktadır. Hollanda’da doğan ve çifte sosyalleşme süreci içinde kimlik inşâları gerçekleşen yeni nesil Türklerin Türkiye’de doğan ve Türk kültürüne ait kodları temellük ettikten sonra Hollanda’ya göç eden Türklere nazaran kimlik algılamalarında çifte aidiyet bağlarının daha güçlü olduğu görülmektedir.

“Hollanda’da doğup büyüyen, eğitim gören yeni nesil Türklerin, Türkiye’de doğup büyüyen ve sonrasında Avrupa’ya giden Türklere göre, seçimlerde Türk adayları destekleme eğilimi düşüktür.” önermesinden oluşan hipotezimizi test ettiğimizde tablo 32’ye göre doğum yeri ile seçimlerde sâdece Türk adayları destekleme durumu arasında anlamlı bir fark bulunmadığı görülmektedir ($X^2_{(2)} 2,552, P>.05$). Örneklem grubu içinde doğum yeri Hollanda olan Türkler doğum yeri Türkiye olan Türklerden, seçimlerde sâdece Türk adayları destekleme konusunda geri kalmamaktadırlar. Bu sonuç yukarıda belirttiğimiz hipotezimizi yanlışlamaktadır. Bunun yanında tablo 33’e baktığımızda yaş grupları ile seçimlerde sâdece Türk adayları destekleme durumu arasında anlamlı bir fark bulunduğu görülmektedir ($X^2_{(8)} 21,875, P<.05$). Örneklem grubu içinde gençlerin yaş bakımından kendilerinden daha kıdemli olanlara göre seçimlerde Türk adayları daha az destekledikleri anlaşılmaktadır. Tablo 39’a baktığımızda Hollanda’da siyasal partileri destekleme konusunda doğum yeri Hollanda olan yeni nesil Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklerle benzer yönetime sahip oldukları görülmektedir ($X^2_{(6)} 8,793, P>.05$). İşçi Partisi (PvdA) Türkler arasında en çok desteklenen partidir. Türklerin Hollanda’da daha ziyade sol partileri desteklediği ve bu yönelimin yeni nesillerde de devam ettiği anlaşılmaktadır.

Hollanda’da yaşayan Türklerin siyasal katılımı üzerine belirtilmesi gereken önemli bir husus şudur: Hollanda’da yaşayan Türklerin siyasal katılımı önünde

sözde Ermeni soykırımının Türk adaylara dayatılması gibi ciddi bir engel söz konusudur. Bu dayatma sonucu Hollanda'da yaşayan Türkler, seçmek istedikleri Türk adayları seçme imkânından büyük oranda mahrum bırakılmaktadırlar. Türklerin Hollanda siyasetine yabancılaşmamaları ve siyasette daha aktif olabilmeleri için iptidai toplumlarda dahi görülmeyecek bu dayatmanın ortadan kaldırılması gerektiği açıktır.

“Hollanda'da doğup, büyüyen, eğitim gören yeni nesil Türkler, Türkiye'de doğup büyüyen ve sonrasında Avrupa'ya yerleşen Türklere göre Hollandalılarla diyaloga daha açıktır.” önermesinden oluşan hipotezimizi test ettiğimizde tablo 59'a göre doğum yeri ve Hollandalılarla diyalog durumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($X^2_{(4)} 20,742, P<.05$). Örneklem grubu içinde doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere göre Hollandalılarla daha çok diyalog içinde oldukları görülmektedir. “Hollanda'da doğup, büyüyen, eğitim gören yeni nesil Türkler, Türkiye'de doğup büyüyen ve sonrasında Avrupa'ya yerleşen Türklere göre Hollandalılarla işbirliğine daha açıktır.” önermesinden oluşan hipotezimizi test ettiğimizde ise tablo 102'ye göre doğum yeri ve bir Hollandalı ile ticarî ortaklık kurma düşüncesi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($X^2_{(4)} 11,796, P<.05$). Örneklem grubu içinde doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere göre Hollandalılarla işbirliğine daha açık oldukları görülmektedir. Bu sonuçlara göre yukarıda belirttiğimiz hipotezlerimiz doğrulanmaktadır.

1960'larda geçici bir süre için başlayan Avrupa'nın sanayisi gelişmiş ülkelerine işgücü göçü zamanla kalıcı hâle gelmiş ve göçmen Türk işçilerin ailelerini de yanlarına almaları sonucunda göç Türk işçilerin büyük çoğunluğu için kalıcı hâle gelmiştir. Göçün kalıcı hâle gelmesiyle göç edilen ülkelerde doğan ve her iki ülkeye ait kültürel kodları temellük ederek çift yönlü bir sosyalleşme süreciyle şahsiyetini kazanan kuşaklar günümüzde Avrupa ülkelerinde hatırı sayılır bir nüfusa sahip olmuştur. Avrupa Türklerinin geleceği bu nesiller ve onların çocuklarıdır. Doğum yeri Avrupa ülkeleri olan bu yeni nesil Türklerin yaşadıkları çift yönlü sosyalleşme sürecinin etkisiyle sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik tutum ve pratikleri de çift yönlü gelişmektedir. Bu anlamda araştırmada diğer bir hipotezimiz “Hollanda'da doğup büyüyen, eğitim gören yeni nesil Türklerin, Türkiye'de doğup büyüyen ve sonrasında Avrupa'ya giden Türklere göre, sosyo-

kültürel ve sosyo-ekonomik tutum ve pratiklerinde çift yönlülük daha baskındır.” önermesi olarak belirlenmiştir. Hipotezimizi test ettiğimizde tablo 53’e ($X^2_{(2)} 81,310, P<.05$) ve tablo 55’e göre ($X^2_{(4)} 25,543, P<.05$), doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere göre arkadaşlarıyla ve aile fertleriyle iletişimlerinde her iki dili kullanma oranının daha yüksek olduğu, tablo 56’ya göre ($X^2_{(6)} 36,843, P<.05$), doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere göre Türkçe yanında daha çok Hollandaca müzik dinledikleri, tablo 62 ($X^2_{(3)} 8,407, P<.05$), ve tablo 63’ün ($X^2_{(3)} 15,206, P<.05$) gösterdiği gibi, doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere göre Türk televizyonları yanında Hollanda televizyonlarını daha çok takip ettikleri, tablo 65’e göre ($X^2_{(2)} 61,426, P<.05$), doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere göre internet kullanımında Türkçe’nin yanında Hollandaca’yı daha çok kullandıkları, tablo 68’e ($X^2_{(3)} 45,704, P<.05$) ve tablo 69’a göre ($X^2_{(3)} 8,888, P<.05$), doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere göre Türk gazeteleri yanında Hollandaca gazetelerini daha çok takip ettikleri, tablo 72’ye ($X^2_{(1)} 4,031, P<.05$) ve tablo 75’e göre ($X^2_{(2)} 8,931, P<.05$), doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere göre Türk futbol takımları yanında Hollanda futbol takımlarını daha çok tuttukları ve futbol karşılaşmalarını seyretmeye daha çok gittikleri, tablo 77’ye göre ($X^2_{(2)} 12,141, P<.05$), doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere göre Türk yemekleri yanında Hollandalıya özgü yemekleri daha çok yaptıkları, tablo 93’e göre ($X^2_{(2)} 7,375, P<.05$), doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere göre daha yüksek oranda ölünce mezarlarının Hollanda’da bulunması isteğinde oldukları, tablo 95’e göre ($X^2_{(3)} 14,957, P<.05$), doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere göre Türkiye yanında Hollanda’yı ahlaki değerler açısından daha iyi gördükleri, tablo 106’ya ($X^2_{(3)} 13,391, P<.05$) ve tablo 107’ye göre ($X^2_{(3)} 7,953, P<.05$), doğum yeri Hollanda olan Türklerin doğum yeri Türkiye olan Türklere göre Türk kızlarının Hollandalı erkeklerle evliliğine ve Türk erkeklerinin Hollandalı kızlarla evliliğine daha yüksek oranda onay verdikleri görülmektedir. Bu sonuçlara göre yukarıda belirttiğimiz hipotezimiz doğrulanmaktadır.

Hollanda’da 2004 yılında anadil eğitiminin kaldırılmış olması yeni nesiller için asimilasyon tehlikesi anlamına gelmektedir. Böyle bir tehlikeyi bertaraf etmek

için Hollanda'da uyum adı altında yürütölen asimilasyon amaçlı eğitim politikalarına karşı Türkçe eğitimi veren özel okullar Türkiye tarafından desteklenmelidir. Ayrıca Türkçe'nin önemi konusunda Türk ailelerin bilinçlendirilmesi ve Hollanda'daki Türk sivil toplum örgütlerinin Türkçe konusunda çalışmalar yapmaları teşvik edilmelidir. Bu bilinçlendirme ve teşvik çalışmalarını yapacak olan da, evvel emirde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir. Ayrıca Türk Milli Eğitim Bakanlığı'nın "gönül köprüsü" adlı projesine (Bkz. www.gonulkoprusuprojesi.com, 06.01.2009) Avrupa'da yaşayan Türk çocuklarının da dâhil edilmesi ve bu çocuklarla Türkiye'de yaşayan Türk çocukları arasında kardeşlik, arkadaşlık ilişkileri kurulması sağlanmalıdır. Türk çocuklarının kim olduklarına, nereye ait olduklarına daha kolay cevap verebilmeleri ve zaman zaman yüzleştikleri kimlik ikileminin üstesinden gelebilmeleri için tarih şuuru kazanmaları amacıyla Türk tarihini de bilmeleri ve Türkiye'nin tarihi bölgelerini tanımaları, gezmeleri için çalışmalar yapılmalıdır. İki ayrı kültürel çevreyle yüzleşmekten kaynaklanan iki kimlik, iki aidiyet arasında kalmayı aşabilmenin yolu her iki topluma özgü değerlerin dengeli bir şekilde temellük edilmesi ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- ABADAN-UNAT, Nermin (2006), **Bitmeyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Aile ve Sosyal Araştırmaları Genel Müdürlüğü (2005), **Federal Almanya’da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması**, Ankara.
- AKBULUT, Olgun (2008), **Barış İçinde Birlikte Yaşamın Hukuk Zemini**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet (2008), **Labour Migration from Turkey to Western Europe, 1960-74, A Multidisciplinary Analysis**, Amsterdam University Press, Amsterdam.
- ALEXANDER, Jeffrey C. (2001) “Theorizing the ‘Modes of Incorporation’: Assimilation, Hyphenation and Multiculturalism as Varieties of Civil Participation”, **Sociological Theory**, Cilt 19, No. 3.
- ALKAN, Türker (1983), **Saldırganlık, Önyargı ve Yabancı Düşmanlığı**, Hil Yayın, İstanbul.
- ALTINBAŞ, Deniz (2006), **Avrupa ve Çokkültürlülük: Fransa Örneği**, Stratejik Analiz, Ekim 2006, Ankara, ss. 52-61.
- AVAR, Banu (2007), **Hangi Avrupa?**, Truva Yayınları, İstanbul.
- AVCI, Gamze (2005), “Religion, Transnationalism and Turks in Europe”, in Ali Çarkoğlu and Barry Rubin (Eds.), **Religion and Politics in Turkey**, Routledge, London and New York, ss. 59-72.
- AYVERDİ, İlhan (2008), **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- BALI, Ali Şafak (2001), **Çokkültürcülük ve Sosyal Adalet - Öteki İle Barış İçinde Yaşamak**, Çizgi Kitapevi, Konya.
- BASU, Kaushik (2003), **Analytical Development Economics: The Less Developed Economy Revisited**, MIT Press, London.

- BAUBÖCK, Rainer (2007) “Citizenship and Migration – Concepts and Controversies”, in Rainer Bauböck (Ed.), **Migration and Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation (IMISCOE Reports)**, Amsterdam University Press, Amsterdam, ss. 15-31.
- BAUMAN, Zygmunt (1998), **Sosyolojik Düşünmek**, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMANN, Gerd (2006), **Çokkültürlülük Bilmecesi**, (Çev. Işın Demirakın), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- BEAUD, Michel (2003), **Kapitalizmin Tarihi**, (Çev. Fikret Başkaya), Dost Kitabevi, Ankara.
- BENHABIB, Seyla (2006), **Ötekilerin Hakları**, (Çev. Berna Akkıyal), İletişim Yayınları, İstanbul.
- BERGER, John and Jean Mohr (1975), **A Seventh Man**, Penguin Books, London.
- BIJSTERVELD, Sophie van (2008), “Hollanda”, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi**, Ali Köse, Talip Küçükcan (Editörler), İSAM Yayınları, İstanbul, ss. 135-150.
- BİLGİN, Nuri (2007), **Kimlik İnşası**, Aşina Kitaplar, İzmir.
- BİLGİN, Nuri (1997), **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- BOLAFFI, Guido, Raffaele BRACALENTI, Peter BRAHAM and Sandro GINDRO (Eds.) (2003), **Dictionary of Race, Ethnicity and Culture**, Sage Publications, London.
- BORJAS, George (1990), **Friends or Strangers: The Impact of Immigrants on the U. S. Economy**, Basic Books, New York.
- BRUBAKER, Rogers, W. (2008), “Fransa ve Almanya’da Göç Vatandaşlık ve Ulus-Devlet”, Ayşe Kadioğlu (Der.), **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 55-92.

- BUTLER, Kim D. (2001), **Diaspora: A Journal of Transnational Studies**, 10: 2, Ontario.
- CANATAN, Kadir (1990), **Göçmenlerin Kimlik Arayışı**, Endülüs Yayınları, İstanbul.
- CANATAN, Kadir (1995), **Avrupa'da Müslüman Azınlıklar**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- CANATAN, Kadir (2004), **Hollanda Güncesi**, Türkevi Yayınları, Amsterdam.
- CASTLES, Stephen ve Mark J. MILLER (2008), **Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, (Çevirenler: Bülent Uğur Bal- İbrahim Akbulut), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- COHEN, Robin (1997), **Global Diasporas**, UCL Press, Londra.
- CONNOLLY, William (1995), **Kimlik ve Farklılık**, (Çev. Fermâ Lekesizalın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2007), **2005-2006 Raporu: Yurtdışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişmeler ve Sayısal Bilgiler**, Yayın No: 147, Ankara.
- ÇELİKKOL, Zeki, Alexander de GROOT ve Ben. J. SLOT (2000), **Lâle ile Başladı: Türkiye ve Hollanda Arasındaki Dört Yüzyıllık İlişkilerin Resimli Tarihçesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı 190, Ankara.
- ÇULCU, Murat (2000), **Neonazizm'in Suçüstü Tutanakları**, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- DAL, Güney (1979), **E-5**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- DANIŞ, Didem ve Füsun ÜSTEL (2008), "Giriş: Türkiye'den Fransa'ya Göçün Toplumsal ve Tarihsel Boyutları", Didem Danış-Verda İrtiş (Derleyenler), **Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 3-32.
- Dışişleri Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü (1973), **Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları**, Ankara.

- DOYTCHEVA, Milena (2009), **Çokkültürlülük**, (Çev. Tuba Akıncılar Onmuş), İletişim Yayınları, İstanbul.
- ENTZINGER, Han (2006), “The Paralel Decline of Multiculturalism and the Welfare State in The Netherlands”, **Multiculturalism and the Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies**, Will Kymlicka and Keith Banting (Eds.), Oxford University Press, Oxford, ss. 177-202.
- ERKAL, Mustafa (2005), **Küreselleşme Etniklik Çokkültürlülük**, Derin Yayınları İstanbul.
- ERKAL, Mustafa, Filiz BALOĞLU ve Burhan BALOĞLU (1997), **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul.
- FAİST, Thomas (2003), **Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar**, (Çev. Azat Zana Gündoğan, Can Nacar), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- FOSTER, John Bellamy (2002), **Savunmasız Gezegen**, (Çev. Hasan Ünder), Epos Yayınları, Ankara.
- FÜRÜZAN, (1998), **Yeni Konuklar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- GELEKÇİ, Cahit ve Ali KÖSE (2009), **Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- GİDDENS, Anthony (2008), **Sosyoloji**, (Yayıma Hazırlayan: Cemal Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- GİTMEZ, Ali S. (1979), **Dışgöç Öyküsü**, Maya Yayıncılık, Ankara.
- GİTMEZ, Ali S. (1983), **Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler: Beklentiler... Gerçekleşenler...**, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- GÖKSOY, İsmail Hakkı (1995), **Endonezya'da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği**, İSAM Yayınları, Ankara.
- GÖKSOY, İsmail Hakkı (1998), **Hollanda Sömürgeciliği**, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt: 18, İstanbul, ss. 226-227.

- GUIN, Ursula K. Le (1999), **Mülksüzler**, (Çev. Levent Mollamustafaoğlu), Metis Yayınları, İstanbul.
- GURAK, Douglas T, ve Fe CACES (1992), “Migration Networks and the Shaping of Migration Systems”, **International Migration Systems: A Global Approach**, (Eds.) Mary M. Kristz, Lin Lean Lim ve Hania Zlitnik, Clanderon Press, Oxford, ss. 150-176.
- GÜLEÇ, Cengiz (2005), **Evrensel Bir Kimlik Mümkün mü?**, Türkiye Günlüğü, Sayı: 83, Ankara, ss. 72-76.
- HABERMAS, Jürgen (1996), “Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı” **Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası**, (Çev. Mehmet H. Doğan), Yay. Haz: Amy Gutman, Yapı Kredi Yayınlar, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2007), **Bölünmüş Batı**, (Çev. Dilman Muradoğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- HAO, Lingxin (2007), **Color Lines, Country Lines: Race, Immigration, and Wealth Stratification in America**, Russell Sage Foundation, New York.
- HART, Betty de (2007), “The End of Multiculturalism: The End of Dual Citizenship? Political and Public Debates on Dual Citizenship in The Netherlands (1980-2004)” in **Dual Citizenship in Europe From Nationhood to Societal Integration**, Thomas Faist (Ed.), Ashgate, ss. 77-102.
- HOBSBAWM, Eric (2007), **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırıliklar Çağı**, (Çev. Yavuz Alogan), Everest Yayınları, İstanbul.
- <http://euro.zaman.com.tr/euro/detaylar.do?load=detay&link=47608>,
26.01.2009
- <http://gonulkoprusuprojesi.com>, 06.01.2009
- http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2008/05/080515_netherlands.shtml,
17. 05.2008.
- <http://www.cbs.nl/enGB/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-90156-wk.htm>, 27.12.2008.

<http://www.cbs.nl/enGB/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2640-wm.htm>, 07.02.2009

<http://www.cbs.nl/enGB/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2640-wm.htm>, 29. 12. 2008.

<http://www.cbs.nl/enGB/menu/themas/macroeconomie/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-087-pb.htm>, 29. 12. 2008.

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,3424677,00.html>, 19.06.2008.

http://www.ekinim.nl/ekin2/index.php?option=com_content&task=view&id=10465,
29.12.2008.

<http://www.eurozaman.com/euro/detaylar.do?load=detay&link=37870>, 29.07.2008.

<http://www.eurozaman.com/euro/detaylar.do?load=detay&link=40824>, 02.08.2008.

<http://www.eurozaman.com/euro/detaylar.do?load=detay&link=47164>,
18.12.2008.

<http://www.haberturk.com/haber.asp?id=112295&cat=180&dt=2008/12/02>,
02.12. 2008.

http://www.hotiad.nl/tr/news/view/7_210.html, 13.10.2008.

<http://www.hurriyet.de/?navi=article&grp=Politika&an=1672>, 21.08.2008.

<http://www.hurriyet.de/?navi=article&grp=Gundem&an=3369>, 18.01.2009.

<http://www.hurriyet.de/?navi=manset&grp>, 02. 09. 2008.

<http://www.hurriyet.de/?navi=manset&grp=SoloManset&an=2855&banner=0>,
05.10.2008.

<http://www.hurriyet.de/?navi=manset&grp=SoloManset&an=4740&banner=0>,
30.12.2008.

<http://www.hurriyet.de/?navi=manset&grp=solomanset&an=4809&banner=0>,
06.01.2009.

<http://www.hurriyet.de/haberler/arsiv/129926/aile-birlesimine-yeni-engeller>,
25. 11. 2008.

<http://www.minbuza.nl/en/welcome/Netherlands/government>, 18.06.2008.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/452847.asp>, 13.07.2008.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/452847.asp>, 13.07.2008.

<http://www.scp.nl/publicaties/boeken/9789037703306.shtml>, 08.01.2009.

[http://www.uetd.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=92&Itemid=42
&lang=](http://www.uetd.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=92&Itemid=42&lang=), 18.09.2008.

<http://www.tuik.gov.tr/SagMenu/guncel/guncel.xml>, 18.01.2009.

İNAC, Hüsamettin (2005), **Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, Adres Yayınları, Ankara.

İRTİŞ, Verda (2008), "Fransa'da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler ve Kimlik Stratejileri", Didem Daniş ve Verda İrtiş (Derleyenler), **Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 235-258.

KARPAT, Kemal H. (2003), **Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm**, (Çev. Abdülkerim Sönmez), İmge Kitabevi, Ankara.

KASTORYANO, Riva (2000), **Kimlik Pazarlığı, Fransa'da ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri**, Çev. Ali Berktay, İletişim Yayınları, İstanbul.

KAYA, Ayhan (2000), **Berlin'deki Küçük İstanbul, Diasporada Kimliğin Oluşumu**, Büke Yayıncılık, İstanbul.

KAYA, Ayhan (2003), "Ulusal Yurttaşlıktan Çoğul Yurttaşlığa?", **Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar: Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik**, Ayhan Kaya, Günay Göksu Özdoğan (Derleyenler), Bağlam Yayıncılık, İstanbul, ss. 149-189.

KAYA, Ayhan ve Ferhat KENTEL (2005), **Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- KAYA, Ayhan ve Ferhat KENTEL (2008), **Belçika Türkleri: Türkiye ile Avrupa Arasında Köprü mü, Engel mi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KAYA, İlhan (2007), **Müslüman Amerikalılar**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- KENNEDY, Paul (2001), **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, (Çev. Birtane Karanakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat (2008), "Türkiye'de Çokkültürlü Anayasal Vatandaşlık ve Demokratikleşme", Ayşe Kadioğlu (Der.), **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 218-244.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali (2003), **Kimlikler Okyanusu**, Doğu Batı Dergisi, Sayı: 23, Ankara, s. 161-165.
- KOÇ, Erol (2007), **Türkler ve Fransızlar: Kim bu Fransızlar...?**, Kim Yayınları, Ankara.
- KOSER, Khalid (2007), **International Migration: A Very Short Introduction**, Oxford University Press, Oxford.
- KÖKSAL, Sema (1986), **Refah Toplumunda 'Getto' ve Türkler**, Teknografik Matbaacılık, İstanbul.
- KRUIF, Gerard de (1996), "Teacher Education and Multiculturalism in The Netherlands", in **Teacher Education in Plural Societies: An International Review**, Maurice Craft (Ed.), Routledge, London and New York, ss. 130-140.
- KUPER, Simon (2004), **Ajax, Hollandalılar ve Savaş**, İthaki Yayınları, (Çev. Elif Gökteke), İstanbul.
- KÜÇÜKCAN, Talip and Veyis GÜNGÖR, (2009) "Image of Turkey and Perception of European Identity among Euro-Turks in Holland", **Turks In Europe: Culture, Identity, Integration**, Talip Küçükcan and Veyis Güngör (Eds.), Türkevi Resarch Center, Amsterdam ss. 435-457.
- KYMLICKA, Will (1998), **Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- KYMLÍCKA, Will (2004), **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- LISTER, Michael and Emily PIA (2008), **Citizenship in Contemporary Europe**, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- LOOMBA, Ania (1998), **Kolonyalizm Postkolonyalizm**, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- MAALOUF, Amin (2008), **Ölümcül Kimlikler**, (Çev. Aysel Bora), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- MARSHALL, Gordon (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MARSHALL, T. H. (2006), **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, (Çev. Ayhan Kaya), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- MASSEY, Douglas S., Joaquin ARANGO, Graeme HUGO, Ali KOUAOUCI, Adela PELLEGRINO and J. Edwards TAYLOR (1993), “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, **Population and Development Review**, Vol. 19, Issue 3, ss. 431-466.
- MAZOWER, Mark (2008), **Karanlık Kıta: Avrupa'nın 20. Yüzyılı**, (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- METZGER, Laurent (2000), “Nation, Nationalism and Globalization in France”, in Leo Suryadinata (Ed), **Nationalism and Globalization: East and West**, Institute of Southeast Asian Studies, ss. 200-215.
- MILES, Robert (1989), **Racism**, Routledge, London and New York.
- MUNZ, Rainer (2005), Ethnic Germans in Central and Eastern Europe and their Return to Germany, in Rainer Münz, Rainer Ohliger (Eds.), **Diasporas and Ethnic Migrants**, Frank Cass, Oregon, ss. 242-252.
- MUTLUER, Mustafa (2003), **Uluslararası Göçler ve Türkiye**, Çantay Kitabevi, İstanbul.

- NEDERVEEN Pieterse, Jan (2005), “Göç Sürecinde İslâm: Minaresiz Camiler”, **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler** (içinde), Ayşe Öncü-Petra Weyland (Derleyenler), (Çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 239-270.
- NEUMANN, Ursula (2007), “Eğitim ve Öğretim Sürecinde Bir Kaynak Olarak Çokdillilik”, Didem Danış-Verda İrtiş (Derleyenler), **Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 185-203.
- O’LEARY, Zina (2007), **The Social Science Jargon Buster**, Sage Publications, London.
- OUTHWAITE, William (2008), “Jürgen Habermas”, **Key Sociological Thinkers**, Rob Stones (Ed.), Palgrave Macmillian, New York, ss. 251-260.
- ÖZKALP, Enver (2008), **Sosyolojiye Giriş**, Ekin Yayınevi, Bursa.
- PAREKH, Bhikhu (2002), **Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek**, (Çev., Bilge Tanrıseven), Phoenix Yayınlar, Ankara.
- PAZARKAYA, Yüksel (1995), **Möln ve Solingen’den Sonra Almanya Üzerine Düşünmek**, Sisçanı Yayınları, İstanbul.
- PIORE, Michael J. (1979), **Birds of Passage – Migrant Labor and Industrial Societies**, Cambridge University Press, Cambridge.
- RAGIN, Charles ve Daniel CHIROT (1999), “Immanuel Wallerstein’in Dünya Sistemi”, **Tarihsel Sosyoloji**, Editör: T. Skocpol, (Çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 276-312.
- REX, John (1994), “Conclusion: The Place of Ethnic Mobilisation in West European Democracies”, **Ethnic Mobilisation in a Multi-Cultural Europe**, John Rex ve Beatrice Drury (Eds.), Avebury, Aldershot.
- ROBERTS, J. M.,(2003), **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, (Çev. Sinem Gül), Dost Kitabevi, Ankara.

- ROCKEFELLER, Steven C. (2005), **Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası**, (Çev. İlknur Özdemir), Taylor'un Makalesine Yorum, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss. 95-105.
- SASSEN, Saskia (2003), "Towards Post-National and Denationalization Citizenship", **Handbook of Citizenship Studies**, Engin Fahri Işın and Bryan S. Turner (Eds.), Sage Publications, Londra, New Delhi, Thousand Oaks, ss. 277-292.
- SCHNAPPER, Dominique (2005), **Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki**, (Çev. Ayşegül Sönmezay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SEVİMLİ, İbrahim (2000), **Kimliksiz Cemaatler**, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- SOMERSAN, Semra (2004), **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SOYSAL, Yasemin Nuhoglu (1994), **Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe**, University of Chicago Press, Chicago.
- SOYSAL, Yasemin Nuhoglu (2003), "Changing Citizenship In Europe", **Citizenship, Nationality And Migration In Europe**, David Cesarani and Mary Fulbrook (Eds.), Routledge, London and New York, ss. 17-29.
- STALKER, P. (2002), **Migration Trends and Migration Policy in Europe**, International Migration, vol. 40 (5), ss. 151-176.
- STARK, Oded and David E. BLOOM (1985), "The New Economics of Labor Migration", **American Economic Review**, 75, ss. 173-178.
- ŞEN, Faruk (2007), **Euro-Türkler, Avrupa'da Türk Varlığı ve Geleceği**, Günizi Yayıncılık, İstanbul.
- TANOĞLU, Ali (1969), **Nüfus ve Yerleşme**, Cilt 1, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1183, Taş Matbaası, İstanbul.
- TAŞ, Murat (1999), **Avrupa'da Irkçılık, Göçmenler ve Aşırı Sağ Partiler**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

- TAŞDELEN, Musa (2002), “Batı Avrupa Türklerinin Kültürel Kimliği: Kimliğin Yeniden İnşası ya da İki-Kimliklilik”, VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, **Yurt Dışında Çalışan Türkler ve Kültürel Değişim Seksiyon Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss. 120-127.
- TAŞDELEN, Musa, Edibe Sözen, Hacı Duran ve Ahmet Eskicumalı (2000), **Avrupa’da Yeni Kuşak Türk Gençliği (Kimlik ve Uyum Sorunları)**, Sakarya Üniversitesi Yayını, No: 40, Sakarya.
- TAYLOR, Charles (1996), “Tanınma Politikası”, (Çev. Yurdanur Salman), **Çokkültürcülük**, Amy Gutmann (haz.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- TEZCAN, Mahmut (2000), **Dış Göç ve Eğitim**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- THIRLWALL, A. P. and J. S. L. MCCOMBIE (1993), **Economic Growth and the Balance-Of-Payments Constraint**, Houndsmills, Palgrave Macmillan.
- TOK, Nazif (2003), **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- TOKSÖZ, Gülay (2006), **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TURNER, Bryan (2007), **Eşitlik**, (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (2007), **Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri**, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- ÜNVER, A. Süheyl (2000), **Yahya Kemal’in Dünyası**, Şehir Yayınları, İstanbul.
- ÜNVER, O. Can (2008), **Otuz Beş Yıllık Göç ve Bürokrasi Tanıklıklarım**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- ÜSTÜN, Nevzat (1975), **Alamanya Beyleri ile Portekiz’in Bahçeleri**, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- VERMEULEN, Floris (2006) **The Immigrant Organizing Process. Turkish Organizations in Amsterdam and Berlin and Surinamese Organizations in Amsterdam 1960-2000**, Amsterdam University Press, Amsterdam.

- VERTOVEC Steven (1997), "Three Meanings of 'Diaspora' Exemplified Among South Asiain Religions," **Diaspora**, Sayı 6, ss. 277-279.
- WALLERSTEİN, Immanuel (2000) **Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi**, (Çev. Tuncay Birkan) Metis Yayınları, İstanbul.
- WALZER, Michael (1998), **Hoşgörü Üzerine**, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- WIEVIORKA, Michel (2003), Çok Kültürlülük: Bir Sorunun Çözümü Mü Yoksa Dile Getirilmesi Mi?, **Toplumbilim**, Göç Sosyolojisi Özel Sayısı, Sayı 17, İstanbul, ss. 39-43.
- WILPERT, Czarina (1992), "The Use of Social Networks in Turkish Migration to Germany", **İnternational Migration Systems: A Global Approach**, Mary M. Kristz, Lin Lean Lim ve Hania Zlitnik (Eds), Clanderon Press, Oxford, ss. 177-189.
- www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=178812, 18. 06. 2008.
- YALÇIN, Cemal (2000), **Göç Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- YASA, İbrahim (1979), **Yurda Dönen İşçiler ve Toplumsal Değişme**, TODAİE, Doğan Basımevi, Ankara.
- YILMAZ, Fatma (2008), **Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı**, USAK Yayını, Ankara.
- YUVAL-DAVIS, Nira (2008), "Aidiyetler: Yerlilik İle Diyaspora Arasında", **21. Yüzyılda Milliyetçilik** (içinde), Umut Özkırmılı (Derleyen), (Çev. Yetkin Başkavak), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 139-158.
- YÜKLEYEN, Ahmet ve Ahmet T. Kuru (2006), **Avrupa'da İslam, Laiklik ve Demokrasi: Fransa, Almanya ve Hollanda**, Tesev Yayınları, İstanbul.
- ZAPTÇIOĞLU, Dilek (2005), "Öncüler Nesli", Michael Richter, **Geldiler ve Kaldılar...: Almanya Türklerinin Yaşam Öyküleri** (içinde), (Çev. Mutlu Çomak-Özbatır), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 1-15.

EKLER

Ek-1 Mülakat Formu

Yerleşim Yeri

Şehir Adı:

İlçe Adı:

1- Cinsiyetiniz?

- a) Kadın b) Erkek

2- Yaşınız?

- a) 19 altı b) 20-29 c) 30-39 d)40-49 e) 50
ve üzeri

3- Medeni Durumunuz?

- a) Evli b) Birlikte Yaşıyor c) Bekar d)
Boşanmış / Dul
- e) Diğer (Açıklayınız)

4- Hangi ülkede doğdunuz?

- a) Türkiye b)Hollanda c)Diğer (Açıklayınız)

5- (Türkiye’de doğmuşsanız) Doğum yeriniz Türkiye’de neresi?

- a) Şehir Merkezi b) İlçe c) Kasaba / Köy

6- Eğitim durumunuz nedir?

- a) Okuma yazması yok/Analfabetish
- b) İlkokul /Basisschool

- c) Ortaokul/(VMBO)
- d) Lise/ Havo
- e) Meslek Lisesi
- f) Yüksek Lise/(VWO)
- g) Meslek Yüksek Okulu/ HBO
- h) Üniversite
- i) Diğer (Açıklayınız)

7- En Son Yaptığınız ya da Şimdi Yapmakta Olduğunuz İş Nedir?

- a) İşsiz
- b) Öğrenci
- c) işçi (Fabrika İşçisi, Ustabaşı)
- d) İşveren
- e) Memur
- f) Öğretmen
- g) Avukat
- h) Doktor
- ı) Tezgâhtar
- i) Sekreter
- j) Resepsiyonist
- k) Lokantacı
- l) Satış ve Pazarlama Elemanı
- m) Emekli
- n) Diğer (Açıklayınız)

8- Sizden önce ailenizden Hollanda'ya göç eden oldu mu?

- a) Evet
- b) Hayır

9- Sizden Önce Göç Eden Olmuşsa Ailenizden ilk göç eden kimdi?

- a) Büyükanne- baba
- b) Anne- baba
- c) Eş
- d) Diğer (Açıklayınız)

10- Hollanda'da Bulunma Ya da Buraya Geliş Nedeniniz Nedir?

- a) Eğitim
- b) Çalışmak
- c) Evlilik
- d) Aile birleşimi
- e) Hollanda'da doğmak
- f) Diğer (Açıklayınız)

11- Eşiniz Türk mü?

- a) Türk b) Hollandalı / Flaman
c) Diğer (Açıklayınız)

12- Hanenizde Siz de Dahil Yaşayan Kişi Sayısı Kaçtır?

- a) 1 b) 2 c) 3 d) 4 e) 5 f) 6+

13- Oturduğunuz Ev Kime Ait?

- a) Kendi malım b) Kirada oturuyorum c) Ailemden bir başkasına
ait
d) Diğer (Açıklayınız)

14- Hollanda'da Size Ait Bir Gayrimenkul Var mı?

- a) Hayır b) Ev c) Arsa d) Dükkan e) Araba
f) Arazi

15- Türkiye'ye Hangi Sıklıkta Gidiyorsunuz?

- a) Hiç gitmiyorum
b) Yılda bir kez
c) Yılda birden fazla
d) 2-3 yılda bir

16- Türkiye'ye Ne Amaçla Gidiyorsunuz?

- a) Memleket, eş dost akraba ziyareti için
b) Turist olarak tatil yörelerine
c) İş için
d) Diğer (Açıklayınız)

17- Çalışma Durumunuz Nedir?

- a) Geçici olarak çalışıyorum
b) Kendi hesabıma çalışıyorum

- c) Düzenli bir işte çalışıyorum.
- d) İşsizim, iş arıyorum
- e) Emekliyim
- f) Malûlen Emekliyim
- g) Öğrenciyim
- h) Ev Hanımı
- i) Diğer (Açıklayınız)

18- Bugünkü Ekonomik ve Sosyal Durumunuzu Geçtiğimiz On Yıla Kıyasla Nasıl Görüyorsunuz?

- a) Çok daha iyi
- b) Daha iyi
- c) Aynı
- d) Daha kötü
- e) Çok daha kötü

19- Hollanda Siyasetine İlginiz Var mı?

- a) İlgileniyorum
- b) Fikrim yok
- c) İlgilenmiyorum

20- Türkiye'deki Siyasetle ilgilenir misiniz?

- d) İlgileniyorum
- e) Fikrim yok
- f) İlgilenmiyorum

21- Hollanda'da Yerel ya da Genel Seçimlerde Oy Kullanma Hakkınız Var mı?

- a) Evet var
- b) Hayır yok

22- (Hollanda'da Oy Kullanma Hakkına Sahipseniz) Daha Evvel Oy Kullandınız mı?

- a) Evet
- b) Hayır

23- Hollanda’da Kendinizi Hangi Siyasi Partiye Yakın Hissediyorsunuz?

- a) PVDA = Partij van de Arbeid = İşçi partisi
- b) SP = Socialistische Partij = Sosyalist Parti
- c) CDA = Christen Democratisch Appèl = Hıristiyan Demokrat Parti
- d) Groenlinks = Yeşil Sol
- e) d66 = democraten 66
- f) Diğer (Açıklayınız)

24- “Seçimlerde Yalnızca Türk Adaylara Oy Veririm” Fikrini Desteklemisiniz?

- a) Destekliyorum
- b) Fikrim yok
- c) Desteklemiyorum

25- Türkiye’nin En Önemli Sorunu Size Göre Nedir? (Birden Fazla Cevap Verilebilir.)

- a) Terör Sorunu
- b) Yolsuzluk, rüşvet, adam kayırma
- c) İşsizlik
- d) Yoksulluk
- e) İnsan hakları, demokrasi sorunu
- f) Eğitim sorunu
- g) Sağlık ve sosyal güvenlik
- h) Etnik ayrımcılık
- i) Sosyal adaletsizlik
- j) Diğer (Açıklayınız)

h) Diğer (Açıklayınız)

30- Hollanda'da Yaşayan Bir Türk Olarak En Çok Hangi Sorunla Yüz Yüze Gelmektedir? (Birden çok cevap verilebilir)

- a) Ayrımcılığa, ırkçılığa maruz kalıyorum
- b) İşsizlik sorunum var
- c) Yabancı dil sorunu yaşıyorum
- d) Ahlak değerleri bana ters geliyor
- e) Yabancılık çekiyorum
- f) Sorunum yok
- g) Diğer (Açıklayınız)

31- Hollanda'da Üyesi Olduğunuz Bir Sosyal Organizasyon Var mı?

- a) Evet
- b) Hayır

32- (Üye iseniz) Nasıl Bir Organizasyona Üyesiniz?

- a) Dinî dernek/Cami
- b) Sendika
- c) Kültür derneği ya da vakfı
- d) Spor kulübü
- e) Siyasî parti
- f) Ekonomik örgüt
- g) Sağlık örgütü
- h) Çevre örgütü
- i) Sosyal hizmetler/ yardım derneği
- j) Diğer (Açıklayınız)

33- Hollandalılarca Gerçekleştirilen Sosyal/Kültürel Faaliyetlere Katılırmısınız?

- a) Sık sık katılırim b) Arasıra katılırim c) Hiç katılmam

34- Hangisine Kendinizi Daha Yakın Hissediyorsunuz?

- a) Türkiye
b) Hollanda
c) Her ikisine de eşit mesafedeyim
d) Diğer (Açıklayınız)

35- Türkiye'deki Türklere Hollanda'ya Göç Etmelerini Tavsiye Eder misiniz?

- a) Etmem b)Ederim c) Fikrim yok

36- Türkiye'ye Temelli Dönmeyi Düşünüyor musunuz?

- a) Evet b)Hayır
c) Olabilir d) Diğer (Açıklayınız)

37- Öldüğünüz Zaman Mezarınızın Nerede Olmasını Arzu Edersiniz?

- a) Türkiye'de memleketimde
b) Hollanda'da yaşadığım yerde
c) Fark etmez
d) Diğer (Açıklayınız)

38- Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemi Açısından Hangi Ülkeyi Tercih Edersiniz?

- a) Türkiye
b) Hollanda
c) Her ikisi de
d) Her ikisi de tercih etmem

e) Diğer (Açıklayınız)

39- Hangi Ülkeyi Farklı Dinlere ve Kültürlere Saygı Açısından Daha İyi Görüyorsunuz?

a) Türkiye b) Hollanda c) Her ikisi de iyi d) Her ikisi de kötü

40- Size Göre Ekonomik Yönden Hangisi Daha İyi Bir Geleceğe Sahip

a) Türkiye
b) Hollanda
c) Her ikisinin geleceğini de iyi görmüyorum
d) Her ikisinin geleceğini de iyi görüyorum

41- Ahlâkî Değerler Açısından Hangi Ülke Daha İyi

a) Türkiye b) Hollanda c) Her ikisi de iyi d) Her ikisi de kötü

42- Hollanda'da Yaşayan Türklerin Sosyal ve Kültürel Durumunu Geçmiş Yıllara Kıyasla Nasıl Görüyorsunuz?

a) Çok daha iyi b) Daha iyi c) Aynı
d) Daha kötü e) Çok daha kötü

43- Hollanda'da Yaşayan Türklerin Ekonomik Durumunu Geçmiş Yıllara Kıyasla Nasıl Görüyorsunuz?

a) Çok daha iyi b) Daha iyi c) Aynı
d) Daha kötü e) Çok daha kötü

44- Hangi Tanımlama Sizin İçin Daha Uygundur?

a) Türkiyeliyim
b) Hollandalıyım
c) Önce Türkiyeli Sonra Hollandalıyım
d) Önce Hollandalı Sonra Türkiyeliyim

- e) Hem Hollandalı Hem Türkiyeliyim
- f) Diğer (Açıklayınız)

45- Kendinizi Aşağıdakilerden Hangisi İle Tanımlayabilirsiniz ? (Birden fazla cevap verilebilir.)

- a) Türk
- b) Müslüman Türk
- c) Müslüman
- d) Hollandalı Türk
- e) Hollandalı Müslüman Türk
- f) Avrupalı Türk
- g) Avrupalı Müslüman Türk
- h) Dünya Vatandaşı
- i) Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı
- j) Hollanda Vatandaşı
- k) AB Vatandaşı
- l) Diğer (Açıklayınız)

46- Dinî Aidiyet Açısından Kendinizi Nasıl Tanımlarsınız?

- a) Sünni Müslüman
- b) Alevi Müslüman
- c) Müslüman
- d) Ateist
- e) Diğer (Açıklayınız)

47- Kendinizi Hangisi İle Tanımlarsınız? (Birden çok cevap verilebilir)

- a) Laik
- b) İslamcı
- c) Demokrat
- d) Milliyetçi

- e) Milliyetçi Muhafazakâr
- f) Atatürkçü
- g) Vatansever
- h) Ülkücü
- i) Sosyal Demokrat
- j) Diğer (Açıklayınız)

48- “Hollanda Farklı Kültürlere Ayrımcılık Uygulayan Bir Ülkedir” fikrine katılıyor musunuz?

- a) Kesinlikle Katılıyorum
- b) Katılıyorum
- c) Fikrim yok
- d) Kesinlikle Katılmıyorum
- e) Katılmıyorum

49- “İçinde Yaşanılan Topluma Entegre Olmak İçin İnsanın Kendi Değerlerinden Vazgeçmesi Gerekmez” Düşüncesine Katılıyor musunuz?

- a) Kesinlikle Katılıyorum
- b) Katılıyorum
- c) Fikrim yok
- d) Kesinlikle Katılmıyorum
- e) Katılmıyorum

50- “Bir Hollandalı İle Ticarî Ortaklık Kurabilirim” Fikrine Nasıl Bakarsınız?

- a) Kesinlikle Evet
- b) Evet
- c) Kesinlikle Hayır
- d) Hayır
- e) Olabilir

51- Hollandaca konuşma/anlama durumunuz nedir?

- a) Çok iyi
- b) İyi
- c) Orta
- d) Az
- e) Çok az
- f) Hiç yok

52- Hangi Dilde Düşünüyorsunuz?

- a) Türkçe
- b) Hollandaca

- c) Çoğunlukla Türkçe
- d) Çoğunlukla Hollandaca
- e) Diğer (Açıklayınız)

53- Hollanda'da Yaşayan Türk Arkadaşlarınızla İletişim Diliniz Daha Çok Nedir?

- a) Türkçe b)Flamanca c) Türkçe ve Hollandaca eşit düzeyde
- b) Diğer (Açıklayınız)

54- Daha Çok Hangi Dilde Müzik Dinlersiniz?

- a) Hollandaca b) Türkçe c) Hem Türkçe hem Hollandaca
- d) İngilizce e) Diğer (Açıklayınız)

55- Evinizde Diğer Aile Fertleri ile Hangi Dilde İletişim Kuruyorsunuz?

- a) Türkçe b) Hollandaca c) Hem Türkçe hem Hollandaca
- b) Diğer (Açıklayınız)

56- Türklerin Hollanda'ya Hangi Konularda Olumlu Katkıları Olduğunu Düşünüyorsunuz? (Birden fazla cevap verilebilir.)

- a) İşgücü sağlıyorlar
- b) Yeni iş imkânları sağlıyorlar
- c) Sosyal ve kültürel hayatı zenginleştiriyorlar
- d) Nüfus artışına etki ediyorlar.
- e) Fikrim yok
- f) Diğer (Açıklayınız)

57- Türklerin Hollanda'ya Hangi Konularda Olumsuz Etkileri Olduğunu Düşünüyorsunuz? (Birden fazla cevap verilebilir)

- a) Kendi içlerine kapanıyor, uyum sağlama çabası göstermiyorlar

- b) İş hayatına katılmada yeterince istekli davranmıyorlar
- c) Dil sorunlarını aşmada yeterince istekli davranmıyorlar
- d) Ülkenin kurallarına uymuyorlar.
- e) Olumsuz etkileri olduğunu düşünmüyorum
- f) Diğer (Açıklayınız)

58- Hollandalılarla Diyalogunuz Konusunda Ne Söylersiniz?

- a) İş durumundan dolayı, mecburi olarak görüşüyorum
- b) Aile dostu Hollandalılarla ailecek sık sık görüşüyoruz
- c) Arasına ya da sık sık görüştüğüm Hollandalı arkadaşlarım var
- d) Sâdece Hollandalı komşularıyla görüşüyorum
- e) Hollandalı hiç kimse ile görüşmüyorum
- f) Diğer (Açıklayınız)

59- Türk Kızların Hollandalı Erkeklerle Evliliğine Nasıl Bakıyorsunuz?

- a) Onaylamıyorum
- b) Onaylıyorum
- b) Fikrim yok
- d) Diğer (Açıklayınız)

60- Türk Erkeklerin Hollandalı Kızlarla Evliliğine Nasıl Bakıyorsunuz?

- a) Onaylamıyorum
- b) Onaylıyorum
- c) Fikrim yok
- d) Diğer (Açıklayınız)

61- Ne Sıklıkla Türk Televizyonlarını Seyredersiniz?

- a) Her gün
- b) Haftada dört beş gün
- c) Haftada bir iki gün
- d) Hiç seyretmem

62- Ne Sıklıkla Hollanda Televizyonlarını Seyredersiniz?

- a) Her gün
- b) Haftada üç beş gün

- c) Haftada bir iki gün d) Hiç seyretme

63- (Internet kullanıyorsanız), hangi dilde yayın yapan siteleri daha çok ziyaret ediyorsunuz.

- a) Türkçe b) Hollandaca
c) İngilizce d) Diğer (Açıklayınız)

64- Ne Sıklıkta Türk Gazetelerini Okursunuz?

- a) Her gün b) Haftada üç beş gün
c) Haftada bir iki gün d) Hiç okumam

65- Ne Sıklıkta Hollanda Gazetelerini Okursunuz?

- a) Her gün b) Haftada üç beş gün
c) Haftada bir iki gün d) Hiç okumam

66- Türkiye’de Taraftarı Olduğunuz Bir Spor Kulübü Var mı?

- a) Var
b) Yok

67- Hollanda’da Taraftarı Olduğunuz Bir Spor Kulübü Var mı?

- a) Var
b) Yok

68- Hollanda’da Spor Karşılaşmalarını İzlemeye Gider misiniz?

- a) Her zaman giderim b) Arasına Giderim c) Hiç Gitmem

69- Evinizde Flaman Yemeği Yapılır Mı?

- a) Her zaman yapılır b) Arasına yapılır c) Hiç Yapılmaz

70- Hangi Restoranlara Daha Çok Gidersiniz?

- a) Türk restoranlarına
b) Hollandalıların restoranlarına

- c) Çin restoranlarına
- d) İtalyan restoranlarına
- e) Diğer (Açıklayınız)

71- Evinizin Olduğu Bölge Türklerin Yoğun Olarak Yaşadığı Bir Yer mi?

- a) Türkler yoğun olarak yaşıyor
- b) Hollandalılar yoğun olarak yaşıyor
- c) Diğer göçmenler yoğun olarak yaşıyor

Ek-2: Türkiye-Hollanda İşgücü Anlaşması

Türk İşçilerinin Toplanması, Hollanda'ya Yollanması ve Orada İşe Yerleştirilmesi Hakkında Türkiye Cumhuriyeti ve Hollanda Krallığı Arasında Anlaşma

19 Ağustos 1964

Türkiye Cumhuriyeti ile Hollanda Hükûmeti, iki memleket arasındaki dostluk bağlarını ve karşılıklı işgücünün ihtiyaçlarını göz önünde tutarak, Türk işçilerin Hollanda'da çalıştırılmalarının sağlanmasının her iki memleketin yararına olduğunu kabul ederek, Türk işçilerinin toplanması, Hollanda'ya yollanması ve orada işe yerleştirilmesi hakkında bir anlaşmaya varmak arzusu ile aşağıdaki hususlar üzerine mutabık kalmışlardır.

Genel Hükümler

Madde 1

Türk işçilerinin toplanması, Hollanda'ya yollanması ve orada işe yerleştirilmesi konusunda:

Türkiye yönünden, Ankara'da İş ve İşçi Bulma Kurumu (bundan sonra Kurum olarak geçecektir) yetkilidir.

Hollanda yönünden, Lahey'de Sosyal İşler ve Sağlık Bakanlığı İşveme Müdürlüğü (bundan sonra Direction olarak geçecektir) yetkilidir.

Madde 2

1- Direction, yetkili Türk makamlarının gerekli tedbirleri zamanında alabilmeleri ve işçi taleplerini karşılayabilmelerini sağlamak üzere, en az altı ayda bir Hollanda sanayiinin türk işgücü ihtiyacını, iş ve sanayi kolları ile meslekler belirtmek suretiyle, Kuruma bildirir.

2- Kurum, mevcut işçilerle talebin ne nispette karşılanabileceğini tez elden Direction'a bildirir.

Madde 3

1- Direction, iş ve ücret genel şartları ile yaşama şartları hakkında işçilerin aydınlatılmalarını sağlayabilecek bütün bilgileri Kuruma verir.

2- Direction, Hollanda sanayiinin çeşitli kesimlerindeki ortalama ücretler ve ortalama çalışma süreleri; vergi, sosyal sigorta primleri ve saire için ücretlerden yapılacak kesinti miktarları ile genel olarak fiatlar ve geçim şartları hakkında bütün bilgiyi verir.

3- Bu konuda gerektikçe tamamlayıcı bilgiyi verir.

İşçilerin Toplanması ve İşe Yerleştirilmesi

Madde 4

1-Direction, 2 inci maddede belirtilen bilgiyi dikkate alarak, Hollanda işverenlerinin iş tekliflerini Kuruma bildirir.

2- İş teklifleri, işin niteliği nevi ve müddeti brüt ve net ücretler, çalışma şartları işçilerin iâşe ve ibate imkânları ile diğer lüzumlu ve faideli bilgileri tam olarak kapsamalıdır.

3- Bir iş teklifi müsait karşılandığı takdirde, Kurum, bu iş teklifinin şartları ile diğer yararlı bilgilerin ilgili işçilere tezelden duyurulmasını sağlayacak tedbirleri alır.

Madde 5

Türk işçilerin Hollanda'da çalışabilecekleri yaş hadleri aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir:

Kalifiye olmayan işçiler için, 21-35 yaş arası.

Kalifiye ve uzman işçileri için, 23-45 yaş arası.

Bu yaş hadleri, ismen işçi istenmesi halinde veya özel hallerde Kurum ile Direction'un anlaşması ile değiştirilebilir.

Madde 6

- 1- Hollanda'da bir işe yerleştirilmek üzere, aday gösterilen işçilerin sağlık muayeneleri Kurumca sağlanır. Adaylar, mesleki ehliyet ve Direction'un koyduğu diğer özel şartlar bakımından Kurum tarafından yoklamaya tâbi tutulur.
- 2- Her adayın tâbi tutulacağı bu yoklamanın sonucu, şekli müştereken tespit olunan formüllere işlenir.
- 3- Kurum, adli sicilleri temiz olmayan, ya da sosyal ve ahlakî bakımlardan tavır ve hareketleri bilinen adayların takdim edilmemesi hususuna itina eder.
- 4- kabul edilen adayların listesi ve her biri için doldurulan formüllerler, Kurumca Direction'a gönderilir.

Madde 7

- 1- Direction, Kurum tarafından takdim edilen adayların kesin seçmesini yapmakla görevli bir heyeti Türkiye'ye gönderebilir.
- 2- Kurum, yukarıda adı geçen hey'etin incelemelerini etkili ve çabuk yapabilmesi için müştereken tespit edilecek seçme yerlerinde lüzumlu bina ve vasıtaları hey'et emrine verir.

Madde 8

Direction, kesin olarak kabul edilmiş bulunan adayların bir listesini, mümkün olduğu kadar çabuk, Kuruma gönderir.

Madde 9

- 1- Direction, kesin olarak kabul edilen her işçi için, müştereken tespit edilen bir modele uygun olarak, Türk ve Hollanda dilleri ile iki nüsha halinde hazırlanmış ve iki nüsha halinde hazırlanmış ve işveren tarafından imzalanmış bir iş sözleşmesini kuruma gönderir.

Bu iş sözleşmesi işçi tarafından Türkiye'den hareketinden önce imzalanmış olmalıdır.

2- İş sözleşmesinin geçerlik süresi bir yıldır. Müştereken kabul edilecek özel hallerde iş sözleşmelerinin süreleri, sekiz aydan fazla olmak kaydıyla, bir yıldan az olabilir.

Madde 10

1- 9 uncu maddede bahsi geçen iş sözleşmesinin alınmasını müteakip, Kurum işçiye pasaport çıkartılmasını sağlar.

2- İşçi, ayrıca, medeni durumunu, bakımı ile yükümlü olduğu aile fertlerini gösterir belgelerle 6 ıncı maddenin 3 üncü bendinde zikredilen adli iyi durum belgesini de hâmil olmalıdır.

Madde 11

1- Kurum, kabul edilmiş olan işçilerin, Direction'la müştereken tespit edilen tarihlerde ve yerlerde harekete hazır bulunmalarına itina eder.

2- İşçilerin hareket yerinden Hollanda'ya nakilleri, Kurum ile danışmadan sonra Directionca düzenlenir ve masraflar Direction tarafından doğruca ilgililere ödenir.

3- Bu maddede sözü geçen nakil masrafları işverenlere aittir. İşverenler bu masrafları Direction'a ödemeyi taahhüt etmekle mükelleftirler.

Madde 12

Türk işçilerinin Türkiye'den Hollanda'ya hava yolu ile nakledilmeleri halinde nakil işine iki memleketin havayolu müesseseleri iştirak edebilir.

Madde 13

Hollanda işverenleri, Direction'un veya hey'etin işçinin mesleki ehliyetine müteallik kararına karşı ancak işçinin işindeki ehliyetsizliği âşikâr şekilde sabit olduğu takdirde, Hollanda Çalışma Büroları nezdinde itirazda bulunabilirler. Bu gibi hallerde, Hollanda Çalışma Büroları ilgililere mesleki ehliyetlerine uygun iş teminine çalışırlar.

Madde 14

İsmen yapılan talepler, ancak Hollanda'da oturan türk işçileri ile veya Hollanda'da yerleşmiş işverenlerle ilişkileri olan Türk işçilerine ait olduğu takdirde, Direction tarafından Kuruma intikal ettirilir. Bu talepler hakkında yapılacak işlemi Kurum kararlaştırır.

Madde 15

1- 6 ncı madde gereğince yapılacak ilk seçmeye ait masraflar Türkiye'ye aittir. Bu masraflar, işçilerin tıbbî muayene ve meslekî seçme masraflarını, oturdukları yerlerden muayene ve seçme mahallerine kadar olan seyahat giderlerini ve seçme yerlerindeki ikametleri süresince iâşe ve ibate masraflarını kapsar.

2- Hey'etin yaptıracağı özel tıbbî muayene ve meslekî seçmeye ait masraflar Hollandahlara aittir.

3- Hey'etin çalışma masrafları Hollandahlılar tarafında karşılanır.

Madde 16

Direction, bu Anlaşma çerçevesi içinde Hollanda'ya varan işçilerin listelerini, işverenlerin adresleri ile işçilerin Hollanda'daki ilk adreslerini belirtmek suretiyle, Lahey'deki Türkiye Büyükelçiliğine gönderir.

Genel Çalışma Şartları

Madde 17

1- Hollanda'da çalışan Türk işçileri, Hollandalı işçileri için uygulanan ücret (ücretli izin dâhil) ve çalışma şartlarından, kanun hükümlerinden, toplu iş sözleşmeleriyle mesleki örf ve mahalli adetlerden eşit şekilde faydalanır.

2- Türk işçileri, işçi sağlığı ve iş güvenliği ile lojman konularındaki kanunların uygulanması bakımında Hollandalı işçilere sağlanan hak ve himayelerden Hollandalı işçilerle eşit şekilde faydalanırlar.

3- Türk işçileri, Hollanda mevzuatının (aile yardımları dâhil) sosyal güvenlik konusunda Hollandalı işçilere sağladığı avantajlardan, mevzuattaki şartları yerine getirmeleri kaydıyla, faydalanırlar.

4- Hollanda makamları, bu hükümlerin uygulanmasını ve özellikle işçinin Hollanda'ya varışı anında işe alınma şartlarının mezkûr hükümlere uygun olmasına itina gösterirler.

5- Türk işçilerinin, ayrıca, iş anlaşmazlığı halinde, Hollandalılara uygulanan aynı şartlar dâhilinde yetkili idari veya Hollanda mercilerine müracaat etmeye hakları vardır.

Madde 18

Türk işçileri tasarruflarının tamamını Hollanda'da yürürlükte olan hükümler dairesinde Türkiye'ye gönderebilirler.

Madde 19

1- Yetkili Hollanda makamları ve Hollandalı işverenler, Türk işçilerine, özellikle istihdamlarının başlangıç devresinde, yeni muhitlerine intibaklarını sağlamak bakımından gerekli her türlü yardımda bulunacaklardır.

2- Akit tarafların yetkili makamları, Hollanda ve Türk sosyal ve dinî teşekküllerinin, Hollanda'daki Türk işçilerinin intibakını kolaylaştırmak gayesine matuf bütün teşebbüslerini hayırhaklıkla tetkik ve terviç edeceklerdir. Yakarıda zikredilen Türk ve Hollanda teşekkülleri arasında işbirliği yapılması da kolaylaştırılacaktır.

Madde 20

1- Hollanda makamlarının müsaadesile iş sözleşmesi uzatılmayan veya yeni bir işe girmeyen işçi, iş sözleşmesi süresinin sonunda Türkiye'ye dönmek zorunluluğundadır.

2- İş sözleşmesinin sona ermesi veya bozulması hallerinde memlekete dönüş masrafları Hollandalı işverenlerce karşılanır. Bununla birlikte, sözleşme işçinin ağır bir kusuru sonucunda bozulmuşsa veya bozma için işçinin ileri sürdüğü sebepler varit değilse, dönüş masrafları işçi tarafından ödenir. Bu konuda karar verme yetkisi, işyerinin bulunduğu bölgenin Çalışma Bürosuna aittir.

3- İlk iş sözleşmesi yenilenen işçi, iznini Türkiye’de geçirmek isterse, gidiş dönüş masrafları işveren tarafından karşılanır. Müteakip yenilemelerde işçilere böyle bir kolaylık gösterilmesi zorunluluğu yoktur.

Son Hükümler

Madde 21

Hollanda makamları bu anlaşma çerçevesi içinde aldığı işçileri kamu düzeni ve güvenliği sebepleri ile Türkiye’ye iade edebilirler.

Madde 22

1- Akit taraflardan birinin isteği üzerine en çok üçer temsilciden müteşekkil bir Karma Komisyon kurulabilir. Taraflar gereği kadar uzman bulundurabilir.

2- Bu Anlaşmanın uygulanması sırasında çıkacak güçlüklerin çözümlenmesinde Kurumla Direction arasında bir mutabakata varılmadığı takdirde, Karma Komisyon bu güçlüklerle çözüm yolu bulmaya çalışır.

Bundan başka Karma komisyon, Türk işçilerinin toplanması, Hollanda’ya yollanması ve orada işe yerleştirilmesi ile ilgili genel nitelikteki meselelerle de meşgul olabilir.

Gerekirse ele alındığı meselelerle ilgili olarak Akit Taraflara teklifler yapar.

3- Karma Komisyon iş teşkilatını ve çalışma tarzını kendisi tespit eder. Toplantılar sıra ile Türkiye’de ve Hollanda’da yapılır.

Madde 23

Bu anlaşma hükümleri, Hollanda bakımından Krallığın sâdece Avrupa’daki toprakları için uygulanır.

Madde 24

İşbu Anlaşmanın bir Türkçe tercümesi Türkiye Hükûmeti tarafından Hollanda Hükûmetine tevdi edilecektir.

Madde 25

1- Bu anlaşma, imzası tarihinde yürürlüğe girer.

2- İşbu anlaşma 31 Aralık 1964 tarihine kadar muteberdir ve hitamından en az üç ay önce akitlerden biri tarafından diplomatik yolla feshedilmediği takdirde, bir yıl daha uzatılmış sayılır.

Yukarıdaki hususları doğrulamak için Akit tarafların yetkili temsilcileri işbu anlaşmayı imzalamışlardır.

19 Ağustos 1964 günü Lahey'de Fransızca olarak iki nüsha yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti

Hollanda Krallığı

Hükûmeti Adına

Hükûmeti Adına

Fuat Kepenek

L. de Block

(T. C. Büyükelçisi)

(Dışişleri ile görevli Devlet
Sekreteri)

İmza

İmza

ÖZGEÇMİŞ

Fatih Yıldız 10.08.1976 Kırıkkale doğumludur. İlk ve ortaokulu Kırıkkale Mustafa Necati İlköğretim Okulu'nda, lise eğitimini ise Kırıkkale Lisesi'nde tamamlamıştır. 1997 yılında Kırıkkale Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü'nü kazanmış ve 2001 yılında mezun olmuştur. Yüksek lisans öğrenimini 2004 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır. 2005 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora öğrenimine başlamıştır.